

Alexander Mušinka

PODARILO SA

Príklady úspešných aktivít na úrovni
samospráv smerujúcich
k zlepšeniu situácie Rómov

WYDAWATELSTVO
PREŠOVSKÉJ
UNIVERZITY

Prešovská univerzita v Prešove
Ústav rómskych štúdií

Alexander Mušinka

PODARILO SA

Príklady úspešných aktivít na úrovni
samospráv smerujúcich
k zlepšeniu situácie Rómov

Prešov 2012

*Tento projekt bol realizovaný
s finančnou podporou Úradu vlády SR.
Za obsah projektu je výlučne zodpovedná
Prešovská univerzita v Prešove*

Autor: Mgr. Alexander Mušinka, PhD.
Názov: Podarilo sa. Príklady úspešných aktivít na úrovni samospráv
smerujúcich k zlepšeniu situácie Rómov
Recenzenti: Prof. RNDr. Ivan Bernasovský, DrSc.
Mgr. Tomáš Hrustič, PhD.
Obálka: Sergej Pančák
Ilustrácie: Fero Guldan
Vydavateľ: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove
Vydanie: Prvé, 2012
Tlač: Tlačiareň Kušnir, Prešov

ISBN 978-80-555-0531-2

Obsah

Úvod	7
Desať rokov rozvoja komunít v Spišskom Hrhove – možná inšpirácia pre ostatných, ktorí to myslia vážne	13
Dva podobné prístupy - Pečovská Nová Ves a Sveržov	27
Mmusíme robiť aj keď to nie je jednoduché - mesto Lipany	39
Približovanie sa k sociálne a ekonomicky sebestačnej komunite - Nitra nad Ipľom	49
Dobré smerovanie - Liptovský Mikuláš	61
Negatívny mediálny obraz neznamená, že sa nič nemá robiť. Príklad z Ostrovan	71
Vymýšľanie neštandardných prístupov – obec Žalobín	77
Dobre namierená pomoc – byty nižšieho štandardu a iné aktivity v meste Hanušovce nad Topľou	87
To čo robia v Nižnom Komárniku už ocenili	99
Obecné firmy – možné nemožné? (<i>Niekoľko teoreticko-praktických postrehov zo Spišského Hrhova</i>)	105
Obec Rudlov a občianske združenie Svatobor pod Oblíkom	117
Obec z gazdovskou logikou – Šimonovce	125
Dobré aktivity v obci Rudňany	135
Základná škola v Spišskom Hrhove – príklad toho ako sa dá dobre vzdelávať	145
Komunitné centrum Podsadek Stará Ľubovňa	155
Artfarma v Drienovci – prepojenie výtvarného umenia a rómskej komunity	165
Občianske združenie Pro Tornensis z Turne nad Bodvou	173
Talentov je mnoho, len ich podchytiť (<i>Vladimír Sendrei z Kokavy nad Rimavicou</i>)	179
Podbrezová - breaková formácia STREET ELEMENT	183
Čirkevné aktivity v obci Čičava	193

Zoznam niektorých skratiek

IOP	– inštitút osobitného príjemcu
KC	– komunitné centrum
KSP	– komunitná a sociálna práca
MPSVaR SR	– Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky
MRK	– marginalizované rómske komunity
MŠ	– materská škola
MŠ SR	– Ministerstvo školstva
MVO	– mimovládna organizácia
MVRR SR	– Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky
OSF	– Open Society Fund – Nadácia otvorenej spoločnosti
OZ	– občianske združenie
PHaSR	– program hospodárskeho a sociálneho rozvoja
TSP	– terénna sociálna práca
ÚP	– územný plán
ÚPSVaR	– Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny
USVRK	– Úrad splnomocnenca vlády pre rómske komunity
VÚC	– Vyšší územný celok
ZŠ	– Základná škola

Poznámka: V texte používame pojem **neRóm** v tejto podobe zámerne. Podľa nášho názoru táto forma (aj napriek skutočnosti, že porušuje oficiálne pravidlá slovenského pravopisu) najpresnejšie vystihuje jeho význam. V slovenčine sa názvy národov a etník píšu s veľkým písmenom (Róm, Slovák a pod.). V Rómskom jazyku existuje pojem „gádžo“, ktorý znamená označenie všetkých ľudí, ktorí nie sú Rómovia, to znamená ide o príslušníkov všetkých iných národov a etník. Pojem „gádžo“ preto zámerne prekladáme ako neRóm.

Úvod

Vážení čitateľa, dostáva sa Vám do rúk kniha o aktivitách v oblasti, ktorá je pomerne rozsiahlo spoločensky a mediálne prezentovaná. Z oblasti situácie Rómov na Slovensku, respektíve z oblasti riešenia ich problémov.

Podľa posledných informácií je na Slovensku takmer 900 rómskych koncentrácií, v ktorých je situácia často (ale nie vždy) značne nevyhovujúca. V mnohých prípadoch sú tieto koncentrácie urbanisticky prehustené, nie zriedka im chýba základné vybavenie inžinierskymi sieťami, o občianskej vybavenosti v nich sa dá hovoriť len veľmi okrajovo. Často sú postavené na majetkovo-právne nevysporiadaných pozemkoch alebo na pozemkoch známych vlastníkov ale bez ich súhlasu („na čierno“ alebo „nelegálne“), v chatrčiach alebo iných atypických obydliach a pod.. Prevláda v nich vysoká miera nezamestnanosti, nevyhovujúce hygienické podmienky, nízka vzdelanostná úroveň, apatia. Myslíme si, že nie je zmysluplné ďalej a detailnejšie popisovať túto situáciu – z mediálnych výstupov sme ňou presycovaní takmer denne.

Práve médiá veľmi často vykresľujú to najhoršie v tejto oblasti, veľa krát bez elementárnej znalosti podstaty veci, používajúc nevhodné skratky, polopravdy, nepresnosti a skreslenia, výsledkom čoho je dnes presvedčenie širokej verejnosti, že táto situácia sa nerieši alebo sa dokonca riešiť nedá. Toto presvedčenie sa vo väčšinovej spoločnosti opiera o neveriteľné množstvo predsudkov, zovšeobecnení vytrhnutých z kontextu, mylných predstáv a stereotypov. Výsledkom toho je v mnohých prípadoch vzrastajúce napätie, frustrácia, rezignovanosť alebo agresivita.

Zámerne hovoríme v relatívnej rovine a nie v absolútnej, t.j. používame často slovíčka ako „v mnohých prípadoch“, „často“ či „veľa krát“. Dôvod je pragmatický. Už prvé výskumy (napríklad pri príprave *Atlasu rómskych komunít v roku 2004* alebo výskumy Rozvojového programu OSN (UNDP) z roku 2006 *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku*), jasne ukázali, že takto negatívne popisovaná situácia nie je prítomná vo všetkých rómskych koncentráciách. Z celkového počtu Rómov „len“ (alebo až ?) asi 14% býva v chatrčiach, „len“ 4,6% nemalo žiadne inžinierske siete (t.j. neboli napojené ani na elektrickú energiu). Takmer polovica všetkých Rómov na Slovensku býva mimo koncentrácií, t.j. v rozptyle medzi majoritným

obyvateľstvom a „klasických“ osád oddelených od materskej obce určitou vzdialenosťou alebo bariérou je len približne 18%. Nelegálne obydliá v rómskych koncentráciách na Slovensku tvoria „len“ približne jednu tretinu a pod..

V žiadnom prípade tu nechceme tvrdiť, že situácia Rómov, a obzvlášť Rómov v koncentráciách, je vyhovujúca a bezproblémová. Chceme však zdôrazniť, že nie je taká ako sa to vo verejnosti prezentuje. Dôvodom tohto negatívneho vnímania okrem spomínaných mediálnych tlakov (čo do určitej miery je možné vnímať tiež ako verejnosť) je absencia elementárnych kvalitných dát o tejto komunite. Ešte stále existujú obrovské „biele miesta“ na pomyslenej mape poznania tejto society. To málo kvalitného, čo doposiaľ bolo urobené, v žiadnom prípade nemôže zaplniť túto obrovskú informačnú priepasť. Na Slovensku stále chýba dostatočný počet zdatných odborníkov, ktorí by sa venovali prioritne tejto téme. Kvalitných historikov, sociológov, kultúrnych antropológov a pod., ktorí sa dlhodobo venujú rómskym témam by sme „napočítali na prstoch jednej ruky“. Žiaľ, tento nevyhovujúci stav „nezachráni“ ani vysoký počet aktívnej laickej verejnosti, ktorá buduje svoje tvrdenia na vlastných skúsenostiach, alebo výskumníci, ktorí sa tejto téme venujú len okrajovo/náhodilo, či samotní aktívni Rómovia, ktorí sa týmto témam venujú z pozície príslušnosti k tomuto etniku, avšak ktorým nezriedka chýba kvalitná vedecká „remeselná zručnosť“ (nemyslím tým formálne vzdelanie).

Ako sme už spomínali vyššie, zlá (a neustále sa zhoršujúca) situácia v mnohých rómskych koncentráciách vyvoláva dojem, že tento stav nie je riešiteľný. Opak je však pravdou. Odborná verejnosť už dlhodobo jasne hovorí, že riešenie toho, čo sa vo všeobecnosti nazýva „*rómsky problém*“ existuje, avšak je nutné si uvedomiť niekoľko zásadných premís a obmedzení.

V prvom rade je potrebné mať na zreteli, že neexistujú univerzálne riešenia. Tak ako slovenská spoločnosť nie je homogénna (jednotvárna) a je rozdelená do množstva spoločenských vrstiev (náboženských, politických a regionálnych skupín a pod.), tak nie je homogénna ani rómska komunita. Dovoľme si tvrdiť, že táto komunita je v mnohých prípadoch ďaleko väčšmi rozvrstvená ako okolitá majorita. Takmer v každej rómskej komunite nájdete špecifika a odlišnosti, ktoré sú často limitujúcim faktorom pre to, ako tá ktorá komunita navonok pôsobí, ako sa v nej žije a aký má vzťah k majoritnému, ale aj rómskemu okoliu. Nie

je preto možné vytvoriť jeden model fungovania, ktorý by sa uplatňoval celoplošne. Takýto model jednoducho nebude všade efektívne fungovať.

V druhom rade je nutné si uvedomiť, že neexistujú rýchle riešenia. Nie veľmi vyhovujúce vzájomné vzťahy medzi Rómami a majoritou sú výsledkom dlhotrvajúcich procesov, korene ktorých je nutné hľadať minimálne desaťročia do minulosti. Často pritom išlo o implementáciu zlých riešení vychádzajúcich z mylných predstáv a nepochopenia samotnej podstaty situácie a jej príčin.

Posledným obmedzením je skutočnosť, že v súčasnej situácii neexistujú lacné riešenia. Jedným dychom však musíme dodať, že neriešenie problémov medzi Rómami a majoritou nás bude stáť podstatne viac.

Vyššie opísanú situáciu by sme mohli prirovnať k zle postavenému domu. Ak sa pri jeho stavbe (hoci aj nevedomky alebo v dobrej viere) staviteľia dopustili chýb, skôr alebo neskôr sa tieto na budove prejavia. Ich sanácia nie je ani rýchla, ani lacná, ale určite je nevyhnutná, pritom nie je možné dom zbúrať, pretože v ňom žijú ľudia. Žijeme v ňom my – majorita aj všetky minority.

Práve na takéto príklady „sanácie minulých chýb“ sa orientuje táto publikácia. Zozbierali sme v nej 21 príkladov dobrej praxe, vo vzťahu k rómskym komunitám, ktoré realizujú alebo na ktorých participujú konkrétne obce alebo mestá alebo ich obyvatelia. Ide celkovo o 18 obcí a miest (Čičava, Drienovec, Hanušovce nad Topľou, Kokava nad Rimavicou, Lipany, Liptovský Mikuláš, Nitra nad Ipľom, Nižný Komárnik, Ostrovany, Pečovská Nová Ves, Podbrezová, Rudľov, Rudňany, Spišský Hrhov, Sveržov, Šimonovce, Turňa nad Bodvou a Žalobín), v ktorých sa realizujú aktivity, ktoré by mohli byť pre iných inšpiráciou, poučením či motiváciou. V žiadnom prípade však nejde o „chválospiev“ na nejakú konkrétnu aktivitu, jej realizátorov alebo grantovú schému. Ide o rôznorodú paletu aktivít a činností, ktoré sa vykonávajú v rôznorodých prostrediach, s rôznou intenzitou a s rôznymi výsledkami. Určite túto publikáciu nie je možné vnímať ako správu o stave Rómov na Slovensku.

Pri výbere jednotlivých pozitívnych príkladov sme sa snažili v prvom rade ukázať na rôznorodosť prístupov, spoločným menovateľom ktorých je skutočnosť, že sa to dá a že pozitívna zmena je možná. Zároveň sme sa snažili vybrať také príklady, ktoré by mohli byť aplikovateľné aj v iných komunitách a v iných obciach. Nájdete tu také obce, ktoré pristupujú k práci s rómskou komunitou komplexne, ale aj

také, ktoré sa orientujú iba na jednu oblasť. Sú tu obce, kde majú málo početnú komunitu s počtom maximálne niekoľko desiatok Rómov, ale aj obce s viac ako tisícovou komunitou, obce s integrovanými Rómami, ale aj obce so segregovanou osadou. Teritoriálne sme sa snažili aspoň čiastočne pokryť všetky regióny Slovenska.

Počas prípravy tejto publikácie sme narazili na niekoľko zaujímavých zistení. V prvom rade, by sme sa chceli ospravedlniť všetkým tým (Rómom aj neRómom), ktorí pracujú s Rómami a majú pozitívne výsledky, že sme ich do tohto prehľadu nezahrnuli. Pôvodným zámerom bolo vybrať iba 10 dobrých príkladov, ale skutočnosť sa ukázala podstatne bohatsšia. Nakoniec sme ich pre túto publikáciu vybrali viac ako dvojnásobný počet. Musíme skonštatovať, že to je iba zlomok toho, čo sa na Slovensku robí. Pozitívnych príkladov je v teréne neuveriteľné množstvo a je veľkou škodou, že verejnosť sa o nich dozvedá iba sporadicky. Aj popis aktivít, ktoré sme v tejto publikácii predstavili v nami vybraných obciach, je neúplný. Chceme zdôrazniť, že prezentované príklady neznamenajú automaticky to, že v príslušnej obci ide všetko len dobrým smerom. Niekde sa robia aj chybné rozhodnutia. Nie vždy ide o príklady, na ktorých v plnej miere participuje obec. Niektoré príklady sú aj také, ktoré sa realizujú bez výraznejšej podpory obce a dokonca sú aj také, na ktorých obec a jeho predstavitelia neparticipujú vôbec. To však neznamená, že v iných obciach by sa to nedalo realizovať lepšie. Znovu opakujeme, že zámerom je inšpirovať čitateľov, motivovať obce, starostov, primátorov, poslancov a aktivistov k práci s touto cieľovou skupinou.

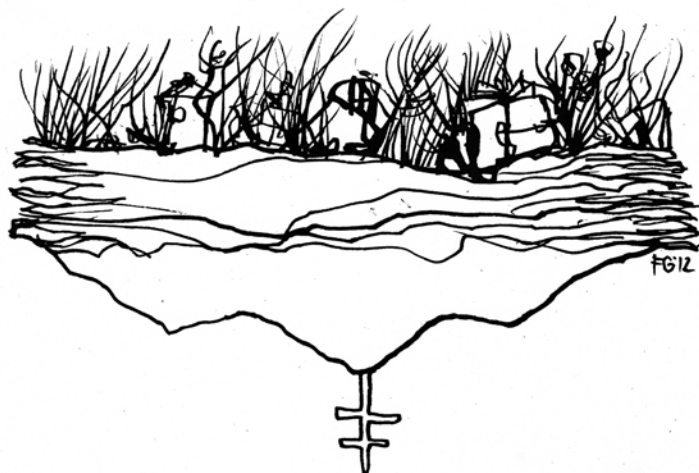
Táto publikácia sa snaží byť čo najviac praktickou. Nebolo v jej silách dostatočne detailne popísať všetky vybrané príklady a preto očakávame, že všetci záujemcovia sa skontaktujú priamo s príslušnými obcami či mestami, organizáciami či aktivistami a budú komunikovať priamo s nimi.

Je však zároveň pravdou, že spomínané pozitívne príklady je užitočné vidieť a naučiť sa ich bližšie rozoznať. V mnohých prípadoch (dokonca aj v tých, ktoré sú uvedené v tejto publikácii), si realizátori sami nie vždy v plnej miere uvedomujú ich pozitívny dopad. Často nájdeme za veľmi kvalitnou prácou vyhovených a frustrovaných ľudí s nedostatočnou inšpiráciou. Takmer vždy sú to ľudia oddaní svojej práci, ktorí ju robia najlepšie ako sa len dá, ako len vedia, alebo ako im to okolité možnosti (finančné, ľudské, obecné a pod.) dovoľia. Bez chcenia sa veľa pozitívneho neurobí.

Veľkým nedostatkom je často chýbajúca, alebo málo praktizovaná dôsledná evaluácia aktivít priamo ich jednotlivými realizátormi alebo rozsiahlejšie evaluačné práce. Nemáme na mysli formálnu a finančnú – tá je často až zbytočne detailná (v mnohých prípadoch je brzdou samotnej práce), ale myslíme na evaluáciu dopadov a reálnych výsledkov. Práve takáto evaluácia by mohla byť nástrojom na vlastné zhodnotenie práce, na uvedenie si pokroku, korekciu prípadných neúspechov a zároveň motiváciou pre iných. V niektorých prípadoch, kde pravidelné dochádza k odbornému zhodnoteniu, dosahujú ďaleko vyššiu efektivitu a v iných prípadoch idú skôr systémom pokus/omyl alebo svoje aktivity smerujú viac menej intuitívne. Ľudia v teréne veľmi často volajú po tom, aby mali možnosť sa poučiť inde, prezentovať svoje výsledky iným, získať skúsenosti ale aj spoločenské ocenenie. A práve toho sa im veľmi často nedostáva. Veríme, že táto publikácia bude začiatkom systematického mapovania dobrých príkladov po celom Slovensku a zároveň by sme takto aspoň symbolicky chceli poďakovať všetkým, ktorí sa podieľajú na ich realizácii priamo v teréne. Existujú aj prvé pokusy o širšiu evaluáciu aspoň niektorých konkrétnych aktivít (napr. Mareka Hojsíka *Evaluácia programu obecných nájomných bytov v rómskych osídleniach* alebo Tomáša Hrustiča *Výkon terénnej sociálnej práce v marginalizovaných rómskych komunitách*) ich počet je však absolútne nedostačujúci a frekvencia nesystematická.

Tak ako sú rôznorodé obce a rôznorodé aktivity, tak sú rôznorodé aj jednotlivé časti tejto publikácie – niektoré sú viac osobné, iné majú skôr zovšeobecňujúci (teoretický) charakter. Všetky časti majú približne rovnakú štruktúru, v rámci ktorej sme chceli predstaviť príslušnú obec (mesto), miestnu rómsku komunitu, aktivity ktoré sa pre túto komunitu realizovali a konkrétny príklad dobrej praxe. Dôvodom je nie len snaha predstaviť nezaväznenému čitateľovi tú ktorú obec, ale pokúsiť sa vysvetliť aj kontext (bez ohľadu na to či je pozitívny alebo negatívny), v ktorom sa nami prezentovaná aktivita realizuje. Na tomto mieste by sme veľmi radi poďakovali za pomoc všetkým spolupracovníkom, ktorí sa podieľali na príprave tejto publikácie. Niektorí pomohli radou, iní spracovali celé časti alebo zabezpečili rozsiahle podkladové materiály. V každom prípade, bez ich pomoci by táto publikácia nevznikla. Svojimi archívmi, zbierkami, radami, príspevkami a podkladovými materiálmi jej veľmi pomohlo OZ Centrum antropologických výskumov z Prešova ako aj jednotlivci – Jaroslav Baňas (starosta obce Pečovská Nová Ves);

Ladislav Bartók (OZ Pro Tornensis z Turne nad Bodvou); Monika Benková (Regionálne rozvojové partnerstvo – aktivistka z Čierneho Balogu, ktorá už roky pôsobí na strednom Slovensku); Tivadar Berky (starosta obce Nitra nad Ipľom); Pavol Celúch (starosta obce Sveržov); Ján Dunda (TSP Hanušoviec n/Topľou); Mária Fečkovičová (starostka obce Žalobín); Anna Ferkaninová (starostka obce Nižný Komárnik); Martina Hrušková (PSI Liptovský Mikuláš); Ladislav Kardhodó (starosta Podbrezovej); Viera Kočtúchová (KC Liptovský Mikuláš); Ernest Lakatoš (starosta obce Šimonovce); Martin Mekeľ (gréckokatolícky farár z Čičavy); Mária Milková (USVRK Bratislava); Daniela Obšasníková (novinárka z Romano Nevo Ľil); Miroslav Pollák (splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity); Dana Pustulková (komunitná pracovníčka Rudňany); Mária Reistetterová (sociálna pracovníčka v meste Lipany); Jozef Repaský (zástupca primátora Liptovský Mikuláš); Cyril Revák (starosta obce Ostrovany); Erika Sabová (MŠ Rudňany); Vladimír Sendrei (aktivista z Kokavy nad Rimavicou); Michal Smetánka (Regionálne rozvojové partnerstvo – aktivista, ktorý dlhé roky pôsobil v Spišskom Hrhove); Lenka Špiriaková (OZ Klások z Podbrezovej); Ľudmila Stašáková (KC Stará Ľubovňa); Štefan Straka (aktivista z Rudľova); Peter Strážik (riaditeľ ZŠ v Spišskom Hrhove); Sylvia Tomková (KC Liptovský Mikuláš); Eduard Vokál (primátor mesta Lipany); Jana Zitová (Artfarma Drienovec).

Desať rokov rozvoja komunít v Spišskom Hrhove – možná inšpirácia pre ostatných, ktorí to myslia vážne

Jednou z obcí, ktoré sa rozhodli pristupovať k práci s rómskou komunitou komplexne je obec Spišský Hrhov v okrese Levoča (Prešovský kraj). Do určitej miery výnimočnou je táto obec tým, že k spomínaným aktivitám pristupovali plánovite a širokospektrálne. Na začiatku bola samozrejme ochota, ale v prvom rade to bola realizácia strategického plánu obce, ktorý nielen analyzoval situáciu, ale rozpracoval riešenia, časový harmonogram a zdroje. Celý proces plánovania sa pritom realizoval vďaka zapojeniu ľudí z obce vrátane samotných Rómov, obecného zastupiteľstva, profesionálnych facilitátorov, akademického prostredia a pod.. A tohto plánu sa v obci neustále držia. Pritom tu nejde o rigidný dokument, ale o živý materiál, ktorý sa pravidelne aktualizuje na základe zhodnotenia už urobeného a podľa potrieb, ktoré aktuálne nastanú. No základný princíp alebo smerovanie sa nemení – snaha o čo najväčšiu integráciu rómskej komunity do obce a celkový rozvoj obce ako takej.

Obec Spišský Hrhov leží v Hornádskej kotline v blízkosti okresného mesta Levoča. Má 1 300 obyvateľov, z toho takmer 300 Rómov. Za posledných desať rokov zažívala obdobie nebyvalého rozvoja, a to aj čo do nárastu počtu obyvateľov. Zatiaľ čo počet Rómov sa výrazne nemenil, počet väčšinového obyvateľstva vzrástol takmer o 30%. Na 600 stavebných pozemkoch sa začala, začína alebo v blízkej budúcnosti začne individuálna bytová výstavba a vďaka tomu je možné predpokladať ďalší nárast počtu obyvateľov minimálne o 100%.

Rómska komunita žije poväčšine na ulici Generála Svobodu. Nejde o segregovanú časť obce, tobôž nie to, čo by sa mohlo nazývať „osadou“. Ulica je súčasťou prirodzenej urbanistickej osi obce, jej spodnú časť obýva väčšinové obyvateľstvo a obydlia Rómov prirodzene nadväzujú na obydlia ostatné, ktoré sa navyše nijakým zvláštnym spôsobom neodlišujú čo do typu výstavby. Na tejto ulici sa nachádzajú aj byty nižšieho štandardu v bytovom dome, ktorého exteriér i interiér sú od vybudovania pred šiestimi rokmi vo veľmi dobrom technickom i estetickom stave. Štyri rómske rodiny bývajú v bytoch priamo v obci a niekoľko rómskych rodín má odkúpené pozemky pre výstavbu rodinných domov medzi väčšinovým obyvateľstvom.

Obec môžeme veľkoryso označiť ako najdynamickejšie sa

rozvíjajúcu obec na Spiši za posledných 10 rokov. Dlhodobu sa venuje zlepšovaniu životných podmienok miestnej rómskej komunity a prístupuje k nej ako k rovnoprávnej skupine obyvateľov. Rómska komunita v Spišskom Hrhove je vybavená technickou infraštruktúrou rovnakou mierou ako ostatná časť obce a všetky služby sociálnej infraštruktúry sú jej dostupné bez výnimky.

Okrem toho je obec v bezprostrednej blízkosti segregovanej rómskej komunity Doľany - Roškovce, ktorá nemá ani základné vybavenie technickej infraštruktúry a sociálna infraštruktúra je pre ňu ťažko dostupná. Solidárnou iniciatívou obce Spišský Hrhov sú aktivity, ktorými obyvateľom marginalizovaných rómskych komunít Doľany - Roškovce pomáha, a to v oblasti zamestnanosti a sociálnej inklúzie (rekvalifikačné kurzy, možnosť uchádzať sa o pracovné miesto v obecnej firme, služby terénnej sociálnej práce) a v oblasti vzdelávania (odkúpenie budovy v rómskej komunite a vytvorenie pobočky základnej školy).

Široká i odborná verejnosť sa nezriedka pozastavuje nad uvedeným rozvojom obce a označuje ho ako malý zázrak. Je však potrebné podotknúť, že tento stav tu nebol odjakživa. Dá sa povedať, že obec Spišský Hrhov sa do roku 2000 ničím neodlišovala od obcí porovnateľných čo do počtu obyvateľstva, jeho zloženia, technickej vybavenosti atď.. Z pohľadu života rómskej komunity je síce možné tvrdiť, že jej príslušníci v obci žili na vyššej úrovni ako v okolitých obciach, bolo to ale dané predovšetkým dobrým fungovaním poľnohospodárskeho družstva v obci, kde bola väčšia časť komunity v produktívnom veku zamestnaná, ako aj jej relatívne dobrou vzdelanosťou. Časť komunity pracovala v stavebných podnikoch a lesoch. Toto všetko sa odrazilo aj na životnej úrovni, bývaní a podobne. Popri tom však časť komunity žila v podmienkach porovnateľných s inými obcami, v nevyhovujúcich provizórnych príbytkoch, s minimálnym vzdelaním a v súkolí sociálno-patologických javov. Faktom je, že v rokoch 1989–1999 viditeľne a neúmerne vzrastal rozdiel medzi minoritným a majoritným obyvateľstvom, ich predošlé prirodzené kontakty sa narúšali a medzi obidvoma komunitami rástlo napätie. Do produktívneho veku sa dostali príslušníci minority, ktorí dovtedy nemali možnosť pracovať kvôli veku a aktuálne nemali možnosť pracovať kvôli tomu, že v regióne nebol dostatok pracovných príležitostí. Toto obdobie smelo môžeme označiť ako obdobie prudkého úpadku rómskej komunity v Spišskom Hrhove, a to po všetkých stránkach.

Základ toho čo dnes nazývame „úspechom“ pri riešení problémov v obci Spišský Hrhov tvoril proces plánovania a tvorby Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce. Dnes môžeme konštatovať, že aj vďaka tomu, že sa obec sústredila predovšetkým na sociálnu oblasť, z ktorej nevytlúčila (neopomenula) rómsku komunitu, je v súčasnosti obcou úspešnou a rozvíjajúcou sa. Predstavitelia obce už vtedy pochopili, že nie je možné (tobôž progresívne) plánovať rozvoj pre úspešnejšiu väčšinu bez menej úspešnej menšiny, ktorej problémy rastú čoraz viac, rovnako ako aj jej počet.

Nie je účelné tu robiť výpočet konkrétnych realizovaných aktivít, prehľad úspešných i menej úspešných projektov. K týmto informáciám sa čitateľ a záujemca ľahko dostane prostredníctvom informačných kanálov obce. Okrem toho by len ich zoznam s krátkym popisom presahoval možnosti tejto práce. Chceli by sme však v prehľadnej podobe popísať vlastné know-how, vďaka ktorému sa podarilo obec a jej komunity rozvinúť do aktuálnej podoby. Okrem toho je spomínané know-how kompletizované nielen vďaka skúsenostiam z úspešných projektov a aktivít, ale aj vďaka viacerým neúspechom a chybám, ktorým sa v obci pochopiteľne nevyhli. Práve tie však tvoria oporu pre súčasné chápanie rozvoja a jeho ilustráciu.

V rámci procesu strategického plánovania boli identifikované tri **klúčové oblasti rozvoja** komunit obce – 1. rVzdelávanie; 2. rZamestnateľnosť; 3. rBývanie.

Kľúčové oblasti boli chápané ako tie, ktoré úzko spolu súvisia do tej miery, že pri komplexnom rozvoji je nevyhnutné rozvíjať ich súčasne, za predpokladu vhodného prepojenia. Toto prepojenie nie je možné plošne a unifikovane zadať, vyplýva totiž z daných podmienok, zdrojov, problémov a osobitých východísk konkrétnej lokality a komunity. Z tohto pohľadu nie je vhodné hovoriť o prioritách v zmysle oblastí. K prioritám je možné prepracovať sa až na základe dobre pripraveného programu rozvoja. Tam priority určujeme až na úrovni opatrení. Všetky rozvojové oblasti sa nám teda logicky prelínajú a postupnosť pri zásahoch vychádza z možností riešeného územia a jeho potenciálu.

Za častú chybu pri riešeníach otázok rozvoja pokladáme nedostatočnú identifikáciu kľúčových oblastí, ktoré sú špecifické pre každé jedno územie alebo úzkosektorové poňatie rozvoja v zmysle „najbližšie tri roky sa budeme venovať rozvoju bývania a na ostatné oblasti príde čas neskôr“. Oblasti rozvoja považujeme za neoddeliteľné. **Ďalšou častou chybou je nedostatočný audit vlastných zdrojov**

a preberanie rozvojových vzorcov z iných lokalít.

Vyplývajúc z kľúčových oblastí boli identifikovaní **klúčoví aktéri rozvoja** – 1. Kompetentná samospráva; 2. Terénna sociálna práca/komunitná práca; 3. Vlastný subjekt schopný prispieť k riešeniu problémov nezamestnanosti (obecná firma, obecný podnik); 4. Komunitné centrum.

Za kľúčových aktérov považujeme tie subjekty, ktoré zabezpečujú prepojenosť rozvojových oblastí a kontinuitu realizovaných zásahov na základe strategického, programového (nie projektového) pohľadu. Bez úplnosti kľúčových aktérov, ktorých činnosť súvisí s ostatnými dôležitými aktérmi (MVO, úrady, podnikateľské subjekty, experti a pod.) je komplexný rozvoj ťažko realizovateľný, pretože títo priamo ovplyvňujú, riadia a zodpovedajú za procesy v jednotlivých rozvojových oblastiach.

Za častú chybu pri riešení rozvoja obcí a komunít pokladáme práve neprepojenosť a nekoordinovanosť činností kľúčových aktérov (resp. absenciu niektorých z nich). Realizáciu rozvojových aktivít tak preberá len jeden (napr. obec alebo MVO) a je zrejme, že nemá šancu na realizovanie aktivít vo všetkých kľúčových oblastiach rozvoja (z dôvodu kompetencií, potenciálu či prioritnému opodstatneniu).

S kľúčovými aktérmi súvisia predpoklady (kvalitný potenciál pre rozvojové procesy). Tvoria základ pre realizáciu rozvojového programu. Ich identifikácia formálne nie je ničím novým. Ak sa v praxi pozrieme na kvalitu týchto predpokladov, zväčša konštatujeme len formálnosť a frázovitosť, čím sa rozvoj spravidla tiež stáva len frázou a namiesto komplexnosti sa môžeme v lepšom prípade uspokojiť s výsledkami zrealizovaného projektu.

Z hľadiska skúseností z plánovania rozvoja v obci Spišský Hrhov chceme obzvlášť upozorniť na procesy plánovania bezpodmienečne participatívnymi metódami. Bez dostatočného zmapovania zdrojov a východísk, identifikácie potrieb a problémov, a kvalitnej problémovej analýzy nie je možné uvedomiť si a definovať rozvojový potenciál, rozvojové zámery, limity, určiť logiku zásahu a prepracovať sa ku konkrétnym opatreniam a aktivitám. Tento predpoklad stojí na úplnom začiatku rozvojových procesov. V praxi je takmer nemožné stretnúť sa s kvalitne spracovanou rozvojovou stratégiou komunít, čím sa príprava a premyslenie rozvoja obmedzuje na realizáciu niekoľkých dobrých nápadov, ktoré nám však spravidla komplexnosť a trvalú udržateľnosť rozvoja nezaručia.

Skúsenosti zo Spišského Hrhova úplne jasne hovoria, že **základné predpoklady pre koncepčný rozvoj** sú – 1. Ochota a kompetentnosť samosprávy; 2. Aktivisti pracujúci pre komunity; 3. Participatívna tvorba plánu rozvoja komunit v súčinnosti s kvalitným PHaSR (Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja) a ÚP (územný plán); 4. Potenciál pre tvorbu a manažovanie projektov; 5. Dobrá spolupráca so školami a vzdelávacími inštitúciami v okolí.

Po skúsenostiach v oblasti rozvoja komunit si dovoľujeme tvrdiť, že bez naplnenia menovaných základných predpokladov rozvoja, by nebolo možné v obci realizovať ani len časť aktivít v takom krátkom čase, ako sa reálne podarilo.

Kompetentnosti samosprávy, komunitným aktivistom a stratégiám potrebným pre rozvoj sa venujeme na iných miestach. Tu by sme však chceli zdôrazniť nevyhnutnosť disponovania potenciálom pre tvorbu a manažovanie projektov. Už pri tvorbe plánov rozvoja bolo zrejmé, že pre spracovanie, predovšetkým však manažovanie projektov bude potrebné nemalé úsilie ako aj dostatočný odborný potenciál. Obec investovala do prípravy svojich zamestnancov v oblasti projektového manažmentu nemalé prostriedky, ktoré (ako dnes môžeme skonštatovať) sa niekoľkonásobne vrátili. Okrem zaškolenia vlastných zamestnancov sa obec stala súčasťou rôznych sietí mimovládnych organizácií a partnerstiev, ktoré poskytovali obci servisné služby rôzneho druhu, najmä však v oblasti tvorby projektov a projektového manažmentu. Najprv sa jednalo o zapojenie sa do programu „Tvoj Spiš“ a partnerstva s OZ ETP Slovensko, ďalej s OZ Spiš – Združenie pre obnovu a rozvoj regiónu, Človek v tísi pobočka Slovensko, Heiffer Slovensko, Partnerstvo sociálnej inklúzie Poprad Levoča a ďalšie. Dlhodobo spolupracuje najmä s OZ Spiš – Združenie pre obnovu a rozvoj regiónu, ktorá sídli v obci, ako aj s Regionálnym rozvojovým partnerstvom.

Zmieňujeme sa o tom nielen preto, že na tvorbu a manažovanie projektov nevynakladala obec vysoké finančné sumy, ale hlavne preto, že spolupracovala s organizáciami a ľuďmi, ktorí dôkladne poznali stav a rozvojové zámery obce a stotožňovali sa s nimi. Ruka v ruke s vlastným potenciálom obce sa stalo realitou, že obec nikdy nemala s oblasťou tvorby a manažovania projektov najmenší problém. Poukazujeme na tento fakt z dôvodu častých chýb iných samospráv, keď na tvorbu a manažovanie projektov nielenže vynakladajú vysoké sumy, ale projekty sa často míňajú želanému účinku, keďže tí, ktorí ich tvoria či

manažujú nepoznajú dôkladne špecifika danej lokality.

Napokon ďalším dôležitým predpokladom pre koncepčný rozvoj je dobrá spolupráca so školami a vzdelávacími inštitúciami. Slovensko a rovnako aj región východu podľa nás disponuje dostatočnou a relatívne kvalitnou sieťou vzdelávacích inštitúcií rôzneho druhu. Pre realizáciu projektov v Spišskom Hrhove často zohrávali kľúčovú úlohu práve ony. Na najvyššej úrovni (univerzity) v rámci spolupráce často zabezpečovali nevyhnutnú evaluáciu procesov zmeny a poskytovali metodickú pomoc. Jednalo sa o spoluprácu s odborníkmi Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a Prešovskej Univerzity v Prešove. Na nižšom stupni to boli stredné školy a učňovské školy, ktoré spolupracovali na projektoch i programoch, a v neposlednom rade miestna základná škola, ktorá v plnej miere zdieľa rozvojové programy obce a je ich neoddeliteľnou súčasťou. Ďalej máme na mysli akadémiu vzdelávania a iné obdobné inštitúcie, ktoré v priebehu niekoľkých rokov dokázali prispieť k budovaniu rozvojového potenciálu obce.

Tvrdíme, že bez vytvorených predpokladov pre rozvojové procesy by sa vytyčené ciele dosahovali len veľmi ťažko. Preto všetkým záujemcom, ktorí prichádzajú pre inšpiráciu, odporúčame skúsenosti Spišského Hrhova prehľadne usporiadané v tabuľke:

BUDOVANIE PREDPOKLADOV				
SAMO- SPRÁVA	AKTIVISTI	PROGRA- MOVANIE	PROJEKTO- VANIE	VZDELÁVACIE INŠTITÚCIE
Ochota a kompetentnosť samosprávy	Aktivistí pracujúci pre ko- munity	Participatívna tvorba plánu rozvoja komunity v súčinnosti s kvalitným PHaSR a ÚP	Potenciál pre tvorbu a manažovanie projektov	Dobrá spolupráca so školami a vzdelávacími inštitúciami v okolí

Jasne deklarovaná ochota samo-správy plánovať a realizovať rozvoj	Dobré poznanie komunity a jej problémov	* Spracovanosť kvalitného a použiteľného PHaSR		Dobrá spolupráca so školami v území
Skúsenosti samosprávy s procesmi rozvoja	Zapojenosť aktivistov do komunitného života	* Spracovanosť ÚP	Príprava vlastného potenciálu pre tvorbu a manažovanie projektov	Realizácia spoločných aktivít samosprávy, aktivistov, MVO a škôl
Personálne zabezpečenie strategických procesov	Prípravenosť aktivistov na vstup do strategických rozvojových procesov	Ak je potrebné mimo dobrého PHaSR, započatie programovania rozvoja komunity		Funkčná prepojenosť škola - obec - komunita - rodič - dieťa
Fungujúca sociálna práca v obci, obzvlášť TSP			Príprava a realizácia drobných projektov pre komunitu	
Zriadenie a prevádzkovanie obecnej firmy - soc. podniku	Sociálna mobilizácia	Analýza zdrojov, východísk, stavu		
Vybudované priestorové a technické zázemie - komunitné centrum	Tvorba sociálnych sietí	Pravidelné a odborne vedené komunitné stretnutia		
		* definovanie potrieb		
		* identifikácia a analýza problémov		
		* návrh konkrétnych riešení v strednodobom horizonte		

		Parafovanie programu samosprávou		
			Tvorba projektov na základe aktuálnych grantových schém v rámci stratégie rozvoja	Tvorba projektov na základe aktuálnych grantových schém v rámci stratégie rozvoja

Výsledkom budovania predpokladov by malo byť:

pripravenosť na komplexný rozvoj				
<i>Pripravenosť pre riadenie a plnú garanciu kvalitnej realizácie trvalého rozvoja, dobré personálne, priestorové, technické a iné podmienky potrebné pre rozvoj</i>	<i>Dobrá spolupráca a prepojenosť aktérov rozvoja s komunitou</i>	<i>Jasnosť rozvojovej stratégie vychádzajúcej "zdola", logika zásahov, konkrétnosť adekvátnych postupov</i>	<i>Získavanie prostriedkov na realizáciu stratégie</i>	<i>Fungujúce partnerstvá, prepojenosť s existujúcimi systémami inklúzie</i>

Ako už bolo vyššie povedané, riešenie problémov, ktoré obsahujú kľúčové oblasti rozvoja, nie je možné aplikovať lineárne po jednotlivých oblastiach, ale vždy v komplexnom prístupe a previazanosti.

Oblasť vzdelanie a vzdelávanie nebola od začiatku pri nastavovaní rozvojových procesov v obci ponímaná ako to, čo sa týka výlučne školstva a konvenčných vzdelávacích inštitúcií. Ako napovedá pomenovanie oblasti, jedná sa o zlepšovanie kompetencií širokého spektra pre čo najmenej problematické uplatnenie sa v živote.

S touto oblasťou súviselo najviac prvých konkrétnych rozvojových krokov v obci, a to aj napriek tomu, že boli okolím označované ako zbytočné, neúčinné, robené namiesto dôležitejšieho – priameho vytvárania pracovných príležitostí, stavania bytov a podobne. Dnes môžeme konštatovať, že tento prístup priniesol postupne uspokojivé výsledky v neposlednej miere práve v oblasti zamestnania a bývania.

V tejto etape došlo k príprave a posilneniu kľúčových aktérov rozvoja – samosprávy a komunitných pracovníkov. Bola posilnená kompetentnosť pracovníkov samosprávy ako aj jej volených predstaviteľov (zastupiteľstva) pre riešenie otázok rozvoja, predovšetkým v oblasti sociálnej. Rôznorodými aktivitami sa snažili zmeniť postoje a prístup k riešeniu problémov komunit (najmä rómskej). Postupne sa na tejto úrovni podarilo zmierniť diskriminačné prístupy na úrovni občianskej a samosprávnej, začali sa podporovať mnohé drobné aktivity rómskej mládeže, žien, dôchodcov a pod..

Druhým kľúčovým aktérom boli pracovníci, ktorí denne a koncepcne začali pracovať priamo v rómskej komunite. V roku 2001 to bola práca tzv. komunitných aktivistov, neskôr terénnych sociálnych pracovníkov a komunitných pracovníkov. Bez ohľadu na ich pomenovanie sa jednalo o každodenné riešenie problémov v komunite, asistencie pri právnych úkonoch, poradenstva pri hospodárení rodín atď.. Títo pracovníci boli medzičlánkom medzi samosprávou, majoritou a minoritou.

Najdôležitejším aktérom rozvoja, ktorý v tomto období vstúpil do diania bolo komunitné centrum (vtedy nazývané Komunitné rozvojové a servisné centrum, KRSC). Vzniklo prirodzene ako nevyhnutnosť pre koncepcnejšiu prácu samosprávy a komunitných aktivistov. V nevyužívaných priestoroch v havarijnom technickom stave (niekdajšie stajne) za pričinenia obce, aktivistov, mimovládnych organizácií no najviac ľudí z komunit, vznikli priestory a čosi ako inštitúcia, ktorá tu bola permanentne pre všetkých občanov, všetky vekové kategórie, všetky vrstvy obyvateľov a všetky komunity. KRSC (ako bolo nazývané) vzniklo vo formujúcom sa novom centre obce, čo podľa nášho názoru tiež vytvorilo jeho pozitívne vnímanie medzi všetkými občanmi. Ako bolo povedané vyššie, výpočet aktivít týchto kľúčových aktérov v období vzniku KRSC by presiahol možnosti tejto publikácie, preto sa pokúsime zamerať iba na koncept kľúčovej **oblasti vzdelanie a vzdelávanie**, skrz kľúčových aktérov rozvoja – samospráva, komunitná práca, MVO a KRSC.

Základ pre riešenie rozvojovej oblasti vzdelanie a vzdelávanie tvorilo komunitné centrum, ktoré bolo bezprostredne prepojené (tvorilo koordinačné centrum) so samosprávou a jej orgánmi, základnou školou v obci, komunitnými pracovníkmi, mimovládnyimi organizáciami a neformálnymi združeniami občanov.

Pre vekovú kategóriu detí sa zameriavala činnosť KRSC na klubovú činnosť (premietanie filmov pre deti, pravidelné stretnutia detí pri čítaní

rozprávok, výtvarné aktivity a pod.) Pre deti z rómskej komunity boli špecificky navyše realizované nasledovné aktivity:

V rámci predškolskej prípravy - jazyková príprava detí od 5. roku veku (účasť detí na aktivitách komunitných pracovníkov s matkami); rozvoj grafomotoriky (špecifické činnosti s komunitnými pracovníkmi a asistentmi); hygienické návyky (pri všetkých aktivitách).

V rámci vzdelávania detí povinnej školskej dochádzky - doučovanie detí v podobe školskej klubovej činnosti KRSC; voľnočasové vzdelávacie aktivity (náučné); spolupráca so ZŠ v zmysle posilňovania zručností identifikovaných detí, riešenie výchovných problémov a pod.; zdravotnícka a sexuálna výchova (v rámci besied a klubovej činnosti).

KRSC vyvíjalo činnosť aj v oblasti kultúrnej a spoločenskej. Išlo hlavne o aktivity pre mládež, ktoré boli realizované pre majoritu i minoritu, záujem o ne bol však takmer 100% len zo strany mládeže z rómskej komunity. Boli to najmä – motivačné programy a aktivity prípravy pre zamestnanie; motivačné programy pre vzdelávanie a štúdium; rodinná výchova a rodičovská príprava.

Pre dospelých KRSC realizovalo viacero programov, ktoré boli prioritne zameriavané na – rodinné hospodárenie (rozpočtovanie, sporenie, vedenie domácnosti, efektívnosť energetiky domácnosti); zvyšovanie kvality života (zdravie, technológie, rôzne osvetové aktivity, samozásobiteľstvo); zamestnanie (individuálne a skupinové akčné plánovanie) a pod.. Popri dospelých z rómskej komunity sa pravidelne a v hojnom počte aktivít zúčastňovali aj občania z majoritnej komunity. Hlavne vďaka aktuálnosti tém a kvalitným školiteľom bol o programy veľký záujem.

KRSC (dnes v obci nazývané „dielňa“) existuje dodnes, vyššie popísané aktivity sa v ňom však realizujú už len sporadicky a vyslovene podľa potreby občanov. Jeho celkový prínos pre obec hodnotíme jednoznačne vysoko pozitívne. V režime, ktorý sme opísali, KRSC fungovalo asi 5 rokov a postupne sa jeho aktivity prirodzene presúvali na iné miesta a do iných inštitúcií (Obecná firma, Centrum voľného času, Základná škola, Reedukačné centrum, Základná umelecká škola, vlastné priestory a činnosti klubov a združení). Dovoľme si teda konštatovať, že KRSC veľmi dobre splnilo svoju úlohu pri rozbiehaní rozvojových procesov, naplnilo svoje poslanie a aktuálne potreby komunít v tejto oblasti. Aktuálne potreby občanov a obce z neho dnes vytvorili posilňovňu, klubovňu, učebňu a triedu pre detašované pracovisko odborného učilišťa.

S činnosťou KRSC, samosprávy a komunitných pracovníkov

súviselo množstvo projektov a programov zameriavaných na kurzy ľudových remesiel, chov hospodárskych zvierat, pestovanie rastlín a poľnohospodárskych plodín atď.. V tomto prípade sa jednalo o premostenie s ďalšou rozvojovou oblasťou – zamestnanosť.

Oblasť rozvoja zamestnanosť a zamestnateľnosť

Prioritou pre riešenie problémov v tejto rozvojovej oblasti bolo zlepšovanie podmienok pre zamestnateľnosť občanov. Týkala sa majority i minority, aktivity a činnosti sa vykonávali spočiatku prostredníctvom KRSC (spomínané kurzy, motivačné stretnutia a pod.), neskôr boli tvorené a realizované rôzne projekty zamerané na zlepšovanie zamestnateľnosti v spolupráci s príslušným úradom práce, podnikateľskými subjektami a mimovládnyimi organizáciami. Projekty prinášali konkrétne výsledky, a síce pripravených ľudí pre zamestnanie sa (stavebníctvo, poľnohospodárstvo), základné samozásobiteľstvo (chov ošípaných a kôz, pestovanie zemiakov a zeleniny). Popri týchto aktivitách fungovalo v rôznych podobách aj pracovné poradenstvo. Najprv na úrovni asistencie komunitných pracovníkov, neskôr na úrovni priamej spolupráce s príslušným úradom práce až po kanceláriu pracovného poradenstva zriadenú obecným úradom. Tri roky fungovala v obci kancelária Centra lokálneho pracovného poradenstva, prostredníctvom ktorého boli testované a úspešne realizované špecifické prístupy v práci s klientom hľadajúcim zamestnanie, vyhľadávanie práce až po asistenciu pri nástupe do pracovného procesu.

Nevyhnutným bolo prepájanie oblasti zamestnateľnosti a vzdelávania, a síce skrz spomínané pracovné poradenstvo, avšak aj aktivity kvalifikácie a rekvalifikácie, realizované skrz miestne príslušný úrad práce, s ktorým dobrá spolupráca tvorila základ pre úspešné napĺňanie cieľov.

Najvýznamnejším kľúčovým aktérom rozvoja v oblasti zamestnanosť sa stala Obecná firma – sociálny podnik. Vznikla a začala sa rozvíjať v najdôležitejšej etape koncepčného prepájania rozvojových aktivít. Previazanosťou na vzdelávanie, zamestnateľnosť a hlavne zamestnanosť na seba prebrala kľúčové kompetencie a úlohy pri riešení otázok koncepčného a komplexného rozvoja. Pojednáva o nej samostatný príspevok. Na tomto mieste je však nevyhnutné spomenúť ju z pohľadu pochopenia komplexnosti. Pomocou obecnej firmy sa totiž podarilo vytvoriť a doplniť veľmi dôležitý článok nevyhnutný pre riešenie kľúčových oblastí rozvoja, a síce – priamu tvorbu pracovných príležitostí pre tých, ktorí to najviac potrebujú. Okrem toho (tak ako predtým KRSC

z iného aspektu) začala obecná firma tvoriť akúsi koordinačnú rozvojovú jednotku. Bez jej fungovania by si nebolo možné predstaviť rozvoj obce v takej podobe, ako ho môžeme vidieť dnes.

Tak ako bolo vyššie uvedené premostenie z rozvojovej oblasti vzdelávanie do oblasti zamestnanosť cez KRSC, tak môžeme určiť miesto obecnej firmy pri premostení rozvojovej oblasti zamestnanie do rozvojovej oblasti bývanie.

Oblasť rozvoja bývania

Problémy spojené s oblasťou bývania boli pri tvorbe stratégie rozvoja identifikované ako jedny z najvážnejších. S bývaním súviseli ďalšie problémy, napr. nedostatočná hygiena detí i dospelých, vyúsťujúce do ďalších problémov v školách, potenciálnom či aktuálnom zamestnaní, ďalej problémy v oblasti zdravia, ako časté infekčné ochorenia, epidémie a pod., ďalej problémy s domácou prípravou detí na vyučovanie, ako aj ďalšie súvisiace problémy. Spoločným menovateľom pre riešenie tohto spletenca problémov bolo riešenie problémov bývania členov komunity. V úvode sme konštatovali, že do r. 1989 bola situácia v Spišskom Hrhove relatívne lepšia (v oblasti bývania) ako v okolitých obciach. Tá však ani zďaleka (až na vzácne výnimky) nedosahovala úroveň a štandard stavu bývania majority. Naviac sa po r. 1989 začali rozširovať v lokalite ulice Gen. Svobodu aj nelegálne stavby, rôzne prístavby či objekty, ktoré síce slúžili na bývanie, avšak ani zvonku nepripomínali nič, čo by sa obývatel'nému priestoru podobalo. Pôvodná komunita sa začala nekontrolovateľne rozširovať o ľudí, ktorí prichádzali z iných lokalít, bez trvalého či prechodného pobytu a bez koncepcnej intervencie by sa pravdepodobne opakoval aj v obci Spišský Hrhov scenár podobný iným obciam, kde vznikli doslova nekontrolovateľné getá a lokality, ktoré môžeme nazvať neprehľadnými ložiskami nepredstaviteľného množstva problémov.

Aj v tejto oblasti boli podnikané prvé kroky prostredníctvom KRSC. Boli to aktivity smerované ku kultúre bývania, vedenia domácnosti, hygiene, spolužitiu a pod.. Ďalej to boli aktivity smerované k estetizácii vonkajšku obytných domov, dvorov, priedomí, udržiavaniu verejných priestranstiev a tak podobne. Obec ako kľúčový aktér začala dbať na rigorózne dodržiavanie legislatívy týkajúcej sa výstavby, začala pomáhať s majetkovo-právnymi vysporiadaniami pozemkov a domov, legalizáciou bývania tam, kde bol dodržaný aspoň základ pre možnosť legalizácie. Začala riešiť a nastavovať systém plnenia si povinností týkajúcich sa daní a poplatkov vo vzťahu k reálne obývajúcim členom

domácností. Popri tom nastavovala systém zberu a vývozu odpadu, likvidácie smetísk a znečistenia ulice, predovšetkým však systém zamedzovania vzniku čiernych skládok.

Popri tom všetkom sa samospráva pustila do neľahkého procesu výstavby vlastných bytov nižšieho štandardu. Tu zohrala svoje nezastupiteľné miesto obecná firma, ktorá vlastnými možnosťami zabezpečovala viac než polovicu realizačných prác pri výstavbe bytov. Navyiac pri výstavbe priamo participovali aj budúci nájomníci a to nad rámec vtedy platných podmienok pre výstavbu bytov podľa výnosu Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR. V porovnaní s ostatnými obcami, kde sa program rozvoja bývania prostredníctvom výstavby bytov nižšieho štandardu realizoval, sa problémy pri výstavbe nemnožili, ale naopak, výrazne redukovali. Do procesu spolupráce boli aktéri (budúci nájomcovia) starostlivo vyberaní a pripravovaní vďaka spolupráci s KRSC, komunitnými pracovníkmi a pracovníkmi jednotlivých referátov obce. Proces sa pripravoval tak, aby dokázal riešiť problémy čo najefektívnejšie. Zreteľ sa kládol na posudzovanie problémov ako napr. vysoká početnosť detí v domácnosti, nevyhovujúca viacgeneračnosť, aktuálny stav obydľia a jeho perspektíva, avšak aj zapájanie členov domácností do obecného diania, účasť na verejných prácach (napr. pri odstraňovaní smetísk), záujem o prácu v obecnej firme, potenciálna schopnosť platiť nájomné, vysporiadané záväzky voči obci alebo rôznym iným veriteľom (banky, nebankové inštitúcie) a mnoho ďalších.

Výsledkom tohto snaženia bol takmer bezproblémový proces výstavby, všeobecná spokojnosť komunity so spravodlivým prerozdeľovaním bytov, likvidácia nelegálnych stavieb a to obzvlášť objektov nevhodných na bývanie, predovšetkým však dnes po rokoch konštatovaná bezproblémovosť pri úhradách nájomného, zachovalosť a vlastná údržba spoločných priestorov a exteriéru. Ďalších faktorov, ako podstatne zlepšená hygiena detí a dospelých, eliminovanie častých infekčných ochorení či neregulovaný príchod obyvateľov z iných lokalít, by sme mohli vymenovať množstvo.

Z oblastí súvisiacich s rozvojom je dôležité podotknúť, že výstavbou spomínaných bytov nižšieho štandardu sa nielen podarilo realizovať množstvo prác prostredníctvom obecnej firmy, ale že aj viacero nájomcov zapojených do výstavby sa po dokončení výstavby v obecnej firme zamestnalo. Okrem toho sa postupne začal meniť aj vzhlad celej ulice, keďže aj tí, ktorí začali pracovať v obecnej firme postupne začali

napr. omietať svoje domy, ktoré boli bez omietky desaťročia, začali dostavovať či pristavovať svoje obydlia kvalitnými technológiami, podstatne sa zvýšila napojenosť obydli na verejný vodovod a kanalizáciu (dovtedy bez vody a odkanalizovania domácností).

Posunom v oblasti bývania je aj to, že štyri rómske rodiny žijú v bytových domoch medzi ostatným obyvateľstvom a je potrebné podotknúť, že bez akýchkoľvek problémov, ako aj to, že v nových lokalitách obce kde prebieha živá výstavba rodinných domov sú aj stavebné pozemky odkúpené obyvateľmi z rómskej komunity. Obec aktuálne rieši výstavbu ďalšieho bytového domu (rovnako v novej lokalite, kde sa začína výstavba), kde bude priestor pre bývanie rómskych rodín rovnaký ako pre ostatné rodiny.

Krédom obce je, že realizáciu programu či projektu nič nekončí. Naopak, všetko sa začína. Keď sme začali hovoriť o tom, že na začiatku celého približne 12-ročného procesu zmeny bolo plánovanie, je treba zdôrazniť, že sa jedná o obdobie neustálych zmien, inovácií a dopĺňania niekoľkých plánov. Samotný PHaSR obce bol za toto obdobie kompletne vypracovávaný trikrát a popri ňom existuje mnoho ďalších dôležitých stratégií a koncepcií, ktoré sa naplňajú aj vďaka tomu, že sa neustále hodnotia, prehodnocujú, prepracovávajú a doplňajú. V Spišskom Hrhove pochopili, že zmeny sa nerodia ľahko, že rozvoj nie je krátkodobou záležitosťou a aj preto sa riadia tým, že „Najpomalšia cesta často najrýchlejšie vedie k cieľu“.

Dva podobné prístupy - Pečovská Nová Ves a Sveržov

Pri predstavovaní príkladov dobrých praxí jednotlivých obcí vo vzťahu k rómskym komunitám, sme vybrali aj dve obce, ktoré sú si veľmi podobné, ale zároveň majú množstvo odlišností. Ide o nevelké obce na severovýchode Slovenska – Pečovská Nová Ves a Sveržov. Obidve tieto obce majú odlišné podmienky, odlišné východiskové situácie, ale veľmi podobné prístupy, ktoré sú svojim spôsobom dosť unikátne. Unikátnosť pritom nespočíva vo veľkých finančných zdrojoch získaných mimo obce, ale v unikátnom prístupe obce ako takej a v maximálnom využívaní toho, čo majú v obci k dispozícii.

Ak by sme mali veľmi krátko opísať v čom spočíva nami prezentovaný prístup, sú to veľmi podobné prioritné roviny ako v prípade Spišského Hrhova – komplexný prístup k miestnej rómskej komunitě a silná osobnosť starostu, ktorý aktívne do celého tohto procesu vstupuje. V Pečovskej Novej Vsi je to starosta Jaroslav Baňas a vo Sveržove Pavol Celuch. Obidvaja starostovia, patria medzi najdlhšie slúžiacich starostov v regióne a aj v celoslovenskom pomyselnom rebríčku im patria popredné priečky. Obaja starostovia vykonávajú svoju funkciu už od roku 1994.

Ak v prípade Spišského Hrhova bol komplexný prístup postavený na precíznom plánovaní a analýzach založených na takmer až akademickom prístupe, v týchto dvoch obciach je komplexný prístup postavený na „zdravom sedliackom rozume“, „buldočej zaťatosti“ starostov a ich spolupracovníkov a presvedčení, že rómska problematika sa v ich obci jednoducho MUSÍ riešiť. Veľmi krásne to v tomto smere povedal Pavol Celuch, keď celú túto problematiku zhodnotil nasledovne: *„Je iluzórne si myslieť, že z Rómov raz budú Gádžovia alebo bieli. Nebudú. Ani my nikdy nebudeme Rómami. Ale sme tu spolu a musíme tu spolu žiť. Nikam sa nepoberú ani oni ani my. Treba preto hľadať také riešenia, ktoré nám umožnia žiť TU, žiť SPOLOČNE, a žiť bez problémov.“*

Obidvaja starostovia sa rozhodli v rámci svojej obce pristupovať k miestnej rómskej komunitě komplexne. Obidvaja pochopili, že základom je dobrý vzťah s komunitou a veľmi intenzívna práca s majoritou. Základným prístupom je poskytnutie REÁLNYCH možností pre miestnych Rómov, aby si zmenili svoju situáciu vlastnými aktivitami. Ani Jaroslav Baňas ani Pavol Celuch to zo začiatku nemali ľahké – na takýto prístup ani majorita ani Rómovia dovedy neboli „zvyknutí“.

O pomoci Rómom sa viac hovorilo ako konalo. Rómom sa akosi nepomáhalo, museli si pomôcť sami. A oni si pomáhali ako (ne)vedeli. Keď si toto obidvaja starostovia uvedomili, začali podnikať kroky aby sa to zmenilo. Začali presviedčať ľudí (majoritu aj Rómov), hľadať spolupracovníkov, zdroje, možnosti. Asi najviac problémov paradoxne mali s „presviedčaním“ majority. Určitou výhodou bola skutočnosť, že obe obce sú hlboko veriace a pochopenie našli práve v cirkevných inštitúciách. Hlavne vtedajší biskup (dnes už arcibiskup) mons. Bernard Bober bol maximálne nápomocný.

Druhým spoločným rysom oboch obcí bola skutočnosť, že v obciach sa začali veľké „investičné“ projekty – v obidvoch obciach sa stavalo, opravovalo, zveľaďovalo, menilo všetko čo sa len dalo. Stavali sa alebo rekonštruovali inžinierske siete, cesty, športoviská, obecné úrady, školské zariadenia, kultúrne domy, cintoríny a pod.. Obidve obce sa začali viditeľne meniť. A ak sa obec zveľaďuje a ľudia majú pocit, že smerovanie obce ide dobrým smerom, sú ochotní „akceptovať“ aj také „novinky“ akými je pomoc Rómom. Niekedy ťažko, ale nakoniec to pochopia a pridajú sa.

V obidvoch obciach realizovali množstvo aktivít smerujúcich k zlepšeniu situácie Rómov, ale dve boli v oboch prípadoch dominantné – bývanie a práca. Každý pritom pristupoval k tejto problematike trochu inak – po svojom.

Väčšia z týchto obcí je Pečovská Nová Ves, ktorá sa nachádza v okrese Sabinov (Prešovský kraj). Leží v údolí riek Torysa a Ľutinka, v nadmorskej výške 345 m. n. m.. Je lokalizovaná na trase štátnej cesty v smere Prešov - Stará Ľubovňa. Pečovská Nová Ves má bohatú históriu. Jej založenie sa datuje pred 11. storočie. Prvá doposiaľ známa písomná zmienka o obci je z roku 1248. V súpise pamiatok sa uvádza šesť nehnuteľných kultúrnych pamiatok (kaštieľ a kúrie), ktoré boli postavené v 16. - 19. storočí. K veľkým výhodám patrí bezprostredná blízkosť hospodársky veľmi atraktívneho Sabinova, ktorý je vzdialený od obce 4 km. Od mesta Prešov Pečovskú Novú Ves delí vzdialenosť 25 km. Pečovskou Novou Vsou prechádza jednokolažová železničná trať Kysak – Plaveč – Muszyna, ktorá tvorí južnú hranicu intravilánu obce.

Dĺžka jej katastrálnych hraníc je 15 km, samotný kataster má rozlohu 1175 ha. Pečovská Nová Ves je strediskové sídlo miestneho významu. Jeho spádové územie zaberá priestor, ktorý tvoria katastre obcí Jakubova Voľa, Červenica, Hanigovce, Jakovany, Ľutina a Olejníkov.

Pečovská Nová Ves spolu s niekoľkými prilahlými obcami sú zaradené do urbanizačného priestoru obvodného významu sídla Sabinova. Samotný intravilán Pečovskej Novej Vsi sa rozkladá na ploche 218 ha, čo je 18,6% z rozlohy katastrálneho územia.

Obec má veľmi dobre rozvinutú infraštruktúru. Je plne elektrifikovaná, má vlastný vodovod, kanalizáciu a plynofikáciu. V obci sa nachádza plne organizovaná základná škola s materskou školou (riaditeľka Mgr. Valentína Krajňáková), sú tu ambulancie všeobecného lekára, zubného lekára a pediatra, lekáreň, štyri obchody potravinárskeho zamerania, dve predajne so spotrebným tovarom, autoopravovňa, päť barov a pohostinstiev.

Obec mala k 31. 12. 2010 celkovo 2424 obyvateľov (1188 mužov a 1236 žien). V súčasnej dobe Rómovia v obci tvoria približne 600 obyvateľov (čo je takmer štvrtina obce). Bývajú v dvoch koncentráciách v severnej časti obce pri potoku Ľutinka. Nikto z miestnej rómskej komunity nebýva medzi majoritou, aj keď je nutné povedať, že obidve koncentrácie oddeľuje nerómska zástavba.

Komunitu v žiadnom prípade nie je možné charakterizovať ako ideálnu alebo bezproblémovú. Väčšina býva v samostatných rodinných domoch rôznej kvality (od chatrčí až po veľmi slušné menšie rodinné domčeky), v osade je aj trojposchodový bytový dom s 12 bytovými jednotkami z roku 1990 a 11 novopostavených bytov nižšieho štandardu postavených v roku 2007.

O komunite a jej problémoch v oblasti zamestnanosti starosta Jaroslav Baňas povedal:

„Z celkového počtu takmer 600 Rómov prihlásených na trvalý pobyt v našej obci ani jeden nie je vysokoškolsky vzdelaný, ani jeden nemá maturitu. Za starostu som bol zvolený v roku 1994. Teda pred 17 rokmi. Vtedy bolo v obci okolo 300 Rómov. Za toto obdobie nám stúpila populácia Rómov takmer o 100 %. Z uvedeného je zrejmé, že polovica Rómov je vo veku do 18 rokov.

Keď porovnávam situáciu pred 17 rokmi a teraz, musím povedať, že situácia sa nezlepšuje, skôr naopak. Rómovia strácajú pracovné návyky, chýba im pracovná disciplína, už nedokážu cestovať za prácou. Dnes už mnohí nedokážu pracovať plných osem hodín denne. To však nie je dôvod na rezignáciu, ale práve naopak na mobilizáciu. Pasivita v tomto smere by sa našej obci poriadne vypomstila.

V roku 1968 bývalé vedenie Miestneho národného výboru

vybudovalo a uviedlo do prevádzky drobnú prevádzkareň - tehelňu. V priemere tu pracovalo okolo 100 ľudí, z toho viac ako polovica boli Rómovia. V obci nebolo jedného dospelého Róma, ktorý by nebol zamestnaný. Po roku 1990 sme museli výrobu tehly uzatvoriť. Keď prišli za prvej Mečiarovej vlády vysoké podpory pre nezamestnaných, Rómovia postupne z práce odchádzali. V roku 1995 som prepúšťal z tejto prevádzkarne posledného Róma – vajdu Andreja Červeňáka.

Keďže naši Rómovia mali určité pracovné zručnosti a návyky, využíval som všetky formy zamestnávania, ktoré poskytoval úrad práce a miestny trh požadoval. Založili sme v obci obecný podnik, v rámci ktorého sme tieto aktivity realizovali, ale využívali sme na to aj možnosti mimovládnych organizácií, s ktorými sme veľmi intenzívne spolupracovali, čím vznikla mnohostranná výhoda – pre obec, pre samotnú MVO a samozrejme aj pre Rómov. Prevádzkovali sme okrem iného stolársku dielňu, stavebnú výrobu, miestnu reštauráciu, krajčírsku dielňu, v ktorej pracovali aj štyri Rómky. Uchádzali sme sa o granty, písali žiadosti a projekty. Mnohé boli úspešné, ale ešte viacej bolo takých, ktoré z rôznych príčin podporené neboli. Všetky realizované aktivity viedli však k tomu, že som začal byť viac podnikateľom ako starostom. V roku 2000 sme predali celé základné imanie obecného podniku súkromnej osobe.

V súčasnej dobe areál sčasti prenajímame miestnym podnikateľom. To však neznamená, že by sme rezignovali na aktivity v tejto oblasti. Len sme si dali tak povediac „trochu oddychu“.

V posledných rokoch zamestnávame Rómov na malých obecných službách a aktívnej činnosti. V priemere je to 50 až 100 Rómov ročne. Väčšina z nich pracuje na zveľaďovacích prácach. V rámci schválenej Lokálnej stratégie komplexného prístupu sme reagovali na výzvu a podali projekt zameraný okrem iného práve aj na zamestnanosť. Zámerom je prostredníctvom školení a cvičnej firmy v konečnom dôsledku prestavať nevyužitú pece na výrobu pálenej tehly na zriadenie pracovného inkubátora pre dlhodobo nezamestnaných. Obnovením výroby v priestoroch bývalej tehelne vidím určitú možnosť v miestnych podmienkach zamestnať skupinu Rómov. Bez podpory štátu to sami nedokážeme. Rómovia snívajú, že sa tam raz vrátia pracovať. Treba tu jasne povedať, že Rómovia pracovať chcú a vedia. Najviac demotivujúcim je pre nich však súčasný sociálny systém, ktorý robí všetko pre to, aby klient, ktorý sa v ňom nachádza bol pasívny, resp. aby z neho v žiadnom prípade nevystupoval.“

Druhou oblasťou na ktorú sa v obci vo výraznej miere orientujú

je bývanie. Oproti mnohým iným obciam, v Pečovskej Novej Vsi už vyskúšali takmer každú formu pomoci miestnym Rómom v tejto sfére. V roku 1990 boli v obci postavené klasické panelové viacposchodové bytovky. Predošlý prístup, ktorý bol k ich obyvateľom značne pasívny sa veľmi neosvedčil, výsledkom čoho bola ich značná devastácia a vysoké podlžnosti. To zašlo až tak ďaleko, že jedna z bytoviek sa stala takmer neobývateľnou, a preto sa obec rozhodla iniciovať výstavbu bytov nižšieho štandardu. Celá táto aktivita sa realizovala v rokoch 2004-2007. Neprešlo to však ideálne a bez problémov. Nový bytový dom s 11 bytovými jednotkami bol určený nájomníkom schátratej bytovky, ktorá už v tom čase bola staticky narušená a túto bolo nutné následne asanovať. Traja nájomníci tejto bytovky však nesúhlasili s odpracovaním 20% prác na výstavbe, preto obec našla iných troch záujemcov o pridelenie bytu z inej bytovky v osade, ktorí sa po ukončení výstavby jednoducho vymenili. Na celú túto aktivitu, získala obec dotáciu z Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR vo výške štyri milióny korún.

Problémy s výstavbou však v žiadnom prípade nie je možné v plnej miere pripisovať iba miestnej rómskej komunite. Obec do celej tejto aktivity investovala nemalé finančné prostriedky, ľudský kapitál a ešte viacej času, pritom veľkú časť z nich absorbovala značná administratíva zo strany štátu a jeho organizácií či verejných inštitúcií (vysporiadanie pozemkov, dokumentácia, inžinierske siete a pod.). Keď na poslednú chvíľu dodávateľ vody (Východoslovenské vodárne a kanalizácie) odmietol akceptovať individuálne vodomery a „prinútil“ tak obec akceptovať iba jeden spoločný vodomer pre celý bytový komplex, došla Jarovi Baňasovi pomyselná „miera tolerancie“.

*„Celá táto aktivita ma priviedla k presvedčeniu, že viac byty nižšieho štandardu v našej obci stavať nebudeme. A to nie preto, že by to Rómovia nepotrebovali, ale pre ich nadmernú administratívnu záťaž pre obec pred samotnou výstavbou, počas nej a po jej skončení. V kontexte našej obce a našej rómskej komunity sa to jednoducho neoplatí a je to málo efektívne. Ak si spočítam financie, energiu a čas, čo sme do toho dali a ešte budeme dávať, tak z pohľadu obce ide o veľmi málo rentabilnú investíciu. **Spočítal som si, že ak toto všetko „investujem“ do vysporiadania pozemkov a pomoci Rómom, aby si postavili vlastné bývanie, vyjde ma táto aktivita lacnejšie, budem mať s ňou podstatne menej problémov a hlavne nezaťažím obec na ďalších 30 rokov** (zvýraznenie autora).*

Takýmto spôsobom vyriešime niekoľko problémov zároveň.

Rómovia budú musieť byť v tomto smere ďaleko aktívnejší, s čím v podstate nemajú problém, stavbu si zrealizujú podľa vlastných predstáv, budú sa o ňu podstatne lepšie starať a udržiavať ju. To, že sa do nej zapoja hlavne tí šikovnejší, vnímam ešte ako ďalší bonus – pomoc obce ich bude viac motivovať a budú príkladom pre ostatných. A práve to v súčasnej dobe realizujeme v našej obci.

Ak sa do toho nechce štátu, tak to musíme urobiť na obecnej úrovni sami – jednoducho sa pokúšame pretínať začarovaný kruh závislosti tejto komunity na sociálnom systéme a spoliehať sa v stále väčšej miere na vlastné schopnosti.“

Obec sa rozhodla majetkovo-právne vysporiadať pozemky, pripraviť ich po technickej stránke (sanácia svahu, spevnenie podlažia, výstavba ochranných múrov a pod.) a ponúknuť ich miestnym Rómom na individuálnu bytovú výstavbu. Pri samotnej individuálnej bytovej výstavbe obec Rómom pomôže a to hlavne v rovine administratívno-technickej. Záujem zo strany Rómov nateraz prevyšuje možnosti samosprávy.

Paralelne s touto aktivitou samospráva obce pokračuje aj v ďalšej aktivite. Ide o už dlhšie trvajúcu legalizáciu obydľí Rómov postavených bez stavebného povolenia. Mnohé rómske rodiny už majú svoje domy skolaudované a bolo im pridelené orientačné číslo domu. Legalizácia, okrem iného umožňuje Rómom získať aj príspevok na bývanie. Niektoré obydlia (ide hlavne o drevené chatrče) však nie je možné zlegalizovať. Za posledných niekoľko rokov sa obecnej samospráve podarilo zlegalizovať viac ako polovicu všetkých domov v komunite.

Samospráva obce pri uhrádzaní platieb za nájom v niekoľkých rodinách úspešne využíva aj inštitút osobitného príjemcu, pričom komunikáciu s rómskymi rodinami zabezpečuje komunitná pracovníčka, ktorú obec zamestnáva.

Minulý rok zaviedla obec v osade ešte jednu „novinku“, ktorá sa veľmi osvedčila. Osada je z urbanistického hľadiska nie veľmi výhodne lokalizovaná a ešte problematickejšie je urbanistické riešenie. Neplánovaná výstavba viedla v minulosti k tomu, že cestné komunikácie nie sú veľmi vyhovujúce. Do osady sa dá dostať iba osobnými motorovými vozidlami. S väčšími automobilmi je to už veľmi problematické. Také auto na vývoz komunálneho odpadu sa do osady jednoducho nedostane. V minulosti sa otázke vývozu komunálneho odpadu v osade venovala len okrajová pozornosť, ktorá sa v podstate obmedzila na pristavenie

veľkokapacitného kontajnera a jeho nepravidelné vyvážanie. To, že to veľmi nefungovalo, nie je nutné obzvlášť zdôrazňovať. Takouto situáciou trpelo hlavne životné prostredie v komunite, ale aj celá obec, nehovoriac už o tom, že vyberanie poplatkov za odvoz komunálneho odpadu (povinnosť ktorého obci predpisuje zákon) sa v takýchto podmienkach ťažko zdôvodňuje a ešte ťažšie realizuje.

Starosta obce začal rozmýšľať ako celú túto situáciu vyriešiť a prišiel s relatívne jednoduchým riešením. Do celej komunity umiestnil niekoľko desiatok tzv. kuka nádob na komunálny odpad tak, aby z každého domu k nim bolo blízko. V rámci malých obecných služieb vyčlenil troch Rómov, ktorých úlohou je pravidelne - raz denne, na špeciálne upravenej káre, odviešť tieto nádoby pred osadu a vysypať ich do pristaveného veľkokapacitného kontajnera.

Výsledok nenechal na seba dlho čakať. Čistota osady sa výrazne zlepšila. Starosta to skonštatoval veľmi jednoducho: „*Nepamätám si, aby nikdy bol v osade väčší poriadok.*“ Miestni Rómovia, podobne ako aj všetci neRómovia kdekoľvek na Slovensku, si jednoducho zvykli na skutočnosť, že odpad sa pravidelne vyváža. Do nádob na odpad to majú blízko a preto nemajú dôvod ho vyhadzovať inde.

Jednoduché, ale účinné riešenie, ktoré sa dá zrealizovať kdekoľvek. Chce to len rozbehnúť a potom v tom vydržať.

Vyššie uvedené aktivity v žiadnom prípade nie sú jediné, ktoré sa v Pečovskej Novej Vsi realizujú pre miestnu rómsku komunitu (alebo spoločne s ňou). Výpočet všetkých by presiahol možnosti tejto publikácie. Z množstva aktivít môžeme spomenúť napr. každoročné organizovanie Dňa Rómov, krúžkovú a voľnočasovú činnosť pre deti, terénnu sociálnu prácu, rôzne besiedky či vystúpenia Rómov v obci. Veľmi aktívna je aj duchovná práca s Rómami, ktorá sa realizuje okrem iného aj v kaplnke. Túto obec postavila spoločne s komunitou priamo v osade ešte v roku 1996. Pri príležitosti 15. výročia vysvätenia kaplnky (12. 9. 2011) slúžil svätú omšu arcibiskup Košickej diecézy mons. Bernard Bober.

Úplne iná situácia je v prípade druhej obce Sveržov. Je to nevelká dedinka v okrese Bardejov (Prešovský kraj). K 31. 12. 2010 mala 554 obyvateľov (264 mužov a 290 žien), z ktorých viac ako 80 tvorí miestna rómska komunita.

Rozlohou nepatrná obec Sveržov (570 ha) leží v severozápadnej časti Nízkyh Beskýd v Ondavskej vrchovine. Rozprestiera sa v dolnej časti údolia Sveržovky v nadmorskej výške 346 m. n. m.. Sveržov patril v

minulosti do Šarišskej župy ako poddanská dedina mesta Bardejov, od ktorého leží 12 km severozápadne. Prvá písomná zmienka pochádza už z roku 1355.

V obci sa nachádza materská škola, ktorú navštevuje cca 19 žiakov – Rómov aj neRómov (rómske deti sú tri a nerómskych je 16) a prvý stupeň základnej školy, ktorá má 30 žiakov (rómskych žiakov je 11 a nerómskych 19). Na druhý stupeň sa dochádza do susednej obce Gaboltov. Aj napriek svojej nepočetnosti je obec celkom slušne vybavená inžinierskymi sieťami a občianskou vybavenosťou. Okrem elektrickej prípojky má obec verejnú vodovodnú sieť a plynovú prípojku. Doposiaľ chýba v obci verejná kanalizácia. V obci je kultúrny dom, dve predajne potravín, bar, komunitné centrum, aktívny dobrovoľný hasičský zbor. Podnikajú tu stavebné firmy ako R+T, BAUMAN, R.A.S. s.r.o., sídlo obchodnej siete KOTVA, výroba a šitie bytových doplnkov, obecný podnik SVEPOS s.r.o. a niekoľko živnostníkov.

Určitou zvláštnosťou je to, že obec Sveržov je správcom spoločnej úradovne so sídlom v Bardejove pre viac ako 80 obcí celého regiónu, čím sa v tomto smere dostala na prvé miesto v rámci celého Slovenska. Táto spoločná úradovňa fungovala už od začiatku vzniku samosprávy od roku 1990. Od samotného začiatku vykonávala pre tieto obce originálne kompetencie, a to účtovníctvo a mzdovú agendu (celkovo je to pre viac ako 1200 pracovníkov). Od roku 2002 vedie táto úradovňa aj agendu preneseného výkonu štátnej správy a to na úseku stavebného úradu, životného prostredia, vodnej správy, školského úradu (pre 55 škôl) a pod..

V obci sú dva kostoly. Rímskokatolícky kostol klasicistický z roku 1828, ktorý bol opravený v roku 1903 a 1950 ako stavebná pamiatka a evanjelický kostol.

Tak ako Sveržov nie je veľkou obcou, nie je veľká ani miestna rómska komunita. Celkovo ich v obci žije cca 83 a sú kompletne koncentrovaní v severovýchodnej časti obce nazývanej Osada. Ak by sme chceli objektívne charakterizovať túto komunitu, museli by sme sa presunúť pred rok 2006. V tom čase tu bolo 11 dreveníc, resp. chatrčí, v ktorých sa tiesnila celá komunita. Ani jeden z týchto domov, resp. chatrčí nemal stavebné povolenie, popisné číslo, vodovod, skoro žiadne toalety. Ich užívatelia mali dlhy na obecných poplatkoch a pod..

V roku 2006 došlo k radikálnej zmene. V tomto roku obec odovzdala do užívania 12 nových bytov nižšieho štandardu, do ktorých sa presťahovala celá rómska komunita. Nešlo pritom o jednoduchú

akciu, ktorá by do obce „spadla z neba“. Bol to výsledok mnohoročnej snahy obce o získanie dotácií z Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR. Pavol Ceľuch si dodnes pamätá na deň keď schválenie dotácie z Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR oznámil obci:

„Bolo to v roku 2005, akurát sme mali veľké oslavy 650. výročia prvej písomnej zmienky o obci, a mne deň predtým dnes už nebohý pracovník Ministerstva výstavby a regionálneho rozvoja SR Ing. Šteffek volal, že sme boli zaradení do programu výstavby bytov, avšak ich musíme dokončiť do konca roku 2006. Celý natešený som to oznámil na obecných oslavách a bol som presvedčený, že to bude zlatý klinec celého programu – taký pomyselný darček pre ľudí, a že ľudia sa tomu potešia. Figú. Pokazil som celé oslavy. Normálne som skoro nemohol prejsť pomedzi ľudí – každý sa ma pýtal, že či som sa zbláznil, stavať pre Rómov... Pritom dovtedy nikto nič proti tomu nepovedal, a o tom, že žiadame o dotáciu vedela celá dedina. Vtedy ak by niekto prišiel do dediny a povedal, že zastaví výstavbu, tak je starostom.“

Táto aktivita však bola len jednou z mnohých, ktoré sa už vtedy v obci realizovali v prospech rómskej komunity. Vzhľadom na možnosti obce sa tieto dovtedy orientovali na oblasť vzdelávania a na oblasť zamestnanosti. V tom čase sa Pavol Ceľuch mohol pochváliť, že nezamestnanosť Rómov klesla v obci o viac ako polovicu. V obci sa vtedy evidovalo 60 Rómov, väčšina z ktorých boli deti a mládež. V produktívnom veku bolo iba niečo vyše 25 ľudí. Miestny súkromný podnikateľ zamestnal vtedy šiestich Rómov z obce, obecný úrad dal prácu piatim Rómom, dvaja ďalší pracovali v komunitnom centre ako asistenti. Celkovo sa v obci v tom čase zamestnalo 13 Rómov.

Vzdelanostná úroveň Rómov v obci bola a stále je nevyhovujúca. Ani jeden z miestnych Rómov nemá stredoškolské vzdelanie. Väčšina žiakov končí základnú školu v šiestom alebo v siedmom ročníku. V súčasnosti jedna Rómka študuje na strednej škole. Starosta sa osobne zaujíma o jej prospech a dochádzku, pretože ak by ukončila strednú školu úspešne, rád by ju zamestnal na obecnom úrade alebo v komunitnom centre. Práve komunitné centrum, ktoré v súčasnosti prevádzkuje občianske združenie Človek v tísní Slovensko, si starosta nevie vynachváliť. Vďaka komunitnému centru a jeho pracovníkom, sa výrazne zlepšila komunikácia medzi obcou a komunitou. Už v roku 2006 sa v článku pre RPA Pavol Ceľuch vyjadril jasne:

„Odporúčam každej samospráve, ktorá ešte nemá takýchto pracovníkov a ktorá chce naozaj riešiť problémy aj obyvateľov rómskeho

pôvodu, aby neváhala a zriadila takéto pracovné miesta. Jednoznačne nám to pomohlo v ďalšej spolupráci. Keď som začal pred 12 rokmi pôsobiť ako starosta obce, evidovali sme 21 oficiálne prihlásených Rómov. Ak by sme takzvaný rómsky problém neriešili alebo ho stále odsúvali nabok, za pár rokov by narástol do možno už nezvládnuteľných rozmerov. Preto sme pre nich postavili aj slušné nové bývanie v bytových jednotkách nižšieho štandardu a zároveň sa im snažíme zabezpečiť alebo nájsť zamestnanie. Píšeme pre nich často referencie a odporúčania pre možných zamestnávateľov. V konečnom dôsledku tak pomáhame obci, pretože verím, že ak teraz pomôžeme tým slabším, neskôr sa nám to vráti.“

A na tomto tvrdení by aj dnes nič nemenil. Čo je však unikátne na bytoch nižšieho štandardu vo Sveržove? Podľa nášho názoru je to skutočnosť, že sa obec vzhľadom na svoju veľkosť rozhodla riešiť bývanie v **celej** komunite. Ale riešenie neznamená, že príde samo, ihneď a všetkým zainteresovaným „spadne z neba do lona“. Ide o dlhotrvajúci proces, ktorý začína ochotou stav meniť, detailným spoznaním komunity, budovaním vzájomnej dôvery a pod..

Pri výstavbe sa obec rozhodla ísť pravdepodobne tou najťažšou cestou, akou sa len mohla pustiť pri týchto aktivitách. Nevyužila žiadne firmy a sprostredkovateľov, ale stavila na vlastné zdroje a kapacity samotných Rómov. Zriadila si vlastnú obecnú firmu SVEPOS (Sveržovský podnik služieb), ktorý celú stavbu realizoval. To, že v ňom boli zamestnaní hlavne Rómovia, nie je nutné zdôrazňovať. Doslova a do písmena, si všetky domy Rómovia postavili sami. Odpracovali na nich nielen povinných 20%, ale podstatne viac. A pracovali pritom všetci. Samozrejme sa to nezaobišlo bez občasnej neochoty, bez problémov, bez „naháňania“. Ale výsledok sa jednoznačne oplatil. V roku 2006 sa celá osada sťahovala do nových priestorov. Stará osada bola zrušená, chatrče rozobraté a miesto vyplanírované. Nová osada sa pritom nachádzala asi 50 metrov od pôvodnej lokality a asi 200 metrov od obecného úradu. Pri tejto príležitosti Pavol Ceľuch poznamenáva:

„Všimol som si, že miestni Rómovia si zo starých chatrčí do nových bytov nebrali okrem novej techniky (TV, rádio, chladnička) žiadny iný majetok. Akoby sa chceli nadobro rozlúčiť zo starým životom a začať všetko odznova.“

A postavili si skutočne veľmi krásne domy. Tým, že si odpracovali na nich podstatne väčšiu časť ako požadovaných 20%, a tým že to obec riešila vo vlastnej správe, ušetrili sa obci aj samotným Rómom prostriedky, ktoré sa investovali do zvýšenia štandardu bývania. Namiesto požadovaných

holobytov boli tieto vybavené kuchynskými linkami, kuchynským sporákom, kachľami na vykurovanie, podlahami, kompletne vybavenými kúpeľňami s WC, vaňou a teplou vodou. A ako vníma tieto aktivity Pavol Celuch dnes? Jednoznačne pozitívne. Nemá ani jednu čiernu stavbu, nemá ani jeden cent nedoplatkov zo strany Rómov voči obci. Miestna majorita začala vnímať osadu ako integrovanú súčasť obce.

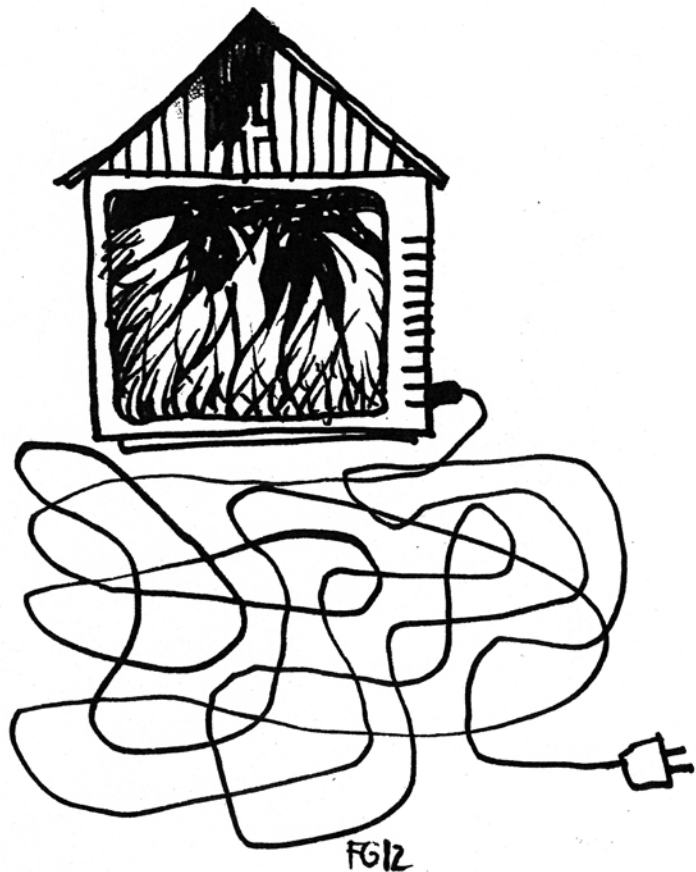
„Dovtedy bol tu Sveržov a tam bola osada. Teraz ak povedia Sveržov, automaticky do neho zahrňajú aj osadu. Dokonca si spomínam, – hovorí Pavol Celuch – že mi pred nedávnom jedna staršia žena na ulici hovorila: Pán starosta, a či ste to videli čo sa deje v osade. Cigáni v tých nových domoch normálne jak my v papučiach chodia. Postupne sa mení mentalita celej obce.“

Obecná firma následne realizovala ďalšie aktivity nielen v obci, ale aj v širšom okolí. Postavila novú budovu obecného úradu, nájomné bytové domy pre mladé rodiny v obci, športový areál, zrekonštruovala kultúrny dom, byty nižšieho štandardu v susednej obci Kurova, materskú i základnú školu.

Podobne ako aj Jaroslav Baňas v Pečovskej Novej Vsi, aj Pavol Celuch vidí jednu z veľkých prekážok väčšej aktivizácie v oblasti zamestnania okrem krízy aj nie príliš vhodný sociálny systém. Pritom skúsenosť zo Sveržova je identická ako z Pečovskej Novej Vsi. Rómovia pracovať chcú. Ale zmysluplne a tak aby sa im to oplátilo. A to pri dnešnej situácii nie je vždy možné. Na malých obecných službách robia tí, ktorí chcú robiť a ktorým sa to oplátí (niektorým sa to v dnešných podmienkach nevyplatí, lebo napr. manželka je na materskej dovolenke či na rodičovskom príspevku a pod.).

Príklad týchto dvoch obcí jasne ukazuje, že riešiť situáciu v obci je vždy efektívnejšie ako ju neriešiť, alebo nechať „napospas osudu“. Každopádne sa to danej obci neskôr vypomstí. Pritom riešenia je nutné hľadať v prvom rade v miestnych zdrojoch (hlavne ľudských) a vo vlastnej ochote začať. Obidva príklady opäť jasne ukazujú to, čo sme napísali v úvode – neexistuje univerzálne a plošné riešenie, ktoré by bolo vhodné pre každú obec. Musí sa vždy vychádzať z miestnych špecifik a potrieb. To, čo funguje výborne v jednej obci, nemusí fungovať inde. Základom je však s komunikovať s komunitou a byť otvorený pri načúvaní.

Takmer vždy platí, že to, čo sa hovorí na jednej a na druhej strane bez emócií, má svoju pravdu, len ju musíme nájsť a pochopiť.

Musíme robiť aj keď to nie je jednoduché - mesto Lipany

Zaujímavým príkladom dobrej praxe môže byť aj mesto Lipany. Aj keď to na prvý pohľad nemusí vyzeráť ako úspešná aktivita, toto mesto môže byť pre mnohých iných veľmi dobrým príkladom, ako sa dá pracovať s marginalizovanou rómskou komunitou.

Výskum v oblasti rómskych reálií nie je doposiaľ na takej úrovni, aby sme mohli zodpovedne odpovedať na otázku príčin, ale je skutočnosťou, že v povodí horného toku rieky Torysy sa nachádza niekoľko rómskych komunít, ktorých úroveň nie je dobrá. V celom hornom povodí nenájdeme ani jednu komunitu, ktorá by žila integrovane (až na niekoľko individuálnych výnimiek) medzi majoritou. Takmer vo všetkých prípadoch sa jedná o komunity obývajúce samostatné (často segregované) rómske osady, v ktorých je veľmi nízka úroveň bývania, s obmedzenou infraštruktúrou, s výraznou absenciou sociálnych zručností miestnych obyvateľov, nízkym dosiahnutým vzdelaním a vysokou nezamestnanosťou. Odborne môžeme tieto komunity charakterizovať ako komunity s prítomnosťou výraznej chudoby, resp. s prítomnosťou kultúry chudoby. Nechceme tvrdiť, že ide a priori o problémové komunity. Iba konštatujeme, že ich životné podmienky sa výrazne líšia od štandardu bežného v tomto regióne. V prípade, že sa v súčasnej dobe situácia výraznejšie zmenila, udialo sa tak iba nedávnou výstavbou bytov nižšieho štandardu (napr. Krivany), ktorá nedovoľuje v súčasnej dobe zhodnotiť trvalú udržateľnosť týchto aktivít aj do budúcnosti. V kontexte vyššie povedaného ide o komunity v obciach Nižný Slavkov, Torysa, Krivany a Lipany. Pravdepodobný dôvod tohto nevyhovujúceho stavu by sme mohli nájsť v minulosti, avšak výskum regionálnych dejín Rómov v oblasti Hornej Torysy takmer neexistuje a ešte iba čaká na svojich spracovateľov.

Čo je na meste Lipany také unikátne, že sme sa ho rozhodli zaradiť do tejto publikácie? V krátkosti povedané, Lipany sa venujú práci s rómskou komunitou už niekoľko rokov a zjednodušene povedané nie je aktivita, ktorú by toto mesto nevyskúšalo, alebo nezrealizovalo. Mnohé z nich neboli úspešné, mnohé sa (ešte) nedotiahli do konca, ale mnohé aktivity priniesli a stále prinášajú pozitívne výsledky. Skutočnosť, že v samotných Lipanoch nedošlo k radikálnej zmene celej miestnej komunity neznamená, že v iných prostrediach to neprinesie výraznejšie výsledky. Že ani jedna aktivita nepriniesla do komunity negatívny vývoj a všetky v konečnom

dôsledku znamenali minimálne zastavenie sociálneho prepadu komunity. Inak povedané, ak by sa s komunitou nepracovalo, výsledkom by bol s najväčšou pravdepodobnosťou výrazný sociálny prepad a nekontrolovaný nárast problémov (a možno aj niečo horšie).

Mesto Lipany patrí polohou pod východoslovenský kraj regiónu Šariš a nachádza sa v Prešovskom samosprávnom kraji. Rozprestiera sa v Spišsko-šarišskom medzihorí v údolí rieky Torysa v okrese Sabinov. Nadmorská výška Lipian je 390 m. n. m.. Mesto má výhodnú geografickú polohu. Najbližšie sa nachádza štátna hranica s Poľskom (železničný prechod do Muszyny a cestný Vyšehradský hraničný prechod do Poľska cez obec Leluchov 17 km). Lipany vznikli na starej strategicky významnej kráľovskej ceste (via regia), ktorá spájala centrálnu a východnú Slovensko. Od okresného mesta (Sabinov) je vzdialené 13 km a od krajského mesta (Prešov) 34 km. Dnes je mesto priemyselným, kultúrnym a administratívnym centrom mikroregiónu hornej Torysy. Rozlohou 1286 ha je mesto okrem okresného mesta Sabinov jedným z najväčších sídiel okresu.

Lipany mali k 31. 12. 2010 6484 obyvateľov. Zloženie vzdelanostnej štruktúry je rôznorodé. Najväčší počet občanov má ukončené stredné učňovské, odborné a úplné stredné odborné s maturitou. Druhú skupinu tvoria občania s učňovským vzdelaním. Treťou skupinou sú obyvatelia so základným vzdelaním, ktorí tvoria 16%, sú to prevažne marginalizovaní občania a dôchodcovia po 75. roku života. Vyššie stredné a vysokoškolské vzdelanie má približne 7% obyvateľov. Pomerne nízky počet obyvateľstva s vysokoškolským vzdelaním je zapríčinený nedostatkom kvalifikovanej práce. Mladí ľudia preto odchádzajú za prácou do iných regiónov a taktiež aj do zahraničia.

Mesto prešlo počas svojej histórie veľkými premenami, či už v spoločenskom, kultúrnom alebo v športovom živote. V kontexte tejto publikácie je však nutné spomenúť, že ako najväčší problém mesto vníma práve riešenie rómskej problematiky.

Vo všeobecnosti v Lipanoch vzrastá počet skupín, ktoré nie sú schopné samostatne riešiť svoje sociálne problémy a ktoré sú ohrozené sociálnym vylúčením. Podobne ako aj v iných mestách aj tu ide predovšetkým o nefunkčné a neúplné rodiny, dlhodobo nezamestnaných (absolventi škôl, samoživiteľky a marginalizované skupiny).

V sociálnej oblasti sa práve tejto sfére venuje a rieši sociálne oddelenie mestského úradu. Taktiež pri mestskom zastupiteľstve je

zriadená sociálna a zdravotnícka komisia i komisia pre rómsku komunitu.

Marginalizovaná rómska komunita v meste Lipany žije kompaktné v lokalite Za traťou smerom na obec Ďačov v blízkosti rieky Torysa, železničnej trate a priemyselnej časti. Od centra mesta je vzdialená cca 1 km. Len niekoľko rómskych rodín býva v meste integrované medzi majoritou a to takým spôsobom, že poväčšine nie sú vnímané ako rómske a už vôbec nie ako problémové.

V súčasnosti žije v lokalite Za traťou cca 630 obyvateľov. Podobne, ako aj v iných podobných komunitách, aj tu je výrazné zastúpenie detí do 15 rokov, ktorých je v tejto lokalite celkovo 327 (čo je až 52%).

V minulosti, počas éry Slovenského štátu, Rómovia žili blízko centra mesta. Ako reakciu na vtedajšiu vládnu politiku boli Rómovia z centra mesta vyhnaní, odôvodňujúc to drobnými krádežami. Vtedajšia rómska komunita, ktorú tvorilo približne 250 ľudí, sa usídlila (resp. jej bolo povolené usídlieť sa) do časti mesta nazývanej Kamence. Práve tu si Rómovia postavili asi 40 chatrčí. Na živobytie si privyrábali zhotovovaním nepálených tehál (váľky), z ktorých sa v tom období stavali domy. Pomáhali gazdom najmä v oblasti poľnohospodárstva, pri okopávaní a zbere úrody. Výraznou zmenou bolo obdobie po roku 1948, kedy nastúpilo obdobie tzv. budovania socializmu. Postupne sa zvyšovala zamestnanosť aj Rómov, hlavne u mužov (ženy sa aj naďalej starali hlavne o deti). Následne na to sa v meste začala realizovať výstavba bytov pre túto skupinu obyvateľstva a chatrče v oblasti Kamence sa začali búrať. Rómovia boli presťahovaní do dvoch lokalít. Jedna bola na ulici Jarkovej a druhá na ulici Za traťou. Išlo o štyri bytové domy. V každom bolo osem bytov. Tie sa však svojim užívaním značne opotrebovali a mesto túto situáciu riešilo ďalším sťahovaním a výstavbou nových bytov. Už iba v jednej lokalite. Nová výstavba sa realizovala po roku 1989.

Už vtedy však tieto byty boli okrem značne zlej hygienickej situácie, zaťažené výraznými podlžnosťami na nájomnom a poplatkoch za služby a energie. V tej dobe mesto nemalo ešte zriadený inštitút osobitného príjemcu, nemali ani skúsenosti s terénnou sociálnou prácou. Navyše situáciu zhoršovali aj zlé vzťahy medzi spoluobčanmi mesta a marginalizovanou rómskou komunitou.

Nevyhovujúca situácia vyvrcholila na konci 90. rokov, kedy sa mesto rozhodlo aktívne vstúpiť do jej riešenia. Cieľom bolo okrem iného zlepšenie vzťahov medzi rómskou a nerómskou populáciou a prispievanie k eliminácii nepriateľských postojov a zažitých

negatívnych predsudkov medzi nimi. Jednou z prvých aktivít bolo zriadenie tzv. inštitútu osobitného príjemcu (IOP) v roku 1998 a Rómskeho komunitného centra v roku 2002. V tomto centre sa hlavný dôraz kládol na voľnočasové aktivity či služby spojené s pracovným poradenstvom. Napríklad deti z tejto vylúčenej lokality nemali kde a ako tráviť voľný čas a ich rodičia sa často venovali iným aktivitám ako ich výchovou. Začiatky boli z dnešného pohľadu nie príliš úspešné, avšak komplexnú evaluáciu mesto v tomto smere nikdy neurobilo. V tom čase bolo aktivít s Rómami relatívne málo. Chýbali skúsenosti. Vo všeobecnosti bola nízka vzájomná informovanosť zapojených aktérov. No práve toto komunitné centrum vďaka aktivitám, ktoré sa tam realizovali, identifikovalo niekoľko významných problémov, ktoré je nevyhnutné brať do úvahy pri ďalšej práci s touto cieľovou skupinou. Boli to hlavne tieto limity:

- Veľmi nízka informovanosť cieľovej skupiny o fungovaní a vzájomnom prepojení trhu práce a sociálnej oblasti. Zo strany rómskej komunity bol rýchly záujem, ale títo očakávali, že im ostane aj sociálna pomoc a budú mať možnosť poberať aj reálnu mzdu. Akonáhle zistili, že prídu o sociálnu podporu, cúvli.
- Nízke sociálne zručnosti limitovali ich pripravenosť odísť z domu za prácou. Neboli pripravení na odlúčenie od rodiny a život mimo svojej komunity v novom prostredí. Nevhodne hospodárili s finančnými prostriedkami potrebnými na prežitie v prvých týždňoch v zamestnaní, nedodržiavali pracovnú disciplínu a pod..

Práve tieto prvé kroky viedli mesto k tomu, aby prehodnotilo svoje očakávania a rýchlosť s akou dôjde k viditeľným a trvalo udržateľným zmenám. Aj naďalej však v konkrétnych aktivitách platilo pravidlo „pokus – omyl“, resp. učeniu sa „za pochodu“. Prehľad všetkých aktivít mesta by bol nepomerne obsiahly, preto sa budeme orientovať iba na tie, ktoré z pohľadu mesta priniesli najväčšie pozitíva.

Riešenie problému s platením nájmu

Tak ako aj iné mestá s touto vylúčenou komunitou, aj Lipany sa borili v problémoch s platením nájomného a devastáciou bytov. Mesto má v súčasnosti vo svojom vlastníctve 56 bytov nízkeho štandardu. Tieto byty boli postavené v troch etapách a všetky sú sústredené v lokalite Za traťou. Po skúsenostiach s problémami v minulosti pristúpilo mesto k razantnému riešeniu tohto problému. V spolupráci s ÚPSVaR začali s pravidelnými zrážkami z príspevku na bývanie formou dohody a taktiež

s platením bežného mesačného nájomného (prostredníctvom IOP). Z pôvodnej dlžnej sumy presahujúcou 19 000 € sa týmto spôsobom podarilo znížiť podlžnosť na nájomnom na sumu cca 3 000 €. Súčasná situácia v meste je taká, že pokiaľ sa vyskytne v niektorej z rodín neplatičstvo na nájomnom, okamžite pristupujú k stanoveniu IOP. **V tomto kontexte primárnym záujmom nie je príjem pre mesto, ale nedopustenie neplatičstva** a tým nevytváranie si nových problémov. Taktiež zásluhou IOP došlo k zníženiu nedoplatkov za odvoz a likvidáciu tuhého domového odpadu o viac ako 500 €.

Vzhľadom k tomu, že dlhy na nájomnom značne poklesli, rozhodlo sa mesto tieto byty nízkeho štandardu postupne rekonštruovať. Zakúpil sa potrebný materiál na opravu vonkajších fasád a za dohľadu odborníka si nájomcovia z tejto lokality svojpomocne upravili a vymaľovali vonkajšiu fasádu. Ďalším krokom, ku ktorému mesto pristúpilo, bolo vybetónovanie plochy medzi dvoma bytovými domami, ktorú si taktiež svojpomocne vybetónovali samotní obyvatelia tejto lokality.

Výrazným spôsobom bol tento úspech dosiahnutý hlavne vďaka terénnej sociálnej práci.

Práca s problematickými rodinami

Zriadenie IOP dopomohlo mnohým rodinám vymaniť sa z dlhov a chudoby, no podotýkame, že táto práca nebola vôbec ľahká. Intenzívnym prístupom a pozitívnym myslením sa to v niektorých rodinách podarilo. Terénna sociálna práca sa v prípade Lipian orientovala na celú komunitu. Hlavná časť práce bola však sústredená na niekoľko rodín. Boli to rodiny s najnižšími sociálnymi zručnosťami, ktoré aj v rámci samotnej rómskej komunity boli vnímané ako problémové a sociálne najslabšie.

Ako príklad uvedieme prácu s rodinou, ktorá žila vo veľmi skromných a zlých podmienkach. 17 ľudí bývalo v jednej izbe, v ktorej bola iba jedna posteľ a piecka. Tento stav v rodine sa začal riešiť hneď po zriadení IOP. Otec bol agresívny alkoholik a rodina tým veľmi trpela. Mesto tejto rodine pridelo byt nízkeho štandardu a začalo s ňou intenzívne pracovať. Z dávok, ktoré rodina poberala bol postupne byt zariaďovaný nábytkom. Zostatok financií bol prerozdelený na štyri týždne, pričom sa s rodinou robil pravidelný asistovaný nákup potravín. Sociálnym šetrením v tejto rodine bola zistená aj úžera a neúčelné využívanie finančných prostriedkov. Pri asistovanom nákupe bolo pravidlom, že matka rodiny nepoznala hodnotu peňazí a nakupovala najdrahší tovar. Postupne jej bolo vysvetľované, že je efektívnejšie zakúpiť pre rodinu

zdrojové suroviny alebo polotovary, ako hotové výrobky (napr. puding a pod.). Vďaka terénnym sociálnym pracovníčkam sa táto matka učila variť, starať sa o domácnosť, či zabezpečovať hygienu svojich detí.

Problém však bol stále s otcom rodiny. Tento sa dlho nedarilo riešiť, no zabránilo sa aspoň tomu, aby všetky finančné prostriedky prepil. Vďaka finančnej asistencii TSP sa prípadná hotovosť vyplácala len matke rodiny. Formou IOP sa podarilo úplne vyplatiť podlžnosť na nájme bytu, zabezpečiť deťom pravidelnú stravu v škole a v škôlke a celkovo zvýšiť ich životnú úroveň. Dochádzka detí do školy začala byť pravidelná, nakoľko deti si mali čo obliecť a postupne došlo aj k tomu, že otec rodiny prestal úplne užívať alkohol a stal sa príkladným otcom.

V súčasnej dobe je byt oproti minulosti čistejší, zariadený nielen základným nábytkom. Matka rodiny pravidelne varí, obaja rodičia sa zúčastňujú aktívnych prác a je s nimi veľmi dobrá spolupráca. Rodina si už nákupy realizuje bez asistencie TSP. Aj napriek tomu, že rodina je v IOP najdlhšiu dobu a ich podmienky sa zlepšili, chcú aj naďalej (už dobrovoľne) zostať v rámci IOP.

Stredisko osobnej hygieny a pracovne

Veľmi pozitívne vníma mesto zriadenie strediska osobnej hygieny a pracovne (SOHaP), ktoré sa realizovalo v rokoch 2004–2006 priamo v lokalite Za traťou. Zo štátneho rozpočtu získalo 39 186,09 € a z vlastných zdrojov prispelo mesto sumou 25 850,64 €. Vysvetľovať význam takéhoto zariadenia nie je obzvlášť nutné, ale z širšieho pohľadu sa vďaka tomu v oblasti hygieny a zdravia znížil výskyt prenosných chorôb, spôsobených nedostatočnou hygienou. V prípade výskytu zvýšenia rizika kožných ochorení (svrab) a prítomnosti parazitov (vši, blchy) sa po ohlásení lekárom okamžite pristupuje k opatreniam, prioritne v postihnutých rodinách kde SOHaP zohráva nezastupiteľnú úlohu. Práve v týchto priestoroch majú TSP a rodičia možnosť zbaviť sa parazitov (ostrihanie, používanie špeciálnych prostriedkov a šampónov, ktoré sa obstarávajú aj vďaka IOP a pod.).

Terénni pracovníci asistujú matkám pri kúpaní ich detí a učia ich základom hygienických návykov. Podarilo sa nám počas fungovania SOHaP naučiť niektoré rodiny, aby toto stredisko navštevovali pravidelne a dbali aj týmto spôsobom o svoje zdravie. Samozrejme nie je možné očakávať, že toto zariadenie bude používať celá komunita. V konečnom dôsledku časť komunity to ani nepotrebuje. Počet rodín, ktoré SOHaP pravidelne využívajú tvorí 15-20% komunity, čo je z nášho pohľadu výrazne pozitívne číslo.

Veľmi sa osvedčilo využívanie strediska aj počas víkendov, kedy slúži hlavne deťom a mládeži, ktoré navštevujú stredoškolské internáty a pravidelne cestujú do škôl mimo mesta Lipany. Práve táto skupina, na ktorú je mesto a terénni sociálni pracovníci najviac hrdí, pravidelne využíva sprchy a práčovňu, aby sa vyrovnali svojim rovesníkom v škole. Veľmi pozitívne je aj to, že aj rodičia týchto študentov sú za toto stredisko veľmi vďační a sú pozitívnym príkladom pre ostatné rodiny.

Viac ako samotné sprchy sa v SOHaP využíva práčovňa. Ide pritom z technického hľadiska o relatívne nenáročnú inštitúciu, ktorá je fakticky tvorená dvomi funkčnými obyčajnými práčkami, za použitie ktorých sa inkasuje neveliká suma. Obyvatelia z lokality Za traťou si často kupovali staršie šatstvo v miestnych second handoch a následne ho po jeho použití likvidovali tým, že ho vyhodili alebo spálili. Potom opäť kupovali nové oblečenie. Rodiny tak míňali zbytočne a neefektívne značné finančné prostriedky. Mnohí túto možnosť využili priamo. V iných prípadoch sa využila TSP. Každdej rodine, ktorá je zahrnutá do IOP sa pravidelne mesačne kupujú hygienické balíčky, ktoré obsahujú okrem iného aj prášok na pranie. Tento krok mal u týchto rodín veľmi pozitívny ohlas. Bez existencie SOHaP by sa vôbec nepodarilo vyzdvihnúť úroveň v týchto rodinách.

Zabezpečenie palivového dreva

V bytoch nízkeho štandardu nie je prípojka zemného plynu a preto sú byty zariadené pecami na tuhé palivo. V minulosti bol v tejto lokalite značný problém so zabezpečením palivového dreva. Obyvatelia to riešili krádežami dreva či rôznych drevených predmetov z blízkeho, ale aj vzdialeného okolia. Stávalo sa aj to, že sa v bytoch vykurovalo rozbitými kusmi vlastného nábytku, odpadmi, šatstvom či obuvou.

Mesto preto pristúpilo k tomu, že poskytlo možnosť všetkým obyvateľom zabezpečiť si palivové drevo na vykurovanie. Využívajú ho hlavne rodiny z lokality Za traťou. Každý má právo zakúpiť si lístok k príprave palivového dreva (ide o odpadové drevo do hrúbky 7 cm) z mestských lesov, ktorý je v hodnote 5 € s platnosťou štyri dni počas dvoch týždňov. Množstvo odobraného dreva a počet lístkov je pritom neobmedzený. Len za posledné tri mesiace minulého roka v tejto lokalite vydali takmer 50 lístkov. Tento systém sa mestu veľmi oplatil a vníma ho vysoko pozitívne. Okrem toho, že sa vo výraznej miere znížili krádeže dreva. V mestských lesoch dochádza k výraznému čisteniu porastov, odpratávaniu zvyškovej (odpadovej) drevnej hmoty po ťažbe a pod.. V konečnom dôsledku aj

prínos do mestskej pokladne nie je zanedbateľný, hlavne v čase krízy, kedy každý cent navyše mestu pomôže.

Rómske hliadky

Mesto Lipany má zriadenú aj rómsku hliadku, ktorá napomáha udržiavať poriadok hlavne v lokalite Za traťou. Je taktiež nápomocná počas poberania dávok na mestskom úrade, kde je zriadený IOP. V tejto hliadke v rámci aktivačných prác pracuje šesť členov. Ich úlohou je udržiavať poriadok pri ceste v blízkosti lokality, ale aj priamo v nej. Pravidelne nám hlásia rôzne problémy, ktoré vzniknú v tejto lokalite. V rómskej lokalite sú aj dobrovoľní strážcovia verejného poriadku, ktorí úzko spolupracujú s referentmi a policajnými špecialistami a sú veľmi nápomocní aj pri odhaľovaní trestnej a inej protiprávnej činnosti. Títo dobrovoľní strážcovia verejného poriadku sú políciou využívaní na zabezpečenie verejného poriadku počas konania rôznych podujatí v meste. Dobrovoľní strážcovia verejného poriadku sú zaradovaní aj do spoločných hliadok s referentmi a policajnými špecialistami pri ochrane poľnohospodárskych plodín. Podotýkame, že za túto aktivitu dobrovoľní strážcovia verejného poriadku nie sú finančne odmeňovaní a túto službu vykonávajú na báze dobrovoľnosti.

Rómske hliadky spolu s mestskými a štátnymi policajtmi, pravidelne realizujú aj kontroly v miestnych herniach a lokalitách kde sa vyskytujú herné automaty. Po zistení, že niekto využíva svoje finančné prostriedky neúčelovo a následne tým trpí aj jeho rodina, mesto okamžite pristupuje k riešeniu tejto situácie, výsledkom ktorého môže byť (a často aj je) zahrnutie rodiny do IOP, keď im pracovníčka už nevydá žiadnu hotovosť. Aj keď tento prístup spomínaný problém úplne nevyrieši, keďže niektoré typy príjmov (aj sociálne) nie je možné zahrnúť do IOP, (napr. dôchodky, rodičovský príspevok), má mesto vcelku dobré skúsenosti a aj výsledky.

Okrem sociálnej komisie, má mestské zastupiteľstvo už viac ako 10 rokov zriadenú aj komisiu pre rómsku komunitu. Z 12 členov sú v nej zastúpení okrem predstaviteľov samosprávy aj Rómovia, tretí sektor, polícia a školstvo. Táto komisia je veľmi nápomocná sociálnej komisii pri zaradovaní a vyradovaní klientov v rámci IOP, pri práci s problémovými rodinami. Taktiež rieši záškoláctvo, pomáha pri organizovaní aktivačných činností, kontroluje chod SOHaP a pod..

Nezamestnanosť v tejto komunite je takmer 100%. Oficiálne sú zamestnaní iba štyria ľudia prostredníctvom samotného mesta. Okrem iných

dôvodov, príčinou tohto stavu je aj veľmi nízka vzdelanostná úroveň tejto komunity. V súčasnej dobe v nej nie je ani jeden obyvateľ s vysokoškolským alebo stredoškolským vzdelaním. Drvivá väčšina má ukončené iba základne alebo dokonca iba vzdelanie v špeciálnej škole. Momentálne hlavne vďaka aktivitám TSP priamo v komunite, navštevujú odborné učilište internátne v meste Prešov prví traja študenti z tejto lokality.

V oblasti vzdelávania pracuje mesto nielen s mládežou v stredoškolskom veku, ale podchyťáva deti z komunity už v predškolskom období. V meste sú momentálne dve materské školy, z ktorých každá má dve triedy s poldennou prevádzkou pre deti z komunity. Celkovo tak predškolskú prípravu absolvuje ročne 40-60 detí. Okrem toho je v meste zriadený aj tzv. prípravný (nultý) ročník, ktorý sídli priamo v Rómskom komunitnom center. Metodicky ho riadi miestna základná škola. O pozitívnom prínose týchto predškolských zariadení nie je nutné sa zvlášť zmieňovať. Je však potrebné spomenúť, že v týchto triedach sú ako asistentky zamestnané dve Rómky priamo z komunity, ktoré sa veľmi osvedčili. Okrem znalosti rómskeho jazyka, majú pred nimi deti prirodzený rešpekt a komunita je zároveň kontinuálne informovaná o tom, čo sa v materskej škole deje.

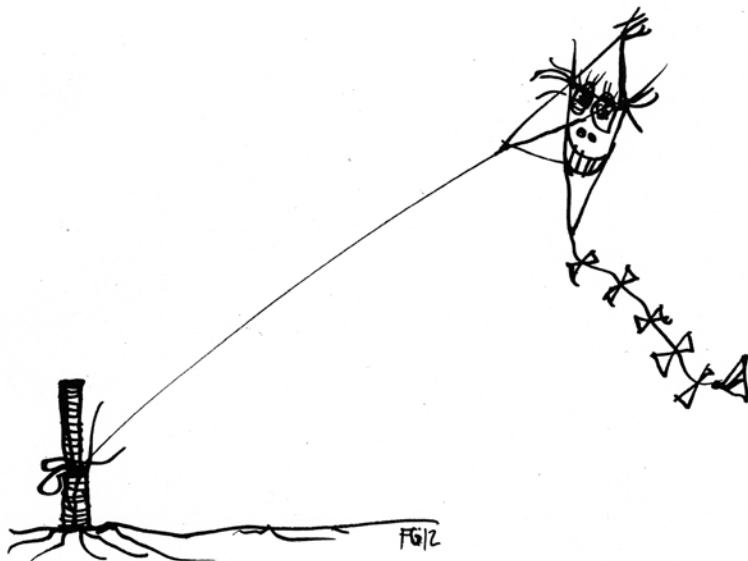
Aj keď to znie trochu protichodne, mala na vzdelávaciu činnosť v meste veľký vplyv aj spolupráca s okresnou prokuratúrou. V júni 2011 zorganizovalo mesto pracovné stretnutie so zástupcami všetkých zainteresovaných (okresná prokuratúra, sociálna kuratela, TSP, policajní špecialisti pre prácu s rómskymi komunitami a spojená základná škola), na ktorom boli riešené problémy týkajúce sa záškoláctva a následného páchania trestnej činnosti deťmi a mladistvými (prioritne z miestnej rómskej komunity). Výsledkom tohto pracovného stretnutia bol dohodnutý presný postup a vzájomná súčinnosť pri prevencii, odhaľovaní a riešení tejto trestnej činnosti. Následne boli dva prípady, kedy sa dosiahlo súdom podmienené odsúdenie rodičov, ktorých deti si pravidelne neplnili povinnú školskú dochádzku. Práve táto skutočnosť zapôsobila (a stále pôsobí) ako očividne „odstrašujúci“ príklad pre ostatné problémové rodiny, ktoré výrazným spôsobom začali dozerieť na školskú dochádzku svojich detí.

Aktivačná činnosť bola v meste Lipany k 30. 9. 2011 ukončená. No aj v súčasnosti majú nezamestnaní možnosť zapájať sa do tzv. malých obecných služieb (MOS) organizovaných mestom. Mesto momentálne poskytuje túto možnosť pre 115 uchádzačov, z ktorých je 86 práve

z lokality Za traťou. Zároveň mesto uzatvorilo štyri dohody s Okresným súdom Prešov, na základe ktorých si môžu odsúdení odpykávať trest formou povinnej práce v rozsahu 200 hodín ročne. S týmito odsúdenými sa intenzívne pracuje aj v rámci TSP.

Mesto, aj napriek všetkým týmto aktivitám, nepovažuje činnosť v miestnej rómskej komunite za ukončenú, alebo takú, ktorá by priniesla výrazne pozitívne zmeny. Trendy pozitívneho vývoja sú však aj tu úplne zjavné. Aj napriek tomu si uvedomuje, že bez týchto aktivít by sa problém v meste exponenciálne zväčšoval. Plánujú preto v aktivitách pokračovať tak, aby v konečnom dôsledku k týmto pozitívnym zmenám došlo a stali sa trvalými. No bez pomoci štátu (či už formou zmeny sociálneho systému alebo priamou a kontinuálnou podporou aktivít v cieľovej skupine), to pôjde iba veľmi ťažko.

Približovanie sa k sociálne a ekonomicky sebestačnej komunite - Nitra nad Ipľom

Obec Nitra nad Ipľom je situovaná v južnej časti Banskobystrického kraja, v regióne Novohrad. Tvoria ju tri ulice, ktoré sa rozprestierajú na protiláhlých brehoch rieky Ipel'. Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1355 a jej pôvodný vzhľad je zachovaný v architektúre rodinných domov a rímskokatolíckeho kostola. Charakter regiónu a obce je nížinatý, poľnohospodársky, s vysoko úrodnou pôdou, čo formovalo spôsob obživy obyvateľov v dávnej i nedávnej minulosti (pestovanie zeleniny, kukurice, obilnín, zemiakov, ovocinárstvo). Zmenou spoločenského systému na konci minulého storočia poľnohospodárske činnosti v obci upadli, až nakoniec úplne zanikli. Silná väzba v minulosti majetných obyvateľov na pôdu, jej vlastníctvo, hrdosť a rodinné tradície významne ovplyvnili priebeh udalostí v obci v 20. storočí, ktoré boli pre obec obdobím prelomov a zmien.

Pôvodné, väčšinové obyvateľstvo obce bolo nerómske. Po druhej svetovej vojne sa však tri v obci žijúce rómske rodiny (Žandárovci, Žáčkoovci, Kuštiferkovci) odsťahovali za prácou do Čiech. Usadili sa v regióne Sudet, odkiaľ vystažovali po vojne nemeckých obyvateľov. Rodiny pracovali v poľnohospodárstve a do začiatku 70-tych rokov žili v Čechách. Druhá generácia v rodinách, ktoré sa úspešne uchytili a mali dostatok prostriedkov, sa však rozhodla pre návrat. V Nitre nad Ipľom si kúpili rodinné domy a vrátili sa do rodnej obce. Tento krok bol možný, pretože v tom čase mala obec dostatok voľných domov. Dôvodom bolo vyhlásenie stavebnej uzávery v obci (príčinou boli termálne pramene v okolí obce, chránené územia okolo Ipľa) a odchod mladých, vzdelaných ľudí do mesta. V obci zostali žiť len starousadlíci – neRómovia. Rodiny, ktoré prišli z Čiech sa tu natrvalo usadili a rýchlo sa rozrástli, pretože mali často 6-9 detí. Výsledkom tohto procesu, umocneného ešte aj spomínaným odchodom neRómov z obce je stav, že sa Rómovia stali v obci majoritou. Aj súčasný demografický vývoj v obci je stúpajúci. V roku 2010 mala obec 321 obyvateľov. V súčasnosti má 341 obyvateľov, z toho 304 Rómov a 108 detí. Všetci Rómovia v Nitre nad Ipľom majú rómsku národnosť. Tento stav nastal päťročným budovaním povedomia rómskych obyvateľov zo strany starostu obce. Ostatní obyvatelia majú národnosť maďarskú a slovenskú.

V obci nastala zmena v štruktúre obyvateľstva, no nenastala zmena myslenia a prístupov obyvateľov. Nasledujúce obdobie súčasný starosta hodnotí takto:

„Moc tu však mali neRómovia (Jednotné roľnícke družstvo, obecný úrad, krčma bola štátna). Pred 100 rokmi bolo bohatstvo v pôde. Nerómovia, čo zostali, boli deti tých, ktorí boli majetní v minulom (predminulom) storočí, kým neprišlo znárodnenie. NeRómovia si zvykli na zmeny, zase mali moc v rukách a pracovali pre štát. Toto pretrvalo do 90-tych rokov. Na začiatku 90-tych rokov, keď sme „vystúpili z manželstva so susednou obcou“, zvolili sme za starostu neRóma, ktorý nebol komunista. Bol starostom 12 rokov. Mal dosah na poľnohospodárske družstvo, bol starostom obce a mal v obci potraviny. Tieto tri segmenty spolu – „nič lepšie sa nemohlo stať“. Výsledkom jeho starostovania bol úpadok rómskej komunity. Toto bolo negatívum.

Keď sme vyrástli my - tretia generácia v obci, nepýtali sa nás, či sme Rómovia alebo neRómovia. Nám to už nebolo jedno a tak sme presadili na miesto starostu Róma, ktorý začal robiť pre obec. Robil vzdelávanie, aktívne práce, pozval z Úradu vlády SR pani Orgovánovú, získal prostriedky na rekonštrukciu budovy obecného úradu a rímskokatolíckeho kostola. Negatívne bolo, že nedokázal udržať spoluprácu (spolužitie) dvoch „táborov“ – majoritnú a majetnú časť obyvateľov pred rokom 1990, ich deti, ktoré mali pocit, že „my sme tu niekto“ a „rýchlo sa rozmnožujúce“ rómske obyvateľstvo.“

Nitra nad Ipľom je teda samostatnou obcou od začiatku 90. rokov minulého storočia. Dovtedy administratívne patrila pod susednú obec Holiša, ktorá je vzdialená 2 km a dodnes zabezpečuje pre „nitrančanov“ časť služieb (pošta, matričný úrad, zastávka osobnej vlakovej dopravy). Obec je plynifikovaná, dostupná autobusovou dopravou, bez obecného vodovodu, pretože zdrojom pitnej vody pre obyvateľov sú vlastné studne. Nitra nad Ipľom spádovo patrí pod okresné mesto Lučenec (14 km od obce) a Filakovo (8 km od obce). V týchto mestách navštevujú obyvatelia úrady aj zdravotnícke zariadenia. Miestna škola je slovenská, aj keď v dedine sa komunikuje v maďarčine.

Keď zhrnieme udalosti spomínaného obdobia, môžeme povedať, že nerómske obyvateľstvo a vedenie obce tohto obdobia ťažko akceptovalo novú majoritu. Prvý rómsky starosta G. Berky v tejto východiskovej situácii aj napriek snahám nebol schopný zvládnuť riešenie nahromadených problémov a zhoršujúcu sa situáciu pod vplyvom a tlakom menšiny a na druhej strane pod tlakom nespokojnosti väčšiny. V období jeho pôsobenia bolo v obci aktívne občianske združenie Rómske komunitné centrum Ipel', ktoré v roku 2004 z prostriedkov UPSVaR v Lučenci zrealizovalo kurz sociálnych terénnych pracovníkov (29 pracovníkov obcí Nitra nad Ipľom, Šavoľ,

Filakovské Kováče, Filakovo, Lučenec). Neskôr na aktivačných prácach zamestnávalo 95 ľudí z obce a okolitých obcí na terénnu sociálnu prácu, združenie poskytovalo aj sociálne poradenstvo a humanitárnu pomoc.

V roku 2005 – 2006 z prostriedkov Fondu sociálneho rozvoja v obci čiastočne zrekonštruovali budovu obecného domu (zlepšenie technického stavu budovy) so zámerom vytvoriť Rómske komunitné centrum. Jeho obsahové zameranie sa však nepodarilo naplniť. V roku 2007 Rómske komunitné centrum Ipeľ pripravovalo vytvorenie rómskej policajnej hliadky v spolupráci s Obvodným oddelením Policajného zboru SR vo Filakove. Štatutárny orgán občianskeho združenia M. Berkyová v rozhovore pre RPA z 15. 3. 2007 uvádza, že za posledných päť rokov sa v obci rozrástlo užívanie drog a fetovanie omamných látok u maloletých detí, ktoré sa k peniazom na ne dostávajú predovšetkým krádežami, lúpežami a výtržnosťami. Rómsku komunitu sa teda nepodarilo „pozdvihnúť“ skôr naopak, v obci sa nezvládnutá situácia zhoršovala. Následne došlo k zmene v komunálnej sfére, aj v živote obce.

Súčasným starostom obce je od roku 2007 Tivadar Berky. Môžeme o ňom povedať, že je starostom, ktorý má jasné priority a na všetkých „rovnaký meter“:

„Obecné zastupiteľstvo má päť členov. Prvých 12 rokov v osamostatnenej obci bolo v zastúpení neRómov v nezmenenom zložení. V ďalšom období bolo zloženie traja neRómovia a dvaja Rómovia. Dnes nemáme rómskych a nerómskych poslancov, sú to naši poslanci. Zasadnutia obecného zastupiteľstva sú verejné. Ako starosta som si stanovil priority – neklamem, neutajujem, obecný úrad otvorím každému, všetko je pre obec, nič pre seba a moju rodinu. Takto nemôžu byť proti mne. Prvý deň, keď som nastúpil, nechceli mi poslanci schváliť nič. Tak som im povedal: „Buď pôjdeme všetci jedným smerom, alebo to takto nemôže ísť ďalej“. Dostal som možnosť, aby som to dokázal a nikdy, ani dodnes, nebol ani náznak toho, že by bol niekto proti. Nikdy sa to nestalo, nikdy sme sa nepovadili. V posledných voľbách všetci piati poslanci, ktorých som navrhol zostali – jeden neRóm, dve „polovičné“ Rómky, dvaja Rómovia. Naši – moji, neznamená Rómovia. Keď som nastúpil ako starosta, v prvom rade som chcel segregovaných Rómov dostať na tú úroveň, kde je každý občan – také isté práva, také isté povinnosti. Aby boli Rómovia akceptovaní, nerómsku populáciu som „nechal tak“ a Rómov som dovedol na ich úroveň. Na začiatku ma neRómovia ignorovali. Trvalo to 3 roky. Dnes je podstatné to, že nerómski obyvatelia vedia, kto tu má väčšinu. Každým dňom im ukazujem

rovnosť, nerómska populácia to akceptuje, spoločnosť sa zlepšila. Bežne vidieť, že spolu pijú, robia, idú na cintorín, akceptujú sa.

Na prácach pri protipovodňových opatreniach bol pomer zamestnancov 15:5 (15 Rómov, 5 neRómov), na aktivačných prácach 3:3 (traja Rómovia, traja neRómovia) a potom 13:7 (13 Rómov, 7 neRómov). Dosiahol som, že všetci Rómovia aj neRómovia, ktorí mali záujem o prácu, dnes na 100% pracujú.“

Vzdelanostná úroveň Rómov v obci je nízka, väčšina má základné vzdelanie, niektorí ani to nie. Štyria Rómovia majú strednú školu s maturitou (drevárske, pedagogické, technické zameranie), šiesti majú skončené odborné učilište (predavačky, krajčírky). Vysokú školu nemá v Nitre nad Ipľom žiaden Róm.

Hlavným a jediným zamestnávateľom v obci je obec. Podnikateľský sektor v obci úplne absentuje. Škola má dve pracovné miesta – riaditeľka a asistentka učiteľa. V obecných potravinách pracuje jedna pracovníčka, na obecnej úrade sú zamestnaní traja pracovníci a terénna sociálna pracovníčka s asistentkou. Terénna sociálna pracovníčka a riaditeľka školy sú z Lučenca (v obci neboli ľudia s potrebným vzdelaním), ostatní sú miestni. Obec po druhý krát realizuje projekt terénnej sociálnej práce podporený z Fondu sociálneho rozvoja. Druhý rok sa realizuje v obci projekt protipovodňových opatrení s dvadsiatimi ľuďmi. Stálo to mnoho úsilia presadiť v takej malej obci na práce väčší počet ľudí. Časť obyvateľov sa v 90. rokoch rekvualifikovala na stavebné práce. Svojpomocne miestni Rómovia zrekonštruovali obecný úrad a vykonávajú v obci stavebné práce (aktivačné práce). Starosta zvládnuť stavebných prác a ich kvalitu hodnotí uznanlivo: „Ovládajú najnovšie technológie a sú zruční. Hovorí sa, že ak jeden neRóm „natiehne“ 1 m² stierky, Róm „natiehne“ za ten čas 3 m².“

Od 1. 3. 2012 do 28. 2. 2014 realizuje obec projekt vzdelávania v Národnom projekte V - Aktivácia nezamestnaných a nezamestnaných s nízkou motiváciou odkázaných na dávku v hmotnej núdzi. Ľudí v ňom vyškolila v stavebných prácach, po praktickej aj teoretickej stránke, čo je pre nich veľmi dôležité. Pracovať budú na majetku obce a okrem pracovných činností sa pri realizácii budú zameriavať na získanie pracovných návykov. Všetko úsilie starostu obce a obecného zastupiteľstva je smerované k rozvoju a zveladeniu obce vlastnými silami. Toto úsilie je vidieť nielen na investičných aktivitách. Veľký dôraz je kladený na kvalitu vzdelávania a vytvorenie zázemia pre osobnostný rozvoj detí a obyvateľov:

„Materskú školu nemáme. V „starom svete“ (za komunizmu) sme boli spojení so susednou obcou. Tam bol aj obecný úrad a vybudovali aj novú materskú školu, kam deti chodili. V 90. rokoch sme sa osamostatnili a materská škola ostala v Holiši, čo je pre deti ďaleko. Druhý rok máme v základnej škole nultý ročník pre nezaškolené deti (teraz je to deväť detí). Doplnili sme „lokálnu stratégiu“ a pracujeme na zriadení komunitného centra. Je to obecná budova, ktorú chceme zrekonštruovať. V máji začíname. V týchto priestoroch pripravujeme v prvom rade riadnu materskú školu. Komunitné centrum musí slúžiť pre „komunitu“, musí plniť ten účel, na ktorý je určené, nie tak ako v predchádzajúcom období, na charitatívnu činnosť (sklad oblečenia).

Základná škola 1-4 je málotriedna. Od začiatku 90. rokov chodilo do školy vždy maximálne 9-10 detí. Škola bola schátraná. Prvý starosta sa tým nezaoberal a druhý išiel v jeho koľajach. Robil som si prieskum chýb a hľadal odpovede. Nestačí pomenovať veci, čo je zlé, ale treba si aj povedať, ako by to malo byť. Bol som vo výhode, mal som na to jeden rok, kým som kandidoval, aby som sa pripravil. Niektorí ľudia kandidujú na starostu a ani nevedia prečo a čo chcú dosiahnuť. Ako starosta som si vymenoval chyby v škole a hľadal riešenia.

Ten, kto má učiť na prvom stupni, musí byť aj učiteľ aj riaditeľ. Musí mať vzdelanie, aby mohol splniť podmienky, musí byť ako človek na vyššej vzdelanostnej úrovni a musí mať vyšší plat. Predchodcovia sa nevedeli popasovať s tým, aby takúto učiteľku našli a vedeli ju aj zaplatiť. Rodiny radšej dali deti do mesta (počet detí v škole stagnoval), nemali sme učiteľku, ktorá by mala dôveru. 7 – 8 detí v škole a učiteľka z úradu práce, ročný rozpočet 530 000 korún na financovanie školstva... Viete si to predstaviť? Videl som, že v susednej obci to vedia, že nakupujú zariadenie a škola je na úrovni. Naštudoval som si financovanie regionálneho školstva. Prvý rok som nevedel vybaviť nič. Škola bežala od septembra, voľby boli v novembri, nastúpil som v januári. V tom roku som už nemohol urobiť nič. Od januára do septembra som študoval všetko o školstve a vedel som vybaviť pre tých istých žiakov a školu 900 000 korún.

Potom sme chceli novú učiteľku. Začal som realizovať výberové konanie a prilákal som 6–7 učiteľiek. Prihlásilo sa mladé dievča, ktoré nemalo kvalifikáciu na riaditeľku školy, staršie učiteľky zas nemali predpoklady. Zasadlo obecné zastupiteľstvo a školská rada. Prvé, čo bolo pre nás prioritou – aby nová učiteľka akceptovala Rómov. Videl som v tom mladom dievčati synergiu. Nastúpila a tým pádom sme naštartovali zmenu. Problém neboli len peniaze. Mali sme 16 - ročné dievča, ktoré ešte stále chodilo do školy. 16

- ročné dievča a šesťročné dieťa nemôžu sedieť v jednej lavici. Nová učiteľka bola veľmi obľúbená, ukázala deťom, že systém sa zmenil v tom, že je ľudská. Malé dievčatko ju mohlo objasť. Rómske deti mohli to, čo nemohli nikdy pred tým. Mali pocit, že sú akceptované, že učiteľka je úprimná. Táto mladá učiteľka obstála, ale odišla. Pre nedostatočnú kvalifikáciu mohla zastupovať len 1 rok.

V druhom roku sa nám podarilo zvýšiť počet detí v škole z 8 na 14. Za ten rok sa nám podarilo dosiahnuť, že nás deti akceptovali. Rozpočet sa nám podarilo zvýšiť na 1,2 milióna korún. Našiel som opäť učiteľku. Boli viaceré, ktoré spĺňali predpoklady. Aj jedna z vedľajšej dediny, ktorá chcela zo školy odísť, pretože tam mali nezhody. Dôvody som si zistil u starostu a neprijali sme ju. Druhá učiteľka z Lučenca, vyučovala mentálne postihnuté deti. Keď zasadala školská rada na výberovom konaní, bolo treba rozhodnúť, ktorú z týchto dvoch kandidátok vybrať. Vždy bolo prioritou, že u učiteľky nemohla byť „nenávisť“ k rómskej komunite. Vybrali sme tú z Lučenca. Pozrite si na internete ako dnes spolu všetci v škole jedia, chodia na výlety. Učiteľka do svojej súkromnej chaty pozvala deti na dva dni. Chodia spolu do prírody. Táto učiteľka je kreatívna, šije, robí džbány. Malý „cigánsky“ chlapec, ktorý nevie po slovensky, dokáže s jej pomocou vyrobiť pekné veci (drobná, vkusná ikebana v kancelárii starostu). Viete čo to pre neho znamená? V školskom roku 2008/2009 sme potom mali v škole 18 – 22 detí, v 2010/2011 sme mali 28 detí, v školskom roku 2011/2012 máme opäť 28 detí.

Čo sa nám podarilo a na čo som hrdý? Ak má mať žiak v druhom ročníku osem rokov, tak má osem rokov. Nie 14 ani 16. Už vlani sme dosiahli úroveň, že nám nikto neprepadol. Čo sa týka vybavenia školy, máme vymalované triedy, vymenené podlahy, nové stoličky, tabule, počítače, televízor, internet, dataprojektor.“

Deti po skončení základnej školy v Nitre nad Iplom navštevujú druhý stupeň základnej školy vo Filakove (ZŠ na Školskej ulici). Žiadne dieťa nenavštevuje Špeciálnu základnú školu. Pred tým často navštevovali Špeciálnu základnú školu vo Filakove (internátna škola s možnosťou ubytovania). Zaujímavým prvkom v tejto malej obci je jednoduchosť riešení, schopnosť využitia miestnych zdrojov (ľudských i materiálnych), ich prepojenie a svojpomoc pre dosiahnutie stanovených cieľov. Dôležitým je však aj dôkladná znalosť kolobehu života obce a jej obyvateľov pre dosiahnutie pozitívnej zmeny. Dôkazom toho je aj nakladanie s rozpočtom obce, či prevádzkovanie obecných potravín a ich úloha v zabezpečení stravovania základnej školy a investičných aktivít obce.

„Školskú dochádzku vieme v našej škole zabezpečiť tým, že máme

obecné potraviny a zabezpečujeme do školy dodávku potravín pre deti v hmotnej núdzi. Za predchodcu dostávali deti za päťdesiat centov na raňajky rožok a jogurt, niekedy ani to nie. V obci nevieme deťom zabezpečiť teplý obed. Pred tromi rokmi sa mi podarilo zariadiť, aby nám pre deti preplácali obed aj raňajky ako „suchú stravu“. Raňajky im pripravujem sám. Zodpovednosť je na mne, lebo všetci ľudia nie sú spoľahliví a zlé reči sa rýchlo šíria, nenechal som to na náhodu. Čo sa týka peňazí, 1 € deťom na stravu patrí. Niekedy im dáme stravu aj za 1,30 €, keď nedáme na tovar takú maržu, lebo obec nepotrebuje mať z tejto aktivity zisk. Dosiahol som tak, že všetky deti chodia do školy. Nechodia, len keď sú naozaj choré. Dnes som prišiel do práce a viem, že včera išli deti spať s tým, že bruško mali prázdne a viem, že keď dieťa ráno príde do školy tak sa tu naje. Deti raňajkujú v priestoroch triedy, pekne si prestrú svoje stoly, nadesiatujú sa, potom všetko po sebe upracú, aj poumývajú svoje poháriky.

Na raňajky sú hlavne chlieb alebo rožky, k tomu maslo, šunka, syr, paprika alebo iná zelenina, ovocie, jogurt z mliečnych výrobkov, keks, v lete džús alebo v zime kakao. Polovica detí až tu zistila, čo je to kakao. A keď nemajú rožok so šunkou, tak majú chlieb s pomazánkou alebo paprikovou slaninou. Vždy majú mliečny výrobok (jogurt) a sladkosť. Minulý týždeň som kúpil sporáky. Príde zmena v tom, že budú pečené potraviny. Môžem piecť na raňajky pizzu a robiť hamburgery s mletým mäsom. Polotovary mi privezú.

....ako dostať deti do školy. Ponechal som učiteľke voľnosť. Veľa času máme na tvorivosť a pohyb. Keď je zlé počasie robia v triede všelijaké tvorivé práce. Keď je dobré počasie chodia na šmýkačky, basketbalové ihrisko a futbalové ihrisko na dvore. V každej obci je futbalové ihrisko s rozmerom 30 x 40 m. Na také ihrisko nenájdete u nás 20 ľudí na zápas. Ľudia majú problémy so živobytím a nemajú na šport čas. Nájdete však partie na pitie, drogy, hazardné hry, krádeže. Na šport nepotrebujeme peniaze. Vytvorili sme také futbalové ihrisko, kde sa každú hodinu, hocikedy nájdú chlapci a zahrajú si „traja na troch“. Ihrisko je oplotené, neujde im lopta na ulicu. Je stále otvorené, dostanú sa tam kedykoľvek. Nerobíme veci len preto, aby sme ich robili. Musí to mať zmysel. Financujeme to väčšinou z vlastných peňazí. Časť je zo zisku z obecných potravín, časť z úspor na výdavkoch obce. Šetríme, kde môžeme, neúčtujem spotrebu pohonných hmôt za používanie vlastného motorového vozidla na pracovné účely. Snažíme sa sporiť aj na odmenách zamestnancov, predovšetkým odmenách starostu. V škole sme ušetrili peniaze, tie sme použili na ihrisko. Ak chceme niečo robiť, musíme sa na to poskladať. Zo zákona patria každému zamestnancovi

cestovné náhrady a stravné lístky. Kto dostane stravné lístky, vráti ich do „spoločného fondu“. Nevyčerpáme z rozpočtu peniaze na pohonné hmoty a telefóny, presunieme ich do sociálneho fondu. Takto sme postavili predné aj zadné ihrisko a nikdy sme na ich výstavbu nevolali firmu. Vždy vymyslím, čo treba spraviť, potom sa zídeme a spravíme to. Za osem hodín každému zaplatím 10 €. Keď sme preosievali zem na ihrisko, ku koncu bolo na brigáde 37 ľudí. Ľuďom som povedal: „Ak zostaneš doma, nemáš nič. Keď prídeš, máš 10 € na chlieb alebo potraviny a robíme to pre obec.“ Prišiel každý. Zamestnávame ľudí „na dohodu“ a peniaze im vyplatím každý deň. Toto funguje. Takto sme spravili chodníky, centrum, jarky, autobusovú zastávku, kultúrny dom zvnútra. Kultúrny dom sme nemali. Kúpili sme budovu a teraz máme už aj nové stoličky a stoly.“

Celá filozofia prevádzkovania obecných potravín je založená na lokálnej ekonomike a vytvorení podmienok pre určitý štandard života obyvateľov s ohľadom na šetrenie finančných zdrojov tých, ktorých príjmy sú nízke a z dlhodobého hľadiska nie je vyhliadka na zmenu v tomto smere:

„Obyvatelia nemôžu chodiť na nákup do mesta, nemajú za čo. Zlúčili sme sa s obchodom BALA a veľkoobchodom potravín Fresh. Chodia nám domov „letáky“, kde sú predajné ceny tovaru a tie ľudia nájdu aj v obchode. Takto sme si vybudovali dôveru. Ceny z mesta sme dostali do obce. Jedna rodina, ktorá má príjem 400 € potrebuje na stravovanie 200 €. Pri týchto cenách si môže kúpiť za 200 € viac ako predtým. V potravinách predtým (za predchádzajúceho vedenia) nepredávali ovocie a zeleninu, ani mliečne výrobky. Predával sa tam spotrebný tovar a alkohol. To, čo ľudia potrebujú, si teraz môžu kúpiť za cenu ako v meste a čerstvé. V tom je význam obecných potravín. Tovar nám dovezú dodávatelia a potraviny sú otvorené každý deň od 8:00 hod. do 14:00 hod., v sobotu od 8:00 hod. do 10:00 hod..

Okrem toho štvrtina obyvateľov nevie stále hospodáriť s peniazmi. Nikdy sme nevykonávali osobitného príjemcu dávok v hmotnej núdzi tým občanom, ktorí majú radi alkohol a majú početné rodiny. Začínali sme pracovať so 70% obyvateľov a dnes máme deväť ľudí, ktorí keby dnes dostali peniaze, tak ich prepijú. Trvalo nám to päť rokov, kým sme dosiahli tento stav. Tí, ktorí nevedia hospodáriť, môžu nakupovať v obchode a my to potom z obce vyplatíme.

Rodinám, ktoré boli segregované, sa zvýšila životná úroveň. Dnes už nehladujú a majú príležitosť zarábať. Obec im poskytuje príležitostný príjem. Upravilo sa susedské spolunažívanie, manželské a rodinné

spolužitie. Všetky veci, ktoré smerujú k úpadku sme zastavili a pracujeme s nimi. Každý žije s tým pocitom, že žije v spoločnosti.

Prišli k nám štyri rodiny, ktoré deložovali z Lučenca z Parného mlynu. Umiestnili sme ich v strede obce. Celá obec ich mala na očiach a chceli odísť. Dnes už neodídu, zvykli si na náš spôsob života.“

Nitra nad Ipľom nie je obcou s typickou rómskou osadou, napriek tomu sú dve časti obce, ktoré sa ako „osady“ vnímajú. Všetky rodiny žijú v rodinných domoch, napriek tomu je bývanie jednou zo základných priorít obce, na ktoré vynaložili a získali nemalé finančné prostriedky.

„Odkúpili sme rodinný dom, kde chceme urobiť sociálne byty. Zo šiestich miestností spravíme tri byty. Na rekonštrukciu sme získali 17 000 € (USVRK, 2011, Rekonštrukcia rodinného domu na tri prízemné sociálne byty). Už sme zrealizovali úpravy – podlahy, voda, elektrina, kúrenie. Do sociálnych bytov presťahujeme „neprispôsobivé rodiny“ alebo rodiny, ktoré žijú v obecných budovách (obecný dom, komunitné centrum), ktoré nie sú určené na bývanie. Presťahujú sa tam aj rodiny, ktoré bývajú v budove, ktorú sme kúpili ako kultúrny dom a chceme ju zrekonštruovať. Ak je nejaká pracovná príležitosť, vždy tu robia „naši“. Vždy požiadam úrady o povolenie, že si práce spravíme sami (okrem špecializovaných prác). Firmy majú maržu. My za tú maržu veľa urobíme. Ľudia robia za minimálne peniaze, ale majú istotu, že tie peniaze dostanú. Máme dve „osady“ – hornú (dva domy) a dolnú (štyri domy). Bývajú tu najchudobnejšie rodiny. Obec pomohla najhoršie domy opraviť. Trom rodinám poskytla sociálnu výpomoc z rozpočtu obce po 17 000 korún a pomohli sme im aj s opravami. Zlegalizovali sme všetkých 24 nelegálnych stavieb v osadách, ako aj všetky obecné budovy. V osadách a v obci nie je nelegálna stavba. Ten, kto v dome býva, ten je aj vlastníkom. Dovedli sme do obce a osád rozhlas (USVRK, 2010, projekt Už nás všetci počujete – rekonštrukcia obecného rozhlasu) aj verejné osvetlenie. 34 rodín z obce sa zapojilo do mikropôžičkového programu na bývanie (ETP Slovensko – pôžičky do výšky 1 000 € rodinám s nízkym príjmom na výstavbu kúpeľní, zabezpečenie prístupu k pitnej vode, rekonštrukciu striech, inštaláciu kúrenia, alebo na zateplenie a pod.). Rodinám sme pomohli pripraviť rozpis nákladov. Išiel som do rodín a pomohol som vybrať to najnutnejšie čo bolo potrebné opraviť, pomerali sme miestnosti, spísali materiál. Všetko sa dialo pod dohľadom starostu. Peniaze boli rodinám vyplatené na účet obce a z neho sme potom nakupovali materiál. Vytvorili sme „stavebnú partiu“ a pomohli sme s opravami. Dnes nenájdete rómsky dom, v ktorom by nebola plávajúca podlaha.“

Nitra nad Ipľom sa svojim charakterom a spôsobom života približuje k vzoru sociálne a ekonomicky sebestačnej komunity, o čo sa snažia skupiny ľudí na mnohých miestach Slovenska a v rôznych európskych, či zámorských krajinách. Možno práve toto je model „komunitného života“ funkčný v 21. storočí.

„Viete čo nerobíme? Nikomu nerozkazujeme, čo má robiť a ako má robiť. Nikomu nerozkazujeme, čo smie a čo nesmie. Keď niečo ľudia Rómom dávajú, zvyčajne čakajú, že niečo od nich dostanú naspäť. Čo dám ľuďom robiť každý deň 6 – 8 hodín na aktívnych prácach? Mám na nich nakričať a naháňať ich, aby každý deň upratovali? Nebudem svojich ľudí týrať pre 60 €. Keď vyhlásim rozhlasom, že je treba upratať obec, tak je za 15 minút poriadok v celej dedine. Keď v zime napadol sneh, každý automaticky vypratal svoj dvor, vypratal si pred bránou, na chodníku a ešte aj susedom. Nikto nemal s tým problém. My nič nenariaďujeme, navedieme ľudí na cestu a keď chcú, tak ňou pôjdu, keď nechcú, tak ňou nepôjdu. Ak z tej cesty aj zídu, zvyčajne sa na ňu aj vrátia, lebo zistia, že potrebujú žiť v spoločnosti.

Obec musí mať v dobrom stave to, čo jej patrí a čo obci prináleží. Máme cintorín, ktorý je stále upravený. Viete prečo? Je od obce vzdialený 1 km. Z toho dôvodu tam nie sú psy, deti, vandali a zostáva čistý. Máme bezdrôtový rozhlas a verejné osvetlenie v celej obci. Vybudovali sme autobusovú zastávku, ktorú sme v obci nikdy predtým nemali. Máme vo vybavení obce najnovšiu techniku (už dvakrát sme ju menili), kvalitný účtovný program a vysokoškolsky vzdelanú pracovníčku na ekonomickom úseku. Personálne sme dobre vybavení. Nemáme a nepotrebujeme krčmu, neuživila by sa tu. Máme kultúrny dom, čo sme nikdy nemali. Slúži na kary, ktoré sa predtým museli robiť v susednej obci. Oslávili sme tu aj Silvester, pričom predtým ľudia odchádzali za novoročnými oslavami do mesta.

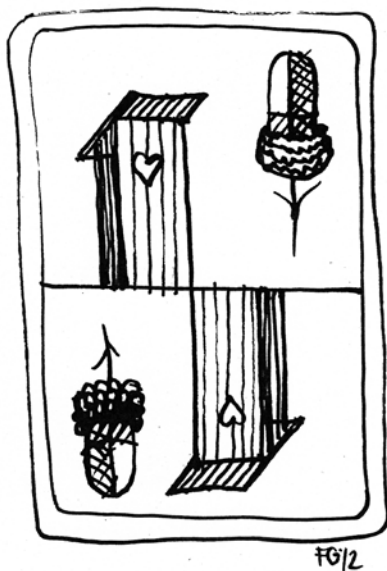
Deti a mládež trávia voľný čas na športových ihriskách. Tie chceme rozšíriť o deväť hojdačiek, preliezačky a veľké pieskovisko prekryté strechou.

Chceli by sme sa zapojiť do programu sociálnych podnikov, v prípade že by sa zmenili podmienky, ktoré sme doteraz nevedeli splniť a obec by to nezaťažilo. Máme podporu na realizáciu separovaného zberu. Do každého dvora umiestnime vrecia s označením, ktoré každý týždeň naložíme na prives, roztriedime a odvezieme. Zneškodníme tak odpad a znečistenie obce.

Z rezerv premiérky sme získali podporu na rekonštrukciu cesty, ktorá nebola rekonštruovaná od 60-tych rokov. Časť rekonštrukcie pokryjeme z vlastných zdrojov. Máme tri ulice, z ktorých teraz opravíme dve. Viem, že kým skončím vo funkcii starostu, opravíme aj tú tretiu. Štát pomôže, ak si

ľudia pri zvyšovaní svojej životnej úrovne pomôžu aj sami."

Starosta obce neplánuje kandidovať za starostu v nasledujúcom volebnom období. Všetky výzvy, ktoré si v obci stanovili dosiahol alebo v krátkom čase dosiahne. Ďalšou hybnou silou môžu byť len nové nápady, programy a nástroje na národnej či európskej úrovni, ktoré dokážu podporiť stabilizovanie životnej úrovne obyvateľov a rozvoj obce akou je Nitra nad Ipľom.

Dobré smerovanie - Liptovský Mikuláš

Tak ako aj iné príklady, aj Liptovský Mikuláš je v tejto publikácii do určitej miery špecifický. Dôvod prečo sme ho zaradili do tohto prehľadu spočíva v skutočnosti, že toto mesto sa začalo orientovať na systematickú prácu s miestnou rómskou komunitou, a to spôsobom, o ktorom sme už písali niekoľkokrát. Základom je dobré poznanie komunity a plánovanie jednotlivých krokov. Pri tomto procese využívajú špecifiká rómskej komunity v meste, a to hlavne skutočnosť, že táto nie je kompletne koncentrovaná na jednom mieste, ale sa nachádza v menších zoskupeniach v niekoľkých lokalitách. Mesto má čiastočne spracovaný plán komunity (hlavne v rovine bytovej), zriadilo komunitné centrum, terénnu sociálnu prácu, buduje komunikačnú sieť alebo skôr prepojenia medzi samosprávou a komunitou, orientuje sa na vzdelávacie aktivity a pod.. Toto sú všetko veľmi pozitívne „počiatočné kroky“, ktoré už teraz začínajú prinášať prvé „plody“. Inak povedané, mesto sa podľa nášho názoru vybralo veľmi dobrou cestou a ak sa mu podarí pokračovať v nastavenom smere, t.j. dokončí proces komplexného plánovania (napr. zameria sa na detailnejšie informácie o členoch komunity, ich sociálnych zručnostiach, potrebách a pod.) a vytvorí dlhodobý mechanizmus komunikácie a spolupráce medzi mestom a komunitou, pozitívne zmeny a trendy sa stanú trvalými.

Predstavovať vo všeobecnej rovine mesto Liptovský Mikuláš v tejto publikácii nie je veľmi účelné. Ide o okresné mesto v Žilinskom kraji, ktoré leží uprostred Lipovskej kotliny pri vodnej nádrži Liptovská Mara. Technická a občianska vybavenosť zodpovedá mestu, ktoré je administratívnym, hospodárskym a kultúrnym centrom okresu a regiónu. Liptovský Mikuláš mal k 31. 12. 2010 32 318 obyvateľov a skladá sa z trinástich mestských častí, ktoré vznikli pričlenením pôvodne samostatných obcí k mestu.

Rómska populácia mesta tvorí podľa oficiálnych údajov Štatistického úradu SR 2,3% - 743 ľudí, avšak reálny počet Rómov v meste je cca 5% - t.j. 1 615 obyvateľov. Táto komunita býva koncentrovanejšie v niektorých mestských častiach a rozptýlene v rodinných domoch a bytových domoch (najmä v staršom bytovom fonde mesta). Rómovia v meste, resp. v celom liptovskom regióne majú veľmi dlhú tradíciu. Podľa informácií z literatúry už v roku 1561 bol v Liptove vykonaný súpis Rómov, z ktorého vyplýva, že v regióne vtedy žilo 96 usadlých

rodín, ktoré sa živili ako kováči, korytári, štetkári, košíkári a ako vedľajšie zamestnanie uvádzajú, že hrajú na husle. V súčasnej dobe počet Rómov v meste neustále narastá aj z dôvodu prirodzeného populačného prírastku, ale najmä vďaka migrácii z okolitých obcí. Okrem legálnych bytových jednotiek v meste (malometrážne nájomné byty v bytových domoch alebo byty nižšieho štandardu v staršom bytovom fonde mesta) sa v mestských častiach vyskytujú aj obydlia vystavané a obývané nelegálne, bez infraštruktúry a sociálnych zariadení. Presnejšie informácie o lokalizácii rómskych rodín v jednotlivých mestských častiach sú spracované v dokumente Komplexná stratégia riešenia problémov rómskej komunity v meste Liptovský Mikuláš z roku 2010.

Z uvedeného, ale aj z ďalších dostupných strategických rozvojových materiálov a zámerov mesta Liptovský Mikuláš (Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja mesta Liptovský Mikuláš ako centra regiónu Liptova do roku 2013 s výhľadom do roku 2020 a i.) vyplýva, že problematika riešenia bývania (nielen nerómskej, ale aj rómskej populácie) je pre samosprávu dlhodobou prioritou tak, ako je prirodzenou prioritou pre každého človeka. Mesto sa vytvorením širokej škály a rôznej úrovne nájomných bytov v jednotlivých mestských častiach snaží vytvoriť podmienky pre bývanie rôznych sociálnych vrstiev obyvateľov. Dôležitým impulzom pre výstavbu nových bytov rôznych kategórií po roku 1989 sa stal dynamický rozvoj a rozširovanie mesta, výstavba nových objektov na mieste tých starých, čo nevyhnutne prinieslo likvidáciu určitého počtu pôvodných bytových jednotiek najmä v centre mesta.

Pri vstupe do Liptovského Mikuláša v smere od Liptovského Jána sa nachádza mestská časť Okoličné, pod ktorú spadá aj územie sídliska Podbreziny. Pred rokom 1989 na sídlisku žili rómske rodiny (v jednom vchode bytového domu minimálne jedna rómska rodina), ktoré však po roku 1990 strácali prácu. Zhoršovaním ekonomickej situácie rodín sa zhoršovali susedské vzťahy, z rodín sa často stávali neplatiči. Táto situácia ich priviedla k tomu, že svoje byty predávali, hľadali lacnejšie spôsoby bývania (chatrče a pod.) a postupne sa dostávali do poradovníkov mesta na sociálne byty (nájomné byty nižšieho štandardu), čím nastala migrácia rómskych obyvateľov v rámci mesta a mesto muselo vzniknutú situáciu riešiť. Dnes v časti Okoličné žije 12 rómskych rodín v dvoch menších koncentráciách rodinných domov (zväčša v osobnom vlastníctve) a ďalšie tri rodiny bývajú tzv. v rozptyle, taktiež v rodinných domoch.

V druhej mestskej časti Palúdzka žije viac ako 20 rómskych

rodín v murovaných domoch, maringotkách a bunkách na uliciach Palúčanská, Okružná a SNP. Domy a ich okolie sú primerane upravené, časť domov sú nájomné byty mesta Liptovský Mikuláš, ktoré v tejto lokalite pripravuje asanáciu staršieho rodinného domu a výstavbu nových nájomných bytov.

Ďalšie koncentrovanejšie osídlenie rómskych rodín je v mestskej časti Nábrežie Dr. A. Stodolu. Na Vrubickej ulici žije 27 rómskych rodín v troch „blokoch“ rodinných domov a bunkách. Určitým špecifikom lokality „nábrežie“ sú „čierne stavby“. Ide o komplex desiatich unimobuniiek, ktoré sú umiestnené v susedstve priemyselných objektov, na vybetónovanej ploche, oplotené sú plechovým plotom. Aj napriek tomu, že sú obydliia umiestnené na relatívne malom priestranstve, pôsobia upravené. Pôvodne unimobunky patrili kožiarskym závodom. Mesto Liptovský Mikuláš pripravuje v tejto lokalite zámer vybudovania sociálnych bytov na susednom pozemku, ktorý je v majetku mesta. Približne 10 rodín žije zoskupene aj na ulici 1. Mája.

Osada Hlboké je rovnako súčasťou mestskej časti Nábrežie a je v meste Liptovský Mikuláš najväčšou lokalitou, ktorú obývajú Rómovia. Na rozdiel od Vrubickej ulice je Hlboké umiestnené za riekou Váh a od mesta územne separované. Predpoklad vzniku osady v Hlbokom je v prvej polovici 19. storočia. Dôkaz o prítomnosti Rómov v osade, sa nachádza v historických materiáloch v Múzeu J. Kráľa v Liptovskom Mikuláši. Je z roku 1919 a ide o dobovú fotografiu rómskej rodiny označenú neznámym autorom ako „Lipt. Sv. Mikuláš, cikáni“. Zachytáva viacgeneračnú rómsku rodinu v prostredí osady Hlboké, v pozadí s obydliami, ktoré tvoria zhluk jednopriestorových domov, ktoré boli v tom čase najtypickejším a najrozšírenejším bývaním trvalo usadených Rómov. Osada zostala nezmenená približne do roku 1970, kedy obyvatelia začali stavať prvé murované domy. V rovnakom období začalo aj mesto s výstavbou prvých murovaných stavieb (stará časť osady) a osada bola nanovo elektrifikovaná. Pôvodne bola spojená s centrom mesta dreveným mostom, ktorý bol neskôr nahradený mostom murovaným.

Koncom 60. rokov sa začala asanácia mestskej časti Vrbica, a pokračovala výstavba nového sídliska, ktoré bolo nazvané Nábrežie Dr. A. Stodolu. Výstavba a osídľovanie územia ľavej strany, na ktorej sa nachádza aj osada Hlboké, sa v minulosti neplánovala. V novom územnom pláne z roku 2008 je plánovaná zmena rozvoja mesta, najmä dopravnej infraštruktúry. Počíta s výstavbou novej železničnej trate a

umiestnením autobusovej stanice v južnej časti mesta, v tesnej blízkosti diaľničnej komunikácie. Plánuje sa tu nová bytová výstavba - južné mesto s plnou občianskou vybavenosťou, športoviskami a obchodným centrom. Tieto zámery budú mať bezprostredný dopad na rómske osídlenie v Hlbokom, najmä v priblížení základnej infraštruktúry k osade, čím prispejú k zníženiu súčasnej priestorovej segregácie osady. Základná občianska vybavenosť je v tomto čase dostupná obyvateľom Hlbokého v mestskej časti Nábrežie Dr. A. Stodolu (cca 500 m) – potraviny, priemyselný tovar, lekárňu a i.. Nákupy obyvatelia realizujú najčastejšie v obchodnom komplexe Kamenné pole (cez lúku za osadou cca dve minúty pešej chôdze). Jeho vybudovanie v tomto smere pozitívne ovplyvnilo situáciu v osade.

V Hlbokom podľa evidencie obyvateľov žije 559 obyvateľov. V skutočnosti je to podľa údajov terénnych sociálnych pracovníkov v súčasnosti 599 obyvateľov (muži 275, ženy 284, z toho detí do šesť rokov je 82, detí navštevujúcich základnú alebo špeciálnu základnú školu je 148, obyvateľov nad 62 rokov je 13). Informácie o vzdelaní obyvateľov Hlbokého nie sú podrobne zmapované, podľa doterajších informácií žiadny z obyvateľov nemá skončenú strednú školu s maturitou alebo vysokú školu. Deti z Hlbokého po skončení základnej školy (resp. špeciálnej základnej školy) zvyčajne nepokračujú v štúdiu, alebo pokračujú v štúdiu na Odbornom učilišti internátnom a Praktickej škole na ulici J. Alexyho v Liptovskom Mikuláši a na Strednej odbornej polytechnickej škole v Liptovskom Mikuláši (odbor poľnohospodárstvo). V súčasnosti na stredných školách študuje cca 10 mladých ľudí. Častým javom však je, že štúdium neukončia. Len sedem obyvateľov komunity pracuje na trvalý pracovný pomer a jeden je živnostník. Časť obyvateľov je zapojená do aktivačných programov (aktivačné práce, protipovodňové opatrenia) realizovaných mestom Liptovský Mikuláš (165 pracovníkov, z toho 153 z radov MRK a 73 priamo z Hlbokého). Časť obyvateľov (nielen v osade Hlboké) vyhľadáva prácu v zahraničí (najčastejšie v ČR).

Zaujímavý je vývoj osady Hlboké, ktorá svojim vzhľadom a charakterom pripomína skôr samostatnú mestskú časť. Je vybavená kompletnou infraštruktúrou (voda, elektrina, kanalizácia), murovanými domami, komunitným centrom, strediskom osobnej hygieny s práčovňou. Z pôvodnej osady zostal jeden murovaný rodinný dom, ktorý je v súkromnom vlastníctve. Charakter bývania a výstavby sa postupne menil od 70. rokov vďaka aktívnemu využitiu možností a programov na národnej

úrovni, za aktívnej, najmä finančnej spoluúčasti a dlhodobých investícií mesta Liptovský Mikuláš (Štátny fond rozvoja bývania, Úrad vlády SR, Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity a i.) a nevyhnutnej participácie ľudí. V Hlbokom sa dnes nachádza 111 oficiálnych bytových jednotiek, ktoré sú (okrem jedného rodinného domu) nájomnými bytmi mesta Liptovský Mikuláš. Ako prvé boli v Hlbokom v 70-tych rokoch mestom postavené murované domy (šesť bytových jednotiek), ktoré sú vzhľadom na vek a používanie značne opotrebované a potrebujú v blízkej dobe celkovú rekonštrukciu (čiastočná sa realizovala v roku 2010). Stará zástavba v osade bola asanovaná a na jej mieste bolo postavených 10 objektov so 17 bytovými jednotkami. Ďalším objektom je „pavlačová bytovka“. Jej výstavba začala koncom roka 1999 (prostriedky MVRR SR – Program výstavby nájomných bytov nižšieho štandardu) a do užívania bola daná v roku 2000. Sú to tri bytové domy spojené vonkajšou pavlačou prístupnou pre všetkých obyvateľov.

V minulosti sídlil v Hlbokom športový klub, ktorý mal v danej lokalite šatne a ubytovne. Tieto sa v prvej etape rekonštruovali (vdďaka financiám z MVRR SR, Štátneho fondu rozvoja bývania a rozpočtu mesta) a vzniklo tak 11 jednoizbových a dve dvojizbové nájomné byty, ktoré sa dali do užívania v roku 2001. V ďalšej etape výstavby boli v Hlbokom postavené nájomné byty nižšieho štandardu s mezonetovým riešením. Tento typ bývania je medzi obyvateľmi považovaný za najkvalitnejší. Byty boli postavené z dotácie MVRR SR, spolu päť objektov s 20 bytovými jednotkami. Žijú v nich rodiny, ktoré obývali starší bytový fond na Vrubickej ulici. Rodiny do vybavenia bytov investovali vlastné finančné prostriedky v nemalej hodnote (kuchynské linky, koberce, sedačky, obývacie steny a i.).

Od 80. rokov sa na bývanie v osade využívajú unimobunky (18 ks), ktoré boli používané na dočasné ubytovanie sezónnych zamestnancov alebo dočasné kancelárske priestory. Tieto sú v Hlbokom rozmiestnené neorganizovane. Určitým špecifikom tohto typu bývania je skutočnosť, že v nich bývajú najčastejšie staršie rómske ženy.

Jediným „pozostatkom“ pôvodnej osady v Hlbokom je murovaný rodinný dom, postavený v sedemdesiatych rokoch minulého storočia, ktorý je v súčasnosti čiastočne zrekonštruovaný. Dom je v súkromnom vlastníctve, rozčlenený na dva samostatné byty.

V blízkosti legálnych objektov sa nachádzajú aj maringotky, z ktorých dve slúžia ako objekt trvalého bývania a jedna ako denný

oddychový priestor. Podobnú funkciu majú aj novovybudované chatrče. Časť je vybudovaná z provizórnych materiálov ako oddychový priestor a časť (sedem z nich) je vybudovaná ako trvalo obývané obydlie, často Rómami prihlásenými k trvalému pobytu, ktorí nenašli doposiaľ inú formu bývania a zdržujú sa v blízkosti svojich rodín a príbuzných.

Skutočnosť, že byty sú majetkom mesta, umožňuje obyvateľom zachovať si určitý bytový štandard. Mesto ako majiteľ bytov prostredníctvom bytového podniku zabezpečuje niektoré opravy a údržbu (často za aktívnej účasti nájomcov). Okolie domov je pomerne čisté a upravené. Mesto vlastníctvom nájomných bytov, ktorých stále nie je dostatok, a ich ďalším rozširovaním v rôznych častiach mesta dokázalo z časti reagovať na zmenu ekonomickej situácie nájomcov a rodinám, ktorým sa zníži životný štandard z dôvodu straty zamestnania, následnej ekonomickej a sociálnej núdze, ako aj neschopnosti platenia nájomného, poskytnúť bývanie v nižšej kategórii, ktoré je pre rodiny ekonomicky prijateľnejšie (najmä rodiny, ktoré žili v staršom bytovom fonde v centre mesta v období socializmu alebo na sídlisku Podbreziny).

Veľmi dôležitým prvkom je aj aktivita mesta v rovine zamestnania, v rámci ktorej sa snaží vytvoriť pracovné príležitosti a podmienky, aby rodiny boli schopné pokryť základné náklady na bývanie (spolupráca a dohody s podnikateľskými subjektmi pri platbách nájomného, spolupráca s urbárskym spoločenstvom pri čistení lesa, s povodím Váhu pri čistení brehu rieky, aktivačné práce a protipovodňové opatrenia, vzdelávacie programy na podporu zamestnanosti a zamestnateľnosti a i.).

Aj napriek mnohým pozitívam ani tento princíp mesto nepovažuje za univerzálny a bezproblémový. Pri tomto modeli sa vyskytuje množstvo problémov (napr. neplatičstvo, vysoké opotrebenie objektov, finančná náročnosť opráv, nelegálne stavby, nelegálne pripojenie na infraštruktúru a pod.). Vníma ho však ako snahu o systémové riešenie v tom zmysle, že dáva možnosť zachytiť časť najznevýhodnenejších skupín obyvateľov pred úplným prepadom do chudoby a stratou domova, čím mesto predchádza ďalšej záťaži a vynakladaniu prostriedkov na riešenie existenčných problémov sociálne a ekonomicky najslabších skupín. Pridanou hodnotu pre mesto a jeho obyvateľov je aj napriek vysokej koncentrácii rómskych obyvateľov v osade jej prijateľný vzhľad a dôstojnejšie prostredie pre život obyvateľov (toto môžeme povedať aj o ostatných spomínaných lokalitách s koncentráciou rómskeho obyvateľstva v meste).

Vzhľadom na vysokú koncentráciu rómskych obyvateľov v Hlbokom, vzišli zo strany mesta podnety a snahy o vytvorenie „rómskej samosprávy“, ktorá by sprostredkovala prenos informácií a spolupracovala na výkone činností mesta v osade. Tento zámer sa však nateraz nepodaril, pretože osada nemá prirodzených lídrov a zvolená Rada občanov Hlbokého zaujala prospechársky postoj (snaha o získanie výhod pre svoje rodiny). V súčasnosti má mesto Liptovský Mikuláš zriadený poradný orgán – Radu občanov Hlbokého.

Dnes už neodmysliteľnou súčasťou Hlbokého je Komunitné centrum „Nový svet“. Je to budova, ktorá má na prízemí zriadené Komunitné centrum so spoločenskými priestormi, jeden dvojizbový byt (kde býva správca objektu), časť pre útulok (nocľaháreň), stanicu hygienickej služby a práčovňu pre občanov v hmotnej alebo sociálnej núdzi. Na poschodí sa nachádza osem bytov (dve garsónky, štyri jednoizbové a dve dvojizbové byty). Tento objekt bol postavený v rokoch 2006 – 2007 z prostriedkov Úradu vlády SR a Fondu sociálneho rozvoja (program Rozvoj lokálnej infraštruktúry) ako socializačné centrum. Výstavbu bytov mesto financovalo prostredníctvom Štátneho fondu rozvoja bývania.

V období rokov 2006 - 2007 programy pre deti a mládež zabezpečovalo v tom čase aktívne rómske občianske združenie KAMAS – Chceme. Aktivity boli realizované v priestoroch základnej školy. Po spustení komunitného centra asistentky občianskeho združenia pracovali s deťmi formou aktivačných prác priamo v jeho priestoroch. Od roku 2006 prebieha kontinuálne v Hlbokom, Okoličnom, Palúdzke, na ul. 1. Mája a na Priemyselnej ulici program terénnej sociálnej práce podporený Fondom sociálneho rozvoja a mestom Liptovský Mikuláš. Terénnu sociálnu prácu a chod komunitného centra v súčasnosti zabezpečuje sedem pracovníkov. Komunitné centrum v Hlbokom je kultúrno-vzdelávacím a športovým centrom pre deti, mládež, aj dospelých. Je vyhľadávaným priestorom pre poskytnutie pomoci i voľný čas, ktorý je lokalizovaný priamo v osade. Vzhľadom na svoje kapacity (priestorové i ľudské), nedokáže pokryť dopyt po službách a programoch, a preto mesto zvažuje jeho rozšírenie.

Komunitné centrum má presne definovanú pracovnú náplň a štruktúru, a pracuje celodenne. Okrem základného sociálneho poradenstva pre obyvateľov Hlbokého sa zameriava na prácu s deťmi vo vekovej kategórii 3 - 6 rokov (denne od pondelka do štvrtka v čase od 9:00 hod. do 12:00 hod.). Priemerná denná návštevnosť je 15 detí. Pri aktivitách

sa zameriavajú na rozvoj detí po psychickej, fyzickej a sociálnej stránke. Pracovníčky komunitného centra sa ich snažia čo najlepšie pripraviť na povinnú školskú dochádzku, keďže deti teraz nenavštevujú materskú školu. Podľa zamestnankyne komunitného centra je najčastejším problémom to, že „deti nevedia po rómsky, ani po slovensky, alebo vedia len jeden z jazykov, nemajú rozvinutú slovnú zásobu, myslenie, zručnosti“. Podmienkou je, aby si deti do KC priniesli vlastnú desiatu. Deti majú rozcvičku, vzdelávaciu činnosť – základy matematiky, tvorivú časť, výtvarné techniky, rozvoj jemnej motoriky, prechádzky, zážitkové vzdelávanie – inak povedané, pripravujú sa na zápis do základnej školy. Záujem o túto formu predškolskej prípravy je v komunite veľký, a to aj napriek tomu, že v meste je predškolských zariadení niekoľko. Skutočnosťou však je, že materské školy v meste sú kapacitne plné.

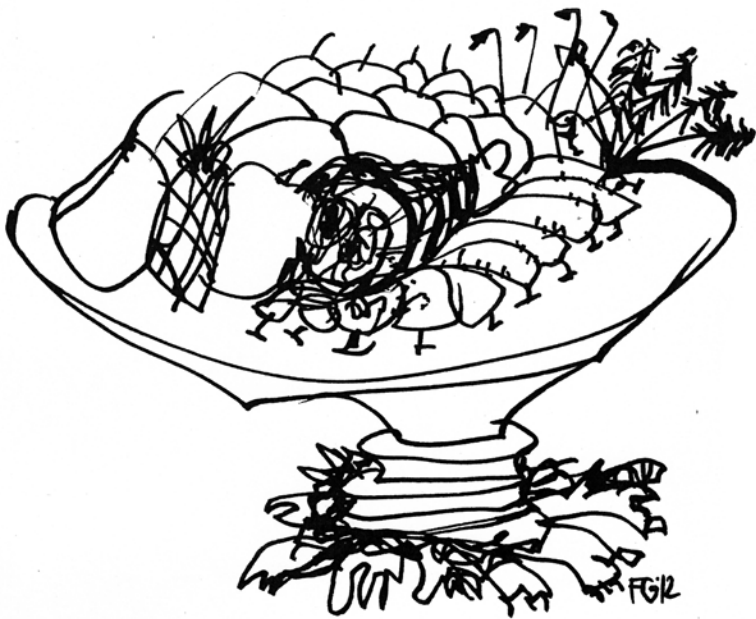
Od 13:00 do 14:00 hod. zabezpečujú pracovníčky komunitného centra administratívu (okrem tejto doby sa klientom samozrejme venujú priebežne počas celého dňa). V popoludňajších hodinách (od 14:00 do 16:00 hod.) sa venujú školopovinným deťom vo veku 7-13 rokov. Zameriavajú sa na prípravu do školy, spracovanie domácich úloh. Potom nasledujú voľnočasové aktivity (spoločenské hry, tvorivé činnosti, športové hry a súťaže). Denne navštívi komunitné centrum v priemere 30 detí. Ako nám potvrdili pracovníčky KC, „spätná väzba zo základných škôl na tieto aktivity je veľmi dobrá, deti majú menej nevypracovaných úloh, sú lepšie pripravené“. Pre pracovníčky je príprava detí do školy náročná, pretože deti chodia do rôznych škôl a na domáce úlohy dostávajú rôzne zadania. Okrem toho pravidelne komunikujú aj s jednotlivými školami v rámci čoho zabezpečujú bežnú asistenciu pri riešení problémov detí priamo v škole a s rodičmi v komunite.

Zaujímavou a vyhľadávanou aktivitou je „Klub mladých“. Je určený najmä pre dievčatá a chlapcov vo veku od 12 do 15 rokov. Klub má stretnutia každý piatok od 14:00 do 16:00 hod.. Na stretnutiach sa schádza v priemere 10 - 15 mladých ľudí. Tematicky sú stretnutia zamerané na rozvoj osobnosti, výchovu k manželstvu a rodičovstvu, vytváranie svetonázoru, zlepšovanie zručností (práca s PC), komunikáciu a zlepšovanie vzťahov s rovesníkmi, rodičmi, majoritou. KC využívajú aj mladí dospelí (17 – 35 rokov), ktorí sa najčastejšie venujú hre na hudobné nástroje, spoločenským hrám, v letnom období využívajú ihrisko. Aktivity pre dospelých sú zamerané najmä na osvetu a prednášky (zdravotné, finančné hospodárenie v domácnosti), prácu s PC, rekvalifikačné kurzy

(ošetrovanie verejnej zelene, pilčičke kurzy a i.).

Okrem týchto podujatí sa pravidelne v komunitnom centre konajú kultúrno-spoločenské a športové akcie, stretnutia zamerané na získavanie nových zručností (Mikulášska besiedka, športové dni, MDD, výlety do okolia, varenie a pečenie a i.), brigády v okolí KC a i.. Deti sa zapájajú do výtvarných súťaží a podujatí organizovaných v meste a okolí, komunitné centrum pripravuje aktivity aj s ďalšími subjektmi pôsobiacimi v meste (Školské sestry sv. Františka v Okoličnom a i.). Viaceré súčasné aktivity v komunitnom centre vznikli a pokračujú vďaka realizovaným projektom a grantovým zdrojom (Klub komunitného centra – Úrad vlády SR - USVRK, 2008-2009, Vzdelávaním k rovnosti, MŠ SR, program Adam II, 2008-2009, Zlepšenie podmienok pre občanov ohrozených sociálnym vylúčením v Liptovskom Mikuláši, MPSVaR SR, 2009, Mamičkovo, Úrad vlády SR - USVRK, 2010, Šanca mať budúcnosť, Fond sociálneho rozvoja, 2010 - 2011, v spolupráci s OZ Proti prúdu z Bratislavy program Nota bene od 2010 a i.) V roku 2010 KC nadviazalo spoluprácu s holandskou nadáciou Stichting Hulpproject Slowakije, ktorá darovala do komunitného centra osem stolových počítačov, množstvo materiálu na činnosť s deťmi a oblečenie, ktoré si obyvatelia osady mohli zakúpiť za symbolické ceny. Pri získavaní grantových prostriedkov nie je aktívne len mesto, ale aj samotné komunitné centrum, ktoré je jeho organizačnou zložkou.

Súčasťou komplexu komunitného centra je aj nocľaháreň a stredisko osobnej hygieny s práčovňou. Nocľaháreň má kapacitu 12 lôžok (osem pre mužov a štyri pre ženy) a poskytuje nocľah v mesiacoch november – apríl pre ľudí bez prístrešia. Mesto pre tento účel nemalo iné vhodnejšie priestory a obyvatelia Hlbokého mali zo začiatku obavy z kontaktu s „bezdomovcami“ (strach o deti a pod.), ktorí nocľaháreň využívajú najčastejšie. Obava však opadla a prístup obyvateľov sa zmenil. Obyvatelia sa často snažia ľuďom bez domova pomôcť, evidujú sa prípady, kedy „bezdomovci“ zostali trvalo žiť v niektorej rómskej rodine. V nocľahárni mesto každoročne zamestnáva troch nočných strážnikov na pracovný pomer na dobu určitú – 6 mesiacov (z toho dvaja sú príslušníci MRK). Stredisko osobnej hygieny bolo využívané v roku 2011 v priemere 6x za týždeň a práčovňa 37x za týždeň.

Negatívny mediálny obraz neznamená, že sa nič nemá robiť. Príklad z Ostrovan

Na prvý pohľad sa môže zdať, že Ostrovany do tejto publikácie vôbec nepatria. Je to jedna z tých obcí, ktoré sú v poslednom období vykresľované ako vyslovene protirómske. Mediálne „preslávila“ Ostrovany kauza múru. Situácia v obci je však výrazne odlišná a nie úplne sa zhoduje s mediálnym obrazom. Práve preto sme sa rozhodli, že Ostrovany zaradíme do tejto publikácie ako príklad toho, že aj napriek veľmi negatívne obrazu v médiách, sa v obci môže realizovať veľmi veľa pozitívnych aktivít v prospech rómskej komunity, ktoré by mohli byť viac ako dobrou inšpiráciou pre ostatné samosprávy.

Obec Ostrovany leží v povodí rieky Torysa a administratívne patrí k okresu Sabinov (Prešovský kraj). Geograficky a demograficky patrí k stredne veľkým obciam. Rozloha obce je 585 ha. Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1248. Momentálne žije v obci 1 860 obyvateľov, z toho 1279 Rómov, čo predstavuje 68,76% z celkového počtu. Na čele obce je starosta Ing. Cyril Revák, ktorý túto funkciu zastáva už od roku 1989 a je tak jedným z najdlhšie slúžiacich starostov nielen v regióne, ale pravdepodobne aj na celom Slovensku.

Čo sa týka infraštruktúrneho vybavenia, je obec napojená na všetky inžinierske siete a má aj vlastnú čistiareň odpadových vôd. Okrem obecného úradu sú v obci aj potraviny, pohostinstvo, materská škôlka, komunitné centrum a poľnohospodárske družstvo. Tiež je tu špeciálna základná škola, ktorú navštevujú výhradne deti z miestnej rómskej komunity. Vzhľadom na blízkosť väčších obcí (v minulosti tzv. strediskových), akými sú Šarišské Michaľany (vzdialené cca 2,5 km), okresné mesto Sabinov (vzdialeného cca 6 km), krajské mesto Prešov (vzdialené cca 15 km), nie je v obci silno rozvinutá podnikateľská sféra (vrátane obchodov) a chýba tu aj základná škola. Všetky deti navštevujú ZŠ v Šarišských Michaľanoch, Medzanoch alebo Sabinove.

Rómska komunita v Ostrovanoch je sústredená kompletne na konci obce. Ide o komunitu, ktorá na jednom mieste v sebe koncentruje takmer všetky sociálne vrstvy rómskej komunity a takmer všetky druhy bývania od štandardných rodinných domov v osobnom vlastníctve, cez poschodové bytovky s obecnými nájomnými bytmi zo začiatku 90. rokov, neskolaudované (resp. postavené bez stavebného povolenia)

rodinné domčeky až po chatrče. Časť pozemkov v komunite je postavená na majetkovo-právne vysporiadaných pozemkoch, časť pozemkov je nevysporiadaných.

Vzhľadom na vysoké zastúpenie Rómov v obci, patrí obec do kategórie, v ktorej je vysoké percento nezamestnaných. Oficiálne číslo za celú obec uvádza počet evidovaných nezamestnaných (resp. evidovaných uchádzačov o zamestnanie) takmer 500. Presná evidencia o počte nezamestnaných Rómov sa logicky neviduje, avšak v komunite je takmer úplná nezamestnanosť, pričom je nutné podotknúť, že počet evidovaných uchádzačov o zamestnanie sa medziročne výraznejšie neznižuje. Dominujú medzi nimi uchádzači o zamestnanie (UoZ) s ukončeným základným resp. neukončeným základným vzdelaním a dlhodobo nezamestnaní, ktorí sú v evidencii viac ako 48 mesiacov. Určitú predstavu si nezávislý pozorovateľ môže urobiť podľa Tabuľky č. 1, kde uvádzame počet evidovaných uchádzačov o zamestnanie za príslušné kalendárne roky, koľko je z toho žien, počet s neukončeným vzdelaním alebo s ukončeným základným vzdelaním a počet UoZ, ktorí sú v evidencii viac ako 48 mesiacov, t.j. dlhodobo nezamestnaných.

Tab. č. 1

Rok	Počet UoZ	Z toho žien	S neukonč. zákl. vzdel.	So základ. vzdel.	Vedených v evidencii viac ako 48 mes.
2011	496	212	170	248	339
2010	497	220	166	251	305
2009	465	198	154	247	239
2008	404	185	145	204	226
2007	397	182	154	201	220
2006	399	174	148	201	235
2005	397	173	151	183	233
2004	375	166	148	163	236
2003	369	151	144	143	203
2002	355	142	140	146	84

Komunita má aj veľmi nízku vzdelanostnú úroveň. Väčšina komunity má iba (ne)ukončené základné vzdelanie. Iba jeden Róm z komunity má ukončené vysokoškolské vzdelanie a jeden v súčasnej dobe študuje na vysokej škole. Podobná situácia je aj v prípade

stredoškolského vzdelania. Iba jeden z komunity má ukončené stredoškolské vzdelanie s maturitou a výučný list, t.j. stredoškolské vzdelanie bez maturity má 25 Rómov. V súčasnej dobe študuje na stredných školách bez maturity (učňovkách) osem žiakov. To je iba jedna z mnohých príčin, už spomínanej vysokej miery nezamestnanosti.

Práve preto sa mnoho aktivít obecného úradu orientuje práve na zvýšenie vzdelanostnej úrovne Rómov. Obec vytvára nemálo aktivít, explicitne orientovaných na prácu s rómskou komunitou. Dlhodobu realizuje program terénnej sociálnej práce. V súčasnej dobe pracujú v obci dvaja terénni sociálni pracovníci a dvaja asistenti TSP. Okrem toho funguje v obci už od roku 2008 komunitné centrum, ktoré od jeho začiatku vedie Marián Trišč. O komunitnom centre s hrdosťou hovorí:

„Komunitné centrum v súčasnej dobe pracuje na projekte „Premosťovanie komunit na strednom a východnom Slovensku“, ktorý sa začal v roku 2009. V tomto projekte sa zameriavame na predškolskú výchovu detí vo veku do päť rokov. Deti sa učia rozpoznávať farby, kresliť, počítať, učia sa základným hygienickým návykom a pod.. Sú to nevyhnutné veci pre úspešné zvládnutie základnej školy. Niektorým deťom z komunity tieto vedomosti a zručnosti chýbajú a preto sme sa rozhodli pre tento smer. A výsledky sú zjavné. Deti sa naučili orientovať v okolí domova, rozpoznávať základné farby, ovocie a zeleninu a pod.. Naučili sa časti ľudského tela, čo je rodina a koho v nej majú, geometrické tvary. Učili sa ako držať ceruzku, či farbičku a kresliť pripravené obrázky.

Komunitné centrum sa orientuje aj na vzdelávanie dospelých, pre ktorých pripravujeme rôzne aktivity zamerané na právne poradenstvo, pre ženy sme realizovali kurz šitia, ktorý mal obrovský ohlas v komunite. Zaujímavé je to, že tohto kurzu, ktorý mal byť pôvodne iba pre ženy, sa zúčastnilo aj nemálo mužov, čo nás veľmi milo prekvapilo. Koniec koncov, krajičerstvo v minulosti bolo výrazne mužskou prácou a v mnohých krajinách je to tak dodnes.“

Ako by sa dal charakterizovať prístup obce k Rómom viac ozrejmuje starosta obce Ing. Revák:

„V tejto obci starostujem už od roku 1989. Pôvodne som myslel, že to bude iba na krátko, ale akosi mi táto robota alebo skôr drina, prischla. Hoci nepochádzam z Ostrovian (narodil som sa v susedných Šarišských Michaľanoch), za tie roky čo tu bývam som obec a tým myslím aj miestnu rómsku komunitu celkom dobre spoznal.

Aj napriek tomu čo sa popísalo o našej obci, som presvedčený, že

vo všeobecnosti môžeme povedať, že spolunažívanie Rómov a neRómov je skôr dobré ako zlé. Iste, sú problémy, ale tie v zásade vznikajú iba v prípade niektorých jednotlivcov, povedal by som „známe firmy“, o ktorých všetci vieme. Nemôžem povedať, že by sa Rómovia v obci chovali výrazne neprispôsobivo, že by v obci boli v obrovskej miere krádeže, ale taktiež nemôžem povedať že by toto spolunažívanie bolo ideálne.

Som presvedčený, že na celkové spolužitie má vplyv jeden zásadný moment. Pôvodne v Ostrovaniach žiadna rómska komunita nebola. Tá sa sem dostala až v 50. rokoch, keď sa začala v susedných Šarišských Michalánoch výstavba podniku Imuna, a to na mieste kde sa nachádzala jedna z rómskych osád. Táto musela ustúpiť novej výstavbe a tak rozhodnutím vtedajšieho režimu bola presťahovaná práve do Ostrovian. Pre obec to bolo do určitej miery niečo nové, a myslím si, že miestni nerómski obyvatelia sa s tým ešte akosi nenaučili žiť. Stále to mnohí vnímajú ako určitú „krivdu“ alebo „nespravodlivosť“.

Od samotného začiatku môjho pôsobenia v tejto funkcii som sa snažil pristupovať ku všetkým obyvateľom obce, a to znamená aj k Rómom podľa jednotného metra. Rómovia v obci v princípe nemajú žiadne výhody ani nevýhody. Snažíme sa o to, aby sa obrazne povedané, naučili žiť bez podporných barličiek. Som presvedčený, že iba tak dokážu fungovať v tejto spoločnosti. Podľa môjho názoru, s ktorým mnohí určite nebudú súhlasiť, majú Rómovia rovnaké práva aj povinnosti a rovnakú štartovaciu čiaru – len musia sami začať „behať“.

Bohužiaľ medvediu službu v tomto smere nám už od 90. rokov robí sociálny systém, ktorý nie že by bol nejako extrémne štedrý, ale je extrémne nemotivujúci.“

Iste o mnohých veciach sa skutočne dá polemizovať, ale pristupovať ku všetkým s „rovnakým metrom“ nie je principiálne zlý prístup. A ako sa to prejavuje v reálnej praxi obce? Asi najzaujímavejšou je oblasť bývania, v ktorej obec praktizuje dva prístupy, ktoré sú viac než inšpiračné – podľa nás sú chvályhodné.

V prvom rade je to majetkovo-právne vysporiadanie a legalizácia tzv. čiernych stavieb.

Obec sa rozhodla, že pomôže miestnej rómskej komunite legalizovať svoje stavby. Na to je však nevyhnutné v prvom rade majetkovo-právne vysporiadať pozemky, na ktorých stoja. Začali pri tom tam, kde to bolo z administratívneho hľadiska najpriechodnejšie. Časť pozemkov, na ktorých stojí dnešná osada, totiž patrí rímskokatolíckej

cirkvi. Tá podľa vlastných vnútorných pravidiel, pôdu predávať nemôže, ale môže ju vymeniť. Preto sa obec rozhodla, po dohode s cirkvou, a vymenila pozemky pod osadou za iné, ktoré boli vo vlastníctve obce. Tie následne ponúkla na predaj Rómov za cenu uvedenú v znaleckom posudku navýšenú o administratívne náklady, ktoré s tým obec mala. Výsledkom je cena, ktorá je cca o polovicu nižšia ako podobné pozemky v iných lokalitách obce. Aj keby sa na prvý pohľad zdalo, že toto je pre obec nevýhodná situácia a Rómovia o pozemky nebudú mať záujem, opak je pravdou. Záujem o takéto riešenie je väčší ako sú možnosti obce. Starosta obce k tomu dodáva:

„Pri správe obecného majetku ani v princípe nemôže postupovať inak. Nie je možné darovať obecný majetok niekomu, alebo ísť pod znalecký posudok, lebo by sa tým porušil zákon o obecnom zriadení. Ale na druhej strane tento prístup vedie k tomu, že tí, čo si tieto pozemky kúpia a následne zlegalizujú stavby na nich postavené, sa o nich starajú podstatne lepšie a podstatne viac si ich aj cenia. Iste možno je u niektorých motiváciou aj možnosť získania príspevku na bývanie, na ktorý inak nemajú nárok, ale tak jednoduché to zasa nie je.

Po odkúpení pozemku, môže nastať celý proces legalizácie stavieb. Ak ide o stavbu, ktorá spĺňa aspoň základné kritériá podľa stavebného zákona a prísluší odborníci (projektant, statik, požiarna ochrana a pod.) vydajú na túto stavbu kladné stanovisko, nevidím dôvod, prečo by takáto stavba nemohla byť následne legalizovaná. Všetci záujemcovia však musia prejsť celú „kalváriu“, tak ako ktorýkoľvek iný stavebník v obci. My im akurát pomôžeme radou, zoženieme príslušných odborníkov s ktorými dohodneme výhodne ceny (výhodné myslím pre klientov, t.j. pre Rómov), dohliadneme aby všetko spĺňalo zákonné podmienky a pod.. Samozrejme, že v prípade chatrčí alebo iných rôznych neštandardných stavieb legalizácia možná nie je.

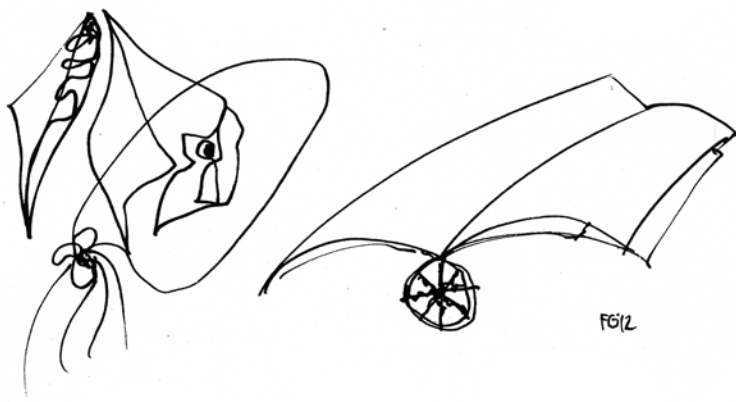
Často dostávam otázku, prečo im tieto čierne stavby jednoducho radšej nezbúram. Odpoveď je v zásade jednoduchá. Nič sa tým nevyrieši. Tí ľudia nikam nepôjdu, ostanú v obci a len by som si zväčšoval problém a zhoršoval situáciu ako v komunite, tak aj v obci ako takej. Naším zámerom nie je „vytlačiť“ Rómov z obce. Okrem toho, že je to protiprávne a nereálne, kam by sa podeli? Len na iné miesto alebo do inej obce a to by znamenalo, že by som to presunul na plecia inému starostovi a iným ľuďom. A to sa jednoducho nerobí. Nie je to správne pre Rómov, nie je to správne pre ostatných ľudí a už vôbec to nie je morálne.

Naši záujmom je, aby sa zlepšila situácia priamo v našej osade, a musím povedať, že postupne krok za krokom sa nám to aj darí.“

Okrem toho sa však obec zapojila aj do sporiaceho a pôžičkového programu, ktorý v niekoľkých obciach na Slovensku realizuje OZ ETP Slovensko. Podobne ako v iných lokalitách, záujemcovia o túto aktivitu musia prejsť školením, v rámci ktorého získajú nové vedomosti z oblasti rodinného finančného manažmentu a následne sa im vypracuje plán sporenia a plán využitia nasporenej finančnej sumy. Táto sa v zásade môže využiť iba na zlepšenie bývania a po splnení všetkých podmienok je navýšená o rovnakú sumu. K tomu je možné získať aj výhodnú pôžičku na presne stanovený a definovaný účel.

Určitým unikátom je situácia v Ostrovanoch, ktorá je zvláštna tým, že sa do tohto programu zapojili nielen Rómovia, ale aj sociálne slabší neRómovia. Približný pomer Rómov a neRómov v obci je zachovaný aj v prípade tohto sporiaceho a pôžičkového programu, t.j. asi 70% klientov sú Rómovia a 30% neRómovia.

„Práve tento prístup sa nám v obci celkom osvedčil. Myslím si, že je to jedna z mála možností, ako vzájomne prepájať tieto dve komunity a vzájomne ich zblížovať. A musím povedať, že pomaličky sa nám to aj darí. Možno pre iné obce by to bol zanedbateľný pokrok, ale v kontexte našej obce, je to obrovský progres, za ktorý sme vďační.“

Vymýšľanie neštandardných prístupov – obec Žalobín

Neveľká obec Žalobín sa nachádza v okrese Vranov nad Topľou, v Prešovskom kraji, blízko rekreačnej oblasti Domaša. Aj keď ide o malú obec s relatívne početnou rómskou komunitou, myslíme si, že prístup miestnej samosprávy je v mnohých rovinách inšpiratívny. Podobne ako aj v iných prípadoch, aj v Žalobíne to stojí na základnom predpoklade, ktorým je ochota ľudí a miestnej samosprávy riešiť vzniknuté problémy. Spoliehajú sa tu však hlavne na vlastné zdroje (aj keď možnosti získania zdrojov z grantov alebo dotačných schém v žiadnom prípade neignorujú), vymýšľanie neštandardných prístupov, rovnakom prístupe ku všetkým obyvateľom obce a pod.. Práve tento prístup sa ukázal ako najúčinnjší a prejavil sa v mnohých konkrétnych aktivitách, ktoré ešte aj dnes sú svojím spôsobom unikátne, aj keď by mali byť úplne normálne. Len ako príklad hneď na úvod uvediem, že výstavba miestneho obecného vodovodu nezačala na „hlavnej ulici“, ako je to pravidlom v takmer každej obci, ale práve v miestnej rómskej lokalite, pretože práve tam bol problém s vodou najakútnejší.

Žalobín má 803 obyvateľov, z toho 302 Rómov. Posledné roky počet rómskych obyvateľov v obci stúpol, pravdepodobne aj preto, lebo im obec vytvorila dobré podmienky na bývanie. Čo je však zaujímavé, obec toto nevníma ako negatívum, ale ako normálny prirodzený proces, v rámci ktorého sa zvyšuje celkový počet obyvateľov obce.

Bývala starostka Žalobína Mária Fečkovičová bola jednou z hlavných organizátorov aktivít nielen v miestnej rómskej komunite, ale aj v celej obci. O svojom prístupe sama uviedla:

„Ako starostka obce som pôsobila vo funkcii 16 rokov, teda štyri volebné obdobia. Keď som nastúpila do funkcie v roku 1994 moja cesta hneď viedla do rómskej osady. Chýbalo tam veľa. Infraštruktúra, bývanie, hygiena a hlavne bolo potrebné meniť myslenie. Zistila som, že v osade majú len jednu studňu a ešte jednu s nekvalitnou „červenou“ vodou. Keďže voda je alfa a omega života, pustili sme sa hneď do výstavby obecného vodovodu. Už o dva roky mali v osade vodu ako prví v obci, keďže to bol akútny problém. Vybudovali sme vodojem, ktorý teraz slúži pre štyri obce, takže sme v konečnom dôsledku pomohli výrazne aj im. Tri z nich majú aj početné rómske komunity.

Celá obec mala vodu dobudovanú po etapách neskôr, keďže nerómski obyvatelia mali svoje studne alebo súkromné vodovody. Hoci vodné zdroje

aj tu boli nie veľmi kvalitné (obsahovali najmä dusičnany), problém až tak akútny nebol. V ďalších rokoch bola osada spolu s obcou splynofikovaná. Podobne ako kdekoľvek inde, aj v osade plynofikácia neznamená, že sa všetky domácnosti automaticky aj pripoja. Niektoré domácnosti sú pripojené na plyn za účelom vykurovania, iné ho využívajú iba na varenie.

Kedže v obci a v osade boli časté výpadky elektriny, bol posilnený transformátor a neskôr vybudovaná nová trafostanica. V posledných rokoch sme v osade vybuďovali kanalizáciu a čistiareň odpadových vôd, výsledkom čoho je súčasný stav, kedy všetky rómske domácnosti sú napojené na obecný vodovod a verejnú kanalizáciu. Všetky poplatky platia takmer bez problémov prostredníctvom SIPO, takže nedoplatky máme iba minimálne.“

V ďalších rokoch v obci vybuďovali Dom smútku, ktorý využívajú všetci, vrátane Rómov z osady. Aj taká aktivita pomáha dvíhať ich úroveň.

V roku 2002 postavili v obci sedem nájomných bytov nižšieho štandardu, a to tri dvojdomy a jeden samostatne stojaci domček. Domy sú zaujímavé tým, že každý dostal pri dome obecný pozemok, aby sa oň staral a zveľaďoval ho, čo miestni Rómovia aj aktívne využívajú. Okrem toho rozvíjali rôzne výchovné aktivity, zamerané na neformálne vzdelávanie. Zaujímavý bol projekt „záhradky“, v rámci ktorého si rómski občania pri svojich domoch vytvárali (a doteraz aj vytvárajú) pekné záhradky alebo zaujímavú záhradnú architektúru. Pani Fečkovičová k tejto aktivite dodáva:

„Každoročne obec vyhlasovala súťaž o najkrajšiu záhradku, životné prostredie, balkóny, najkrajší dvor, okolie. Prekvapili nás rómske rodiny, čo všetko dokázali vytvoriť. Zo začiatku to boli len niekoľkí, neskôr sa o to snažili všetci. Súťaže boli celoobecné a vyhrávali prekvapivo rómske rodiny. Tu je jasne vidieť aká dôležitá je motivácia, verejné vyhodnotenie, teda morálne ocenenie. Ceny boli len symbolické, ale radosť z výhry bola veľká. Boli vyhodnocovaní na verejných slávnostiach, v obecnom rozhlase, ich mená boli v obecnom spravodajcovi, v regionálnych novinách. Boli pochválení aj na aktivačných prácach. A my sme boli milo prekvapení, čo všetko dokážu, čo všetko vymyslia, ako sa dokážu zapáliť pre vec. Ich záhradky sú veľmi bohato zdobené, pre niekoho možno trochu gýčovité, ale v žiadnom prípade v nich nie je neporiadok. Vidíme tam sadrových bocianov, keramického psa, muchotrávky z polystyrénu, drevené samorasty a pod.. Každá záhradka je iná, ale o každej možno povedať, že „má dušu“. Jedna je kvetinková, iná plná zvieratiek, ďalšia rozprávková s trpaslíkmi, ale objavujú sa už aj moderné s bielymi kameňmi, farebnou drťou, trávnikmi. Teší nás, že sa ťahajú stále

d'alej. Vyzdobené záhradky sú pri súkromných (nájomných) domoch, ale horšie je to pri bytovom dome, kde býva osem rodín. Je tu pomerne stále dosť problémov, keďže spoločné priestory nie je možné udržiavať v čistote. Aj tu sme sa pokúšali o záhradky, ale musím povedať, že výsledky boli slabšie. Rómovia pracovali len „z donútenia“ a to nemalo efekt. Myslím, že bývanie v bytových domoch je pre rómskych občanov najmenej výhodné. Výrazne zaujímavejšie je už bývanie v nájomných domoch, ktoré môžu byť postavené aj ako radová zástavba.“

Zaujímavá bola tiež súťaž pod názvom „Zlaté ruky vidieka“. Súťaž tak ako aj ostatné bežala celý rok a výsledky sa vyhodnocovali na veľkých obecných slávnostiach alebo na oslavách Dňa matiek. V tejto súťaži mali občania obce možnosť urobiť niečo pekné hlavne na svojom dvore. Mimoriadne zaujímavé boli výsledky v rómskej osade, ktoré boli veľmi príjemným prekvapením. Rómovia si na dvoroch vybudovali predovšetkým altánky, prístrešky, rôzne ozdobné sochy, chodníčky z kameňa, záhradnú výzdobu z kameňa a pod.. Prekvapili aj nerómski majstri, napr. oporným múrom z kameňa, železnou lavičkou cez potok, ženy výšivkami a háčkovanými prácami, vyšivaným erbom obce a pod..

Obecný úrad zrealizoval pre rómske ženy projekt „Tkanie kobercov“. Prečo práve takýto projekt? Bývalá starostka sa vyznáva:

„V mnohých ľuďoch sa pocit šťastia nespája s materiálnym bohatstvom, ale napríklad s pocitom slobody, s obdobím, keď bol život jednoduchší. Pamätám si, že vtedy naše mamy tkali. A mňa krosná vždy fascinovali. Aj vtedy, keď boli už zabudnuté. Prišiel čas, oprášili sme ich. Možno aj takéto návraty, či predstavy šťastia nám pomôžu zmeniť aspekty nášho života, pozrieť sa inak na všetko, za čím sa práve naháňame. Ved' pokojné, tiché chvíle pri ručnej práci sú rovnako dobré ako spánok.

A naše krosná, ale i remeslá o ktorých sa zmieňujem nás celé roky skutočne tešili aj inšpirovali. Pri tkaní sme sa snažili zachovať staré ľudové tradície a remeslá typické pre náš región, ale aj viesť rómske ženy k práci, k systematickej činnosti. V našej tkáčskej dielni sa vystriedalo a naučilo tkať veľa rómskych žien, ba dokonca jedna z nich začala tkať koberce doma. Zato bola táto rómska žena ocenená titulom „Žena roka“ v našej obci.“

Je množstvo iných možností, príležitostí ako motivovať, povzbudzovať či oceňovať dobré výsledky rómskej mládeže, dospelých, ale i detí. V každej obci je situácia iná, ale podstata je všade tá istá. Všade chcú byť aj rómski občania úspešní, chválení, oceňovaní, hoci len za maličkosti. Zásada postupnosti platí aj tu. Začať s malými úspechmi

a nedať sa odradiť. O všetkých úspechoch v obci porozprávali v knihe „Životné prostredie a ľudové tradície obce Žalobín“ a v brožovanej knihe „Žalobín a remeslá“. V oboch publikáciách boli vyzdvihnuté dobré výsledky miestnych Rómov s bohatou fotodokumentáciou.

Vyššie spomenuté aktivity a starostlivosť o životné prostredie Rómov ocenila aj komisia v celoslovenskej súťaži „Dedina roka 2005“, keď obec získala ako jediná na Slovensku mimoriadnu cenu „Ocenenie za jedinečný a príkladný prístup a výsledky riešenia problematiky spolunažívania s rómskou komunitou“.

V roku 2008 realizovali ďalší projekt „Kurzy tradičných remesiel pre nezamestnaných“. Na projekt získali prostriedky z Európskeho sociálneho fondu. Prečo sa rozhodli robiť takýto projekt? Obec Žalobín sa venuje tradíciám i rómskej problematike dlhodobo s dobrými výsledkami, o čom svedčia už vyššie spomínané aktivity. Veľmi veľké ťažkosti má miestna rómska komunita pri hľadaní zamestnania, keďže vzdelanostná štruktúra obyvateľov rómskej osady je podobná ako v iných osadách – väčšinou sú to ľudia so základným vzdelaním a bez výučného listu či maturity, s minimálnou praxou. Hlavným cieľom projektu bola integrácia a reintegrácia dlhodobo nezamestnaných žien i mužov z rómskej minority na trh práce prostredníctvom nadobudnutých zručností v oblasti tradičných remesiel.

Náplň aktivít v plnej miere rešpektovala potreby nezamestnaných. Získanie zručností zabezpečilo ich konkurencieschopnosť na trhu práce. Zároveň im to uľahčilo návrat na trh práce, prístup k vzdelaniu, čo značná časť z nich aj využila. Nebyť krízy a následného rušenia pracovných miest v regióne, výsledky by boli vynikajúce. Celkovo preškolili 64 účastníkov, väčšinou ženy.

Okrem toho v obci realizovali aj ďalšie kurzy zamerané na pracovné zručnosti, sociálne zručnosti, integráciu žien a pod.. Okrem spomínaných kurzov tkania kobercov, to boli kurzy háčkovania a pletenia, šitia krojovaných bábik a pletenie košíkov z prútia a pod.. Aj keď to možno na prvý pohľad takto nevyzerá, kurzy mali obrovský efekt v niekoľkých rovinách. V prvom rade sú to zručnosti, ktoré miestne rómske ženy získali, ale bolo to aj miesto kde sa mohli stretávať nielen navzájom, ale hlavne z majoritou, vznikali zaujímavé interakcie, kontakty, priateľstvá, dochádzalo k výmene informácií, k odbúraniu stereotypov a omylov a pod.. Lektorky boli zväčša ženy z obce alebo okolia (napr. lektorkou pri kurzoch háčkovania bola nositeľka titulu „Zlaté ruky vidieka“ žena so

stredným učňovským vzdelaním, vtedy už 71 ročná Žalobínčanka).

Najväčší v tomto smere bol kurz tkania kobercov určený hlavne rómskym ženám. Keďže obec už v takomto projekte (menšom) mala určité skúsenosti, podarilo sa rozšíriť možnosti výučby aj pre ženy zo susedných obcí (Ondavské Matiašovce a Jasenovce), ktoré vystupovali v tomto projekte ako partneri. Zakúpili sa tri kusy ručne vyrobených krosien, v teórii sa preberala história obce, regiónu (čím sa živilo rómske a nerómske obyvateľstvo a pod.), prebrali sa staré remeslá, (pomohli pracovníci Hornozemplínskeho múzea v Hanušovciach). Dôležitou časťou bola náuka o materiáli, ladenie farieb, tieňovanie, výber farieb, aby ladili k nábytku, k farbe stien a pod.. Pre praktickú výuku sa odborníci našli aj priamo v teréne. Boli nimi staršie ženy a muži z Ruskej Poruby a Jasenoviec.

Podstatnú časť projektu tvorila praktická výučba, teda samotné tkanie. Zapájali sa do neho aj mladé ženy, ktoré zo začiatku mali množstvo výhovoriek, na ktorých sa dalo dobre pobaviť (typu – *mňa bolí ruka, mám ekzém, ja mám alergiu, mňa bolí pod rebrami, alebo pani starostka ja z tých nitiek pôjdem na psychiatriu*), ale nakoniec museli tkať – nemali odvahu netkať, resp. sa báli, že to nedokážu. Potešenie z utkaného však nakoniec bolo výrazne väčšie ako neochota začať. Ich fotografie z tkania sú v knihe „Kurzy tradičných remesiel pre nezamestnaných“, ktorá bola vydaná na záver kurzov. Výsledky ich práce obec neskôr využívala ako ceny pri odmeňovaní v rôznych súťažiach, ako suveníry z obce, pri družobných návštevách, ako darčeky dôchodcom, na výzdobu niektorých priestorov v škole, obecného úradu a pod..

Pre mužov obec zorganizovala v tomto smere hlavne kurz košíkárstva, ktoré malo nielen v rómskej komunite, ale v celej obci v minulosti veľmi významnú tradíciu. Bohužiaľ v súčasnosti sa tomuto remeslu už venuje len sporadicky iba niekoľko rómskych rodín. Ako pri predchádzajúcich kurzoch, aj tu bol robený výber cieľovej skupiny, a to 16 mužov, väčšinou rómskych. Podobne ako v iných kurzoch, aj v rámci tohto prebiehal motivačný tréning i náuka o materiáli. Lektor naučil skupinu všetkým postupom spojeným s varením vrbových prútov, pletením dna košíkov z prútia, možnostiam využitia preglejky a základným technikám košíkárstva. Naučil ich pliesť košíky, opálky, dekoračné predmety rôznych tvarov a veľkostí.

Tento kurz v obci vnímajú ako nádherný návrat k ľudovým zvyklostiam, remeslám a tradíciám obce i jej okolia. Výsledkom kurzu bola skutočnosť, že jedna miestna rómska rodina sa ujala tohto remesla

a naďalej vyrába hlavne košíky, opálky, metly a na požiadanie aj dekoračné predmety. Účastníci kurzov sa zúčastnili akcie „Remeselné dielne“ v Turni nad Bodvou a v rámci letných kurzov pre deti boli v Malom Kamenci.

Projekt prispel k oživeniu remeselných schopností a zručností Rómov a pomohol hlavne nezamestnaným rómskym ženám a mužom zvýšiť ich dôveru vo vlastné sily a schopnosti. Cieľom kurzu bolo zvýšiť zamestnanosť cieľovej skupiny, čo sa aj podarilo a mnohí si aj prácu našli. Bohužiaľ kvôli kríze väčšina z nich opäť nepracuje, keďže v regióne pracovných príležitostí nepribúda, ale je ich ešte menej. Aj keď sa všetko nepodarilo, obec vníma tieto aktivity veľmi pozitívne – rómska komunita je ďaleko viac integrovaná do obce ako predtým. Zmenilo sa hlavne ich myslenie. Odrazilo sa aj na tom, že oveľa viac žiakov študuje na stredných (učňovských) školách. Samozrejme že nie je dosiahnuté všetko, naďalej sú problémy, ktoré je potrebné riešiť. Že sa v obci posunuli o hodný krok dopredu je evidentné.

Výsledky ocenila aj organizácia Vidiecky parlament na Slovensku, ktorá presadzuje zvyšovanie kvality života na vidieku a podporuje vidiecke aktivity pri riadení jeho rozvoja. 14. októbra 2011 vyhlásila výsledky súťaže Vidiecka žena roka - Líderka roka 2011. V piatich kategóriách bolo spolu nominovaných 33 žien z celého Slovenska, ktoré svoj voľný čas venujú aktivitám v rôznych oblastiach verejného života vo svojej komunite. Medzi víťazkami sa ocitla aj bývalá starostka obce Žalobín Mária Fečkovičová, ktorá získala ocenenie žena - politička roka pôsobiaca v komunálnej politike. Komisia ocenila, že počas pôsobenia starostky obce došlo k integrácii početnej rómskej komunity v obci Žalobín a trvalej zmene ich životného štýlu. Pri tejto príležitosti vtedy ešte starostka obce dostala od novinárov otázku: „Čo si myslíte o problematike Rómov a ako by sa dali dosiahnuť aspoň čiastočne dobré výsledky v rómskych komunitách?“ Myslíme si, že jej odpoveď nepotrebuje špeciálny komentár:

„Je potrebná infraštruktúra, vyriešené bývanie. Pracovať a vzdelávať sa. Aj aktívne práce sú veľkou motiváciou a pomocou. Vieme, že starostovia majú aj množstvo iných povinností, nielen riešiť problematiku rómskych osád, ale keď chcú dosiahnuť výsledky, je to dennodenná tvrdá a nekompromisná práca. Sifyfovská práca. Tlačíte balvan hore a padá na Vás naspäť. Niekedy je náročná aj motivácia. Vyžaduje to veľa energie a výsledky sa nedostavia hneď. Ale aj keď sa niečo na prvýkrát nepodarí, treba vedieť pozbierať odvahu a znova začať, nepozerať sa na všetko

hneď mrzuto. Je to dlhá a zložitá cesta, ale aj tá najdlhšia sa začína prvým krokom. Postupovať je treba spoločne. Sám starosta zmôže málo, musí mať okolo seba tím ľudí, krúžiace satelity, ktoré mu pomáhajú. Dobré je opierať sa o spoločenské organizácie, dôležité je, aby boli zapojení vo výboroch. Veľmi pomáhajú ocenenia dobrých výsledkov na verejných oslavách, aby sa tešili, boli „namyslení“ na to čo dokázali. Účinné to bude vtedy, keď je plná sála rómskych i nerómskych občanov. Takto vytvoríme vzory. Budú to chcieť dokázať aj iní. Uverejňovať dobré výsledky, príklady v novinách, publikáciách. Žiadať je treba viac od poslancov obecného zastupiteľstva, upozorňovať, kontrolovať, spolupracovať s rómskymi občanmi. Mnohí rómski občania sú aj poslanci, ktorí väčšinou zvyknú pomáhať. Dôležitý je komunitný sociálny pracovník, ktorý prácu skľubuje, napomína a usmerňuje rómskych spoluobčanov, ale im aj výrazne pomáha.“

Okrem týchto populárnych aktivít je menej známy, ale veľmi účinný spôsob ako zapojiť občanov hlavne do skrášľovania a zveľaďovania životného prostredia, ktorý sa realizoval v Žalobíne, zapojenie do tzv. malého grantového programu. V princípe ide o štandardný grantový model, známy z mnohých iných grantových a dotačných schém, ibaže tento sa realizuje v malom rozmere v konkrétnej obci. V prípade väčších miest je tento model známy vo forme komunitných nadácií, ale v prípade obcí sa vôbec nevyužíva. Takmer vo všetkých podobných prípadoch je efekt z takto vynaložených finančných prostriedkov mnohonásobne väčší, ako by sa tá istá aktivita realizovala priamo prostredníctvom obce. Občania sa môžu následne uchádzať o finančnú dotáciu na konkrétne aktivity a to tým, že podajú štandardnú žiadosť o príspevok. Okrem finančného efektu je tento model veľmi vhodným nástrojom na aktivizáciu občanov pre veci verejné, zvyšovanie ich sebavedomia a v neposlednom rade aj samotné skrášlenie obce a obecného majetku.

Začať s takýmto programom sa musí už pri plánovanom rozpočte na ďalší rok, ktorý musí schváliť obecné zastupiteľstvo. Prvýkrát je vhodné, keď sa obecné zastupiteľstvo dohodne na určitom objeme financií (samozrejme podľa možností obce). Nemusí ísť pritom o veľkú čiastku. Podľa skúseností zo Žalobína, stačí začať so sumou napr. 1 000 – 2 000 €. Pre občanov obcí je aj malý finančný stimul veľmi zaujímavý, keďže je v regióne vysoká nezamestnanosť a o to viac je to zaujímavé v rómskych osadách.

Okrem toho je tu motiváciou aj určitý morálny rozmer, a to v kontexte vyhodnotenia projektu na verejnom zhromaždení, oslavách,

schôdzach spoločenských organizácií a pod.. Je veľmi dôležité výsledky zdokumentovať prostredníctvom fotografií a videa, ktoré je možné umiestniť na internetové stránky obce, vyhodnotiť na obecnom zastupiteľstve, zverejniť v tlači, v obecnom spravodajcovi, v obecnom rozhlase, na obecnej tabuli a pod.. V princípe aj tu platí známe pravidlo, že keď niečo urobíte a nevie sa o tom, akoby ste to ani neurobili.

Zameranie projektov môže byť rôzne a malo by vychádzať z potrieb obce. Pokiaľ dopyt po financiách bude výrazne väčší ako sú možnosti obce, je vhodné dať ostatným šancu aj v nasledujúcom roku – je to len dôkaz, že pri vyhlásení tejto grantovej pomoci sa obecný úrad presne „trafil“ do potrieb obce.

Žiadosť o príspevok, resp. projekt by mala byť veľmi jednoduchá, pretože v opačnom prípade ľudí (žiadateľov) skôr odradíme od práce a nebudú mať záujem. V Žalobíne sa osvedčil model jednoduchej žiadosti, ktorá obsahovala – 1. Predmet projektu - jednoduchý popis, čo a kde chce žiadateľ urobiť; 2. Cieľ projektu; 3. Materiál - z čoho bude vyrobený (mal by byť typický pre danú obec); 4. Stručný postup pri realizácii vrátane časového harmonogramu, ktorý je nutné dodržať; 5. Finančný náklad – jednoduchý rozpočet, ktorý nie je možné po schválení v obecnom zastupiteľstve dodatočne navyšovať z prostriedkov obce; 6. Miesto osadenia, realizácie, záručná doba; 7. Osoba zodpovedná za projekt.

Celý grantový proces musí byť absolútne transparentný a do výberu a schvaľovania žiadostí by mali v plnej miere zasahovať aj poslanci obecného zastupiteľstva. Práca sa zväčša môže realizovať formou dohody o vykonaní práce, ktorá sa podpisuje po schválení projektu výberovou komisiou. Do takého grantového programu sa môžu zapojiť len občania obce, alebo tí, ktorí majú v obci prechodný pobyt a majú záujem o verejné dianie v obci, v takomto prípade by občania mali dobre poznať žiadateľa. Veľkú váhu pri výbere žiadostí majú projekty s vysokou mierou udržateľnosti. A praktická poznámka na koniec – za práce je vhodné zaplatiť až po ukončení projektu a po preberacom konaní, ktoré urobí príslušná komisia obecného úradu v spolupráci s výberovou komisiou.

V Žalobíne sa vďaka týmto malým grantom podarilo realizovať nasledujúce aktivity, ktoré môžu slúžiť aj ako námety pre iné obce: lavička do parku, vonkajšie kvetináče, interiérové kvetináče, lavička na cintorín a k Domu smútku, dekoratívne drevené sochy do parku a na verejné priestranstvá, suveníry pre obec (napr. prútené košíky, ktoré možno

využiť pri družobných návštevách, výšivka - erb obce, tkané koberce a pod.), dekoratívne predmety (samorasty, ozdoby do ZŠ), ozdobné exteriérové hračky (drevený vláčik v miestnom parku, hojdačka a pod.), vyčistenie divokej skládky, úprava terénu a výsadba stromčekov a pod..

Keď sme sa na záver opýtali pani Fečkovičovej na spôsob ako dosiahnuť pozitívne výsledky v rómskej komunite, jednoznačne nám odpovedala:

„Najprv je nutné vybudovať infraštruktúru (vodovod, plynofikáciu, kanalizáciu, čistiareň odpadových vôd, nájomné byty a pod.). Takto Rómovia vidia, že sa o ich problémy a zlepšenie života vážne zaujímame. Zaujímať sa každý deň, čo je nové v osade. Každý deň nadviazať kontakt už pri nástupe do práce. Obyčajne ich starosta obce stretne už ráno, keď čakajú na aktivačné práce. A nemusí to byť len starosta, ale všetci pracovníci obecného úradu. Opýtať sa, čo je nové v osade, či sa niečo neudialo, či nehrozí povodeň, či sa niekto nepobil, kto je chorý a pod.. Zdanlivo banálne, ale v skutočnosti veľmi dôležité veci. Oslovovať ich po mene (nehnevajú sa ani na ich známe prezývky, keď s nimi žartujeme), spriatelieť sa s nimi. Navštíviť rodiny, pochváliť ich, tešiť sa spolu s nimi. Pripomenúť napr. na aktivačných prácach návštevu i pochvalu pred ostatnými. Dôležité sú vzory v osade. Jedna rodina začne napr. so záhradnou architektúrou, potom zdobia aj iní, chcú sa im podobať. Podobne je to v obliekaní, hudobnom prejave a pod.. Veľmi sa nám osvedčila pochvala či už na obecných tabuliach (mená, fotografie záhrad, domov, chodníkov, remeselných výrobkov a pod.), na verejných oslavách (kto vytvoril najkrajšie životné prostredie, záhradky, kto získal Zlatého slávika v speve, kto najkrajšie tancuje) alebo v novinách.

Veľmi vhodnou aktivitou sú súťaže – každý rok organizovať nejakú súťaž („O najkrajšiu záhradku“, Zlaté ruky vidieka (kto niečo pekné vytvorí, napr. altánok na dvore, zátišie a pod.), Žena roka (ktorá niečo dokáže, začne podnikat' atď.). Súťaže môžu byť rôzne, podľa charakteru obce, podľa toho, čo chceme vylepšovať. Všetky súťaže musia byť vyhodnotené verejne, aby sa tešili, boli namyslení na to, čo dokázali. Osvedčuje sa to napr. na oslave Dňa matiek, na schôdzi dôchodcov, Mesiaca úcty k starším a pod., keď je plná sála občanov spoločne rómskych i nerómskych. Ceny môžu byť symbolické, ale pochvala verejná. Každý z osady túži po oceneniach a v zveľaďovaní či iných aktivitách sa budú predbiehať. Na internetovej stránke obce uverejniť fotografie aktivít a samozrejme nesmú chýbať fotografie výhercov.

Brigády v rómskej osade si musia robiť sami maximálne pod dohľadom TSP alebo poslancov obecného zastupiteľstva. Veľmi dôležité

je bývanie, pričom nám sa osvedčila výstavba nájomných bytov. Je veľmi pozitívne, keď pri týchto domoch majú aj pozemok. Môžu si tak robiť záhradky, zasadiť ovocné stromčeky a pod..

Pri všetkých oslavách zapájať v maximálnej možnej miere deti zo školy – všetci rómski žiaci musia byť zapojení a mali by sa nechávať vyniknúť – rodičia sa menia k lepšiemu prostredníctvom detí a naopak. V maximálnej možnej miere zapájať všetkých Rómov do projektov, kurzov, spoločenských organizácií, výborov, organizovať spoločné akcie do prípravy ktorých sa zapájajú aj Rómovia v príslušných výboroch a pod.. Ak však vzniknú problémy, treba ich dôsledne riešiť – osobné pohovory (typu - Prečo len ty tak zle „funguješ“, pozri sa na vašej ulici má už každý pekné prostredie. Ty si najhorší? A pod.), odstraňovať nedostatky cestou poslancov obecného zastupiteľstva (upozorňovať, spolupracovať, kontrolovať), využívať komunitného sociálneho pracovníka (napomínať, usmerňovať, pomáhať). Všetko toto by malo byť dôsledné, dôrazné a trvalé, pritom to nesmie byť urážlivé, povýšenecké a nedôstojné. Nečakajte však, že sa všetko zmení okamžite, akoby mávnutím čarovného prútika. Určite to potrvá dlho a je nutné kráčať dopredu postupnými a trvalými drobnými krôčikmi.“

Myslíme si, že lepší komentár na záver už ani nemôže byť. Ak by sa takýto prístup realizoval v každej komunite, problémov so vzájomným spolžitím by bolo podstatne menej.

Dobre namierená pomoc – byty nižšieho štandardu a iné aktivity v meste Hanušovce nad Topľou

Ak hovoríme o bytoch nižšieho štandardu, veľmi dobrým príkladom je v tomto smere mesto Hanušovce nad Topľou, ktoré ešte v roku 2002 začalo s ich výstavbou (ak samozrejme neberieme do úvahy aktivity v tomto smere ešte pred roka 1989). Ale hovoriť iba o bytoch nižšieho štandardu nie je možné, lebo v tomto mestečku sa snažia pristupovať k Rómom v mnohých oblastiach. Samotné mestečko má 3 783 obyvateľov, z ktorých približne 750 je považovaných za Rómov.

Hanušovce nad Topľou sa nachádzajú v okrese Vranov nad Topľou v Prešovskom kraji, takmer presne v polovici trasy medzi Prešovom a Vranovom n/Topľou (asi 24 km od obidvoch miest). Geograficky je to severovýchodná časť Slovenska v údolí rieky Tople. Ich zemepisná poloha je určená súradnicami 49" severnej šírky a 21° 30' východnej dĺžky.

Katastrálne územie má rozlohu 14,3 km². Najnižšia nadmorská výška je na brehu Tople pri sútoku s Voľanským potokom (Lužiny) 158 m. n. m.. Stred obce sa nachádza v nadmorskej výške 190 m. n. m. a najvyšším bodom v chotári je lokalita pod Stavencom na úpätí Slanských vrchov 455 m. n. m.. Chotár Hanušoviec odvodňuje rieka Topľa s prítokmi Hlibovec, Hrabovec, Hanušovský a Medziansky potok. Z hľadiska klímy patrí toto územie do teplej, mierne vlhkej oblasti s chladnou zimou. Z geomorfologického hľadiska je územie obce súčasťou Beskydského predhoria, jeho časti - Hanušovskej pahorkatiny. Okrajovo sem zasahujú Slanské vrchy, ktoré sa tiahnu na juhozápad od mesta.

Aj keď ide o nevelké mestečko regionálneho významu, nachádza sa tu takmer kompletná občianska vybavenosť – okrem mestského úradu (súčasným primátorom je Štefan Straka) je v meste materská škola, základná škola, špeciálna základná škola alebo ako sa dnes oficiálne volá Spojená škola a základná umelecká škola. Z kultúrnych a športových aktivít v meste je okrem kultúrneho domu a futbalového ihriska aj Vlastivedné múzeum v krásnom kaštieli z 18. storočia, mestská knižnica, pôsobí tu folklórny súbor Oblík, Vargovčan, mestský futbalový klub, klub turistov a pod.. Z infraštruktúrneho vybavenia má mesto k dispozícii všetky dostupné siete a podobne je to aj v prípade občianskeho vybavenia – v meste je niekoľko rozličných predajní, široký sortiment rôznych služieb, bankomaty, čerpacie stanice, zdravotné

stredisko a pod.. Pôsobí tu aj niekoľko podnikateľov a firiem. Pôsobia tu niektoré cirkvi, tri z nich majú postavené aj kostoly – rímskokatolícka, evanjelická a gréckokatolícka cirkev.

Podobne ako v iných mestách a obciach aj v Hanušovciach nad Topľou poskytuje mestský úrad pre svojich občanov celý rad sociálnych služieb. Opatrovateľskú službu v meste zabezpečuje nezisková organizácia Kodrant, ktorá má registráciu na VÚC a zmluvu s mestom na poskytovanie tejto služby. V súčasnosti zamestnáva 4 pracovníkov, ktorí poskytujú pomoc 10 pacientom pri vykonávaní základných životných potrieb.

V roku 2009 bola na mestskom úrade vyčlenená a pripravená miestnosť pre seniorov, kde sa môžu stretávať. Mesto v sociálnej oblasti aktívne spolupracuje s cirkvami, Agentúrou domácej ošetrovateľskej starostlivosti ADOS, Domovom sociálnych služieb a neziskovou organizáciou Ovečka. Mestský úrad vedie agendu osobitného príjemcu, vypláca sociálne dávky a tým časť dlhu evidovaného na mestskom podniku služieb a mestskom úrade sa postupne spláca.

Významnú časť aktivít mesta (a to nielen v sociálnej oblasti) predstavujú aktivity, ktoré sa zameriavajú na prácu s miestnou rómskou komunitou.

V súčasnosti pôsobia v meste dvaja terénni sociálni pracovníci a dvaja asistenti, ktorí pracujú priamo v teréne, prioritne pre marginalizovanú rómsku komunitu žijúcu na ulici Slovenskej – rozptýlenú medzi majoritou (bytové domy), Kláštornej ulici (sociálne byty), Pod Šibenou – rómska osada na okraji mesta (chatrče, domy, bytové domy, byty nižšieho štandardu) a Železničiarkej ulici – samostatná bytová jednotka mimo mesta. Terénna sociálna práca však v meste začala podstatne skôr, už v roku 2004. Nakoľko bola táto sociálna činnosť a služba úplne nová nielen pre cieľovú skupinu (MRK), ale aj pre žiadateľa, celý prvý rok sa zamestnanci venovali zberu informácií, evidencii jednotlivcov a rodín, nadväzovaniu kontaktov s inštitúciami pôsobiacimi v oblasti sociálnej pomoci a poskytovania služieb. Odkedy nadobudol účinnosť zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov, ktorý zásadným spôsobom rozšíril kompetencie a povinnosti samosprávy, boli špecifikované sociálne služby v oblasti základného a špeciálneho poradenstva prenesené na zamestnancov pracujúcich v teréne priamo s cieľovou skupinou. Nakoľko sa nejedná o málopočetnú obec s neveľkou rómskou komunitou v rámci ktorej

by sa všetci obyvatelia vzájomne poznali, bolo poznanie všetkých potenciálnych klientov nevyhnutným predpokladom pre zvládnutie práce terénneho sociálneho pracovníka.

Lepšiu predstavu o komunite v meste poskytnú niekoľko sociálno-demografických údajov. Ako ukazuje tab. 1 k 31. 12. 2010 bolo v meste 3 691 obyvateľov, z ktorých 752 sú vnímaní ako Rómovia. Z nich 37,63% (283 obyvateľov, pričom priemer v meste je 23,07%) tvoria deti do 16 rokov a 12,36% (93 obyvateľov, čo koreluje približne z celomestským priemerom, ktorý je 13,13%) tvoria obyvatelia nad 60 rokov.

Tabuľka č. 1 Skladba obyvateľstva mesta Hanušovce nad Topľou

Skladba obyvateľstva	Počet obyvateľov	Z toho MRK
Trvalo bývajúce obyv.	3 783	752
Muži/ženy	1 844/1 939	361/391
Predproduktívny vek 0-16	873	283
Poproduktívny vek nad 60	497	93
Počet poberateľov dávok v hmotnej núdzi (DvHN) k 31. 12. 2009	480	356

Celkovo v meste býva približne 150 rodín, z ktorých väčšina (89 rodín) býva v 71 bytoch a iba menšina (61 rodín) obýva 51 domov. V komunite sa nachádza aj niekoľko chatrčí, resp. domov vo veľmi zlom stave. Ich počet kolíše, ale nepresahuje číslo 3-4. Tak ako je diferencované bývanie Rómov v meste, je diferencované aj ich infraštruktúrne vybavenie. V zásade platí, že len niekoľko obytných priestorov má kompletne infraštruktúrne vybavenie (elektrina, voda a plyn), ale väčšina má štandardné pripojenie k tečúcej vode a elektrickej energii. S obmedzeným prístupom k vode alebo energiám je iba veľmi malá časť obydľí. Presnejšie to popisuje tab. 2.

Tabuľka č. 2 Infraštruktúrne vybavenie obydľí

Typ bývania	Voda, elektrina, plyn	Voda, elektrina	Elektrina	Voda	Bez vody, elektriny a plynu
Dom alebo byt	39	72	9	2	3

Podobne ako aj v iných porovnateľných lokalitách, aj v tomto meste väčšina Rómov má ukončené iba základné vzdelanie, ale bývajú tu aj dvaja Rómovia, ktorí majú ukončenú vysokú školu (detailnejšie pozri tab. 3)

Tabuľka č. 3 Rozdelenie komunity podľa dosiahnutého stupňa vzdelania

Stupeň dosiahnutého vzdelania	Počet
Vysoká škola	2
SŠ bez maturity	78
SŠ s maturitou	14
Základná škola	247
Špeciálna základná škola	59
Negramotní	8

Veľmi výrazným problémom Rómov aj v tomto meste je (ne) zamestnanosť. Až 205 z nich sú evidovaní na príslušnom úrade práce ako nezamestnaní a trvalý pracovný pomer má iba 26 obyvateľov komunity. Určitým pozitívnym javom je skutočnosť, že v komunite je až 11 živnostníkov, ktorí podnikajú hlavne v oblasti stavebníctva, pomocných stavebných prác, montážnych prác, spracovania plastov a likvidácie železného šrotu. Presnejšie údaje poskytuje tab. 4.

Tabuľka č. 4 Rozvrstvenie komunity podľa vybraných druhov aktivít (zamestnania)

Typ aktivity	Počet
Evidovaní na ÚPSVaR	205
Trvalý pracovný pomer	26
Živnostník	11
Materská dovolenka	59
Invalidný dôchodok	11
Starobný dôchodok	40
Opatrovateľský príspevok	10

Bežne prijímané stereotypy o mnohodetnosti rómskych rodín sa v prípade Hanušoviec nad Topľou nie úplne potvrdzujú. Aj keď je počet detí v rómskych rodinách vyšší ako je celoslovenský priemer, mnohopočetné rodiny so štyrmi a viac deťmi tvoria iba približne jednu tretinu celkového počtu. Presnejšie rozvrstvenie miestnej rómskej komunity uvádzame v tab. 5.

Tabuľka č. 5 Rozdelenie Rómov podľa počtu detí

Typ rodiny podľa počtu detí	Počet
Bezdetné rodiny	13
Rodina s 1 dieťaťom	35
S 2 deťmi	25
S 3 deťmi	27
So 4 deťmi	23
S 5 deťmi	10
So 6 deťmi	6
So 7 deťmi	7
S 8 deťmi	3
S 10 deťmi	1

Veľmi dôležitým indikátorom vzájomného spolužitia majority a miestnej rómskej komunity je miera „problematičnosti“ začlenenia jednotlivých rodín medzi majoritu. V tomto kontexte sa v žiadnom prípade nejedná o exaktne merateľné údaje, ale o subjektívne čísla, tak ako ich vnímajú terénni sociálni pracovníci a následne aj mestský úrad (resp. mesto ako také). Dôležitým ukazovateľom hlavne pre sociálnu intervenciu priority terénnej sociálnej práce, je priestorové rozmiestnenie rodín podľa miery potenciálnej nutnosti sociálnej intervencie. Výpovedne to ukazujú tab. 6 a 7.

Tabuľka č. 6 Počet rodín z rómskej komunity podľa miery začlenenia medzi majoritu (subjektívny odhad)

Miera začlenenia	Počet
Bezproblémové začlenenie	50
Začlenenie s menšími problémami	72
Začlenenie s väčšími problémami	11
Rodiny s kritickou úrovňou	25

Tabuľka č. 7 Počet rodín z rómskej komunity podľa jednotlivých lokalít podľa miery potenciálnej sociálnej intervencie – subjektívny odhad (I. sk - bezproblémová rodina, II. sk. – sebestační, III. sk. – čiastočná pomoc, IV. sk. – bez pomoci nedokážu riešiť svoje problémy)

Názov ulice	I. sk	II. sk	III. sk	IV. sk
Pod Šibenou	53	208	37	96

Komenského ul.	-	-	21	10
Šarišská ul.	11	31	-	11
Slovenská ul.	57	32	9	28
Kláštorná ul.	12	-	-	-
Štúrova ul.	7	-	-	-
Kukorelliho ul.	17	14	-	-
Prešovská ul.	-	20	-	-
SNP	-	12	-	-
Budovateľská ul.	21	-	-	-
Dukelská ul.	7	-	-	-
Železničarska ul.	11	30	-	-

Od roku 2009 sociálni pracovníci pracujú individuálne s jednotlivcami a rodinami a pomáhajú im dennodenne riešiť existenčné problémy. Začali spracovávať individuálne akčné plány, analyzovať rodinu a jej sanáciu. Podobne ako aj v iných komunitách, aj tu sa ukazujú ako kľúčové problémy neinformovanosť a neznalosť možnej sociálnej pomoci, slabé komunikačné zručnosti (písanie, čítanie, vyplňovanie formulárov žiadostí, styk s inštitúciami) a nedostatok finančných prostriedkov na zaplatenie poplatkov pri vybavovaní možných príspevkov (poštovné, kolky, poplatky za osvedčovanie listín, kopírovanie dokumentov) a pod..

Sociálna práca v teréne nadväzuje na sociálnu pomoc, ktorej ale výstupom je aj zmena štýlu života a životnej úrovne rodiny.

V spolupráci so školami na území mesta sa podarilo zlepšiť dochádzku detí do základných škôl a eliminovať riziko absencií a záškoláctva. Veľmi pozitívne sa napríklad osvedčilo zamestnanie Róma ako výchovného poradcu v Spojenej základnej škole, v ktorej výraznú časť žiakov predstavujú práve deti z miestnej rómskej komunity. Okrem bežných aktivít práve on inicioval stretnutia všetkých zainteresovaných, ktorí priamo alebo nepriamo pracujú s miestnou komunitou (primátora mesta, sociálnych pracovníkov, lekárku, diakona, komunitné centrum, rodičov, riaditeľa sociálnej poisťovne, úrad práce, učiteľov a iných), na ktorom sa títo nielenže po prvý krát takto spoločne stretli a vzájomne spoznali, ale dôležitým prvkom bolo, že sa informovali o svojich aktivitách, problémoch, začali spoločne hľadať riešenia, dohodli sa na postupných krokoch a pod..

V konečnom dôsledku práve takáto aktivita bola jedným z nosných prvkov programu nazvanom Lokálna stratégia komplexného prístupu, ktorú mesto Hanušovce nad Topľou pripravilo, podalo žiadosť a uspelo v schválení podpory. Jej nosnou časťou je okrem vzdelania aj zamestnanosť členov MRK a preto je nevyhnutné do sociálnej práce v komunite zahrnúť aj činnosť súvisiacu s prípravou na zamestnanie sa a vstup na trh práce pre jednotlivcov, ktorí od ukončenia povinnej školskej dochádzky nikdy nikde nepracovali. Celkovo žije v meste 752 príslušníkov MRK. Až 35% ich je vo veku od 16 do 30 rokov, s ktorými je nutné systematicky pracovať na ich umiestnení na trh práce. Ide o skupinu, ktorá si buduje rodinu a je nevyhnutné zmeniť ich závislosť na štátnej pomoci a sociálnych príspevkoch štátu a samosprávy. To, že ide o neľahkú úlohu, nasvedčuje okrem iného aj skutočnosť, že vplyvom ekonomickej a hospodárskej krízy vo svete a na Slovensku sa opäť zvýšila miera nezamestnanosti v okrese nad 20%.

Ale v meste pracujú aj v tomto smere. Detailnejšie však o tom budeme písať na inom mieste (pozri aktivity občianskeho združenia Svatobor).

A aké konkrétne výsledky má terénna sociálna práca v meste? V častiach mesta, kde žije rómska komunita sa pravidelnými návštevami dosiahlo to, že obyvatelia dbajú na väčší poriadok, konajú sa pravidelne jesenné a jarné upratovania. V spolupráci s mestom bola zabezpečená deratizácia, dezinfekcia okolia a príbytkov, ktorá okrem zdrojov mesta, bola financovaná aj z európskych fondov cez Regionálny úrad verejného zdravotníctva. Prostredníctvom splnomocnenca Úradu vlády SR pre rómske komunity získali grant na budovanie dvoch studní, tiež príspevok na projektovú dokumentáciu na byty nižšieho štandardu a pod..

Čo sa týka oblasti zdravia, v spolupráci s Červeným krížom TSP zabezpečili šampóny na odšívovanie a taktiež hygienické potreby. Priamo v komunitnom centre sa realizuje celý rad aktivít zameraných okrem iného aj na túto oblasť. Hlavne deti sa vedú k hygienickým návykom priamo v centre, kde sa realizujú mimoškolské aktivity, klub detí, doučovanie a pod., a kde sú vytvorené veľmi dobré priestorové a technické podmienky.

Sociálni pracovníci spolupracujú s praktickými lekármi pre dospelých a pediatriami ohľadom imunizácie, pravidelných lekárskech preventívnych prehliadok a vedú klientky k pravidelnej návšteve poradne pre tehotné ženy a matky.

V oblasti vzdelávania okrem už spomínaných mimoškolských aktivít

pracovníci motivujú rodičov detí k nástupu do MŠ. Mesto Hanušovce nad Topľou bolo okrem iného zapojené aj do projektu „*PodĎme spolu do školy*“, ktorý sa orientoval práve na túto oblasť. Projekt ponúkol rodičom z nepriaznivého sociálneho prostredia začleniť deti do kolektívu a tým finančne uľahčiť návštevu MŠ prostredníctvom určitých výhod, ktoré z toho vyplývali – preplácanie stravného a školného, poskytnutie nohavíc, rukavíc, či prezuviek. Po ukončení materskej školy a nástupe do prvého ročníka základnej školy dostalo každé dieťa balíček školských potrieb. Projekt pokračoval aj počas návštevy detí 1. a 2. ročníka základnej školy.

Komunitné centrum pravidelne píše žiadosti o podporu mnohým organizáciám a jednotlivcom. Prostredníctvom malých grantov sme zabezpečili nákup tvorivého materiálu, spoločenských hier, hudobných nástrojov. V priestoroch komunitného centra tak klienti môžu využiť stolný tenis, zapojiť sa do speváckeho krúžku, tanečného krúžku, ktoré sú spojené s prezentáciou ich talentov na kultúrnych podujatiach mesta ako je Deň matiek, Hanušovský jarmok, Deň detí a iné kultúrne podujatia v rámci školy.

To, prečo sme mesto Hanušovce nad Topľou zaradili do tejto publikácie, sú však byty nižšieho štandardu, ktoré sa pre rómsku komunitu realizovali ešte v roku 2002. Samotná výstavba bytov nižšieho štandardu nie je v zásade ničím výnimočná, ale v Hanušovciach sa pri ich realizácii orientovali na dosť špecifickú cieľovú skupinu.

Tak ako aj v iných mestách a obciach aj tu vychádzali zo základných strategických materiálov vlády SR pre danú oblasť, menovite išlo koncepciu štátnej bytovej politiky do roku 2005 s výhľadom do roku 2010, schválenú uznesením vlády SR č. 355 z roku 2000 a Nariadenie vlády SR č. 137/2000 Z. z. o programoch rozvoja bývania a vykonávacie predpisy Štátneho fondu rozvoja bývania vrátane programových a neprogramových podpôr ŠF RB (resp. zákon č. 503/2001 Z.z. o podpore regionálneho rozvoja v znení neskorších predpisov).

Vedenie mesta a poslanci obecného zastupiteľstva v súčinnosti s koordinačným výborom v roku 2002 reagovali na situáciu, ktorá vznikla v rómskej komunite ako jeden z najväčších problémov súvisiacich s nedostatkom bytov. Z celkového počtu rodín, ktoré prichádzali do úvahy ako klienti pre poskytnutie bytov, si mesto vybralo tých najviac aktívnych a najmenej „problémových“. Nebol to však jednoduchý proces, pri ktorom museli brať do úvahy aj niektoré problémy:

- akceptácia komunity ostatnými obyvateľmi,
- potlačená zodpovednosť členov komunity za obstaranie vlastného

- bývania,
- (ne)devastácia bytu a jeho okolia,
  - obavy občanov z kriminality a hygienických podmienok,
  - (ne)efektivita výberu nájomného,
  - finančná náročnosť prevádzky objektov (vzhládom na neukončenú dereguláciu nájomného, nepomer medzi oprávneniami vlastníka bytu a jeho zodpovednosťou danou legislatívou),
  - obytná plocha bytu nižšieho štandardu by nemala byť nižšia ako 12 m² na užívateľa a 6 m² na každú ďalšiu osobu, ktorá s užívateľom žije v domácnosti.

Keďže mesto nemalo vhodné voľné pozemky na výstavbu, po konzultácii s odborníkmi rozhodlo, že v lokalite na ulici Pod Šibenou v časti, ktorá nebola obývaná z dôvodu mokrého terénu sa po odvodnení začala výstavba desaťbytovej jednotky.

Podľa jednotlivých právnych definícií *nízkoštandardné byty s minimalizáciou vybavenia* sú určené pre sociálne neprispôsobivých občanov. Ide o byty, ktoré majú minimalizované priestory, minimalizované dodávky energií a základné hygienické vybavenie spravidla spoločné pre viacerých nájomcov. *Nízkoštandardné byty* sú byty určené pre sociálne naliehavé prípady, ktoré nie je možné (z ekonomických dôvodov na strane uchádzača alebo z iných vážnych dôvodov) vybaviť nájomom štandardného bytu. Ide o byty s nižšou ako bežnou úrovňou kvality bývania – napr. s menšou výmerou obytnej plochy, s neúplným vybavením alebo byty nižšej kategórie. Štandardné byty sú určené pre vybavenie ostatných prípadov. *Sociálnym bytom* je byt, ktorého pridelenie je viazané na splnenie špecifických podmienok definovaných štátom a mestom Hanušovce nad Topľou a sú určené pre cieľové skupiny občanov.

Vzhládom na cieľovú skupinu sa mesto rozhodlo pre druhý variant – výstavbu bytov nižšieho štandardu. Samostatnú výstavbu bytov realizovala spočiatku súkromná firma. Keďže s ňou vedenie mesta nebolo spokojné, záverečnú časť výstavby realizovalo mesto prostredníctvom zamestnancov Mestského podniku služieb a evidovaných uchádzačov, ktorí v tom čase boli prijatí na aktivačné práce. Určitú časť nákladov financovalo mesto aj zo svojich vlastných zdrojov.

Samotní občania, ktorí boli vybratí do týchto bytov museli odpracovať 25% z ceny stavby. Odovzdaných bolo desať dvojizbových bytov, ktoré sú v radovej výstavbe po 5 prízemných bytov otočených čelne k sebe. Preto majú spoločnú prístupovú cestu, sú napojené na miestny

vodovod a elektrinu. Nízkoštandardné byty majú rozlohu 40 metrov štvorcových. Každý z nich má vlastný vodomer a elektromer, nájom uhrádzajú mestskému úradu, pretože vlastníkom je mesto Hanušovce nad Topľou. Cena nájmu je len symbolická, keďže byty sú postavené z nenávratných finančných prostriedkov. Každý byt má chodbu, kuchyňu s predsieňou, dve menšie izby, WC a kúpeľňu so sprchovacím kútom. išlo o tzv. holobyty, čiže nízkoštandardné byty, kde podlahy boli iba s cementovým poterom, olejovým náterom stien, kúpeľňa nebola obložená dlaždicami a byt nebol zariadený nábytkom. Toto si majitelia museli zariadiť a zabezpečiť z vlastných finančných prostriedkov.

Po dohode všetkých majiteľov bytov bol do týchto bytov zavedený plyn, ktorý si tiež museli financovať nájomníci sami, aj keď z dôvodu vysokých mesačných nákladov sa toto ukazovalo ako nie ideálne komplexné riešenie. Aj z tohto dôvodu v bytoch bola ponechaná možnosť kúrenia na tuhé palivo, ktorú mnohí aj využívajú. Viaceré rodiny si dali urobiť krb, iné zase kúria v pieckach. Každá rodina si pred vchodom do bytu postavila terasu, čo pôsobí esteticky a slúži na posedenie, či sušenie bielizne. Za každým bytom je postavená dreváreň na uloženie dreva, či iných potrebných vecí. V súvislosti s požiadavkou skvalitnenia bývania je potrebné riešiť údržbu, opravy a obnovu bytových objektov. Mesto spevnilo prístupovú cestu betónovými panelmi z vlastných zdrojov. V poslednej fáze je potrebné ešte doriešiť priekopu okolo cesty prechádzajúcej v okolí bytov, z dôvodu vytopenia niektorých bytov počas búrok. Už je spracovaný projekt na realizáciu a v súčasnej dobe sa mesto pokúša získať finančnú pomoc (dva doterajšie pokusy boli neúspešné).

Čo bolo najväčším prínosom tohto riešenia pre samotné mesto? Z pohľadu mesta príkladom dobrej praxe je to, že nízkoštandardné byty dostalo len 10 rodín, ktoré si toto svoje bývanie vie zveladiť a chrániť, nedochádza k devastácií, dokonca pristavením terasy a zavedením plynu sa obydlia stali vyššou triedou. Rodiny majú na určité obdobie vyriešený problém s bývaním a sú vzorom pre ďalšie rodiny. Nedochádza tu k neplatičstvu a tieto rodiny sú z pohľadu potenciálnej sociálnej pomoci bezproblémové. Tým sa môže aktivita mesta vo väčšej miere orientovať na zostávajúcu časť komunity, pre ktorú sú určitým vzorom a motiváciou.

Ak by mesto od začiatku išlo cestou výstavby bytov pre sociálne najzaostalejšiu časť komunity, došlo by aj tu s vysokou pravdepodobnosťou k tomu, že tieto byty by sa v podstatne väčšej miere devastovali, mohlo by dôjsť k nárastu neplatičstva (sanácia ktorého by

bola možná v zásade iba prostredníctvom inštitútu osobitného príjemcu sociálnych dávok, čo by viedlo k zvyšovaniu tlaku na administratívu a sociálnych pracovníkov) a najmenej problémová a najviac aktívna časť komunity by bola výrazne frustrovaná a demotivovaná.

Asi po roku a po zistení, že takto zvolená cesta je dobrým riešením, sa pre veľký záujem ďalších rodín začalo s výstavbou ďalších dvanástich nízkoštandardných bytov, ktoré sú projektovo riešené ináč (majú podkrovia). V súčasnej dobe sú aj tieto byty takmer postavené a celá aktivita sa nachádza vo fáze odovzdávania.

Cesta výstavby „štandardných“ sociálnych bytov pre túto cieľovú skupinu nie je riešením a naráža na problém neplatičstva nájomného, ktoré je v tomto prípade výrazne vyššie ako v prípade bytov nižšieho štandardu, pretože pre ich nízky príjem, často iba dávka v hmotnej núdzi, je nemožné.

Ideálnym cieľom v tomto kontexte je dosiahnuť v štruktúre bytového fondu a vytvorení podmienok pre výstavbu v meste Hanušovce nad Topľou postupne taký stav, aby občania cieľových skupín mali možnosť získať bývanie úmerné svojim finančným možnostiam.

To čo robia v Nižnom Komárniku už ocenili

Ak hovoríme o príkladoch dobrých aktivít v obciach a mestách na Slovensku vo vzťahu k Rómom, nie je možné nespomenúť obec Nižný Komárnik, ktorá realizovala jeden z najlepších programov výstavby bytov nižšieho štandardu pre rómsku komunitu. Podobne ako aj vo Sveržove, išlo nielen o samotnú výstavbu, ale o komplexný prístup obce, ktorá vychádzala z jednoduchého princípu – Rómovia v obci boli, sú a budú a musíme s nimi spoločne ako s akýmikoľvek inými ľuďmi.

Rusínska obec Nižný Komárnik je nevelká obec geograficky ležiaca (obrazne povedané) takmer na konci sveta. Nachádza sa v okrese Svidník pri slovensko-poľských hraniciach na ceste E371. Má iba 156 obyvateľov, z ktorých je viac ako 60 Rómov.

Táto do značnej miery rázovitá obec má zaujímavú históriu. Prvá písomná zmienka pochádza ešte z roku 1618, v tom čase patrila pod Makovické panstvo. Hospodársky rozvoj, ktorý nastal pred prvou svetovou vojnou (v obci vtedy bola zápalkáreň, píla a mlyn) sa neskôr zastavil. Po druhej svetovej vojne bola obec takmer zničená, avšak postupne sa obnovila. Práve z tohto obdobia je v obci umiestnená časť exponátov Múzea karpatsko-dukelskej operácie zo Svidníka. Bohužiaľ v súčasnej dobe sa v tejto obci okrem obecného úradu, potravín, krásnej cerkvi (ide o drevenú cerkvu Ochrany Presvätej Bohorodičky, ktorá bola postavená v roku 1938 podľa projektu ukrajinského architekta Vladimíra Sičynského) a nevelkého lyžiarskeho strediska nič viac nenachádza.

Materiálne obmedzenia však nebránili obci aktívne vstúpiť do práce s Rómami. Hybnou silou všetkých týchto aktivít bola starostka obce Anna Ferkaninová, ktorá za tieto aktivity bola v roku 2011 ocenená cenou Gypsy Spirit v hlavnej kategórii *Osobnosť roku*.

Pri príprave materiálov o tejto obci sme v archíve periodika Romano Nevo Ľil našli reportáž Daniely Obšasníkovej práve o tejto obci. Sme presvedčení, že je natoľko kvalitne napísaná, že asi ťažko k nej niečo nové doplníme, preto so súhlasom autorky ju na tomto mieste v plnom znení publikujeme. (Reportáž Daniely Obšasníkovej, ako aj fotografie Jozefa Ferenca z *tejto obce* je možné nájsť na webovej stránke <http://2010.rnlweb.org/modules.php?name=News&file=article&sid=17174>).

O pani vode a priezračne čistých vzťahoch. Ako v rozprávke.

Daniela Obšasníková, Rómsky nový list

Keď som prvýkrát prišla pred rokmi do Nižného Komárnika v okrese Svidník, zažila som pozitívny šok. Namiesto starostky Anny Ferkaninovej, ktorá musela niekam odísť, mi prišla budovu obecného úradu odomknúť Rómka. Predstava, že by som toto mohla zažiť ešte i v niektorej inej obci, bola nádherná, ale – nepredstaviteľná. A naozaj dodnes nerealizovaná.

Roky prešli, v Nižnom Komárniku sa toho mnoho zmenilo, ale jedno ostalo nezmenené. Vzťah Rómov a nerómov v obci. Ich dobré vzájomné spolunažívanie. Naposledy sme do obce pod Duklou zavítali niekoľko dní po povodniach, ktoré, žiaľ, neobišli ani túto dedinu. Ešte v piatok mi starostka telefonicky hrdo dávala na vedomie, že práve dokončili už aj sadové úpravy pred novými domčekmi nižšieho štandardu. Pozývala náš redakčný tím na návštevu obce. A už v nedeľu sme sa zo správ dozvedeli o spúšti, ktorú tu narobila náhla, krátka a výdatná prietrž mračien. Zatopených vyše dvadsať pivníc, dve vodovodné prípojky, vytopený chatový ranč, zničené elektrické stĺpy aj záchytná hrádza na rieke Ladomírke, úplne vyliata riečka Sivarna, ktorá si pod obcou urobila nové koryto, zničené dve ocelové lávky, podmytý most, okolo 60 metrov doslova odmytých miestnych komunikácií. To bol výsledok vyčíňania živlov. Nie div, že sme sa do dediny vybrali plní obáv a strachu z toho, ako voda ublížila novým domom Rómov. „Nás voda nechala na pokoji, lebo my sme dobrí Rómovia,“ povedal mi mladík Ľuboš Sivák v dedine, keď som sa ho opýtala na povodeň. Pred rokmi, konkrétne v roku 1976, búrka, ktorá sa obcou prehnala, vzala v hornej časti obce niekoľko drevených chatrčí. Jej pustošenie si ľudia dodnes pamätajú. Preto sa „pani“ vodu snažia udržať v obci pekne v jej koryte. Aj sa to podarilo. Ako sa na vlastné oči presvedčame, bývanie Rómov ostalo neporušené. Do svojho domčeka nás pozvala pani Helena Kraková so synom Marošom a nevestou Lenkou. Pýtam sa mladých, či už majú bábätko. Dvadsaťtriročná žena a jej o dva roky starší manžel svorne hovoria, že na dieťa je ešte priskoro. Spolu žijú tri roky a radi by si zarobili najprv nejaké peniaze. Chceli by sa aspoň ako tak zabezpečiť a až potom založiť rodinu. Škoda len, že v kraji pod Duklou pracovné príležitosti nie sú. „Už sme zvažovali, že odídeme do zahraničia,“ hovoria a dodávajú, že by neváhali, ak by si našli prácu obaja, niekde, kde by mohli robiť spolu. Pýtam sa pána domu Demetera Kraka, či aj v jeho mladosti bola u nich taká núdza o robotu, ako je teraz. Muž na zaslúženom dôchodku hovorí, že v minulosti, za socializmu musel pracovať každý. On robil, ostatne ako väčšina

tunajších obyvateľov, 16 rokov na pile v neďalekej Krajnej Poľane. Ďalších 5 rokov pracoval na družstve. Na traktore. Niečo vyše roka bol zamestnaný pri regulácii miestneho potoka. Reč stáčam smerom k spolunažívaniu. Domáci mi hovoria, že tunajší Rómovia s nerómami vychádzajú normálne. Dobré. Ja sa im snažím vysvetliť, že čo je u nich v dedine normálne, inde na Slovensku je výnimočné. Prinajmenšom nezvyklé a nie bežné. Stačí sa dívať na televízne správy. „Veď my, keď vidíme v televízii, ako inde Rómovia žijú a hlavne ako sa správajú – hanbíme sa za nich.“ vysvetľuje Maroš Krak.

Spolunažívanie Rómov a nerómov je v tejto obci také príkladné, také očividné a predovšetkým také prirodzené, až sa človeku chce povedať – „bárs by takto v zhode nazívali ľudia všade!“ **Starostka Anna Ferkaninová k tejto téme s hrdosťou hovorí: „Počas ôsmich rokov svojho starostovania som neriešila žiaden problém v spolunažívaní. Ba, naopak, neviem si ani predstaviť, že by som našich Rómov nemala.** U nás žije veľa starých a osamelých ľudí. Nebyť Rómov, nemal by mi tých starkých kto zaviesť k lekárovi autom, nakúpiť im, priniesť nákup, nachystať drevo, priniesť lieky, chodiť nadávkovať lieky starkým, pokosiť dvor a v zime im odpratávať sneh.“ Pre úplnosť je potrebné povedať, že starostka pochádza z tejto obce a žije v nej. S rómskymi rovesníkmi chodila do školy a vzájomné rešpektovanie a dobré spolunažívanie vždy považovala a považuje za samozrejmé. Rovnako ako za samozrejmé pokladajú jej rómski občania to, že toto je ich rodná obec, s ňou žijú a pomáhajú, kde je potrebné. Starostka nám hovorí, že má vzdelaných Rómov. Majú vodičské oprávnenia, pilčicke kurzy, ukončené odborné školy. A ich deti sú šikovné. Mnohé chcú študovať na vysokej škole... Neskôr sa dozvedám, že za starostkou do kancelárie mnohokrát miera rómski žiaci. Aby im prekontrolovala úlohu, alebo s ňou pomohla, ak sú na učivo rodičia krátky. Alebo len tak – kvôli knihám či poradiť sa. **„Neviem ako inde, ale ja keď kúpim noviny, dennú tlač a časopisy na obecný úrad, dám ich našim Rómom. Kolujú z rodiny do rodiny a neverili by ste, ako sa mi zakaždým nezničené vrátia späť“** vraví **A. Ferkaninová.** Dodáva, že tunajší Rómovia sa zaujímajú nielen o dianie v obci, ale aj o dianie v štáte. Chodia voliť, majú svojho voleného zástupcu – poslanca. „Žijú usporiadaným a nábožným životom. Nechýbajú na náboženských obradoch v obci, žijú v manželstvách a nie na „divoko“ ako niekde býva u Rómov zvykom. Rodiny tu nemajú viac ako tri deti...“

Som zvedavá, ako sa dá takýto stav docieľiť. Aká cesta vedie k takejto zhode, k takejto úrovni. Starostka hovorí, že je to skladačka mnohého. Ale predovšetkým tvrdí, že je potrebné sa s ľuďmi veľa rozprávať o tom, čo chcú

dosiahnuť, aký život majú vysnívaný. A následne je ich treba upriamiť na to, v čom by sa mali zmeniť. „Moja skúsenosť s našimi rómskymi občanmi je taká, že ak ich človek dobromyselne upozorní, druhýkrát tú istú chybu neurobia,“ vraví A. Ferkaninová a ja som zvedavá na čarovný prútik, ktorým sa jej v obci podarilo docieľiť čistotu, akú by jej iní starostovia mohli iba závidieť. „Čistota obce je vizitkou našich občanov. Tí, ktorí sú zamestnaní v rámci malých obecných služieb, majú obec podelenú na menšie úseky a o tie sa starajú. Jedna časť obce – jedna skupinka. Vedú ich partáci – zhodou okolností všetko Rómovia. Ten, kto má na starosti zastávku autobusov, zájde na ňu i niekoľkokrát za deň. Ak je treba – uprace.“ Aké jednoduché, hútam. Ale nedá mi neuvedomiť si, že takmer všade inde okrem Nižného Komárnika to takto jednoducho nefunguje. Znova si kladiem otázku. Prečo? „U nás každý vie, čo má robiť. Či ja v obci som, či tu nie som,“ vysvetľuje starostka a dopĺňa, že sa to ukázalo aj pri nedávnych povodniach. „Nebola som v dedine. Záchranárske práce výborne zvládol môj zástupca, poslanec Ľubomír Varga. V prvom rade tým, že vypol elektrinu v obci. Lebo dedina bola vo vode a pod prúdom. S tromi desiatkami občanov zamestnaných na obecných prácach sa starali o to, aby nezablokovalo mosty. Vďaka nim už päť hodín po búrke bola obec prejazdná. Pred novými domčekmi stretám 76-ročnú vdovu Zuzanu Sivákovú. Začíname sa rozprávať o tom, ako sa má, aký život prežila. Hovorí, že pochádza z neďalekej Mirole. Celých 34 rokov pracovala na pile. Rezala drevo na cirkulárke! S úctou sa dívam do očí ženy, ktorá celý život robila chlapskú robotu. V očiach sa jagajú šibalské ohníčky a napriek veku i ťažkému životu je v nich skrytá žena parádnica. I teraz má na krku šnúрку koráľkov, zafarbené vlasy naberajú správny odtieň pod šatkou. „Nie, nikdy som nepocítila, že by mi ľudia opovržlivo dali najavo, že som Rómka,“ hovorí pani Zuzana a spomína, ako im voda vzala v 1976. roku chatrč. Ako si kúpili dreveničku. Ako varili von, kým domček nebol hotový. Hovorí, že dom jej postavili nerómovia. Spomedzi nich má aj dobré kamarátky. Cez cestu si za nimi zavše zájde na kus reči, ak neprídu oni k nej. Aj teraz ide za Annou Skarupovou.

Využívam to a snažím sa, aby obe ženy spolu spomínali na minulosť. Pani Anna hovorí predovšetkým o chudobe. „Ako deti sme po vojne zažívali veľkú biedu. Nebolo čo do úst. Ani na oblečenie. Sukne nám mama ušila z deky, ktorou prikrývali kone, aby neprechladli. Aby sme mali v čom chodiť do školy.“ Som zvedavá, či vtedy chodili aj rómske deti do školy. Pani Anna hovorí jednoznačne nie. Na moju otázku prečo, nechápavo odpovedá. „A ako by boli išli do školy, keď nemali čo na seba?“ Nedokážem si predstaviť

takú chudobu. Anna Skarupová spomína, ako v čase jej detstva chodili rómske deti načisto holé. V zime i v lete. Akurát v zime ich bolo vonku menej vidno. „Chlapci holučičkí holi vybehli von do mrazu. Desať, dvadsať minút sa pošmýkali po ľade a vymrznutí vbehli do chatrče. Dnešné deti by pomreli na zápal pľúc,“ zamýšľa sa starká a púšťa sa do ďalších spomienok.

Pre kúsok chleba

„Bolo po vojne. V dedine bieda, akú si vy dnes ani predstaviť nedokážete. Mama piekla chlieb, ktorý sa chlebom len volal. Taký osuch. Mrvil sa a ani nechutil ako chlieb. Ale aj jemu sme boli radi. Múky nebolo. Málo bolo toho, čo sme mali... Do školy chodil na voze muž zo Stropkova. Mal mlyn a do dediny raz týždenne privážal chlieb. Vyzval siroty, aby sa postavili do radu. Deti čakali, kým im narežú po krajci z voňavého, chutného chleba. A ešte im ho aj natreli s lekvárom! My ostatní sme iba sliny prehltávali... Prišla som domov a mame hovorím, prečo nás ňaňo nie sú mŕtvy? Bola by som ten chlieb s lekvárom dostala aj ja...“ Pani Anne sa vtisli slzy do očí. Rýchlo sa vracia do súčasnosti. „Tí naši Rómovia sú šikovní. Usilovní, ale šetriť nevedia. V nedeľu napečú kuracie mäso a v pondelok, čo nezjedia, má na obed môj pes. Nejedia ohrievané jedlo. A mne sa doteraz nič nestalo. Hoci jem nedeľnú polievku ešte i v stredu... Slipekam, čo chovám, nosia chleby, čo nezjedli ich deti v škole. Dva krajce namastené maslom, šunka v prostriedku, alebo dáka saláma. A tie deti z tej dobroty ani raz neodhryznú. Čo by sme boli za taký chlieb dali vtedy my? Nevedia dnešné deti, čo je chudoba...“ Pani Zuzana ide pred nami ku lavičke a kým si k nej prisadne jej nerómska kamarátka, pani Anna hovorí, aký ťažký život mala jej rómska priateľka. „Od šiestich rokov slúžila u gazdov. A potom tá robota na pile. Aj teraz vidím, ako deň čo deň ide tam aj naspäť pešo. A cestou domov vždy palica na pleci. A na nej vpredu i vzadu sieťka odrezkov. Aby bolo na kúrenie.“

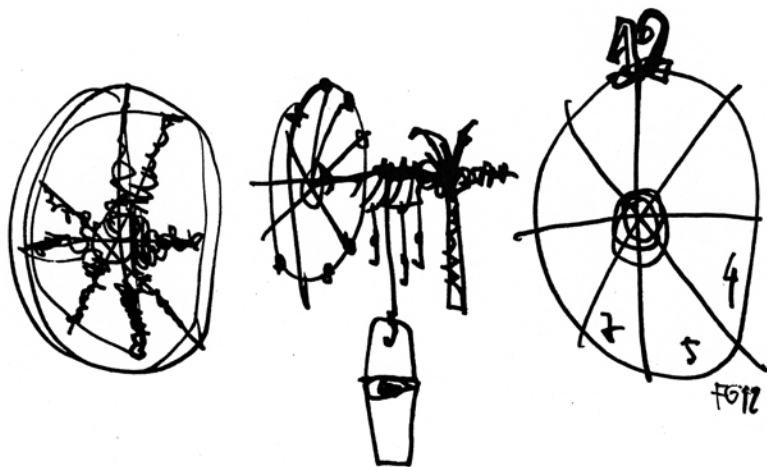
Nižný Komárnik. Dedina na Poľsko-slovenskej hranici. S krásnym dreveným kostolíkom na kopci. So 153 obyvateľmi. Z nich je šesť desiatok Rómov. V dedine je len sedem školopovinných detí. A dospelí zväčša nezamestnaní. Z nich 42 zamestnáva obec. Za desať hodín týždenne im prináleží aktivačný príspevok 63,03 eura. Starostka si bez svojich Rómov nevie život obce predstaviť. Na svojich občanov nedá dopustiť. „Viete, ako sa pracovalo pri výstavbe domčekov nižšieho štandardu?“ Pýta sa nás a hneď aj odpovedá. Nastupovalo sa ráno o ôsmej a končilo, keď bola tma. A robil každý chlapec a chlap.

Starostka vyratúva príklady svedčiace o ľudskosti tunajších ľudí, a to rozprávanie sa v dnešných pomeroch počúva veľmi príjemne. A znie ako rozprávka, ktorá sa začína čarovne: Bolo, nebolo... V Nižnom Komárniku

pred domčekmi nižšieho štandardu vďaka vľahnejšej dotácii 3 000 eur z úradu vlády SR v máji dokončili terénne práce. Svojpomocne, len s pomocou a radami odborníka si tu naviezli zeminu, vysiali trávu, vysadili kríky a kvety. A keď to všetko podrastie a rozkvitne, až vtedy tu bude ako v rozprávke.

Starostka, ako keby problémov v obci nemala dosť, často rieši aj problémy iných obcí. Prichádzajú za ňou Rómovia z celého okolia. Od tunajších vedia, že vie zakaždým nájsť schodnú cestu, vynájst sa, vykutrať riešenie. Nuž prichádzajú, aby im poradila. A pomohla. Ako získať peniaze na studňu v osade, ako zabezpečiť to, či ono. Na obecných zastupiteľstvách sú bežným javom hostia zo stropkovského i svídnického okresu. Prichádzajú, aby sa inšpirovali, aby tu našli riešenia. A okrem riešení technických problémov tu v reáli môžu vidieť, že spolunažívať sa dá dobre a príjemne. Ak ľudia chcú. Ak spolu žijú. Ak spolu riešia dobré i zlé.

Obecné firmy – možné nemožné?

Niekoľko teoreticko-praktických postrehov zo Spišského Hrhova

V príspevku „Desať rokov rozvoja komunit v Spišskom Hrhove – možná inšpirácia pre ostatných, ktorí to myslia vážne“, sme popisovali procesy, ktoré sa darilo i nedarilo zavádzať pri pokusoch o rozvoj obce so zvláštnym zámerom na rómsku komunitu. V tomto príspevku by sme sa chceli zamerať na jeden z dôležitých rozvojových článkov, a síce obecnú firmu – sociálny podnik – fenomén, ktorý si podľa nás zaslúži osobitnú pozornosť.

Otázkam sociálneho podnikania (obzvlášť v podobe obecných firiem) sa v obci Spišský Hrhov venujú viac než 10 rokov a práve táto obec od začiatku bola základňou pre inšpiráciu, skúšanie a experimentovanie, ako aj vzorom pre ostatné obce vo fáze, keď aplikované modely začali v obci Spišský Hrhov dobre fungovať.

Je pravdou, že s ideami sociálneho podnikania by sme sa stretli aj inde (hlavne v zahraničí) a dávno predtým, než ich začali aplikovať v obci Spišský Hrhov. Práve tu však vzniklo prirodzene čosi veľmi originálne, čomu prívlastok „sociálny podnik“ dali až dodatočne.

Jedným z hlavných iniciátorov a aktivistov sociálneho podnikania (a to nielen v tejto obci) je aktivista Michal Smetánka, ktorý sa do Spišského Hrhova prisťahoval, aby tu pôsobil ako učiteľ a vychovávateľ a, ktorý bol neskôr zvolený aj za poslanca obecného zastupiteľstva. Požiadali sme ho preto, aby popísal svoje skúsenosti a postrehy z celého tohto procesu na príklade z tejto obce.

...namiesto úvodu - ako to celé vzniklo...

„V rámci rôznych projektov zameraných na zamestnanosť a zamestnateľnosť sa nám podarilo zaškoliť a pripraviť množstvo klientov pre výkon zaujímavých činností. Jedným z najpôsobivejších projektov bol ten, ktorého súčasťou bol kováčsky kurz. V rámci neho sa nám podarilo z nezamestnaných rómskych mužov bez skúseností s kováčstvom pripraviť takmer desať takých, ktorí boli po ukončení kurzu schopní vytvárať zaujímavé umelecko-úžitkové predmety, ako napr. svietniky, ornamenty, železné kvety, ozdoby a podobne. Pre rómske ženy sme realizovali kurz šitia a tkania, výsledkom ktorého boli nádherné výrobky s ľudovými námietmi. Činnosťi bolo oveľa viac (výroba šindľov, košov, drevorezby, úžitkového riadu, pletenia, výroby dekorácií a ďalších) a za niekoľko

rokov sme boli obklopení množstvom zaujímavých a pekných výrobkov. Dostali sme sa však do fázy, kedy sme boli nútení konštatovať, že zlepšenie pracovných zručností, či výroba v podstate čohokoľvek nie sú problém. Problém je umiestnenie produktu na trh, a to tak, aby priniesol pre výrobcu (pracujúceho) trvalejší príjmový efekt. Inými slovami nastala otázka, ako sa týmito zručnosťami užiť. Napriek obrovskému entuziazmu, mnohým pokusom a značnej námahe sa nám problém riešiť nedarilo.

Po čase sme realizovali v rámci kurzu výstavbu altánku a na naše prekvapenie sme práve v tomto období nemohli zohnať kramle (kramľa - železná svorka na spájanie trávov, tesárska skoba), pretože výrobca z Českej republiky ich nestíhal distribuovať... Táto drobná epizóda nám pomohla riešiť nie vyššie popísaný problém, ale primäla nás k uvažovaniu o výrobnej činnosti pre nezamestnaných úplne z iného uhla pohľadu. Zároveň jednoznačne vyriešila dilemu orientácie na sortiment tovarov a služieb, ako aj vymedzenie lokalít ich distribúcie.

Tieto skutočnosti nás posunuli smerom k tvorbe koncepcie, ktorej základ bol postavený na tom, „ako vytvárať pracovné príležitosti viazané na činnosti a produkty, po ktorých je dopyt priamo v lokalite či okolitom regióne“.

Popri tom sme začali identifikovať a pozorovať dovtedy nebývalé možnosti samospráv pre vlastné rozvojové dynamické aktivity súvisiace s postupným prenosom kompetencií na obce. V obciach sa navyše začala postupne posilňovať miera uvedomovania si dôležitosti občianskej spoločnosti, a to aj v zmysle volenia svojich zástupcov do verejných funkcií. Samospráva sa funkčne i ideovo začala omnoho viac ako predtým približovať občanovi, čo sa nám začalo javiť ako vhodný kľúč k riešeniu problémov zamestnanosti a zamestnatelnosti na lokálnej (obecnej) úrovni.

Čím ďalej, tým viac sa tvorená koncepcia začala týkať trvalo udržateľného rozvoja samospráv všeobecne, teda v širšom rádiuse, ako „len“ riešenia zamestnanosti. Jej hlavnou líniou sa stal dôraz na možnosti širšieho riešenia problémov exkludovaných, resp. ohrozených sociálnou exklúziou.“

...ako sme sa učili v zahraničí...

„Podarilo sa nám síce spracovať zaujímavú koncepciu a snažili sme sa nájsť v praxi čosi podobné, na základe čoho by sme viacero našich teoretických východísk dokázali verifikovať. Nič podobné sa nám žiaľ nepodarilo nájsť. Najbližšie k našim zámerom, ktorých „koncovkou“ malo byť vytváranie nových pracovných príležitostí pre ľudí z rómskych komunit priamo v mieste bydliska boli modely sociálnych podnikov v zahraničí.

Všetky však stáli na základe štedrého dotovania štátu, donora,

voluntérskych sietí a pod.. Narážali sme na pre nás neakceptovateľný problematický aspekt trvalej udržateľnosti. Inštitucionálne boli tieto sociálne podniky riešené rôznymi spôsobmi, od spravovania malých neziskových organizácií, cez rôzne partnerstvá, nadácie, až po konzorciá viacerých sektorov. Spájalo ich však jedno – pri redukcii či zániku dotovania z vonkajších zdrojov zanikali. Pritom sa jednalo o sociálne podniky vo vyspelých štátoch ako Veľká Británia či Dánsko.

Výnimku tvorili snáď len sociálne podniky viazané na cirkevné (a im podobné) spoločenstvá (typu Kolpingovho diela), kde bol permanentný tok aktivít a financovania zabezpečovaný budovaním silného sociálneho cítenia majetnejších, ktorí podporujú aktivity sociálne slabších. Ďalšou inšpiráciou pre nás boli drobné prevádzky (3 – 5 ľudí), ktoré vykonávali drobnú špecializovanú činnosť, ktorá však bola striktne viazaná na jedného odberateľa (zväčša samosprávu). Tieto alternatívy sme hodnotili ako najvhodnejšie a pre nás prínosné, čoho dôkazom bolo ich dlhoročné fungovanie. Beztak sme však boli nútení prispôbiť koncepciu odlišným podmienkam Slovenska.“

...vymedzenie pojmov...

„V posledných dvoch rokoch na Slovensku veľmi módne rezonuje termín sociálny podnik, sociálna ekonómia, sociálne podnikanie, sociálny podnikateľ. V zahraničí sa s touto terminológiou pracuje už dlhé roky a z našich skúseností si dovoľujeme tvrdiť, že v nich vládne aj terminologická jednoznačnosť. U nás sú žiaľ tieto termíny ako aj ostatné odborné výrazy s nimi spojené často miešané dohromady a používatelia majú tendenciu nás skôr pomýliť, ako zorientovať. V posledných rokoch sa termín „sociálny podnik“ stal dokonca hanlivým označením pre defraudáciu verejných zdrojov a likvidáciu prirodzeného podnikateľského prostredia. Aj na odbornejších fórach sa s termínmi žongluje do takej miery, že prinášajú chaos a nepochopenie. Pokúsime sa rozdeliť túto všeobecnú terminológiu podľa dvoch základných pohľadov.“

Idealistický pohľad

„Sem patrí napríklad termín sociálny podnikateľ. Sociálny podnikateľ nie je ten, kto si otvoril živnosť so sociálnymi službami. Sociálny podnikateľ je ten, kto disponuje sociálnym kapitálom. Zveľaďuje a rozširuje ho. Jeho sociálny „podnik“ znamená šírenie myšlienok, vytváranie podmienok, motivovanie a povzbudzovanie ľudí, jednoducho povedané – navodzovanie a realizovanie želaných sociálnych zmien.“

Pragmatický pohľad

„Tu si vyberme na objasnenie termín sociálny podnik. Je to podnikateľský subjekt sociálneho rozmeru používajúci svoj zisk prioritne na riešenie problémov nezamestnanosti v obci, ako aj problémov spojených s dlhodobou alebo krátkodobou sociálne neštandardnou situáciou obyvateľov, čím dostáva (v porovnaní s bežným podnikateľským subjektom) iný, sociálny, kvalitatívne vyšší rozmer. Jeho prioritou nie je vytváranie zisku pre zisk a zvyšovanie životnej úrovne zriaďovateľa (vlastníka, prevádzkovateľa), ako je to prirodzene a logicky charakteristické pre bežný podnikateľský subjekt, ale vytváranie zisku za účelom udržiavania pracovného miesta, tvorby ďalšieho pracovného miesta, realizáciu verejných prác či rozvoj podniku ako takého.

Tento diferencovaný náhľad by nás mal upozorniť na rozdiely v našom ponímaní a bežným ponímaním sociálnych podnikov tak, ako ich pozná a definuje západná Európa. Pre britský, americký, taliansky, francúzsky či dánsky „teoretický model“ síce platí zásada podnikania so sociálnym obsahom – zámerom, pričom poskytovanie služieb ľuďom je prednejšie ako zisk atď., na druhej strane však všetky tieto modely akcentujú nezastupiteľnosť voluntarizmu v sociálnom podniku, či poberanie minimálnej mzdy za predpokladu maximálneho zainteresovania v sociálnom podniku. Rovnako tak je iná i naša koncepcia v ponímaní spoločného riadenia a autonómie sociálneho podniku. Z pohľadu týchto modelov je pochopiteľne východná Európa v tejto oblasti zaznávaná, označovaná ako málo uvedomelá, nedostatočne rozvinutá a príliš trhová.

Aj na Slovensku bolo implementovaných niekoľko projektov sociálneho podniku alebo podobného modelu tzv. chránenej dielne. Aj keď sú tieto projekty blízke našej koncepcii, predsa len stoja na iných základoch.

Nazdávame sa, že kľúčom k preklenutiu nedorozumení je vyššie načrtnuté členenie – pohľad idealistický a pragmatický.

Prí koncipovaní podoby sociálnych podnikov v našich podmienkach sme sa (predchádzajúc prípadnému teoretickému rozkolu) snažili o používanie terminológie, ktorá by bola samostatná a teda ľahšie pochopiteľná. Začali sme používať pojem **Obecná firma.**

...obecná firma všeobecne...

„Po roku 1990 začali na Slovensku vznikať prvé obecné podniky na trhovom základe. Transformovali sa alebo nanovo vznikali po ideovom vzore obecných prevádzok, pridružených výrobných a podobne. Obce začali v trhovom priestore nachádzať nové podmienky. Viaceré z nich boli schopné

identifikovať možnosti, zdroje a podmienky pre podnikanie, realizáciu činností, ktoré potrebuje lokálny trh, predovšetkým ten svoj - obecný.

Začali sa implementovať plošné programy pre „riešenie problémov zamestnanosti“ – aktivačné či drobné obecné služby. Samosprávy tak mali možnosť konfrontovať sa s vlastnou schopnosťou viesť, manažovať, vychovávať ľudí, využívať a pripravovať potenciál svojich obyvateľov pre verejné práce, vlastný rozvoj.

Otázku riešenia problémov marginalizovaných obyvateľov čoraz viac začala preberať samospráva, ktorá pre svoj rozvoj sama aktívne začala využívať možnosti pomoci štátu či EÚ. Ešte dôležitejšie bolo to, že zdravá a funkčná obecná samospráva vo svojej podstate vychádza z vlastných potrieb a potrieb občanov, nie je inštitúciou, ktorá skrz úradnícku optiku centralizmu a globálnych riešení aplikuje programy bez polyspektrálneho dopadu na trvalú udržateľnosť jednotlivých lokalít či obcí.“

...obecná firma ako sociálny podnik...

„Takto teoreticky by sme dokázali popísať proces, ktorý sa týka samozrejme aj obce Spišský Hrhov. Tu sme však navyše začali zameriavať pozornosť aj na komunity ohrozené sociálnym vylúčením, ako súčasť obce a problémy jej obyvateľov. Konceptia obecnej firmy ako sociálneho podniku v Spišskom Hrhove sa opiera o aktuálny stav, ktorý okrem iného ponúka možnosti premostenia s existujúcimi národnými programami a projektmi, ako napr. výstavba obecných nájomných bytov nižšieho štandardu, komunitná sociálna práca, komunitné centrá a kluby, existujúcimi sociálnymi rozvojovými programami realizovanými v rámci výchovy a vzdelávania v školách, ako aj mnohými ďalšími aktivitami realizovanými mimovládnyimi organizáciami či obcami samotnými. Obecnú firmu (v zmysle sociálneho podniku) sa nám podarilo založiť v roku 2003 a môžeme smelo konštatovať, že od jej založenia nastúpila na cestu progresu, ktorý trvá dodnes. Od počiatku po dnešok bola stredobodom záujmu mnohých iných samospráv, mimovládnych organizácií, partnerstiev a pod.. Záhadou zostáva, prečo napriek dostatočnej prezentácii existujúceho funkčného modelu na najrôznejších fórach nikdy nebola a nie je stredobodom ani okrajového záujmu štátnych inštitúcií.

Obecná firma obce Spišský Hrhov nám od svojho vzniku slúžila jednak ako motivačný prvok pre ostatné obce, ale aj ako komparatívna jednotka (z hľadiska časových procesov, personálneho obsadenia, rozloženia jednotlivých činností a inštitucionalizácie) pri zakladaní ďalších obecných firiem, o ktorých sa zmienime ďalej.

Konkrétny popis vzniku a rozvoja obecnej firmy v Spišskom Hrhove po súčasnosť by bol možno zaujímavou kronikou konkrétnych krokov a aktivít. Pre záujemcov sú všetky informácie tohto druhu dobre dostupné cez informačné kanály obce. Na tomto mieste by sme však radi popísali vznik a rozvoj obecnej firmy ako takej, zhuťneme v jednoduchej teoretickej podobe. Všetky teoretické klauzuly však majú autentický základ v praktickej skúsenosti s budovaním konkrétnej obecnej firmy v Spišskom Hrhove a ďalších spomenutých obecných firmách.“

...ako sa dá vybudovať obecná firma – sociálny podnik....

„Ak chceme ďalej opisovať obecnú firmu a pritom rešpektovať ostatné teoretické konštrukty sociálnych podnikov, primárne zamerajme pozornosť na pohľad pragmatický. Budeme sa teda zaoberať podnikaním ako takým (všeobecne relevantným, terminologicky zaužívaným). To môžeme z uvedeného pohľadu definovať ako aplikovanie inovatívnych spôsobov v procesoch zákonitostí ponuky a dopytu tovarov a služieb.

Dôležitým faktom, ktorý je potrebné mať neustále na zreteli je to, či pri budovaní obecnej firmy zohľadňujeme prioritne aspekt ekonomický (podnikateľský) alebo sociálny (riešenie zamestnanosti). Či je našou prioritou ekonomická prosperita okrajovo súvisiaca s riešením sociálnej exklúzie alebo riešenie sociálnej exklúzie prostredníctvom koncepcnej ekonomickej aktivity.

Trvalo udržateľný rozvoj obce (ako najvhodnejšieho reálneho celku) je zabezpečovaný cez budovanie trvalej udržateľnosti jeho komunit, teda oblastí rozvoja zamestnanosti, bývania, vzdelania, ekonomickej aktivity atď..

Ak dokážeme v obci – lokalite – regióne do maximálnej miery využiť a zveladiť existujúce zdroje s maximálnou mierou vlastnej pomoci a aktivity, blížime sa k podobe ozajstnej trvalej udržateľnosti a všeobecnej prosperity.

Obec je jednotkou, ktorá vo všeobecnosti nemôže len tak zaniknúť, skrachovať. Obec, to sú obyvatelia žijúci na istom území, v istej konštitúcii a konštelácii. Sama o sebe (ako inštitúcia), by nemala význam. Význam nadobúda len v podobe živého organizmu, ktorý je patrične riadeným, organizovaným a premysleným, a to aj nad rámec všeobecne platných a zaužívaných spôsobov. Obec môže byť tým, čo nielen spotrebúva, ale aj vyrába. Čím proporcionálnejšie dokáže pracovať s pomerom spotreba - výroba, tým dynamickejšie dokáže rásť a zabezpečovať dôstojný život svojich občanov.

Práve z tohto hľadiska preferujeme a obhajujeme sociálne podniky v podobe obecných firiem. Priznávame, že v prípade miest či veľkých obcí nie je koncepcia taká jednoznačná. Narážame tu totiž na otázky

konkrétosti, adresnosti, transparentnosti. Samozrejme sú to záležitosti výsostne individuálne a špecifické. V malej obci je pri zakladaní obecnej firmy obrovskou výhodou priehľadná štruktúra, organizácia. Inými slovami každý pozná každého. V mestských podmienkach je často problematické zorientovať sa v spleti úradov, kompetencií, agendy. Predstava individuálneho a dlhodobého prístupu k občanovi mesta je samozrejme utopistická. Nie však nereálna. Šanca budovania optimálnych podmienok kráča ruka v ruke s budovaním občianskej spoločnosti.

Myšlienka obecnej firmy spočíva aj v interakcii a kooperácii. Súčasnosť žalostne poukazuje na nedostatky v týchto charakteristikách. Ak inovatívneho starostu dnes napadne myšlienka vybudovať obecnú prevádzku na výrobu dlažby, po chvíli túto činnosť začínajú kopírovať aj ostatné obce, pretože vidia, že sa to dá. Pri tomto krátkozrakom uvažovaní si však často neuvedomujú, že sa vzájomne obmedzujú. Ak by sa namiesto kopírovanej činnosti začali venovať inej potrebnej činnosti, dobre ju skoorinovali a vopred strategicky dohodli, nielenže po chvíli nebudú sami sebe konkurovať v regionálnom priestore, ale dosiahnu spoločný kooperatívny rast. Zmysel strategického plánovania spočíva o. i. v akceptovaní okolitých (hoci málo závislých) zdrojov, inými slovami rešpektovaním suseda. Pokiaľ jedna obecná firma realizuje výkopové práce, druhá (ak to jej zdroje a potreby umožňujú) sa môže venovať stavebnej činnosti, tretia disponovaníu mechanizmami, ďalšia výrobou materiálu, ďalšia dopravnou činnosťou.“

...čo konkrétne fungovalo a funguje v Spišskom Hrhove...

„Od založenia sa obecná firma v Spišskom Hrhove profilovala ako firma realizujúca stavebné a zemné práce, výrobu zámkovej dlažby, neskôr tesárske práce, výrobu drevnej drte, stolársku výrobu, výrobu suvenírov a ľudovo-umeleckých predmetov, správu a údržbu obecných budov, v posledných rokoch údržbu a opravu ciest, podvrtávanie komunikácií, drobnú piliarsku výrobu, ale aj poľnohospodársku výrobu, stavbu drevodomov a podobne. Podotýkame, že počet zamestnancov je za posledných 7 rokov relatívne stály, okolo 10 osôb v zime, počas zvyšku roka okolo 30 osôb.

Obecná firma k dnešnému dňu disponuje strojmi, zariadeniami, mechanizmami a technickým vybavením na úrovni vyspelej a modernej firmy, vlastnými priestormi, stálym manažmentom a ďalšími zdrojmi, ktoré ju predurčujú k ďalšiemu rozvoju.“

...rozšírenie modelu zo Spišského Hrhova....

„Predošlé riadky sú teoretickým popisom a čiastočným zovšeobecnením poznatkov z praxe pri budovaní obecnej firmy ako

sociálneho podniku v obci Spišský Hrhov. Vznikol nám zaujímavý model, ktorý sme sa v roku 2006 pokúsili overovať a aplikovať aj v ďalších obciach. Tie sme identifikovali a vybrali na základe kvalifikovania kľúčových aktérov rozvoja a základných predpokladov koncepcného rozvoja.

Dovoľujeme si tvrdiť, že vďaka tomuto projektu bolo možné realizovať prípravu, založenie a spustenie obecných firiem v takom čase, v akom by nebolo možné vytvoriť žiadnu fungujúcu konvenčnú firmu, resp. tento čas by sa minimálne strojnásobil. Bolo to podmienené najmä tým, že kompletne služby a poradenstvo pre realizáciu obecných firiem bolo možné zabezpečiť cez externú organizáciu (mimo zainteresovaných obcí). Inými slovami, obce neboli nútené finančne ani nijako inak hmotne participovať na prípravných a poradenských prácach. Tie im boli v dostatočnej odbornej kvalite poskytované zadarmo. Projekt sme realizovali v rokoch 2006 a 2007.

Hlavným zámerom overovania a budovania obecných firiem v rámci projektu, bola príprava strategických plánov vzniku a rozvoja obecných firiem vo vybraných obciach. Obce boli auditované podľa viacerých kritérií, a to od demografickej skladby zo sociálne znevýhodneného prostredia v obciach, až po schopnosť jednotlivých obecných samospráv realizovať nové a náročné vízie.

Predstupňom plánovania firiem – sociálnych podnikov bola príprava starostov a obecných zastupiteľstiev pozostávajúca z dôkladného vysvetlenia a teoretickej prípravy zameranej na problematiku Obcej firmy – sociálneho podniku.

Obce boli vybrané tak, aby bolo možné paralelne porovnávať procesy a výsledky od prípravy až po samotný vznik jednotlivých prevádzok. Okrem obcí, kde nebola žiadna prevádzka sa teda pracovalo aj s obcami, kde obecné prevádzky zriadené boli. V tomto prípade sa však jednalo o prevádzky bez viditeľného rozvoja (zväčša len formálne fungujúce), navyše o prevádzky bez sociálneho rozmeru. Inými slovami, išlo o obecné prevádzky zriadené len za účelom realizácie rôznych drobných prác pre obec bez stálych zamestnancov.

Projekt bol realizovaný v obciach Prešovského samosprávneho kraja - Kurov, Sveržov, Šarišské Čierne a Torysa. Spišský Hrhov bol do projektu zapojený ako fokusová obec.

Všetky strategické plány obecných firiem boli realizované prostredníctvom metodiky „Od vízie ku stratégii“. Na plánovacom procese obecných firiem boli okrem starostu obce a poslancov obecného zastupiteľstva, prizvaní aj zástupcovia podnikateľského sektora obce, občania a miestni aktivisti. Stratégia rozvoja obecných firiem pozostávala z týchto častí:

1. *Analýza súčasného stavu/východiská*
2. *Audit zdrojov*
3. *SWOT analýza zostavená z vízie obecnej firmy*
4. *Formulácia problémov a ich analýza*
5. *Stanovenie cieľov v jednotlivých oblastiach*
6. *Akčný plán minimálne na tri roky*
7. *Časový harmonogram realizácie jednotlivých úloh*
8. *Personálne obsadenie firmy*
9. *Finančná analýza obecnej firmy pre stanovené obdobie“*

...konkrétne podoba a reálna činnosť spustených obecných firiem v rokoch 2006 - 2007

„Sveržov - Svepos s.r.o.

činnosti: stavebníctvo s hlavným zameraním na výstavbu bytov nižšieho štandardu, predaj a servis PC techniky, dodávky a služby pre spoločnú úradovňu 80-tich obcí, tvorba projektov a strategické plánovanie
perspektíva: zber, triedenie a zhodnocovanie odpadov, pestovanie rýchlorastúcich drevín, betonárska výroba, doprava, vzdelávanie

Kurov s.r.o.

činnosti: výroba betónových tvárnic a zámkovej dlažby, stavebná činnosť a zemné práce, príprava, realizácia a kompletný manažment projektov pre obce,
perspektíva: pestovanie rýchlorastúcich drevín, realizácia rekvalifikačných kurzov a aktivít

Obecný podnik Šarišské Čierne

činnosti: sťahovanie a porez dreva, piliarska výroba, výsadba drevín, zvoz tuhého komunálneho odpadu pre 36 obcí, poľnohospodárske práce
perspektíva: separácia a zhodnocovanie odpadu, stavebná činnosť, správa domova sociálnych služieb, poľnohospodárska výroba

VPS Torysa s.r.o.

činnosti: správa a údržba obecných budov, stavebná činnosť, správa skládky TKO, zber odpadu
perspektíva: zhodnocovanie odpadov, aktivity v cestovnom ruchu“

... vyhodnotenie

„Vďaka projektu sa podarilo nielen overiť teóriu zakladania a fungovania Obecných firiem, ale priamo vytvoriť stratégie udržateľných sociálnych podnikov prevádzkovaných obecnými samosprávami. Niektoré z nich sú dodnes funkčné a dovoľujeme si tvrdiť, že veľmi perspektívne.

Firmy plnia svoje poslanie – zamestnávajú predovšetkým ľudí zo sociálne znevýhodneného prostredia.

Aj keď sa v celoslovenskom meradle nedá hovoriť o výraznom znížení nezamestnanosti – čo do počtu priamo vytvorených pracovných miest v obecných firmách, projekt jednoznačne vytvoril a potvrdil model, ktorý je nepochybne veľmi perspektívny a z dlhodobého hľadiska môže mať celonárodný význam, samozrejme ako alternatíva.

Okrem toho sa podarilo realizovať činnosti, vďaka ktorým je možné do budúcnosti dizajnovať hlavné zamerania iných obecných firiem (napriek tomu že podmienky pre vznik a fungovanie, teda aj náplň a činnosti sa v princípe podstatne líšia).

Pôvodný výber obcí do projektu bol ovplyvnený aj regionálnym rozmiestnením obcí prevádzkujúcich firmy. Boli vytvorené tri tzv. klastre – Bardejovský (Sveržov, Kurov, Šarišské Čierne), Spišský (Spišský Hrhov a Jablonov, v ktorom sa začalo pracovať nad rámec projektu, avšak projekt napokon z dôvodu časového deficitu realizovaný nebol) a Hornotoryský (Torysa a v blízkej budúcnosti plánované Krivany a Pečovská Nová Ves). Klastre boli vytvárané z toho dôvodu, aby mohli v menších regionálnych celkoch jednak lepšie kooperovať, ako aj zabezpečiť lacnejší a dostupnejší kvalitný manažment. Vychádzali sme z predpokladu, že tam kde si obecná firma (minimálne na začiatku) nemôže dovoliť zaplatenie kvalitného manažéra, tam to v prípade troch obcí ako celku reálne je.

Vďaka tvorbe klastrov bolo možné implementovať aj myšlienku obecných rozvojových agentúr (ORA). Vďaka výsledkom projektu už v krátkom čase po jeho ukončení vznikli dve ORA - Kurov a Spišský Hrhov. Tie v sebe kompilovali okrem manažmentu obecných firiem aj ďalšie služby napomáhajúce zvyšovaniu zamestnanosti a zamestnatelnosti, ako napr. tvorba projektov pre samosprávy, pracovné a právne poradenstvo, manažment a poradenstvo komunitnej sociálnej práce a ďalšie. Prelomovým sa v tomto prípade javilo to, že tieto ORA neboli prevádzkované prostredníctvom prostriedkov z projektov, ale priamym zaangażovaním jednotlivých samospráv a ostatných obecných firiem. V roku 2009 sa ORA (po dvoch rokoch fungovania) transformovali do organizácie Regionálne rozvojové partnerstvo, ktoré sa začalo zaoberať práve touto agendou a ktoré dokázalo zastrešiť všetky personálne kapacity niekdajších ORA.“

... niekoľko otázok na záver...

„Z hľadiska rozsahu príspevku nie je možné vysvetliť koncepciu obecných firiem detailne, tobôž popísať podrobnosti z realizácie aktivít ich

zakladania. Pri prezentáciách myšlienok obecných firiem ako sociálnych podnikov sa stretávame s množstvom laických i odborných otázok a názorov. Za všetky uvedieme teda aspoň dve najčastejšie námietky pri diskusiách o obecných firmách:

námietka 1.:

obecná firma neadekvátne vstupuje na trh a môže oslabovať bežnú podnikateľskú sféru

reakcia na námietku:

Ak je obecná firma naozaj dobre nastavená, akceptuje legislatívne normy ako každý iný, teda vytvára a posilňuje prirodzené konkurenčné prostredie. Veď trh je trh, subjekt obecnej firmy a jej právna forma nie je ničím exkluzívna. Filozofia vnútorného fungovania a koncepcie zamestnanosti predsa nemôže byť limitujúca z pohľadu kvality služieb či ceny na trhu.

Na druhej strane je však dôležité neopomenúť fakt, že pri procese strategického plánovania je snaha o to, aby obecná firma kooperovala s existujúcim podnikateľským prostredím alebo vykonávala prioritne služby a činnosti, ktoré v obci, lokalite alebo priľahlom regióne absentujú.

Napokon, bolo by neadekvátne a utopistické predstaviť si, ako masívne vzniknú tisícky obecných firiem, ktoré svojou kvalitou prevalcujú bežný podnikateľský sektor v celej Európe.

námietka 2.:

obecná firma je návratom k pridruženým výrobám a formálnym podobám obecných prevádzok pred r. 1989

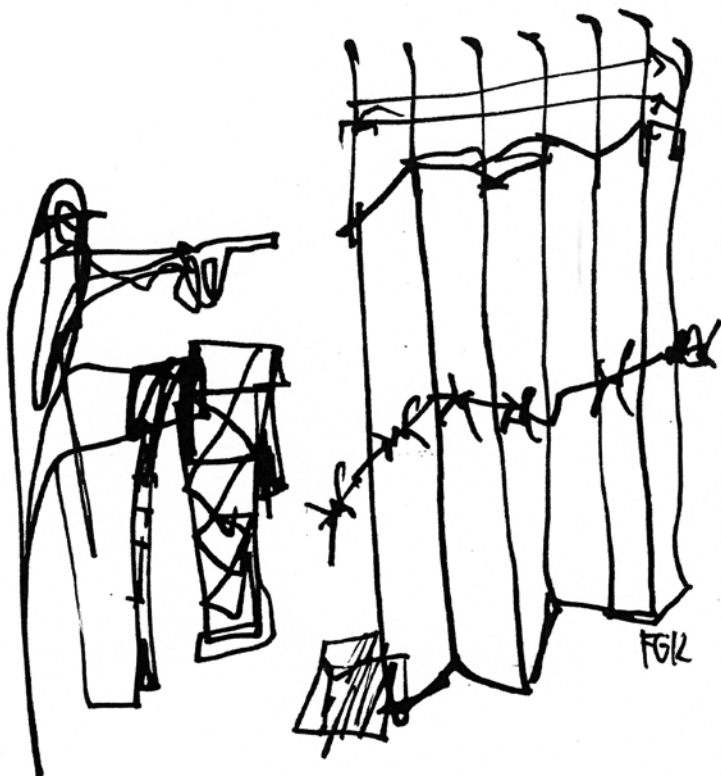
reakcia na námietku:

Výrazným nedostatkom obecných prevádzok, technických, mestských a iných služieb bol (ako sa nazdávame) socialistický model manažmentu a prístupu k práci. Súčasný model sa riadi zákonitostami trhového hospodárstva, ktoré je aj čo do vnútorného fungovania firmy k „lajdáckosti“ či „privlastňovaniu si“ nelútostné (prirodzené). Je založené na úcte k práci – teda že si vážim, že môžem pracovať a zarábať, na korektnosti - že si viem uvedomiť potrebu kvalitne odvedenej práce vo vzťahu k jej možnému pokračovaniu (teda, že môžem pracovať a zarábať aj dlhšie ako len počas realizácie jednej zákazky). Neopomenuteľným momentom je aj uvedomenie si možnosti pracovať vo svojej obci, prípadne mimo nej spolu s tými, ktorých viažu nielen pracovné (ale aj iné sociálne) zväzky.

Znova podotýkame, že predpokladom dobre fungujúcej obecnej firmy je kvalitný manažment, dobrá organizačná štruktúra a kvalitný

zamestnanec, ktorý síce na začiatku možno nie je „dokonalý“, no pracovnými návykmi a výchovou sa však kvalitným po čase môže stať. Nad tým všetkým (ako bolo už niekoľkokrát akcentované) bdie prepracovaná stratégia rozvoja.

Počas dvoch rokov sa podarilo overiť koncepciu obecných firiem, naplánovať, pripraviť, založiť a rozbehnúť či reštrukturalizovať konkrétne obecné firmy do podoby sociálnych podnikov, naštartovať žiaduce procesy v okolitých samosprávach ako aj v regióne. Potešiteľným je však najmä skutočnosť, že sa podarilo rozšíriť myšlienky obecnej firmy – sociálneho podniku aj mimo región Prešovského kraja a terminológia či nami používané a publikované výrazy sa začínajú používať čoraz častejšie.

Obec Rudlov a občianske združenie Svatobor pod Oblíkom

Do kategórie alternatívnych riešení by sme mohli zaradiť aktivity, ktoré sa realizujú v obci Rudlov (a čiastočne tiež v meste Hanušovce nad Topľou). V tomto prípade ide hlavne o činnosti, ktoré sú zamerané na poľnohospodársku produkciu, ale nielen v prvoplánovej rovine samozásobiteľstva, ale v širšom kontexte krajinytvorby, ekovýroby, obnovy tradičných remesiel a postupov, chránených dielní a pod.. V oboch lokalitách ich realizuje občianske združenie Svatobor pod Oblíkom, ktoré založil a vedie Štefan Straka. Práve táto aktivita, resp. aktivita tohto združenia je ideálnym príkladom, ako môže obec využívať zahraničné skúsenosti, chuť aktivistov a moderné trendy pri riešení sociálnych problémov predovšetkým rómskej komunity.

Obec Rudlov sa nachádza v čarovnom zákutí na východnom úbočí Slanských vrchov. Patrí do Prešovského samosprávneho kraja. Je súčasťou okresu Vranov nad Topľou (región: Horný Zemplín). Samotná obec susedí s tromi obcami. Na severe je to Hlinné, na juhu Zámutovej a na východe je to obec Sol', s ktorou Rudlov takmer stavebne splynul. Podobne ako v Rudlove, aj vo všetkých susediacich obciach sa nachádzajú početné rómske komunity (Hlinné – 1 000 Rómov, Sol' – 1 200 Rómov, Zámutovej – 1 500 Rómov). Stredom obce preteká Slaný potok. Pri obci Sol' sa vlieva do rieky Topľa. Súčasným starostom je Ján Markuš. Rudlov mal k 31. 12. 2010 presne 668 obyvateľov a 156 domov (z toho 142 obývaných trvale). Vznik obce sa datuje do roku 1402. Na gréckokatolíckej fare sa 20. 12. 1817 narodil národný buditeľ a spoluzakladateľ Matice Slovenskej A. I. Dobriansky.

Obec je už v súčasnosti plynofikovaná. Bol v nej tiež vybudovaný vodovod a verejná kanalizácia (spoločná čistička odpadových vôd slúži pre obce Rudlov, Sol' a Jastrabie nad Topľou). V obci funguje základná škola (1. stupeň), ktorá bola postavená už v roku 1909. Tiež tu nájdeme grécko-katolícky farský úrad a kostol, dom smútku, čerstvo zrekonštruovaný kultúrny dom a materskú školu. V Rudlove sa nachádza aj poľnohospodárske družstvo a 2 predajne zmiešaného tovaru. V susednej obci Sol' majú aj obyvatelia Rudlova k dispozícii základnú školu (s 2. stupňom), či služby ambulatného zubára a praktických lekárov pre deti a dorast a dospelých. Katastrálne územie obce Rudlov má rozlohu 1604 ha a rozprestiera sa v Podslánskej pahorkatine. Stred obce sa nachádza vo výške 201 m. n. m. a chotár vo výške 155 až 961 m.

n. m.. Klimaticky patrí Rudlov do teplej oblasti s mierne vlhkou, relatívne chladnou zimou. Má hnedé lesné a nívne pôdy, v západnej časti rozsiahle dubové a bukové lesy.

Zaujímavosťou je, že v minulosti tu bola rozšírená ťažba železnej rudy. Jej obyvatelia boli známi ako dobrí výrobcovia kôš. Medzi Rudlovom a Hlinným je lokalita, v ktorej sa nachádza prameň slanej vody a liečivé bahno. V minulosti tam boli postavené menšie kúpele, ktoré však boli ešte pred prvou svetovou vojnou zničené. Severozápadne od obce sa nachádzajú dva pramene železitej kyselky. Medzi obcami Rudlov a Sol' je tiež ložisko kamennej soli, ktoré je súčasťou Zbudského súvrstvia. Solné telesá tvoria mohutné šošovky. Hĺbka ich uloženia je od 270 do 450 m. Katastrom obce prechádza diaľková cykloturistická trasa ALŽBETA. V okolitých lesoch sa nachádzajú chránené lokality. Sú to „Zámutovská jelšina“ a „Zámutovské skaly“.

V Rudlove žije 187 Rómov. Z celkového počtu obyvateľov tak tvoria Rómovia viac ako štvrtinu miestnej populácie (presne 27,99%). Všetci Rómovia bývajú v intraviláne obce, na vysporiadaných pozemkoch a to rozptýlene medzi obydliami nerómskej majority. Len niekoľko rodín býva na okraji obce. Vzhľadom na rýchly prírastok populácie v rómskej komunite je ich bytový fond v súčasnosti už nepostačujúci. Rómovia žijú v 21 murovaných domoch, čo je v priemere až 8-9 osôb na jeden dom. Väčšina z rómskej komunity je nezamestnaná a v hmotnej núdzi, čo znamená, že možnosti pre samostatné vyriešenie bytovej otázky sú pre nich značne obmedzené. Ohrozenie pre nich predstavuje miestny potok a to najmä v prípade čoraz častejšie sa vyskytujúcich prívalových dažďov.

Všetci Rómovia majú prístup k elektrine. Svoje obydliá vykurejú hlavne palivovým drevom (v pieckach, kozuboch, či cez centrálny zdroj tepla v kotolni) a doplnkovo tiež plynom, keďže obec je plynofikovaná. Napriek tomu, že obec má dokončený vodovod a kanalizáciu, väčšina Rómov sa naďalej zásobuje vodou z vlastných studní, pričom splašky odvádzajú do vlastných žúmp.

K domom Rómov vedú asfaltové prístupové cesty, okolo ktorých je verejné osvetlenie. Miestna komunita v obci Rudlov býva približne 3 km od cesty I. triedy Prešov – Vranov nad Topľou. Z nej v obci Sol' odbočuje cesta III. triedy do obce Rudlov. Na túto cestu sa napájajú miestne a účelové komunikácie v obci. Dopravné spojenie s okolím je zabezpečené autobusovou dopravou. V obci sú tri autobusové zastávky (Rudlov má priame spojenie s okresným mestom Vranov nad Topľou;

spojenie s krajským mestom Prešov je z najbližšej zastávky v obci Sol alebo vlakom po trati Prešov – Strážske - Humenné).

V príslušnej lokalite sa pre Rómov rysujú dobré možnosti pre zamestnanie sa hlavne v oblasti tzv. zelenej ekonomiky (napr. vo sfére ekopolnohospodárstva, pri kompostovaní komunálnych bioodpadov či energetickom využívaní biomasy). Tieto príležitosti sú spojené s množstvom žiadanej manuálnej práce na poľnohospodárskych či lesných pozemkoch.

Vzťahy s majoritou sú dlhodobo dobré. Ako zásadný problém však vidíme to, že Rómovia nevlastnia pozemky a priestory pre samostatnú farmársku činnosť. Väčšia pomoc štátu pre ideu prechodu z konvenčného poľnohospodárstva na ekologické a sprostredkovanie prístupu k pôde sú kľúčom k tomu, aby sa významnejším spôsobom podporilo zamestnávanie ľudí z rómskej komunity. Obrovský priestor pre spoluprácu v tejto oblasti existuje najmä v súčinnosti s podnikmi a inštitúciami v správe štátu, ktoré predstavujú Lesy SR, š.p., či Slovenský pozemkový fond.

Podobne ako v iných regiónoch, tak aj v tejto obci vidia veľké rezervy vo vzdelaní Rómov, ktorí sú väčšinou nízkokvalifikovaní. Nezaujímam o vzdelávanie čoraz viac prehľbuje skutočnosť, že pokiaľ sa aj niektorým Rómom podarí ukončiť strednú školu s výučným listom či maturitou, tak následne kvôli neexistencii pracovných príležitostí končia v evidencii úradov práce ako nezamestnaní. Títo vzdelanejší Rómovia a Rómky si neraz kladú otázku, prečo sa učiť, dokončiť školu, keď zamestnanie si následne (podobne ako tí so základným vzdelaním) aj tak nenájdem...?

Aktivity pre Rómov v obci Rudlov

Obec ťaží predovšetkým nízkou vzdelanosťou, vysokou nezamestnanosťou a chudobou – nielen Rómov. Na základe uvedených skutočností sa v obci pripravujú a realizujú viaceré projekty, ktoré sú financované kombináciou zdrojov zo štátneho rozpočtu, obce a štrukturálnych fondov EÚ.

Napr. v miestnej základnej škole vypomáha učiteľom rómska asistentka, ktorá sa špeciálne venuje rómskym deťom. Výsledky sú veľmi povzbudivé. Zlepšila sa nielen dochádzka detí do školy, ale tiež ich školské výsledky. Žiaci sú za pomoci asistenta úspešnejší a lepšie zvládajú nároky školy. Asistent tiež poskytuje účinnú pomoc deťom pri zlepšovaní hygienických a komunikačných zručností.

V obci sa realizuje terénna sociálna práca, skrze ktorú sa poskytuje poradenstvo pre miestnu komunitu pri riešení rôznych praktických problémov. Tieto problémy sú v značnej miere naviazané na finančnú negramotnosť vedúcu k veľkej zadlženosti rodín. Sociálny pracovník

sa usiluje v komunikácii s Rómami vytvárať riešenia (napr. vo forme splátkových kalendárov), tak aby sa predišlo vyústeniu ťažkostí napr. do podoby odpojenia od elektriny, plynu, či až exekúcií, resp. trestného stíhania. Je však množstvo ďalších problémov, ktorými sa zaoberajú pracovníci obecného úradu. Sú spojené so zabezpečovaním poriadku a čistoty na verejných priestranstvách, nočného kludu, či s riešením havarijných situácií v niektorých obydliach.

Podobne ako v mnohých iných obciach, tak i v Rudlove prebiehajú tzv. aktivačné práce, či protipovodňové opatrenia, do ktorých sú zapojení nezamestnaní. Tieto aktivity majú svoj nesporný význam nielen pri riešení poriadku v obci, pri predchádzaní povodniam, ale samozrejme pri sprostredkovaní možností pre privyrobenie si.

Platí však aj to, že potenciál množstva aktivačných pracovníkov je v značnej miere nevyužitý. Jednoducho obec Rudlov, tak ako iné obce, nemá reálne možnosti, aby denne – v zime, v lete - poskytovala zmysluplné pracovné možnosti pre niekoľko desiatok ľudí. Je to aj v dôsledku nedostatočne nastavenej legislatívy, ktorá v súčasnosti neumožňuje, aby aktivačných pracovníkov mohli zamestnávať nielen obce, ale napr. aj mimovládne a cirkevné organizácie.

Príklad spolupráce Rómov a neRómov – založenie a prevádzka Ekocentra Malinka

Ukážkou toho, čo sa v uplynulých rokoch ukázalo ako nádejná príležitosť pre poskytovanie pracovných možností Rómom, je spustenie prevádzky ekocentra Malinka pri obci Rudlov. Uvedené stredisko spravuje už spomínané občianske združenie Svatobor pod Oblíkom. Areál Malinka slúži zároveň ako miestne komunitné centrum, a to nielen pre sociálne znevýhodnených Rómov.

Iniciátorom založenia a činnosti centra bol Štefan Straka – aktivista (pôvodom z neďalekej obce Ďurďoš, resp. Hanušoviec nad Topľou) a vyštudovaný psychológ. Ten po svojom návrate z Rakúska spolu so svojou rodinou a niekoľkými priateľmi (spolu 7 ľudí) zaregistroval v jeseni roku 2006 občianske združenie Svatobor pod Oblíkom. Bolo založené s úmyslom postupného naplnenia vízie podpory potravinovej a energetickej sebestačnosti vidieckych (najmä rómskych) komunit.

Ako ideálny priestor pre naplnenie zámeru aktivisti videli (a stále vidia) realizáciu tzv. zelenej ekonomiky naviazanej hlavne na ekozáhradnícku činnosť.

Prvoradou úlohou aktivistov na začiatku činnosti bolo nájdenie

vhodných priestorov, ktoré by im umožnili skĺbiť agrárnu a sociálnu činnosť. V rámci prípravy činnosti uskutočnili v spolupráci so Slovenskou agentúrou životného prostredia v Prešove hľadanie a komplexnú analýzu vybraných lokalít (v regiónoch Šariša a Horného Zemplína). Výsledkom týchto analýz bolo to, že lokalita Rudlov bola vybraná ako najvhodnejšia pre realizáciu zámeru. Je potrebné poznamenať, že nikto z iniciátorov tohto nápadu s obcou Rudlov nie je nijako rodinne spojený – pre všetkých to bola na začiatku úplne neznáma lokalita, v ktorej sa rozhodli realizovať svoj zámer alebo lepšie povedané svoju víziu.

Vďaka úspešným rokovaniam s vtedajším generálnym riaditeľom štátneho podniku Lesy SR získali na začiatku roka 2007 do vlastnej správy v lokalite Rudlov formou dlhodobého nájmu (na 50 rokov) opustený, prebytočný štátny majetok, t.j. dnešný areál Malinka pri obci Rudlov.

Členovia a sympatizanti darovali na začiatku združeniu 100 000 Sk. Chceme tým povedať, že na začiatku nemusí byť veľa kapitálu, dá sa začať aj skromne a potom postupne krôčik za krôčikom naplňovať svoje ciele. Jednotlivé etapy pri ich uskutočňovaní sa pokúsime stručne popísať v nasledujúcich riadkoch.

Väčšina z činností mala a má podobu konkrétnych aktivít, ktoré v maximálnej možnej miere dopĺňajú prostriedkami z rôznych zdrojov prostredníctvom menších projektov, vďaka ktorým postupne budujú spomínané ekocentrum. V tomto prípade došlo k tomu, o čom sme hovorili aj v prípade aktivít v obci Spišský Hrhov. Aktivisti si zadefinovali jasný cieľ, ktorý bolo možné rozčleniť na postupné menšie kroky a ktoré sa následne dajú podstatne ľahšie naplňať. Bez kvalitnej a podrobnej prípravy by realizácia pravdepodobne nebola možná, resp. by sa vyvíjala značne chaoticky a nekonceptne, výsledkom čoho by bola v lepšom prípade neefektívna činnosť, v horšom prípade nenávratné škody napríklad na ľudskom kapitáli (frustrácia aktérov, vyhorenie, nespolupráca s obcou či komunitou a pod.).

Úplne prvý projekt z roku 2007 sa volal „Stretnime sa pri Maline!“. Tento projekt bol finančne podporený z prostriedkov Úradu vlády SR. V rámci neho sa v úvodnej fáze činnosti (jún 2007 – december 2008) uskutočnili s viac ako 80 sociálne znevýhodnenými Rómami z okolitých osád a vyše 30 neRómami (hlavne z obcí Soľ, Rudlov a Zámotov) prvé kroky pri obnove centra záhradníckeho areálu Malinka, t.j. stavebné úpravy pri opravách 3 zdevastovaných hospodárskych budov (napr. opravy murív, fasád, či vodovodného systému) a predovšetkým rekultivácia

spustnutých, náletovými drevinami zarastených záhradníckych pozemkov na ploche približne 5 hektárov.

Po skončení načrtnutej prvej fázy obnovy centra dostali aktivisti povolenie (od decembra 2008) od Regionálneho úradu verejného zdravotníctva vo Vranove nad Topľou pre začatie **prevádzky chráneného pracoviska**, na ktorom následne s pomocou Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny SR vo Vranove nad Topľou postupne integrovali do pracovného procesu zdravotne handicapovaných ľudí (8 Rómov a 7 neRómov). Uvedené vzdelávacie a poradenské pracovisko stále funguje a zameriava svoju činnosť na realizáciu aktivít spojených s ekologickým poľnohospodárstvom, s obnovou tradičných remesiel, s environmentálnou výchovou, s kompostovaním a s využívaním biomasy ako obnoviteľného zdroja energie.

Druhým projektom bol projekt „Chcem byť ekologickým farmárom!“. S kľúčovou finančnou podporou francúzskeho Ministerstva zahraničných vecí prostredníctvom organizácie Fnasat – Gens du Voyage a tiež so spolufinancovaním zo strany Hermes Österreich v roku 2009 v areáli chráneného pracoviska zrealizovali záhradnícke, rodinne orientované školenie spojené s rozvojom, obnovou pracovných návykov a zručností u 85 (68 Rómov a 17 neRómov) nízkokvalifikovaných, dlhodobo nezamestnaných a chudobných ľudí. Uskutočňovali sa predovšetkým praktické aktivity spojené s pestovaním zeleniny, ovocia, liečivých rastlín, húb a s výrobou a používaním biopreparátov z liečivých rastlín. V kontexte obnovy tradičných remesiel začali so skúšobnou výrobou metiel z výlučne prírodných materiálov.

Ďalším projektom bol projekt „Biomasa – to nech je naše palivo!“. Tento sa realizoval hlavne v spolupráci s Rozvojovým programom OSN (UNDP), Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny vo Vranove nad Topľou a Úradom splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity v rokoch 2010 - 2011. Aj v tomto prípade išlo o environmentálne a sociálne zameraný projekt. Zapojili do neho, ako ich nazývajú „našich“, 15 zdravotne handicapovaných zamestnancov a tiež vyše 150 rómskych dobrovoľníkov, sympatizantov a školákov z rómskych a čiastočne i z nerómskych komunit. Projekt bol zameraný na realizáciu aktivít vedúcich k zvyšovaniu kvality pôdy v mikroregiónne Hlinné v kontexte komunitného kompostovania bioodpadov a tiež na zníženie emisií skleníkových plynov, a to prostredníctvom rekonštrukcie zdroja tepla a vykurovacej sústavy, ktorá umožňuje využitie zvyškov ciroku, brezy, sena a iných druhov biomasy ako obnoviteľného zdroja paliva.

Štatutár občianskeho združenia a hlavný „ťahúň“ takmer všetkých aktivít Štefan Straka, na margo vlastných aktivít predniesol zaujímavú úvahu, resp. reflexiu, na tému Rómovia a teória rozbitých okien:

„Počas realizácie načrtnutých činností sme v našom združení dospeli k viacerým potešujúcim skúsenostiam. Napr. sme zistili, že v peknom, upravenom a čistom prostredí sa skôr upravujú, menia, skrášľujú aj ľudské postoje a správanie. Totiž napriek tomu, že účastníkmi aktivít sú aj ľudia, ktorí sú široko-ďaleko známi svojou opakovanou trestnou činnosťou (väčšinou v spojitosti s rôznymi drobnými krádežami), tak počas spolupráce s nami nedošlo u nich k tomu, že by niečo z prístrojov, náradia, pracovných pomôcok alebo vybavenia objektov ukradli. Dokonca počas tejto doby sme si uvedomili aj ďalšie pozitívne fenomény. V okolí areálu Malinka pri obci Rudlov došlo skoro k úplnému vymiznutiu javu zakladania tzv. divokých skládok komunálneho odpadu zo strany Rómov. Zistili sme, že došlo aj k redukcii krádeží palivového dreva z lesov či krádeží zeleniny a ovocia zo záhrad a polí nerómskej majority.

Zamyslenie sa nad týmito skutočnosťami nás priviedlo k potvrdeniu predpokladu **tzv. teórie rozbitých okien** (viď napr. práce holandských psychológov na čele s Keesom Keizerom z Univerzity v Gronigene), podľa ktorej zanedbané, rozbité prostredie privádza svojich obyvateľov k nerešpektovaniu spoločenských noriem. Potvrdilo sa nám to, že či už pre zapojených Rómov, ale aj neRómov je ľahšie porušiť spoločenské pravidlá, ak je ich okolie zdeformované alebo obrátene povedané pre ľudí je ľahšie dodržiavať spoločenské konvencie, zákony, ak je ich okolie upravené, skráslené. Jednoducho expresívne povedané - špina prostredia skôr priťahuje a evokuje špinu, kriminálne sklony v ľudských charakteroch a poriadok, harmónia prostredia skôr vyťahuje, podnecuje, prebúdzá v ľuďoch to krásne a dobré.

Otázka znie, aké sú tie príčiny, ktoré časť Rómov z mikroregiónu Hlinné priviedli u nás od pasivity k aktivite? Tieto príčiny vidíme v uplatnení **3 činiteľov** :

1. stotožnenie sa s miestom obnovy (t. j. areál Malinka a okolie) a s ideálmi, ktoré sú blízke nášmu združeniu. Ide hlavne o identifikáciu sa s myšlienkou, že „my Rómovia z tohto kraja si tu budujeme svoj vlastný podnik/záhradníctvo a preto by sme sa mali oň starať a chrániť ho“.

2. vedomie zmysluplnosti a pocit spokojnosti z výsledkov činnosti. K uvedenému vedomiu dochádza nielen v spojitosti s tým, že časť Rómov (8 osôb) si už našlo vo vzťahu k ľuďom a prírode prospešné

zamestnanie. Totiž pre mnohých ďalších, ktorým aktuálne ešte nedokážeme ponúknuť trvalú platenú prácu (približne 150 rómskych dobrovoľníkov) majú význam iné benefity za ich činnosť. Tieto alternatívne odmeny sa týkajú rozličných naturálií, ktoré prostredníctvom zapojenia sa do pomocnej práce môžu získať. Sú nimi hlavne palivové drevo, zelenina a ovocie.

3. pocit spolupatričnosti/spoločenstva a rodinná forma realizácie aktivít. U účastníkov činností (najmä u rómskych žien) je veľmi dôležitá spoločná, skupinová forma realizácie aktivít, t.j. aby boli spolu so svojimi deťmi a dospievajúcimi. Preto skoro všetky aktivity, ktoré to umožňujú realizujeme v multigeneračnej rodinnej forme.“

Je zaujímavé poznamenať, že k identickým záverom, bez znalosti vyššie uvedenej teórie (iba na základe prirodzenej intuície alebo systémom „pokús-omyl“) dospeli aj v mnohých iných lokalitách – Spišský Hrhov, Sveržov, Pečovská Nová Ves, Nitra nad Ipľom a pod., o ktorých sa v tejto publikácii zmieňujeme. Skúsenosti z uplynulých piatich rokov práce s Rómami v lokalite Rudlov ukazujú, že sprostredkovanie prístupu k pôde pre Rómov prináša viacero cenných efektov nielen pre rómske komunity. Ponúknutá alternatíva prináša pracovné možnosti ako pre mužov (pri kultivácii lesov), tak i pre ženy (záhradnícka činnosť). Krok za krokom sa miestnej rómskej komunite cez ekozáhradnícku činnosť, kompostovanie bioodpadov, remeselné práce (výroba metiel z brezového a cirokového prútia) a využívanie obnoviteľných zdrojov energie zlepšujú možnosti pre zmysluplný život.

O aplikáciu modelu zelenej ekonomiky, ktorý vyskúšali v Rudlove už prejavili záujem viaceré obecné a mestské úrady. Napríklad už na jar v roku 2012 budú vybrané osvedčené aktivity a postupy zavádzať v spolupráci s týmto občianskym združením do praxe Mestský úrad v Hanušovciach nad Topľou.

Štefan Straka v tomto kontexte poznamenáva: „Žijeme v dobe, kedy súmrak stagnácie hospodárstva a nedostatku financií v rôznych sférach života je čoraz viac citelný. Netreba však prepadať skleslosti duše a depresívnym náladám. Veď to vieme všetci – pocit šťastia a zmyslu života nezávisí od miery nášho materiálneho bohatstva a konzumu. Dá sa žiť dobre, dôstojne aj v skromnejších podmienkach. A okrem iného platí, že dobrých príležitostí pre užitočnú prácu a zmysluplný život Rómov, či neRómov je neúrekom...“

Obec z gazdovskou logikou – Šimonovce

Ak by sme mali v krátkosti charakterizovať obec Šimonovce a dôvod prečo sme ju zaradili do tohto prehľadu, určite by to bola dlhodobá, rozsiahla a plodná spolupráca obce s mimovládny sektorom. Mimovládne organizácie sú veľmi dobrým nástrojom na občiansku aktivizáciu, ktorá vytvára veľmi dobré možnosti pre rozvoj obce, sociálne zručnosti obyvateľov, vytvára pozitívny vzťah obyvateľov k vlastnej obci a pod.. Práve takáto spolupráca môže byť, a prípad Šimonoviec je toho jasným dôkazom, využívanie vlastného potenciálu (ľudského ale aj finančného), ktorý nie je len doplnkom k obecným aktivitám, ale je jeho integrálnou súčasťou.

Obec Šimonovce sa nachádza v južnej časti okresu Rimavská Sobota, v prihraničnej oblasti Banskobystrického samosprávneho kraja, na úpätí Cerovej vrchoviny. Spádovo patrí obec pod okresné mesto Rimavská Sobota vzdialeného 17 km (Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Obvodný úrad, Daňový úrad a i.) a obec Jesenské vzdialené 5 km (Obvodné oddelenie Policajného zboru SR, Matričný úrad).

Technická vybavenosť obce je komplexná, vrátane „rómskej osady“, ktorá však v priebehu rokov 2003 a 2004 zmenila svoj charakter vďaka realizovaným aktivitám. Zotrel sa nimi rozdiel medzi obydliami rómskych a nerómskych obyvateľov obce, rómsky obyvatelia žijú v obci integrovane a typická „rómska osada“ v obci neexistuje. Obec má verejný vodovod, osvetlenie, spevnené asfaltové cesty a vybudované chodníky, verejnú kanalizáciu s pripojením na čističku odpadových vôd (pripojených je 60-70% domov), je plynofikovaná a z väčšej časti internetizovaná. Obec má aj celoplošné pokrytie miestnym rozhlasom. V obci je pošta, 3 predajne potravín a zmiešaného tovaru, espresso (bez hracích automatov), materská škola a málotriedna základná škola v jednej budove, dom smútku, kultúrny dom, komunitné centrum, požiarna zbrojnica, detské a futbalové ihrisko. Obec je dostupná autobusovým spojením, najbližšia zastávka vlakov osobnej dopravy je v Jesenskom (5 km).

Za zdravotnou starostlivosťou cestujú obyvatelia do okolitých obcí. Ambulancia detského lekára je v Jesenskom, všeobecní lekári pre dospelých majú ambulancie v Jesenskom, Hodejove, Rimavskej Sobote, zubní lekári a gynekologické ambulancie sú v Jesenskom a Rimavskej Sobote.

Obec má rozlohu 730 ha. Žije v nej 555 obyvateľov v 234 rodinných domoch. V roku 2002 mala obec 470 obyvateľov. Prírastok obyvateľov

za posledné roky bol spôsobený najmä prisťahovaním 3-4 rodín (rómske aj nerómske) z Rimavskej Soboty, ktoré si v Šimonovciach kúpili a zrekonštruovali staršie rodinné domy. 49,3% obyvateľov má maďarskú národnosť, v obci sa komunikuje prevažne maďarsky a v maďarčine vychádzajú aj obecné noviny. 48,87% obyvateľov je rómskej národnosti. Malé percento obyvateľov má národnosť slovenskú a českú. Rómovia žijú v obci rozptýlene v rodinných domoch. Spolužitie medzi rómstvom a nerómskym obyvateľom v obci je na prijateľnej, štandardnej úrovni. Medzi obyvateľmi nie sú nezhody a vážnejšie rozpory, obec nemá vážnejšie problémy ani s kriminalitou, ako je to v iných obciach. Prispievajú k tomu aj dlhodobé a intenzívne programy s rómstvom obyvateľmi, ktoré sa v obci realizujú od roku 2004. Najväčším problémom pre obec zostávajú dlhy občanov voči obci, ktoré je ťažko eliminovať z dôvodu vysokej nezamestnanosti a nízkych príjmov občanov.

Šimonovce ako obec vyťažili z pôvodného priestoru poľnohospodárskej usadlosti. Obec má priestrané ulice lemované orechmi (110 ks vysadených v roku 1967), 3,5 ha zeleného priestranstva využitého na oddychové zóny s drobnými architektonickými prvkami (kvetinový voz pred kostolom, obecná studňa s kvetinovou výzdobou, historický park s lavičkami, historická studňa, hasičská striekačka s výzdobou a i.). Centrum obce je vyhlásená pamiatková zóna. Dve pamiatky sú zapísané do zoznamu národných kultúrnych pamiatok. Kostol reformovanej cirkvi evanjelickej s vežou postavený v 17. storočí a gazdovský dvor. K vierovyznaniu reformovanej cirkvi evanjelickej sa hlási 110 občanov, rímskokatolíckeho vierovyznania je 400 občanov, ktorí navštevujú kostoly v okolitých obciach (Jesenské, Dubovec).

Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1221, kedy sa obec spomína v súvislosti s menom zemepána Ruska Šimona (odtiaľ názov obce Šimonovce). Obec patrila k poľnohospodárskym usadlostiam Filákovského a neskôr Širkovského hradného panstva. Od počiatku bola významnou poľnohospodárskou usadlosťou a rozprestiera sa na najúrodnejších poliach rieky Rimavy. Dobré výsledky hospodárenia sú známe už z 18. storočia. Poľnohospodársky charakter obce pretrval do súčasnosti. Od roku 1951 do roku 1996 v obci hospodáril jednotný roľnícky družstvo, v ktorom pracovala väčšina obyvateľov. Obyvatelia majú k pôde pozitívny vzťah. Pri rodinných domoch majú rozsiahle záhrady (o rozlohe aj 20 árov), ktoré obrábajú.

Nezamestnanosť v obci sa pohybuje okolo 30%, nezamestnanosť

rómskeho obyvateľstva je okolo 80%. V roku 2011 zamestnávala obec na aktivačných prácach 19 obyvateľov, na malých obecných službách 110 ľudí. Na absolventskej praxi obec zamestnávala 3 mladých ľudí. V súčasnosti na protipovodňových opatreniach zamestnáva 15 obyvateľov, z toho 13 Rómov. Od 1. 4. 2012 to bude ďalších 25 ľudí, z toho 20 Rómov. Iné pracovné príležitosti obyvatelia v obci nemajú. Niekoľko málo obyvateľov pracuje v Rimavskej Sobote, niektorí odišli za prácu do Českej republiky. Príležitostne pracujú obyvatelia na brigádach a sezónnych prácach v poľnohospodárstve alebo lesnom hospodárstve. Súkromný sektor v obci nie je rozvinutý. Podnikateľskú činnosť vykonáva súkromný podnikateľ s kamiónovou dopravou Böviba s.r.o., zameraná na poľnohospodársku výrobu.

Snaženie obce je zamerané na zabezpečenie základných životných potrieb a zachovanie aspoň minimálneho štandardu života občanov (dostatok potravín, zachovanie štandardu bývania, vzdelávanie, kultúrny a spoločenský život), na čo využívajú rôzne nástroje a možnosti. Obec má napríklad dobrú spoluprácu so súkromným podnikateľom z Rakúska, ktorý v regióne zabezpečuje ťažbu dreva. Okrem poskytnutia príležitostnej práce každoročne zabezpečuje pre obec palivové drevo. Privezené drevo obec uskladní v obecných priestoroch a obyvateľom v hmotnej núdzi odpredá za nákupnú cenu v menších množstvách, pretože nedisponujú dostatkom finančných prostriedkov na vytvorenie väčších zásob. Časť palivového dreva podnikateľ daruje.

Pracovné príležitosti obyvateľov vo veľkej miere ovplyvňuje ich vzdelanostná úroveň. Tá je najnižšia u rómskych obyvateľov. 90% z nich má základné vzdelanie, ostatní majú zväčša stredoškolské vzdelanie bez maturity (stolári, elektrotechnici, vodoinštalatéri, zámočníci, murári a poľnohospodári).

Vzdelávací proces v obci zabezpečuje materská a základná škola. Umiestnené sú v jednej budove, ktorá je čiastočne zrekonštruovaná a v súčasnosti si vyžaduje ďalšie investície na opravy a údržbu. Materská aj základná škola majú vyučovací jazyk maďarský. V súčasnosti navštevuje materskú školu 7-8 detí, pričom kapacita priestorov je 23 detí. Materskú školu navštevujú aj deti zo susednej obce Drňa. Škola má vlastný športový areál, školskú jedáleň a klub detí. V škole pôsobí asistentka učiteľa, ktorá sa podieľa na utváraní podmienok nevyhnutných pre prekonávanie sociálnych bariér dieťaťa vo výchovno-vzdelávacom

proces. Škola má 36 žiakov a väčšina je zo sociálne málo podnetného prostredia. Obec by uvítala aktívnejšie zapojenie a spoluprácu školy na aktivitách a programoch v obci. Druhý stupeň základnej školy deti navštevujú v Jesenskom a Hosticiach.

Kultúry a spoločenský život v obci zabezpečujú rôzne združenia a spolky. V minulosti v obci pôsobil obecný čitateľský krúžok, dlhú históriu má cirkevný spevokol - dnes ženský cirkevný spevokol Bárka. Od roku 1948 pôsobí v obci Csemadok – maďarský spoločenský a kultúrny zväz na Slovensku. Obec štvrťročne vydáva obecné noviny Šimonovský hlásnik (Simonyi hírmondó). Obec je známa organizovaním speváckych súťaží – Regionálna súťaž interpretov tradičnej ľudovej cimbalovej hudby, ktoré sú pravidelne podporované Ministerstvom kultúry SR v programe Kultúra národnostných menšín. **Podujatia, aktivity a rozvoj v obci sú realizované za úzkej a príkladnej spolupráce samosprávy, komunitného centra a občianskych združení.**

Táto spolupráca mala dopad aj na komunálnu politiku. Keď v posledných komunálnych voľbách odchádzal do dôchodku vtedajší starosta pán Emil Madarász, stal sa novým starostom obce Ernest Lakatoš, ktorý za pôsobenia predchádzajúceho starostu (od roku 2004) pracoval v obci Šimonovce ako terénny sociálny pracovník a bol štatutárom občianskeho združenia Dúha. Obec si tak zabezpečila kontinuitu programov, aktivít a priorít rozvoja obce.

Občianske združenie Dúha Šimonovce vzniklo v roku 2004. Má 5 členov a činnosť zameranú na komunitný rozvoj, voľnočasové aktivity, umenie a kultúru, charitatívnu a humanitárnu pomoc. Zabezpečuje informačný a poradenský servis, konzultácie, vzdelávanie, činnosť krúžkov, klubov, kultúrne podujatia, potravinovú pomoc a i.. Opakovane z rôznych zdrojov získali finančné prostriedky na aktivity, ktoré sa konajú najmä v komunitnom centre (komunitné centrum patrí pod správu obce). V roku 2005 podporila kultúrno-spoločenské aktivity Nadácia Ekopolis, sumou 30 000 Sk. V roku 2007 získali na aktivity v komunitnom centre z Úradu vlády SR 50 000 Sk, v roku 2009 vo výške 3 000 € na projekt „Aktivity v Komunitnom centre v obci Šimonovce“. Počas projektu prebiehali školenia pre celé rómske rodiny. Starosta, členovia občianskeho združenia a pracovníci programu terénnej sociálnej práce v obci im radia ako šetriť finančné prostriedky, ako sa uplatniť na trhu práce, pripravujú deti v predškolskom veku na nástup do školy, organizujú rôzne športové a kultúrne aktivity, do ktorých sa zapájajú rodičia spoločne so svojimi

deťmi. O rok neskôr získali ďalšie finančné prostriedky (4 000 €) na projekt „Aktivizácia rómskych občanov v obci Šimonovce“, do ktorého zahrnuli aktivity zamerané na hygienu, zdravie, varenie, obrábanie pôdy v záhradkách, kultúrne a športové aktivity. **Prisvoje činnosti si uvedomujú, že výraznejšiu zmenu v životnom štýle znevýhodnených skupín dosiahnu len dlhotrvajúcim, sústavným a systematickým zdravotno-výchovným pôsobením. Pozitívnu zmenu už dosiahli u Rómov v starostlivosti o svoje zdravie (zvýšenie návštevnosti ambulancií pediatrov, všeobecných lekárov, stomatólogov, gynekológov), osobnú hygienu a v starostlivosti matiek o zdravie svojich detí (pravidelné očkovania a i.).** Pozoruhodnou je vysoká miera zapojenia účastníkov projektov do aktivít. Okrem vlastných aktivít sa zapájajú do činnosti ďalších organizácií a subjektov v regióne (denný, letný, umelecký tábor pre deti a mládež a i.).

Najvýraznejším a najadresnejším pre sociálne znevýhodnené rodiny boli v obci projekty realizované v roku 2006-2007 zamerané na obrábanie a pestovanie zemiakov a chov jatočných králikov. Obidva boli finančne podporené v programe „Program integrácie Rómov“, ktorý spravovala a manažovala Nadácia Ekopolis v spolupráci PDCS (Partners for Democratic Change Slovakia). Jednalo sa o projekt americkej vládnej agentúry US AID a bol financovaný z prostriedkov programu Support for East European Democracy (SEED), určeného na podporu a rozvoj demokracie v strednej a východnej Európe. V Čechách, Maďarsku a na Slovensku (lokality Kežmarok, Prešov, Rimavská Sobota) sa realizoval od roku 2003. Cieľom programu bolo podporiť spoluprácu väčšiny a rómskej menšiny, účasť Rómov na rozhodovaní, včasné predchádzanie možným konfliktom a nedorozumeniam, umožniť menšinám vrátiť sa ku svojim kultúrnym tradíciám, rozvíjať talent, remeselné zručnosti, pripraviť rómske deti a ich rodičov na školskú dochádzku a na lepšie začlenenie sa do prostredia, s ktorým denne prichádzajú do kontaktu.

Občianske združenie Lúč Šimonovce – Sugár Simonyi vzniklo v októbri 2005 so zameraním na rozvoj obce, regiónu a cestovného ruchu (v súčasnosti činnosť nevyvíja). V roku 2006 získalo prostriedky (280 000 Sk) na projekt **Produkcia jatočných králikov pre potreby sociálne odkázaných rodín.** Do programu bolo zapojených 30 rodín. Vyberali sa hlavne mnohodedné rodiny a rodiny s malými deťmi. Na začiatok dostali rodiny materiál na chlieviky a dva páry králikov na rozbeh chovu. Zámer projektu nebol len v doplnení stravného lístka rodín, ale aj v rozširovaní

vlastného chovu a zakladaním nových chovov pre ďalšie rodiny tým, že darujú jeden pár králikov ďalšej rodine. Druhým projektom, ktorý prebiehal v danom období súbežne bol projekt OZ Dúha – **Obrábanie a pestovanie zemiakov** podporený sumou 300 000,- Sk. Na pestovanie zemiakov a zeleniny dostali vybrané rodiny pôdu s rozlohou 3,3 áru, sadenice a semená. 30 zapojených rodín úspešne dopestovalo svoju úrodu a využilo ju pre vlastnú potrebu. Pozitívom, okrem zabezpečenia zásob potravín bolo aj ubudnutie krádeží zemiakov v obci, ku ktorým pred tým dochádzalo pravidelne. Program obhospodarovania pôdy u rodín aktívne pokračoval 2-3 roky. **Obyvatelia však stále, obrábajú záhrady pri svojich rodinných domoch. Venujú sa predovšetkým pestovaniu zemiakov, zeleniny a ovocia** pre vlastnú potrebu a v tejto činnosti sú sebestační. Na oranie (za úhradu nákladov) stále využívajú malotraktor, ktorý z programu zostal v majetku občianskeho združenia. Dve rodiny, ktoré sa o svoje záhrady nestarali, dostali od starostu obce „príkaz“ na vyčistenie záhrad a ich opätovné využitie pre pestovanie zeleniny pre vlastnú potrebu.

V obci v minulom roku, po neúspešne realizovanom projekte rozvoja ovocinárstva, likvidoval súkromný podnikateľ ovocný sad. Mali vyrúbať 2 500 nízkokmenných jabloní a pozemok vyplanírovať. Obec a združenie sa dohodla s rodinami v obci a podnikateľovi navrhli, že jablone vykopú a presadia do svojich záhrad. Celý zámer sa podarilo zrealizovať a stromy zachrániť pre potreby rodín. Aj takto sa snažia udržať u rodín pozitívny vzťah k pôde a vlastnej produkcii potravín, ako spôsobu zabezpečenia živobytia.

Chov králikov nebol u rodín dlhodobou úspešnou, králiky napadol „zajačí mor“ a chov sa už nepodarilo obnoviť. Napriek tomu u zapojených rodín zostali pozitívne skúsenosti, ktorých dopad sa objavuje v celkovom zlepšení spoločenského života v obci.

ROVIGA – Roviga Polgári Társulás, je ďalšie občianske združenie, ktoré vzniklo v obci v máji 2003. Jeho činnosť je však zameraná na rozvoj obce, regiónu a cestovný ruch najmä v kontexte cezhraničnej spolupráce. Združenie dlhodobou nevykazuje známky činnosti.

Obec Šimonovce ako subjekt tiež nie je pasívna. Úspešne zrealizovala niekoľko väčších aj menších projektov pre rozvoj obce s priamym dopadom na rómsku komunitu.

**Prehľad projektov zrealizovaných obcou Šimonovce,
ktoré mali priamy dopad na miestnu rómsku komunitu**

- 2003 – Rekonštrukcia materskej školy
- 2004 – Úrad vlády SR; Rekonštrukcia školského ihriska (50 000 Sk) Rekonštrukcia verejného osvetlenia a miestneho rozhlasu (60 000 Sk) Podpora založenia komunitných centier (633 867,- Sk)
- 2005 – Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR; Infraštruktúra pre rómske osady - obec Šimonovce (25 543 436,- Sk)
- 2005 – Nadácia OSF; Klubové aktivity komunitného centra Šimonovce (46 560,-Sk)
- 2005 – Úrad vlády SR; Založenie komunitných centier (173 601,- Sk)
- 2005 – Fond sociálneho rozvoja; Ostrov oddychu (255 239,- Sk) – revitalizácia námestia a vytvorenie oddychovej zóny
- 2006 – Ministerstvo financií SR; Rekonštrukcia verejného osvetlenia (150 000,- Sk), Plynofikácia kotolne v základnej škole (400 000,- Sk).
- 2006 – Úrad vlády SR; Aktivity v komunitnom centre (35 000,- Sk), Deratizácia, dezinfekcia a eliminácia biologického odpadu v určenej komunite - Šimonove (42 000,- Sk)
- 2006 – Fond sociálneho rozvoja; Program podpory rozvoja komunitnej sociálnej práce v obciach (524 640,- Sk)
- 2007 – Úrad vlády SR; Stratégia zlepšenia podmienok pre uplatňovanie miestnej rómskej komunity na trhu práce (50 000 Sk)
- 2008 – Úrad vlády SR; Aktivity v komunitnom centre v Šimonovciach (2 489,55 €)
- 2009 – Nadácia Ekopolis v programe Ľudia pre stromy, projekt Stromy dneška i budúcnosti (1 760 €) – výsadba obecnej zelene (56 nových stromov – liesky, javory, platany, ginká) v areály základnej a materskej školy pre estetické a funkčné oddelenie viacúčelových športových ihrísk od zastavanej časti obce a frekventovanej komunikácie.
- 2009 – Úrad vlády SR; Bezpečná strecha (1 300 €)
- 2010 – Úrad vlády SR; Spojovací chodník (8 000 €)
- 2011 – Fond sociálneho rozvoja; Terénna sociálna práca v obci Šimonovce (45 105,29 €)

Od roku 2003 je v obci zriadené komunitné centrum. Vzniklo v programe PHARE – Podpora rómskej menšiny v oblasti vzdelávania s cieľom zlepšiť vzdelanostnú úroveň národnostnej menšiny a podporovať jej integráciu do spoločnosti, zavedenie pozitívnych výsledkov a skúseností z realizovaných programov asistentov učiteľa, nultých ročníkov a i.. Rekonštrukcia priestorov komunitného centra, doplnkových aktivít a mzdy sociálnych pracovníkov boli financované zo štátneho rozpočtu. Po ročnej prestávke (2004 – 2005) obec pokračuje v realizácii programu a činnosti komunitného centra, ktoré sú v obci

vnímané ako vhodné a potrebné nástroje sociálnej pomoci pre majoritu aj minoritu. Pokračovanie je zabezpečené programom Terénnej sociálnej práce, finančne zastrešované Fondom sociálneho rozvoja a rozpočtom obce. Od roku 2005 pokračuje program kontinuálne, v súčasnosti pre obec Šimonovce pracuje 1 terénny sociálny pracovník a 2 asistenti. Asistenti sú miestni, terénny sociálny pracovník z vonku, pretože nemajú v obci človeka s požadovanou kvalifikáciou. Komunitné centrum v Šimonovciach je členom Spoločnosti komunitných centier a Asociácie komunitných centier.

V roku 2008 sa 43 vybraných rodín (rómskych aj nerómskych) zo Šimonoviec zapojilo pod vedením komunitného centra do **mikropôžičkového programu zameraného na zlepšenie životného prostredia a bývania sociálne znevýhodnených rodín**. Rodiny mohli získať bezúročnú pôžičku na obdobie 4 rokov, do výšky maximálne 1 200 €. Aby sa mohli do programu zapojiť, museli splniť určité kritériá, napr. mať vysporiadané záväzky voči obci. Následne si za spolupráce obecného úradu a komunitného centra rodiny naplánovali rozpočet na materiál potrebný k rekonštrukcii. Po predložení rozpočtu boli rodinám zaslané finančné prostriedky na účet obce. Nákup materiálu zabezpečoval jeden člen rodiny s asistenciou pracovníka obce alebo komunitného centra. Z finančných prostriedkov si svojpomocne realizovali v domoch opravy elektriny, vody, výmenu okien, opravu fasád, striech, kúrenia, vybudovanie kúpeľne či sociálneho zariadenia. Súčasťou programu bol mentoring organizácie ETP Slovensko, ktorá finančné prostriedky do programu poskytla a školenia zamerané na hospodárenie s financiami – Naplánuj si svoju budúcnosť. Na kurze účastníci získali vedomosti, zručnosti a postoje, ktoré sú nevyhnutné na osvojenie si osvedčených techník pre dobré spravovanie peňazí, týkajúce sa zárobku, výdavkov, úspor, požičiavania a investovania.

8 rodín sa zapojilo do ďalšieho programu **Splňme si svoj sen** - 18 mesačného sporiaceho programu, kde po naštrení dohodnutej čiastky rodina získala rovnakú čiastku ako si našetrila. Použitie našetrených a získaných peňazí mohli rodiny použiť len na vopred dohodnutý účel. Využili ich na opravu a kúpu rodinných domov, vodičský preukaz či zvýšenie vzdelania. Podmienkou získania finančných prostriedkov bolo aj absolvovanie školení so zameraním na finančné hospodárenie. Napríklad kurz Nebojte sa peňazí, bol určený pre poberateľov sociálnych dávok. Interaktívne s využívaním sa venoval témam ako sporenie, pôžičky,

finančné plánovanie, domáci rozpočet a využíval príklady z každodenného života. Program bol rovnako podporený organizáciou ETP Slovensko.

Obec na podporu bezpečnosti a elimináciu prípadných nežiadúcich javov v obci získala prostriedky (2011, Ministerstvo vnútra SR) na vybudovanie bezpečnostného kamerového systému.

Občianske združenie Dúha v Šimonovciach je **kontaktným bodom Potravinovej banky Slovenska**. Podieľa sa na humanitárnej pomoci, zabezpečujú ľuďom v hmotnej núdzi a mnohohetným rodinám potravinovú pomoc. Tento fakt a dobrá spolupráca občianskeho združenia so samosprávou boli dôvodom, prečo sa Šimonovce (priestory nevyužitej obecnej administratívnej budovy) stali distribučným skladoom potravinovej pomoci poskytovanej od mája minulého roku obyvateľom v hmotnej núdzi na Slovensku. Do skladu si chodili podľa harmonogramov preberať potraviny starostovia z okresov Rimavská Sobota, Poltár, Revúca, Rožňava, ale aj obce z okresov Veľký Krtíš, Levice, Nové Zámky, Púchov. Obec z tejto činnosti nemá žiadne zisky. Dobrovoľníci a aktivační pracovníci pravidelne ručne vykladajú tony potravín, ktoré privezú kamióny a nakladajú ich na dodávky pre jednotlivé obce. Od mája 2011 do februára 2012 vyskladnili potravinovú pomoc pre 40 000 ľudí v hmotnej núdzi.

Dobré aktivity v obci Rudňany

Ak v rámci rómskej problematiky existuje nejaká komunita, ktorá je vo všeobecnosti vnímaná ako jedna z najproblematickejších, určite medzi nimi bude na prvých priečkach obec Rudňany. So svojou takmer dvojtisícovou rómskou komunitou, časť ktorej obýva rozpadnuté budovy bývalých baní (vrátane samotných banských diel), bola „terčom“ nejednej reportáže, novinových článkov, vládnych návštev, ktoré vyprodukovali „nepomerne viac sľubov ako reálnych činov“. So značnou mierou nadhľadu svojrázny starosta obce pán Miroslav Bliščan raz povedal, že počet návštev v tejto obci, ktoré sa zaujímali o Rómov je určite vyšší ako počet samotných Rómov v obci.

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že v takýchto podmienkach nie je možné realizovať pre túto komunitu nič zmysluplného, snáď s výnimkou urgentného „hasenia“ najpálčivejších problémov. Opak je však pravdou. Miroslav Bliščan sa aj napriek mnohým sklamaniam a neúspechom nikdy nevzdával (a stále sa nevzdáva), výsledkom čoho je jedna z unikátnych aktivít v oblasti vzdelávania, ktorú by sme chceli na tomto mieste bližšie predstaviť – miestna rómska materská škola.

Počiatky obce sú zaznamenané už v roku 1354. V 14. storočí bola stredobodom banskej činnosti na Spiši ťažba medi. Ťažba železa a ortuti nadobudla význam až v 19. storočí. Rudňany sa stali panovníkovým colným miestom kvôli svojim výnosným baniam už pred rokom 1341. Roku 1787 mala osada 33 domov a 187 obyvateľov. S ďalším rozvojom ťažby vzrastá počet obyvateľstva takmer na dvojnásobok. Pri súpise obyvateľstva k 31. decembru 1869 majú Rudňany 837 obyvateľov a 91 domov, z toho banské obyvateľstvo tvorilo 36%, čítať však nevedelo 533 a písať až 742 obyvateľov. Koncom 19. storočia sa tu sústredilo banské a hutné ťažiarstvo z Vítkovic, prevažne na ťažbu železa a modernizáciu baní. Rudňany sa stali aj jedným z najväčších producentov ortuti v štáte. Bola tu vybudovaná aj prvá ortuťovňa (koncom 19. storočia), ktorá pracovala až do roku 1927. Veľký význam mala výstavba hutníckych závodov, kde sa spracovávali medené a ortuťové rudy, prvé triediarne rúd, pražiacie pece. Miestne bane boli znárodnené v roku 1946 a boli začlenené do národného podniku Železorudné bane. Začína sa celoštátny rozvoj baníctva. Začína výstavba bytov, kultúrneho zariadenia, v roku 1964 sa realizovala výstavba nového priemyselného závodu na spracovanie rúd.

I keď história školstva v Rudňanoch siaha až do prvej polovice 19. storočia, rozvoj školstva nastal až v tridsiatych rokoch 20. storočia a po druhej svetovej vojne. Budovu základnej školy otvorili v roku 1936. V roku 1955 bola odovzdaná do užívania budova novej základnej školy.

Rómovia v obci nemajú z hľadiska histórie obce dlhú tradíciu. Ich imigrácia do obce nastala v päťdesiatych rokoch, pri výstavbe bytového fondu a rozvoja banského sektoru. Pracovali ako pomocní robotníci a bývalý miestny národný výbor (MNV) a závod ŽB im na tento účel vybudovalo baraky. Popri nich sa do nich nasťahovali aj ich manželky a rodinní príslušníci. Neskôr vyvstáva otázka, ako ďalej. V 60. rokoch sa časť rómskeho obyvateľstva svojvoľne nasťahovala do opustených bytov v časti Pätoraká v závalovom pásme obce. Druhá časť sa presťahovala do domov v časti Zabíjanec, ktoré dostali do užívania členovia rodín, ktorí pracovali v závode. Na porovnanie - v roku 1970 bolo v obci 260 Rómov, v roku 1992 to bolo už 859 a k 31. 1. 2012 je evidovaných 1 940 Rómov.

V súčasnosti má obec Rudňany 3 944 obyvateľov, z toho je 1 940 Rómov. V osade Pätoraká ich býva cca 390, v lokalite 5RP II cca 680, v osade Zabíjanec cca 470, v lokalite Rochus cca 290 a približne 105 Rómov býva v obci integrované. Obec eviduje aj 12 bezdomovcov, ktorí majú trvalý pobyt bez čísla v obci. Z celkového počtu Rómov v obci je 949 mužov a 991 žien. Detí do 15 rokov je 1 021 a do 18 rokov je to číslo ešte o niečo vyššie – 1 155.

Tento demografický vývoj sa odzrkadľuje aj na počtoch žiakov v miestnych školách. V miestnej základnej škole je 492 žiakov, z toho 371 žiakov je rómskych, spojenú školu navštevujú iba rómski žiaci, ktorých je celkovo 214. Z dvoch materských škôl v obci Rómovia navštevujú hlavne MŠ na 5RP II kde je 51 rómskych žiakov (nerómski tam nie sú), a v druhej MŠ sú zo 47 detí iba 3 rómske.

Po roku 1989 začalo postupne dochádzať k útlmu baníctva v obci. V novom priemyselnom závode sa postupne zlikvidovala ortuťovňa a aglomerácia, ale aj ťažobné šachty Zimné, 5RP II a Jama Mier. Vtedy nikto nepredpokladal, čo bude znamenať pre obec totálny útlm baníctva. Závod Železorudné bane v Rudňanoch zamestnával okolo 2 500 zamestnancov, dnes po útlme je to len okolo 100 zamestnancov. V roku 1999 došlo v obci k založeniu Banického cechu a v roku 2004 Banického archívu. V tom istom roku sa podarilo zachrániť ťažnú vežu na šachte Jama Mier a vyhlásiť ju za technickú pamiatku. Mnoho mladých ľudí odišlo z obce za prácou alebo do zahraničia a väčšina z tých čo

ostali je odkázaná na pomoc štátu. Plynofikácia obce, rekonštrukcia ciest, ale hlavne výstavba a prestavba bytov pre rodiny s deťmi, to sú základné priority obce. Postavilo a zrekonštruovalo sa 92 bytov. Nakoľko rómska komunita žije prevažne v dvoch častiach obce, v časti 5RP11 je 58 bytových jednotiek a v časti Rochus je 29 bytových jednotiek. Rekonštrukciou prešli aj materská a základná škola.

Rómska materská škola v obci Rudňany

Tajuplný názov 5RP11 označuje časť obce Rudňany, kde boli objekty bývalej bane postavené v II. päťročnom pláne (z toho 5RP11), rekonštruované a prestavané na 31 bytových jednotiek. Táto územná časť vznikla po útlme baníctva. Práve šachta 5RP11 bola prvou z prevádzok, kde sa ukončila banícka činnosť a objekty ostali prázdne. Rekonštrukciou bývalej sociálnej budovy vzniklo 31 bytov, do ktorých sa nájomníci nasťahovali v roku 2001. Lokalita je vzdialená od centra obce asi 2 kilometre. Aj to bol jeden z dôvodov, prečo sa jej obyvatelia rozhodli realizovať drobné projekty v spolupráci s ETP Slovensko v programe Tvoj Spiš. Projekty boli realizované v rokoch 2001 – 2005 a boli zamerané na skvalitnenie ich života. V rámci týchto aktivít začala v tejto lokalite pracovať aj miestna materská škola. Erika Sabová, miestna aktivistka a riaditeľka tejto školy v rokoch 2004 - 2006 pre túto publikáciu popísala svoje skúsenosti a postrehy nasledovne:

„V roku 2002 som dostala ponuku pracovať v pilotnom programe Tvoj Spiš, ktorý bol financovaný zo zdrojov Rozvojového programu OSN (UNDP), veľvyslanectva Holandského kráľovstva, Úradu vlády SR, ako aj z miestnych zdrojov. Rozhodla som sa ponuku prijať ako komunitná aktivistka. Bola som už na dôchodku a rokmi nadobudnuté skúsenosti s prácou s rómskymi žiakmi som chcela zúročiť i pri tejto práci. Začala som pôsobiť v lokalite 5RP11 spolu s kolegom Karolom Novákom, ktorý prišiel na Slovensko z Čiech ako aktivista organizácie Človek v tísi. V začiatkoch sa vybudovali prístupové chodníky, upravili odkvapové žľaby, postavili drevárne, zhotovili lavičky do oddychovej časti. Prebehol kurz výroby prútených metiel, ktoré ponúkli občanom pri jarnom upratovaní obce. Občanov tejto lokality som dobre poznala, veď ako učiteľka som sa výchove a vzdelávaniu rómskych detí venovala vyše 20 rokov. Mnohí z nich boli mojimi žiakmi. Keď som k nim začala pravidelne chodiť, ich požiadavka bola: „Pomôžte aj našim deťom, aby boli pripravené na vstup do školy, tak ako druhé deti.“ Požiadavka zo strany rodičov znamenala pre mňa veľký úspech, lebo pocítiť to, že rodičia chcú, aby aj ich deti mali rovnakú štartovaciu čiaru pri vstupe do 1. ročníka ZŠ, bolo úžasné.

Klasická MŠ sa pre nedostatok priestorov a hygienických zariadení nedala zriadiť. Podarilo sa nám však zriadiť predškolský klub za podpory starostu obce a nadšených rodičov. Predškolský klub začal svoju činnosť v novembri 2002, v dvoch malých neobývaných miestnostiach v bytovke, kde bývali rodiny. Vďaka pánovi Igorovi Horváthovi, ktorý nám zhotovil lavičky a stolíky, sme 13. novembra 2002 otvorili predškolský klub pre 17 detí. Zo začiatku hľadeli na mňa vystrašené detské oči čo sa asi bude diať. Z vlastnej učiteľskej praxe viem, ako veľmi ťažko prekonávajú deti vstup do prvého ročníka. Pamätám si veľmi dobre, ako môj rómsky asistent Milan pri vstupe do prvého ročníka plakal skoro dva týždne a jeho nebohá stará mama sedela s ním v lavici. Z Milanka sa stal postupne šikovný žiak. Pre jeho skromnú a húževnatú povahu som si ho z troch kandidátov vybrala aj za asistenta predškolského klubu.

Práca rómskeho asistenta je pri vzdelávaní s malými deťmi veľmi potrebná. Rómske dieťa svoj materinský jazyk už vo svojom veku ovláda. Pre pripravenosť do 1. ročníka však potrebuje zvládnuť aspoň čiastočne slovenský jazyk. A tu zohráva veľkú úlohu práve rómsky asistent. Svoje prvé úspechy v predškolskom klube naše deti ukázali Mikulášovi a svojim rodičom hneď o mesiac. Ich krátky program bol veľmi pekný a všetkých prekvapil. Nie jednému z rodičov sa kotúľali aj slzy od dojatia. Deti sa zase potešili balíčkom, ktoré im Mikuláš priniesol. Pravidelnou návštevou predškolského klubu sa deti naučili veľa. Poznali pekné rómske i slovenské pesničky, básničky, riekanky, farby, číslice, tešili sa pracovným listom. Postupne získavali väčšiu slovnú zásobu v slovenskom jazyku, tvorili krátke vety a postupne začali pekne rozprávať. Po pracovnej činnosti ich čakala malá herňa, kde sa tešili hračkám, bábikám, stavebnciam. Aj prsty ich začali viacej poslúchať a z malých stavebníc tvorili krásne malé domčeky, autá. Naša činnosť trvala dve hodiny denne. Deti dostávali aj domáce úlohy, ktoré spolu s asistentom Milanom a rodičmi zvládali. Zároveň rómsky asistent učil rodičov, ako treba deťom pomáhať pri domácich úlohách. Predškolský klub bol vykurovaný iba elektrickými ohrievačmi.

Pri silných mrazoch, keď sa kvôli zime v priestoroch klubu nedalo vyučovať, pozvali nás rodičia detí do ich domácností. Vytvorili nám priaznivé podmienky pre vzdelávanie ich detí.

Prvý vianočný stromček, program pre rodičov, ale hlavne krásne hračky, ktoré deti dostali, vytvorili ozajstne naše prvé krásne Vianoce. Nezabudli sme ani na Deň matiek. Boli to prvé veľké oslavy pre naše mamy, staré mamy. Predškolský klub pracoval aj počas prázdnin, opakovalo sa naučené učivo,

deti sa viac venovali hrám zameraným na rozvoj hrubej a jemnej motoriky. Tešili sa detským bicyklom, ktoré sme dostali od splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity pani Kláry Orgovánovej. Dnes niektorí z nich už ukončili povinnú školskú dochádzku, niektorí sú ešte žiakmi.

Ako som už spomínala, predškolské zariadenie bolo umiestnené v priestoroch bytovky, kde žijú naše deti s rodičmi a malými súrodencami. Veľmi často sme počuli búchanie a plač malých detí, ktoré sa chceli prísť k nám hrať. Rozhodli sme sa pomôcť aj týmto malým deťom a zriadili sme **centrum Bábika**, pre deti vo veku od 1-5 rokov. Asistent z predškolského zariadenia navštívil rómske rodiny a vysvetlil im podmienky na využívanie centra. Základnou podmienkou bolo, aby dieťa prišlo so svojim rodičom. Bolo milé pozorovať, ako sa matky prispôbili svojim deťom. Spoločne sa hrali s hračkami, zo stavebníc vytvárali rôzne obrazce, domy. Často si zaspomínali, že keď oni rástli, také možnosti nemali. Tešili sa, že aspoň ich deti túto možnosť majú a radi to využívali.

Priestory predškolského klubu boli v popoludňajších hodinách využívané na viaceré účely. S túžbou naučiť sa niečo nové, prišla skupinka žien, ktoré prejavili záujem využiť priestory klubu na kurzy ručných prác. Vzhľadom na to, že to naplňuje základnú ideu klubu, čím viac pracovať s rodinami, deťmi aj ďalšími členmi komunity, rozhodli sme sa túto iniciatívu plne podporiť. Matky a mladé dievčatá sa tu stretávali a začali sa venovať niektorým ručným prácam. Kurzy prebiehali denne od 3. februára 2003 s cieľom naučiť ženy základným prácam v oblasti šitia, ručného aj strojového, pletenia, vyšívania pre potreby ich rodín. Naučili sa šiť detské nohavice, upliesť ponožky, opraviť prádlo. V predvianočnom čase prebehol aj kurz prípravy nepečeného sladkého pečiva, čokolády a iných sladkostí. Občianske združenie ZORE, pod vedením pani Danky Pustulkovej organizovalo v obci rôzne projekty, na ktorých sa zúčastnili aj niektoré rómske mladé dievčatá a ženy. Zvládli začiatky paličkovanej čipky, ako aj drôtovú väzbu. Svojimi krásnymi prácami obdarili nie jednu vzácnu návštevu. **Predškolský klub, ako aj všetky aktivity v priestore boli ukončené 4. 1. 2004 z dôvodu dokončenia novej krásnej materskej školy.**

Zaradenie obce do programu Tvoj Spiš, návšteva holandského veľvyslanca pána Laurenta L. Stokvisa v predškolskom klube na jar 2003, návšteva z Úradu vlády Slovenskej republiky a zástupcu Nadácie otvorenej spoločnosti – OSF v predškolskom klube, výsledky práce s deťmi, ale aj trochu šťastia pri rozhovoroch pána starostu s predstaviteľmi veľvyslanectiev a vlády SR na 2. výročnej konferencii programu Tvoj Spiš v Bratislave v apríli

2003 prispeli k tomu, že obec navštívili predstavitelia armády USA a ponúkli výstavbu MŠ. Po obhliadke lokality 5RP II bol vybraný objekt bývalej kotolne na prestavbu MŠ. Celá prestavba bola hrazená a realizovaná firmou vybranou zástupcom armády USA. Táto firma zamestnala počas prestavby aj niektorých miestnych Rómov. V tom istom období bola obec zaradená do projektu Nadácie otvorenej spoločnosti Bratislava NOS – OSF - Rómska iniciatíva vo výchove a vzdelávaní REI. Tento nový projekt sa realizoval v Materskej škole 5RP II a Základnej škole v Rudňanoch.

Materská škola bola zaradená Ministerstvom školstva SR do siete škôl a školských zariadení v roku 2004. Základné materiálne vybavenie do materskej školy, ako aj väčšie množstvo výkresov, farebných papierov, pracovných papierov a písacích potrieb, sme dostali darom od armády USA. Ešte v tom istom roku MŠ 5RP II zahájila prevádzku s počtom 51 detí, ktoré boli zaradené podľa veku do troch tried vo veku od 3 do 6 rokov. Na výchovnom a vzdelávacom procese sa podieľali 4 pedagogickí pracovníci, traja rómski asistenti, pomáhali 3 rómske matky cez aktivačné práce, dve dobrovoľníčky zo zahraničia. Zaradením našej MŠ do projektu Nadácie otvorenej spoločnosti Bratislava NOS-OSF, REI boli pedagogickí pracovníci preškolení metodikou Krok za krokom, z Nadácie škola Doktorán, ktorú viedla PhDr. Eva Wágnerová. Rómski asistenti, ktorí mali záujem pracovať s deťmi, prešli školením a záverečnými skúškami a získali **Certifikát asistent učiteľa**. Pre dosiahnutie zlepšenia vzdelávacích výsledkov rómskych detí v našej materskej škole, sme zvolili realizáciu programu Krok za krokom. Príprava a usporiadanie triedy do centier aktivít napomáhala zlepšovať aj výchovno-vzdelávacie výsledky. Práca v skupinkách a hlavne individuálny prístup k dieťaťu tvorili základ vzdelávacieho programu.

Rannú hygienu deti absolvovali s rómskymi asistentkami. V triedach ich už čakali rôzne hračky, pre chlapcov autá a dievčatká sa tešili bábikám. Pre malých staviteľov boli k dispozícii rôzne stavebnice. Deti sa voľne trochu pohrali, kým teta kuchárka im nedoniesla raňajky. Prvé naše pracovné stretnutie bolo v rannom kruhu. Je to kruh priateľstva, keď si vzájomne môžu deti podať hračku, pohladať, podať ruku, ale aj pekne sa pozdraviť. Práve toto stretnutie v rannom kruhu je pre dieťa veľmi prospešné. Tu môže učiteľ sledovať, ako dieťa napreduje. Je to čas na precvičovanie toho, čo už vedia, ale aj rozšírenie komunikácie, spojené s rómskymi a slovenskými pesničkami, básničkami. Dieťa si ani neuvedomuje ako sa vlastne učí. Pracuje sa podľa tematických plánov, v ktorých deti rozvíjajú svoju osobnosť. Pracovné listy sú súčasťou daného učiva. Každý deň je

zameraný na inú činnosť. Nikdy nemôžeme zabudnúť na rómsku kultúru, práve tu využívame možnosť, aby nám pri tom pomohli aj rodičia. Spolupráca s rómskymi matkami, asistentkami je v triede veľmi potrebná a ich spoluúčasť na výchovno-vzdelávacom procese je veľmi dôležitá. Deti, ktoré prichádzali hlavne z lokality Pätoraká, neovládali ani základné slová v slovenskom jazyku. Často bolo potrebné tlmočenie do rómskeho jazyka.

Rómske asistentky, ako aj matky boli veľmi nápomocné aj pri výchove k základným hygienickým návykom. Práve v zdravotnom programe, ktorý prebiehal v materskej škole, boli veľmi potrebné pre realizáciu celého programu. I vďaka finančnej podpore tohto projektu, sme mohli 1x týždenne deti osprchovať i za účasti svojich mám. Zo začiatku prevládala plač, neskôr si už na to krásne zvykli. Práve úzka spolupráca s rodinou, zapojenie matiek alebo starých matiek do mnohých aktivít v triedach napomáhali k lepšej pripravenosti detí.

Psychologické vyšetrenia na zistenie školskej zrelosti potvrdili, aký veľký je rozdiel medzi deťmi, ktoré navštevujú predškolské zariadenie druhý rok, prvý rok a deťmi, ktoré ho nenavštevujú vôbec. Výsledky vzdelávania detí v predškolskom klube a v materskej škole sa prejavili aj pri nástupe detí do základnej školy. Deti boli zaradené do základnej školy, kde sa pekne zapojili do vyučovacieho procesu. MŠ 5RP II spolupracovala s MŠ a ZŠ v obci. Pri návšteve na otvorených hodinách bolo možné sledovať úspešnosť detí z predškolského zariadenia.

Vďaka veľkej finančnej podpore Nadácie otvorenej spoločnosti NOS-OSF v programe REI bola MŠ vybavená novými pomôckami, didaktickou technikou, hračkami, nábytkom, materiálom potrebným na prepravu stravy. Celá kuchynka bola vybavená všetkými potrebnými materiálmi, ktoré sú potrebné podľa hygienických noriem pre výdaj stravy. Strava pre MŠ sa dováža zo ZŠ prepravným vozidlom. Deti majú zabezpečené raňajky a obed, počas projektu mali aj doplnujúcu stravu, hlavne ovocie a jogurty.

V rámci týchto aktivít vznikla dokonca aj neformálna skupina rodičov 5RP II – Za vzdelané deti – Vašo síkáde čhave, ktorá vypracovala aj projekt zameraný na vybudovanie detského parku, ktorý v dopoludňajších hodinách slúžil deťom MŠ a poobede deťom v doprovode rodičov. Všetky výrobky boli zhotovené rodičmi tejto neformálnej skupiny pod vedením pána Igora Horvátha – domček na hranie, hojdaciu lavicu, hojdačku, preliezky, hojdačku pre malé deti, drevený vláčik, ako aj lavice z gulantiny.

Veľmi dôležitou súčasťou všetkých týchto aktivít je spolupráca s rodičmi, bez ktorej by sa mnohé veci nedali uskutočniť alebo by sa realizovali

len veľmi obtiažne. Zapájanie rodičov do podporných programov vedie k zlepšeniu vzťahov škola – rodina, ako aj k zlepšeniu starostlivosti rodičov o svoje deti. V spolupráci s rodičmi sa uskutočnili niektoré mimoškolské programy, ako opekánie zemiakov v prírode, púšťanie šarkanov, besiedka Úcta k starším s pekným detským programom a prípravou darčiekov, pečenie medovníkov, príprava Mikuláša a vianočného posedenia, pravidelné besedy s detským lekárom, sánkovanie, karneval, Deň matiek, Deň detí a ďalšie spoločné aktivity.

Možno nie všetci súhlasia s tým, aby materská škola bola vybudovaná priamo v rómskej lokalite, ktorá je vzdialená od centra obce alebo mesta. Viem, že to nevedie k integrácii rómskych detí. Ale čo je lepšie? Integrovať zopár rómskych detí (3-4 viac s kapacitných dôvodov nemôžu prijať) v predškolskom zariadení v obci alebo vytvoriť priestor na predškolskú prípravu pre 51 detí priamo v osade. Moje skúsenosti potvrdzujú potrebu budovania MŠ priamo v osadách, ktoré sú vzdialené od centra obce aj preto, že v takomto prípade je blízke prepojenie rodina a škola z hľadiska komunikácie dochádza k vytváraniu pocitu bezpečia pre dieťa (mama je blízko, deti sa vzájomne poznajú), je zvýšená dochádzka do MŠ (ak nemôže rodič, dieťa dovedie aj starší súrodenec alebo asistent, alebo príde samé), minimalizujú sa náklady na oblečenie, dopravu, je zvýšená účasť rodičov na mimoškolských aktivitách MŠ, brigádach a pod..

V roku 2003 z predškolského klubu nastúpilo do ZŠ 10 detí. Za osem rokov prevádzky MŠ 5RPII nastúpilo do ZŠ cca 256 detí, ktoré navštevovali predškolské zariadenie minimálne 1 rok. Niektoré z týchto detí, hlavne tie, ktoré navštevovali MŠ 5RPII iba 1 rok alebo slabo komunikovali, navštevovali v populudňajších hodinách aj predškolský klub v komunitnom centre.

Žiaci, ktorí ukončia základnú školu, môžu ďalej študovať na Strednej odbornej škole Bijacovce, ktorá má v obci Rudňany detašované pracovisko. Dievčatá odbor Praktická žena, chlapci odbor Lesná výroba a najšikovnejší z nich môžu získať pilčičky preukaz. Spojená škola Rudňany má dve organizačné zložky, špeciálnu základnú školu a odborné učilište. Po ukončení špeciálnej základnej školy, môžu sa žiaci ďalej vzdelávať v dvojročnom odbore pre dievčatá Šička a chlapci v trojročnom odbore Spracovanie dreva a drevárska výroba. Štúdium ukončia výučným listom. V roku 2011 ukončilo túto školu 6 dievčat, z toho iba dve urobili skúšky a majú výučný list. Chlapcov ukončilo 5, ale iba 4 majú výučný list. Od roku 2004, odkedy je v obci toto detašované pracovisko, ukončilo SOŠ Bijacovce s výučným listom 13 dievčat a 9 chlapcov. V roku 2012 by mali ukončiť dve dievčatá a dvaja chlapci.

Špeciálnu základnú školu by v roku 2012 malo ukončiť 25 žiakov. Odborné učilište pri špeciálnej základnej škole navštevuje 31 žiakov a v roku 2012 by malo ukončiť štúdium 7 chlapcov a 7 dievčat. Od jeho vzniku v roku 2005 v dvojročnom odbore šička, oprava odevov ukončilo 18 dievčat štúdium záverečnými skúškami. V trojročnom odbore spracovanie dreva a drevárska výroba ukončili štúdium so záverečnými skúškami 4 chlapci.

Podľa vyjadrenia učiteľov ZŠ, lekárov a rôznych návštev, je výrazný rozdiel medzi komunitou z lokality 5RP11 s ktorou sa pracuje viac ako 11 rokov a komunitou z časti obce Zabíjanec. Neprejavuje sa to len u detí, ale aj u dospelých. Či už v komunikácii na úradoch, spolupráci rodičov so školami, s detským lekárom, v úrovni bývania, hygieny, závislosti na alkohole, ďalšieho vzdelávania detí, ktoré ukončia povinnú školskú dochádzku. Práve z týchto dôvodov sa obec snaží vybudovať chýbajúcu materskú školu a komunitné centrum v lokalite Rochus. Na tento účel sa jej už podarilo získať budovu skladu, ktorú je potrebné rekonštruovať a dobudovať. Finančné prostriedky obec nemá, je potrebná pomoc zo strany vlády SR. Je to dôležitý krok k integrácii Rómov a zmene ich života.

Lokalita Zabíjanec leží pri vstupe do obce a žije tam približne 500 ľudí. Je tvorená 3 bytovkami, ktoré v minulosti slúžili pre pracovníkov baní, v súčasnosti sú v dezolátnom stave. V časti Rochus, ktorá sa nachádza bližšie k centru obce žije približne 300 ľudí, ktorí sa sem presťahovali zo Zabíjanca do novopostavených bytov nižšieho štandardu v roku 2009. V budove MŠ 5RP11 je umiestnené aj komunitné centrum. Bolo sprevádzkované v júli 2006. Aj keď sme na komunitné centrum čakali dlhšie, mali sme oproti ostatným obciam zapojeným do projektu jednu veľkú výhodu, a to že komunitné centrum sa nachádza priamo v rómskej lokalite. Nikdy nebolo a nie je prázdne. Konajú sa tam rôzne aktivity, stretnutia, činnosti krúžkov, duchovné stretnutia komunity, spoločenské a kultúrne podujatia, prijímame v ňom rôzne domáce a zahraničné návštevy."

Počas 11 ročnej práce s komunitou sa v Rudňanoch realizovalo množstvo projektov, aktivít, programov a pod.. Prehľad všetkých by presiahol možnosti tejto publikácie, ale iba pre ilustráciu uvádzame prehľad niektorých z tých, ktoré sú vnímané ako úspešné a ktoré by sa dali odporučiť aj iným obciam.

V lokalite 5RP11 sa v rokoch 2001-2005 realizoval program TVOJ SPIŠ, v rámci ktorého sa realizovali projekty – prístupový chodník, kurz šitia a ručných prác, výstavba drevární, výstavba lavičiek, základný kurz paličkovania, základný kurz drôtovej väzby, skvalitnenie služieb

terénnych asistentov lekára, kurz výroby prútených metiel, klub predškolských detí, MŠ 5RPIL, detský park, Amen pes prindžaras – my sa poznáme – prezentácia, zriadenie a dovybavenie komunitného centra, Humanitárna a sociálna pomoc (HSP) a i..

V rokoch 2003–2005 sa prostredníctvom Nadácie otvorenej spoločnosti – OSF realizoval projekt Rómska iniciatíva vo výchove a vzdelávaní. Išlo o preškolenie učiteľov metodikou Krok za krokom, školenie rómskych asistentov a získanie certifikátu Asistent učiteľa, zdravotný program, prednášková činnosť s detským lekárom, detský klub Bábika, ženský program, finančná podpora predškolskému zariadeniu na vybavenie nábytkom, potrebnou didaktickou technikou, učebnými pomôckami, hračkami, vybavenie kuchynky na výdaj stravy, detský park Slniečko, ako aj počítačové centrum v obci, dovybavenie komunitného centra, podpora projektu v základnej škole. V roku 2005 tá istá nadácia podporila aj menší projekt - Lepšie šance s knihami.

V rokoch 2005–2008 sa realizoval program TVOJ SPIŠ II – Zapájanie mimovládnych organizácií do sociálnej ekonomiky (sponzor programu ESF IS EQUAL) Program bol zameraný na podporu zamestnávania a vytváranie pracovných príležitostí pre Rómov z 5RPIL.

Od roku 2006 dodnes beží Sporiaci program (IDA) a Mikropôžičkový program. Sponzormi programu sú OSI/OSF a Habitat for Humanity International v spolupráci s ETP Slovensko. Ide o zapojenie Rómov z lokality 5RPIL do sporenia s cieľom zrekonštruovať si bývanie a zlepšiť životné podmienky rodiny (kúrenie a príprava teplej úžitkovej vody) v bytoch nízkeho štandardu.

V lokalite **Zabíjanec** sa realizovali tieto projekty: v rokoch 1997–1999 za finančnej pomoci vlády Holandského kráľovstva a Úradu vlády SR bolo postavené komunitné centrum. Bolo založené OZ Dôstojný život. Jeho aktivity boli zamerané na rozvoj rómskych tradícií, vzdelávanie, vzdelávacie kurzy a hygienu a pranie. Svoju činnosť ukončilo v roku 1999. V rámci programu TVOJ SPIŠ (2001-2005) sa realizovali projekty – Likvidácia odpadov z osady Zabíjanec a Pitná voda Zabíjanec. Nadácia otvorenej spoločnosti v rámci projektu REI, 2003-2005 zriadila predškolský klub pre predškolákov.

Základná škola v Spišskom Hrhove – príklad toho ako sa dá dobre vzdelávať

Samostatnou aktivitou a v niektorých prípadoch až unikátnou aktivitou, je činnosť Základnej školy v Spišskom Hrhove. Z organizačného hľadiska táto škola nie je ničím výnimočná a takýto typ školy nájdeme v mnohých iných obciach. Unikátnymi v tomto kontexte sú práve jej aktivity. Až neuveriteľne vyznieva množstvo projektov a aktivít, ktoré sa v nej realizujú, pričom väčšina z nich sa realizuje svojpomocne alebo z prostriedkov školy, alebo z prostriedkov rôznych dotačných schém, grantov, nadácií a pod.. Škola je veľmi aktívna v písaní žiadostí o dotácie a granty. Táto skutočnosť je však výsledkom celkovej atmosféry na škole, ktorá je pre žiakov, ale hlavne pre zamestnancov školy neuveriteľne motivujúcou. Ak by sme mali v krátkosti charakterizovať túto školu, asi najviac by ju charakterizovala skutočnosť, že v nej absentuje myslenie typu *nedá sa*. Práve naopak. Nápady a iniciatívy sú tu nesmierne vítané a v prípade akýchkoľvek problémov sa hľadajú riešenia a nie zdôvodnenia nerealizovateľnosti. A toto je podľa nás základ úspechu. Nemusíme zvlášť zdôrazňovať, že toto sa v hrhovskej škole neobjavilo samo, ale je to výsledok tvrdej práce a dobrých vzájomných vzťahov v celej škole, ale aj v obci ako takej.

Základná škola s materskou školou v Spišskom Hrhove je štátna vidiecka plneorganizovaná škola s právnou subjektivitou s vyučovacím jazykom slovenským. Škola má 9 ročníkov a v súlade s medzinárodnou normou pre klasifikáciu vzdelávania (ISCED) poskytuje základné vzdelávanie pre približne 270 žiakov a predprimárne vzdelávanie pre 60 žiakov v materskej škole v každom školskom roku. Výchovno-vzdelávací proces zabezpečuje 20 plne kvalifikovaných pedagogických a odborných zamestnancov.

Z celkového počtu žiakov je viac ako polovica (presne 51%) rómskeho pôvodu, čo do značnej miery ovplyvňuje charakter školského vzdelávacieho programu s prvkami inklúzie a obohatenia o multikultúrny rozmer a spoluprácu s neziskovými a mimovládnyimi organizáciami. To, čo mnohé školy v rámci regiónu považujú za negatívny prvok pri vzdelávaní a svojej existencii, sa v škole v Spišskom Hrhove stáva pozitívnym príkladom bezproblémového spolužitia, spolupráce a odstraňovania menšinového napätia a bariér. V nasledujúcich častiach uvedieme niekoľko príkladov

dobrej praxe z pohľadu manažmentu školy. Rómske zastúpenie žiakov je tvorené deťmi zo Spišského Hrhova a marginalizovanej komunity z Roškoviec. Tieto dve komunity sú charakterizované diametrálne odlišným sociálnym prostredím, spôsobom bývania, počtom detí v rodinách, hygienickými návykmi a prístupom žiakov k povinnostiam v škole. Napriek tomu prostredie školy akceptuje žiakov oboch komunít a vynakladá úsilie na individuálny prístup.

Možno až banálne vyznieva fakt, že riaditeľ školy pozná všetkých žiakov (momentálne 270), samozrejme bez rozdielu pôvodu a národnosti, po mene, čo prispieva k mimoriadne osobnému prístupu a pocitu dôležitosti z pohľadu sebavedomia žiakov. Najmä žiaci pochádzajúci z marginalizovaných komunít rešpektujú tento fakt a uvedomujú si postavenie rovnocennosti medzi majoritným obyvateľstvom. Táto metóda prístupu vedenia školy prináša spätnú väzbu pri riešení konfliktných situácií, ktoré sú ale zriedkavé. Rómsky žiaci navštevujú riaditeľňu školy počas prestávok bez ostychu či strachu, s pocitom spokojnosti, že ich problémy a postoje sú akceptované a riešené.

Základná škola v Spišskom Hrhove získala reputáciu modernej, demokratickej a rýchlo sa rozvíjajúcej inštitúcie rodinného typu, kde vzťah škola – žiak – rodič je elementárnym prvkom v procese riadenia a komunikácie. Bez rozdielu národnosti sa vybuďoval úzky kontakt zvlášť s rodičmi rómskych žiakov, ktorí pravidelne komunikujú s vedením školy a triednymi učiteľmi osobne alebo telefonicky, len výnimočne prostredníctvom e-mailu. Vedenie školy a pedagogický zbor v maximálnej miere rešpektuje individualitu žiakov, ich sociálny pôvod a prostredie z ktorého pochádzajú. Rodičia vnímajú proces vzdelávania na škole pozitívne, priamo sa zapájajú do školských i mimoškolských aktivít, sú v kontakte so školou a svojimi podnetmi a spoluprácou skvalitňujú výchovno-vzdelávací proces. Kvalitne vypracovaný školský vzdelávací program s prvkami inklúzie zabezpečuje vyvážený osobnostný rozvoj žiakov.

Škola medzi svoje priority radí výučbu cudzích jazykov, počítačovú gramotnosť, upevňovanie sociálneho a environmentálneho povedomia žiakov, rešpektovanie regionálnych a folklórnych tradícií, športu, zvyšovanie čitateľskej gramotnosti a širokú škálu rôznych aktivít, ktoré nie sú bežne dostupné na školách rovnakého typu v regióne. Veľký dôraz prikladá dôkladnej príprave žiakov na štúdium na stredných školách. Dokazujú to aj výborné výsledky testovania, ktoré žiaci dosiahli na Monitore 9 v rámci okresu počas posledných školských rokov. Je

potešujúce, že v každej deviatej triede majú zastúpenie aj rómski žiaci, ktorí nielen ukončia základné vzdelanie úspešným percentuálnym výsledkom v monitore, ale pokračujú na stredoškolskom a učňovskom type škôl v okrese. Dôkazom atraktivity a popularity školy je aj jej nebývalá medializácia doma i v zahraničí, keď za posledné dva roky vyšlo asi 30 príspevkov v printových médiách a 20 televíznych príspevkov v hlavnom spravodajstve slovenských a zahraničných televízií. Temer 30% medializovaných príspevkov, obzvlášť v TV Markíza, malo súvis výlučne s programom a aktivitami realizovanými osobitne pre rómskych žiakov.

Štúdium cudzích jazykov na škole okrem kvalifikovaných vyučujúcich obohatili aj **dvaja lektori z USA a lektor z Veľkej Británie**, ktorí v priebehu dvoch školských rokov skvalitňovali žiakom hodiny a krúžky anglického jazyka, realizovali množstvo aktivít prostredníctvom ktorých si žiaci prehĺbili jazykové vedomosti a poznatky reálií krajín, kde je úradným jazykom angličtina. Z dôvodu vzniku viacerých cirkevných základných škôl v bezprostrednej blízkosti obce a tak narastajúcej konkurencie, sa miestna škola potrebovala zatráktívniť a odlíšiť od ostatných. Zahraniční vyučujúci boli skvelým základom pre zvýšenie kvality. Z pohľadu zastúpenia rómskych žiakov a faktu, že už v tom čase mnohí z ich rodičov pracovali vo Veľkej Británii, využili prítomnosť zahraničných lektorov na pomoc rómskym žiakom so zameraním na konverzáciu, nácvik korešpondencie a simulovaných situácií potrebných pre cestu a prácu v zahraničí. Rómski žiaci s nečakaným záujmom navštevovali poobedňajšie aktivity a krúžky s lektormi, dokonca s nimi trávili aj víkendy prostredníctvom poskytnutého priestoru v škole. Výsledky ich práce sa prejavujú vo veľmi zreteľnom posune v používaní cudzieho jazyka a záujmu o jeho prehľbovanie. Pobyt týchto cudzincov bol financovaný z rozpočtu školy, ubytovanie im poskytla obec zdarma. Lektori poskytovali vzdelávanie aj rodičom našich žiakov v popoludňajších a večerných kurzoch rôznych úrovní. Takmer polovica rodičov bola tvorená miestnymi rómskymi rodičmi žiakov školy.

Zaujímavým prínosom výlučne pre rómske deti bola grantová výzva Nadácie Orange v oblasti vzdelávania, kde bol podaný malý projekt vo výške 3 000 € s názvom: „**Dajme šancu slabým.**“ Po jeho schválení vybrali skupinu 50 rómskych detí, ktoré sa počas letných prázdnin pod vedením učiteľov a dobrovoľníkov z radov stredoškolských rómskych študentov zo Spišského Hrhova zúčastňovali aktivít zameraných na zvýšenie gramotnosti v anglickom jazyku. Každý žiak dostal bilingválny

slovník, písacie potreby, papiere a zošity, ktoré využívali počas projektu. Paradoxne, počas prázdnin bola škola plná, nakoľko tieto deti netrúvali letné mesiace pri mori ani u starých rodičov. Škola im poskytla zaujímavé spestrenie letnej nudy, ktorá býva zvykom u rómskych žiakov. Skvelým výstupom a pozitívom projektu bol záujem o pokračovanie v jazykových aktivitách aj v septembri prostredníctvom popoludňajších krúžkov.

Prostredníctvom výzvy projektu **Comenius** bol škole schválený lektor na výučbu nemeckého jazyka. Pri písaní samotnej žiadosti vedenie školy deklarovalo do povinností práce na škole aj vedenie krúžkovej činnosti pre rómske deti. Okrem týchto cudzích jazykov sa žiaci prvého stupňa učia taliančinu. Škola disponuje modernou jazykovou učebňou vybavenou auditívnou technikou pre moderný systém výučby jazykov. Rómski žiaci majú nebyvalý záujem o preklady textov piesní, hlavne hip-hopových, čo je ich momentálny mainstream podporený tanečným krúžkom v škole.

Uvedomujúc si potrebu zvýšenia čitateľskej gramotnosti nielen rómskych žiakov, pomocou vlastných prostriedkov nechali postaviť v priestoroch chodby školy novú presklenú knižnicu, kde majú žiaci možnosť vidieť na tituly kníh počas každej prestávky. Zmyslom vybudovania knižnice, ktorá dovtedy bola situovaná v troch skriniach v triede druhého stupňa, bolo a je zvýšiť záujem o čítanie a prácu s textom prostredníctvom veľkého množstva aktivít plánovaných celoročne v pláne práce školy.

Riaditeľ školy taktiež svojou troškou prispieva k zvyšovaniu návštevnosti knižnice. Prostredníctvom vlastnej aktivity nazvanej „**neskúšanka**“, kde žiaci cez prestávky v riaditeľni vyrozprávajú obsah prečítanej knihy s možnosťou získania malej odmeny. Veľké množstvo sprievodných aktivít knižnice podporuje jej návštevnosť, čo je hlavným cieľom pri zvyšovaní kultúry čítania. Samotný projekt, alebo aktivita „neskúšanka“ od svojho úplného začiatku priniesla nevídaný a nečakaný úspech. Žiaci, ktorí si prostredníctvom školskej knižnice zapožičajú a prečítajú knihu, následne môžu počas prestávky navštíviť riaditeľňu, priniesť ukázať prečítanú publikáciu, no hlavne prerozprávať obsah, zaujímavé pasáže a reagovať na položené otázky riaditeľa. Následne, ak žiak splní stanovené kritériá (doposiaľ nebol zaznamenaný prípad žiaka, ktorí by mal snahu podvádzať), obdrží lístoček s podpisom riaditeľa potvrdzujúci prečítanie knihy. Toto mu umožní vyhnúť sa skúšaniam alebo malej písomke. Funguje to ako akýsi „žolík“, ktorý žiak môže použiť aby sa jednorázovo vyhol skúšaniam alebo písomke. Kladným prínosom sú

stovky kníh prečítaných rómskymi žiakmi, ktorí častokrát s verbálnymi ťažkosťami, no bez strachu referujú prečítanú literatúru. Je zaujímavé, že niektorí Rómovia prichádzajú viackrát týždenne.

Základná škola v Spišskom Hrhove je v posledných rokoch úspešným žiadateľom a realizátorom projektov získavaných z prostriedkov Európskej únie, firemnej filantropie a nadácií podporujúcich vzdelávanie. Medzi najdôležitejšie patrí projekt s názvom „**Poznávajme slovensko-poľské pohraničie,**“ kde spolu s partnerskou školou z poľského Poronina mali žiaci možnosť v priebehu jedného roka navštíviť desiatky miest, obcí a prírodných krás na oboch stranách Spiša, realizovali množstvo spoločenských remeselných aktivít, vydali knižnú turistickú publikáciu a slovník v troch jazykoch. Projekt bol prostredníctvom VÚC Prešov podporený sumou 50 000 €. Každdej aktivite – zájazdu, remeselnej dielne, či kultúrnych aktivít sa zúčastnili rómski žiaci, o čom svedčí aj množstvo fotografií použitých v publikácii dokumentujúcej všetky spoločné stretnutia s poľským partnerom. Potešujúco vyznieva aj fakt, že poľskí žiaci partnerskej školy bez predsudkov či iných prekážok nadviazali kamarátstva s rómskymi žiakmi zo Spišského Hrhova a dodnes komunikujú prostredníctvom e-mailov. Tento projekt pomohol do značnej miery odbúrať u našich Rómov predsudky voči sebe a zaradiť sa do rovnakého priestoru v komunite.

Ďalším medzinárodným projektom v rámci programu cezhraničnej spolupráce je získaný grant, kde je škola v Spišskom Hrhove prvým lídrom projektu s názvom „**Spoznaj svojho kamaráta.**“ Táto aktivita priniesla žiakom možnosť zúčastniť sa medzinárodnej školy v prírode a prípravy prezentačného DVD o živote školy. Aj tu neboli v úzadí žiaci rómskej komunity, nakoľko sa zúčastnili súťaží v rámci projektu, jednak vedomostných o reáliách Poľska a Slovenska, rovnako tak aj natáčania videoprezentácií o živote v obci a na škole.

Spolu s českou partnerskou školou z Moravan a poľskou školou z Poronina žiaci realizovali projekt „**Vianočný plenér**“ podporený Poľským inštitútom na Slovensku. Myšlienka vznikla u vedenia školy, nakoľko využili sponzorský program Poľského inštitútu v Bratislave. Projekt vyvrcholil bohatým vianočným kultúrnym a folklórnym podujatím v Spišskom Hrhove s prezentáciou tradičných sviatočných zvykov a ochutnávkou medzinárodnej kuchyne. Nemenej dôležitým aspektom projektu bol jeho multikultúrny a etnický rozmer, keďže rómski žiaci úspešne zastupovali hrhovskú školu a priniesli svoj temperament na

javisko prostredníctvom krojov, hudby, tanca a hovoreného slova. Opäť, a nie prvý krát, si odniesli veľký úspech a obdiv. Pri tejto aktivite, ktorá bola už pokračovaním predchádzajúcich vystúpení bolo cítiť a poznať sebedovomie tejto komunity.

Za účasti partnerov z Poľska škola realizovala projekt **„Remeselný plenér“**, kde sa predstavilo približne dvadsať remeselníkov zo Spiša a tí predvádzali a školili žiakov v jednotlivých remeselných prácach a zručnostiach. Nápad vznikol z dôvodu úzkej spolupráce s miestnymi remeselníkmi, z ktorých mnohí sú rodičmi žiakov školy. Celá táto aktivita bola sponzorovaná malými miestnymi podnikateľmi, škola nemusela použiť vlastné prostriedky. Rómske deti školy boli nemenej dôležitým elementom celej aktivity, nakoľko preukázali zručnosti najmä pri práci s drevom pri výrobe píšťal a fujár, ale taktiež pri zdobení kraslíc a insitnej maľbe na sklo. Prostredníctvom krúžkovej činnosti pokračujeme v udržiavaní dôležitosti tradičnej remeselnej tvorivosti.

Následne, prostredníctvom výzvy Nadácie Orange, boli úspešnými žiadateľmi o malý grant vo výške 3 000 € pri projekte s názvom **„Učme deti tradíciám predkov – remeslá Spiša.“** Pri projekte škola úzko spolupracovala s miestnou neziskovou organizáciou a realizovala počas šiestich mesiacov stovky hodín remeselnej výroby drobných predmetov v rámci vyšívania, paličkovania, čipkovania, drotárstva, maľovania na sklo, vyrezávania a ďalších. Do projektu sa zapojili takmer všetci žiaci školy vrátane špeciálnych tried. Opäť sa ukázala veľká zaangażovanosť a záujem rómskych žiakov o drobnú umeleckú remeselnú prácu. Výstava, ktorá ukončila oficiálnu časť projektu, bola dôkazom šikovnosti a zručnosti rómskych detí. Všetci pozvaní hostia v skutočnosti videli nielen výrobky rómskych žiakov, ale aj ich samotnú prácu pri predvážaní výrobkov remeselných predmetov.

Škola sa mimo iného zapojila do projektu **„Rovnaká šanca“** v období od začiatku roku 2008 až do konca roka 2009, ktorého cieľom bolo vytvorenie podporného systému sociálnej integrácie rómskych žiakov, zníženie počtu segregovaných tried len s rómskymi žiakmi, vytvoreniu modelu integrovaného (inkluzívneho) prostredia školy. Do projektu na Základnej škole v Spišskom Hrhove sa zapojili štyri vyučujúce a približne 80 žiakov. Účelom projektu bolo tiež zvýšenie kvality vzdelávania menšín, eliminácia stereotypov a predsudkov vo výchove a vzdelávaní, zvýšenie odbornej spôsobilosti a adaptability pedagogických pracovníkov pre akceptovanie interkultúrnej

rozmanitosti s priamym zapojením rómskych žiakov ako partnerov pri tvorbe autentických učebných materiálov s využitím ich nových e-learningových kompetencií nadobudnutých v rámci projektu.

V projekte, ktorý bol výlučne internou aktivitou školy bez možnosti získania grantu či sponzorstva, priniesli zaujímavú inovatívnu metódu do vyučovania na druhom stupni. Aktivita s názvom: **„Tourist Guide Services“** spolu s lektormi zo Sandwell College, University of Birmingham z Veľkej Británie sa žiaci školy stali súčasťou kvalitnej intenzívnej jazykovej a odbornej prípravy na sprievodcovské služby v regióne. Hoci v tejto aktivite bola zapojená len jedna rómska žiačka siedmeho ročníka, práve ona vás dnes bez menších problémov prevedie obcou a dobrou angličtinou opíše všetky významné pamiatky.

Nadácia Deťom Slovenska prostredníctvom Hodiny deťom poskytla škole nenávratný finančný grant v projekte s názvom **„Bylinková mozaika – krok mladých k zdraviu“**. Vďaka tejto podpore (cca 5 000 €) žiaci pestujú približne 60 druhov liečivých rastlín v školskom areáli, spracúvajú a sušia bylinky a pripravujú čaje pre vlastnú spotrebu. Každý žiak školy sa zúčastňuje pravidelných ochutnávok čaju.

Žiaci školy v celoslovenskej **olympiáde liečivých rastlín** obsadili bezkonkurenčné prvé miesto. Rómski žiaci na druhom stupni školy počas hodín anglického jazyka vyhľadávali anglické preklady a popisy bylín a liečiviek, ktoré následne spracovali do farebných posterov a interaktívnych prezentácií v učebni informatiky. Je úžasné sledovať žiakov v školskej bylinkovej záhrade, všetkých bez rozdielu pôvodu, ako vedia pomenovať bylinky a popísať ich použitie a liečivé účinky.

Nemožno opomenúť spoluprácu školy s rakúskou dobrovoľníčkou a študentkou romologických štúdií na univerzite vo Viedni **Barbarou Tiefenbacher**. Filantropka a aktivistka v oblasti zlepšenia sociálnej oblasti Rómov v Európe pravidelne podporuje školu nielen finančne, ale hlavne možnosťou zúčastňovať sa medzinárodných plén v oblasti kultúry, umenia a vzdelávania. Spoločne realizovali doposiaľ už množstvo zaujímavých aktivít. Vďaka jej kontaktom škola získala 10 počítačových zostáv z viedenskej banky, ktorej jedinou podmienkou bolo používanie počítačov rómskymi žiakmi.

Špecifickou aktivitou, ktorá do určitej miery zasahuje nad rámec samotnej školy je program Regionálneho rozvojového partnerstva nazvaný Roma Educational Development Fund (RED Fund). Ide o tutoring vybraných intelektovo nadaných rómskych študentov pod

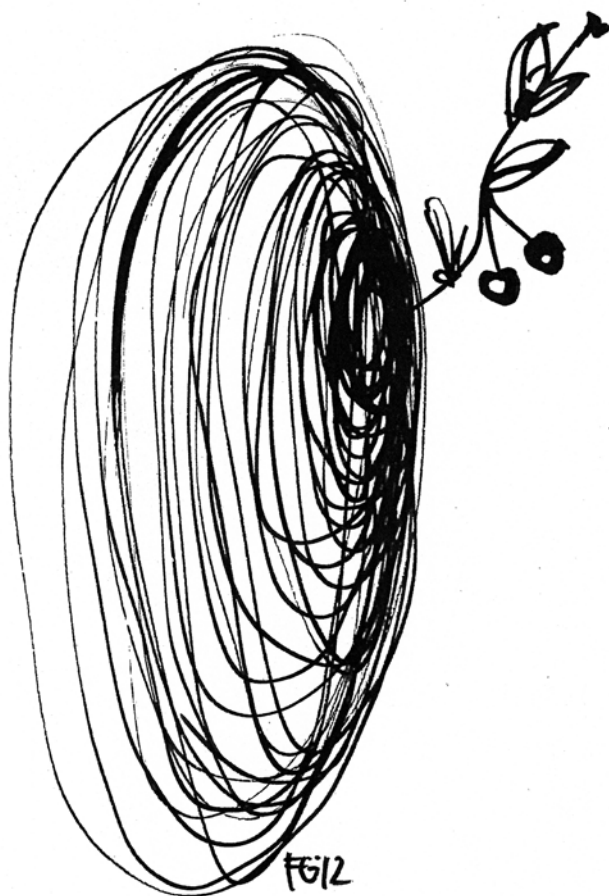
vedením riaditeľa školy, financovaný americkým donormom a filantropom Jarretom Schecterom z New Yorku, ktorý je významnou aktivitou v procese podpory vzdelávania žiakov pochádzajúcich z marginalizovaných komúnit. Momentálne fond podporuje troch bývalých žiakov základnej školy, ktorí sa aj v súčasnosti zúčastňujú jazykových aktivít školy a úzko spolupracujú s riaditeľom ako tútorom. Dvaja žiaci sú študentmi gymnázia v Levoči, jedna žiačka je už poslucháčkou vysokej školy v odbore fyzioterapia. Táto študentka pomáha škole formou dobrovoľníckej práce pri organizovaní letných vzdelávacích aktivít.

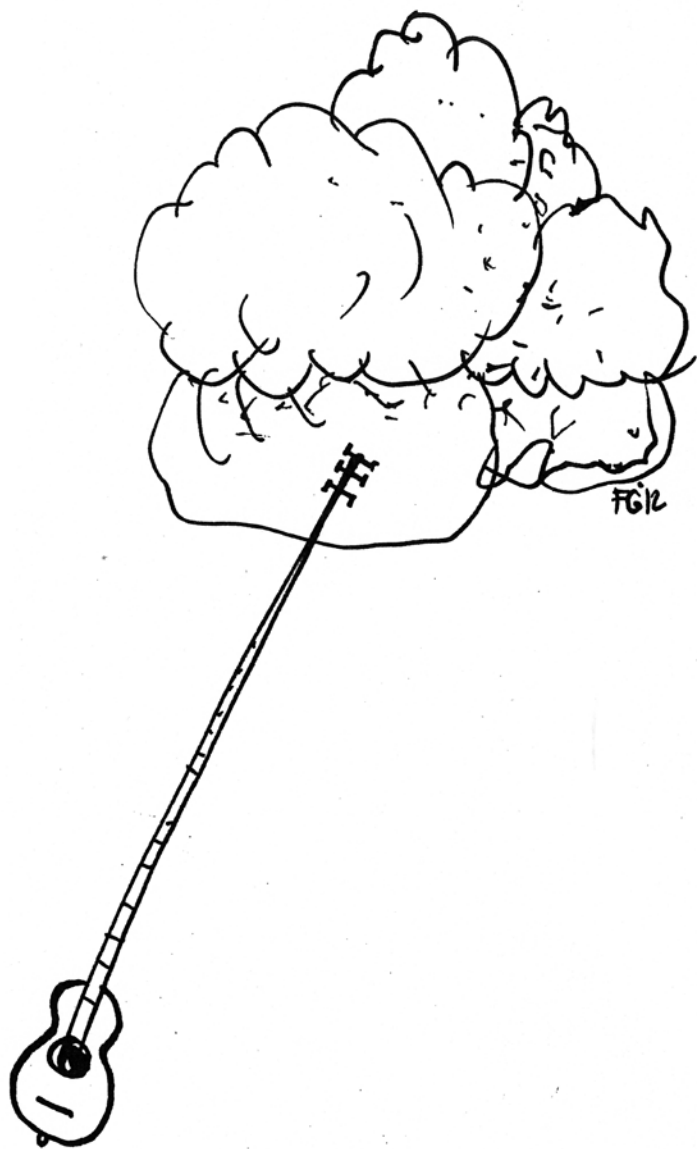
Významným činiteľom integrácie rómskych žiakov a ich sociálnej inklúzie je aj úzka spolupráca s organizáciou Človek v tísi Slovensko pri organizovaní popoludňajších aktivít v segregovanej komunite Rošovce. Spolu s dobrovoľníkmi z tejto organizácie škola realizuje tzv. zelené dni pre všetkých žiakov školy, s cieľom poukázať na rovnocennosť ľudí rozdielnych rás, potreby ochrany životného prostredia a mnohé ďalšie.

Momentálne škola realizuje projekt s názvom „**Svet chleba – chlieb vo svete**“. Jeho cieľom je realizácia netradičných pedagogických stratégií rozvíjajúcich u žiakov vzťah k prírode, remeslám, tradíciám a následne získavanie istých kompetencií k podnikaniu. Spojnicou tém bude **chlieb** – jeho výroba, tradície, rôzne druhy chleba vo svete, predaj, reklama. **Časť projektu je venovaná výlučne rómskej tradícii pečenia nekvaseného chleba s názvom marikle**. Obzvlášť žiaci pochádzajúci z osady v Rošovciach poznajú obdobia, keď tento nekvasený chlieb bol jedným z mála druhov jedál v čase núdze. Je snahou realizátorov projektu – učiteľov – aby deti pochádzajúce zo sociálne silnejšieho prostredia mali možnosť sledovať aj takýto aspekt života Rómov. Témami sa budú žiaci zaoberať v šiestich blokoch interaktívnymi formami a zážitkovými aktivitami. Formou diskusií a prípadových štúdií budú žiaci s odborníkmi realizovať aktivity na témy príprava podnikateľského plánu, prezentovanie sa, výroba, stavba pece, pečenie, manažment predaja a podobne. V areáli skúsia „predávať“ vlastnoručne upečený chlieb a pečivo s prísadami z vlastnej bylinkovej záhrady. V záverečnej fáze projektu zrealizujú v obci stretnutia s prezentáciou výstupov z projektu a pozvanými rómskymi aj nerómskymi obyvateľmi obce. Do projektu je zapojených 120 rómskych žiakov a 30 rómskych rodičov.

V nasledujúcich mesiacoch škola prostredníctvom spolupráce s metodicko-pedagogickým centrom zavedie celodenný výchovný systém pre žiakov marginalizovaných rómskych komúnit, čo v praxi

znamená, že títo žiaci budú mať približne do 17-tej hodiny každý deň počas pracovného týždňa možnosť výberu širokého spektra voľnočasových aktivít. Z prostriedkov projektu vo výške približne 12 000€ obdrží škola výpočtovú a didaktickú techniku na realizáciu celodenného výchovného systému.

Komunitné centrum Podsadek Stará Ľubovňa

Komunitných centier by sme v súčasnosti našli po celom Slovensku neúrekom, a s čistým svedomím môžeme povedať, že množstvo z nich robí veľmi kvalitnú a záslužnú prácu v komunitách. Ich činnosť by si zaslúžila samostatnú prácu, ale pre túto publikáciu sme vybrali ako príklad dobrej praxe iba jedno z tých mnohých dobrých komunitných centier.

Mesto Stará Ľubovňa je okresným mestom nachádzajúcim sa na severe Prešovského kraja. Je historickým centrom regiónu, ktorý má už dlhodobo mnohé pozitívne, ale aj negatívne prvenstvá. Ide o región, v ktorom sú pravdepodobne najviac na Slovensku zastúpené jednotlivé národnosti. Na relatívne malom území tu dlhodobo vedľa seba žijú Slováci, Ukrajinci, Rusíni, Rómovia, Nemci, Gorali, Poliaci, Židia atď.. Je to región, ktorý patrí k jedným z najviac turisticky navštevovaných oblastí Slovenska. Okrem známeho hradu v Starej Ľubovni a skanzenu v jeho podhradí, sa tu nachádzajú také skvosty, akým sú Pieniny s pltníckou tradíciou, kúpele Vyšné Ružbachy s unikátnym termálnym kráterom a neďaleko sa nachádza aj známe pútnické miesto Litmanová a ďalšie iné. Zároveň je to dlhodobo región s najvyššou mierou nezamestnanosti (a to nielen v posledných rokoch, ale aj hlboko v minulosti), výsledkom čoho je prítomnosť takých sociálnych fenoménov, akými sú vystaňovalectvo (hlavne do severnej Ameriky), vznik drotárstva, migrácia za prácou a pod..

Samotné mesto Stará Ľubovňa patrí z demografického hľadiska k stredne veľkým mestám na Slovensku. K 31. 12. 2010 v ňom oficiálne žilo 16 210 obyvateľov, z ktorých 2 057 sú považovaní za Rómov. Podľa údajov za posledné roky má počet všetkých obyvateľov mesta ako aj rómskej komunity mierne stúpajúci trend. Detailnejšie to ukazuje Tabuľka č. 9.

Tabuľka č. 9: Počet obyvateľov v meste Stará Ľubovňa

Rok	Počet obyvateľov v meste Stará Ľubovňa	Počet Rómov v meste Stará Ľubovňa	Počet Rómov v Podsadku
2007	16 213	1 833	959
2008	16 276	1 909	971
2009	16 296	1 961	1 021

Rómska komunita v meste tvorí celkovo 12,69% zo všetkých obyvateľov a môžeme ju nájsť predovšetkým v časti nazývanej Podsadek, kde býva približne polovica všetkých Rómov mesta (presnejšie 1 083 ľudí). Menšia komunita je aj na ulici Továrenskej, kde býva približne 120 ľudí. Veľmi pozitívnym javom je skutočnosť, že značná časť rómskej komunity (odhadom až 854 ľudí) býva v meste (čiastočne) integrované alebo inak povedané v rozptyle medzi majoritným obyvateľstvom.

Obidve rómske komunity v meste, na ul. Továrenskej ako aj v časti Podsadek, sú značne odlišné.

V osade Podsadek je 35 súpisných čísel. V domoch pod súpisnými číslami žije 204 rodín. Na jednom súpisnom čísle je aj niekoľko stavieb. Stavby sú murované a v osade nie sú chatrče. Pozemky vlastní v prevažnej miere obyvatelia osady, nemajú však poväčšine vysporiadané dedičské konania. V osade je zavedená elektrická energia, voda a v minulom roku sa začala robiť kanalizácia, ktorá je v súčasnosti pred jej ukončením a kolaudáciou.

Obyvatelia na Továrenskej ul. žijú v 17 unimobunkách (18 rodín). Do unimobuniek je zavedená elektrina, voda je prístupná z jedného spoločného zdroja.

Vzhľadom na skutočnosť, že najpočetnejšou rómskou koncentráciou v meste je Podsadek, bolo len logické, že aj práca komunitného centra sa sústredila práve do tejto lokality. To však neznamená, že ostatní by mali prístup do komunitného centra akokoľvek znemožnený. Podobne, ako aj v iných porovnateľných komunitách, aj v Podsadku je výrazné zastúpenie detí a mládeže, čo logicky viedlo k tomu, že práve na túto cieľovú skupinu sa orientovala jedna z priorit aktivít. Z celkového počtu 1 083 ľudí v Podsadku, detí do 15 rokov je 497 a vo veku 16-18 rokov ďalších 68. Celkovo vo veku do 18 rokov je v tejto lokalite až 565 ľudí, čo je viac ako 52,17% všetkých obyvateľov. Ľudí v produktívnom veku (18-60 rokov) je 509 a nad 60 rokov má osada 9 obyvateľov. Čo sa týka zamestnanosti, v osade je zamestnaných približne 30 ľudí. Polovica za prácou cestuje a druhá polovica pracuje v lese a v rámci protipovodňových opatrení. Invalidných dôchodcov je v osade približne 5%. Obyvatelia z Továrenskej ulice pracujú len v rámci aktivačných prác.

Deti z Podsadku v celkovom počte 250 navštevujú základnú školu v Podsadku. Do špeciálnej triedy v Podsadku je zaradených 10 žiakov. Niekoľko detí navštevuje špeciálnu základnú školu v meste. Túto školu navštevuje 95 rómskych žiakov, medzi nimi sú všetky školopovinné deti

z Továrenskej ulice. V meste Stará Ľubovňa sú tri základne školy, ktoré navštevujú podľa miesta bydliska deti rómskych obyvateľov čiastočne integrovaných v meste. K dnešnému dňu už v komunite registrujú dvoch študentov s maturitou, dvaja študenti pokračujú v štúdiu na vysokej škole. Na stredných školách bez maturity študuje už viac ako 30 žiakov, z ktorých traja už štúdiom úspešne ukončili a štyria budú končiť v roku 2012.

Samotné komunitné centrum (KC) vzniklo ešte v novembri roku 2003, ako výsledok spolupráce mesta Stará Ľubovňa a občianskeho združenia ETP Slovensko. Základná podmienka, ktorá sa uplatňuje pri činnosti KC už od jeho počiatku je poskytovanie komplexných služieb pre komunitu – pracovne si ju nazvali *Od kolísky po hrob*. Ide o súbor aktivít zameraných na základné sociálne, zdravotné, pracovné, finančné a právne poradenstvo, vzdelávacie aktivity, aktivity v oblasti bývania, mimoškolských aktivít, predškolského klubu a pod..

Jednou z prvých aktivít OZ ETP v Starej Ľubovni a v Podsadku bola realizácia projektu *Humanitárna a sociálna pomoc* (HSP), ktorý bol financovaný IOM (Medzinárodnou organizáciou pre migráciu). Do tohto projektu bolo v okrese Stará Ľubovňa zapojených 13 obcí a dve mestá – Stará Ľubovňa a Podolíne. Cieľovou skupinou boli Rómovia, ktorí sa narodili do 9. 5. 1945 (t.j. pred koncom druhej svetovej vojny). V okrese Stará Ľubovňa tento projekt pomohol 166 klientom. V prvej fáze sa im poskytovala materiálna pomoc (potraviny, drevo, prikrývky a pod.) a sociálne najslabším klientom sa poskytovala núdzová pomoc (piecky, preplatenie nedoplatkov za elektrinu, plyn a vodu atď.).

Okrem samotnej pomoci Rómom, pozitívom projektu Humanitárna a sociálna pomoc bolo aj to, že tieto aktivity výrazným spôsobom pomohli naštartovať samotnú činnosť KC a čiastočne zabezpečili aj jeho materiálno-technické vybavenie. V priestoroch KC sa denne poskytovalo sociálne poradenstvo tak pre klientov projektu, ako aj pre všetkých členov komunity. Začala sa vyvíjať pravidelná klubová činnosť. Na pravidelnej báze – minimálne dvakrát do týždňa sa pre klientov organizovali rôzne spoločenské a kultúrne aktivity ako: premietanie filmov, spoločenské hry, prednášky rôzneho druhu, čítanie kníh, oslavy, nadobúdanie určitých praktických zručností, kultúrne vystúpenia a zájazdy. Osobitným druhom pomoci bola aj zdravotná pomoc. Klientom sa počas celej realizácie projektu Humanitárna a sociálna pomoc preplácali lieky, mali pravidelné stretnutia s lekárom a v klube si mali možnosť zmerať krvný tlak. Mnohým klientom boli poskytnuté na odporúčania lekára zdravotné pomôcky.

Práve aktivity podobného druhu sú veľmi užitočné pri vytváraní si vzájomného pozitívneho vzťahu s komunitou a pre jej poznanie.

Počas realizácie projektu bol nadviazaný kontakt s celou rómskou komunitou a hlavne s mládežou, ktorá si v klube našla svoj priestor, kde sa mladí pravidelne stretávali a rozvíjali klubovú činnosť. Projekt v tom čase realizovala jedna sociálna pracovníčka a koordinátor pre celý okres Stará Ľubovňa. Samotný projekt Humanitárnej sociálnej pomoci sa oficiálne skončil 31. 1. 2006, ale už počas jeho implementácie sa začala realizácia ďalšieho projektu v rómskej komunite Podsadek. Projekt bol podporený z iniciatívy EQUAL v rámci Európskeho sociálneho fondu a zameriaval sa na rozvoj pracovných aktivít a zapájanie mimovládnych organizácií do sociálnej ekonomiky.

Vyššie uvedené projekty komunitného centra neboli jedinými projektmi zameranými na rómsku komunitu v meste a ich oficiálne ukončenie neznamenalo ukončenie aktivít s touto cieľovou skupinou.

Projekty mesta Stará Ľubovňa zamerané na rómsku komunitu

Chudoba a najmä generačná chudoba na Slovensku je jednou z najväčších výziev, ktorým čelí naša spoločnosť, v ktorej stále existuje sociálne vylúčenie niektorých ľudí z účasti na rozhodovaní, zamestnaní a materiálnych zdrojoch, a z integrácie do širšej spoločnosti. Obzvlášť Rómovia často zažívajú kombináciu nevyhovujúceho bývania, obmedzeného prístupu k sociálnym a iným službám, k infraštruktúre, geografickú izoláciu spojenú s nízkou úrovňou vzdelania, vysokým počtom ľudí, ktorí nemajú dokončené základné vzdelanie a s vysokou nezamestnanosťou. Všetky tieto faktory vedú k chudobe, ktorá sa dedí z generácie na generáciu. Práve na túto rovinu problémov a na jej vážnosť poukázalo mesto Stará Ľubovňa už v roku 2003 pri návrhu Programu hospodárskeho a sociálneho rozvoja v samostatnej oblasti – Romagende výsledkom čoho bol vznik vyššie opísaného komunitného centra.

Od 1. 5. 2005 sa začala realizácia projektu *Komunita v pohybe – Program podpory rozvoja komunitnej sociálnej (KSP) práce v obciach*, ktorý boli financovaný z Európskeho sociálneho fondu a Fondu sociálneho rozvoja. Práve tento projekt sa veľmi vhodne prekrýval s aktivitami už existujúceho komunitného centra, na aktivity ktorého logicky nadväzoval a z ktorého aj fakticky vychádzal.

V tomto období začala kontinuálna intenzívnejšia práca s deťmi a mládežou, pravidelné stretnutia v komunitnom centre, sledovanie záškoláctva, doučovanie, pomoc pri výbere škôl, spolupráca s políciou,

spolupráca s UPSVaR – sanácia rodín, intenzívna spolupráca s odborom sociálnych vecí mesta Stará Ľubovňa a pod.. V tom čase pracovali v komunite dvaja komunitní sociálni pracovníci a štyria asistenti komunitných sociálnych pracovníkov zamestnaní vďaka projektu KSP.

V roku 2008 projekt *Komunita v pohybe* prešiel do II. etapy. Tak ako v prvej etape, realizovali projekt šiesti terénni sociálni pracovníci. Zmena bola len v pracovných pozíciách (štyria terénni sociálni pracovníci a dvaja asistenti terénnych sociálnych pracovníkov). Podobne ako v prvej etape aj tento krát hlavným cieľom projektu bolo zlepšenie kvality života sociálne znevýhodnených obyvateľov mesta a ich začleňovanie do spoločnosti prostredníctvom obnovy schopnosti viesť samostatný život. Terénna sociálna práca (TSP) sa aj tu realizuje prostredníctvom individuálneho prístupu k jednotlivcom, rodinám, skupinám v ich prirodzenom prostredí. Sociálne poradenstvo je denne poskytované v komunitnom centre ako aj v teréne. Úspešne sa nadviazalo na organizovanie a pokračovanie vo všetkých spoločenských a voľnočasových aktivitách pre deti a mládež. Intenzívnejšie sa pracuje s mládežou, ktorá študuje na stredných školách. V tomto období sa začali organizovať letné tábory pre deti a mládež.

Projekt *Komunita v pohybe* - II etapa sa oficiálne ukončil k 30. 4. 2010. Už na základe jeho priebežných výsledkov malo mesto Stará Ľubovňa veľký záujem na pokračovaní TSP aj po jeho ukončení a preto reagovalo na aktuálnu výzvu Fondu sociálneho rozvoja a súhlasilo aj s podmienkou financovania dvoch pracovných miest. Projekt na pokračovanie TSP bol predložený už v roku 2009, avšak z formálnych dôvodov nebol podporený. Aj napriek tomu mesto naďalej financovalo činnosť TSP a z vlastného rozpočtu mesta boli zabezpečené mzdy pre zamestnancov ešte ďalších šesť mesiacov.

Kvôli kríze bolo mesto prinútené čiastočne obmedziť činnosť komunitného centra. Naďalej však pokračovali niektoré aktivity. Umožnili to okrem iného aj aktivity už spomínanej organizácie ETP Slovensko, ktorá v tejto komunite realizovala v čase od októbra 2009 do apríla 2011 projekt *Premosťovanie komunít na strednom a východnom Slovensku, ktorý bol finančne podporený z Nórskeho finančného mechanizmu a štátneho rozpočtu SR*. Cieľovou skupinou boli rodiny a jednotlivci zažívajúci generačnú chudobu, prevažne z rómskej komunity a tiež tí, ktorí s nimi pracujú. Vzdelávacie, školiace a sociálne aktivity sa realizovali prístupom „od kolísky po hrob“. Tri vzájomne prepojené moduly reagovali na potrebu posilniť ľudský, sociálny a ekonomický kapitál.

V období od mája do októbra 2011 bola činnosť komunitného

centra značne obmedzená. Len nevyhnutnú činnosť zabezpečovali dvaja pracovníci na čiastočný úväzok a dve absolventky v rámci absolventskej praxe. Zabezpečovalo sa len základné sociálne poradenstvo, udržiaval sa kontakt so spolupracujúcimi inštitúciami a obmedzená bola i práca v teréne. Voľnočasové aktivity pre deti a mládež už nebolo možné realizovať pravidelne, ale len sporadicky za pomoci dobrovoľníkov.

V auguste roku 2011 bolo mestu Stará Ľubovňa doručené rozhodnutie Fondu sociálneho rozvoja o schválení opakovane podávaného projektu na pokračovanie Terénnej sociálnej práce (TSP) Komunita v Pohybe - III. etapa. Následne v septembri, bolo vyhlásené výberové konanie na štyri pozície terénneho sociálneho pracovníka (TSP) a dve pozície asistenta terénneho sociálneho pracovníka (ATSP). Vybratí pracovníci nastúpili do práce k 1. 10. 2011.

Zaujímavou aktivitou bolo realizovanie projektu *Premosťovanie komunit na strednom a východnom Slovensku*. V rámci neho sa v komunitnom centre realizovali širokospektrálne aktivity zamerané na deti a mládež (napr. Predškolská príprava – pre deti vo veku 4 – 5 rokov; Písmenková fantázia – rozvíjanie motorických zručností, fantázie a precvičovanie školských znalostí hravou formou pre deti vo veku 6-10 rokov; Veselé deti – rozvoj rozumového poznania a rozvíjanie manuálnych a pohybových zručností pre deti vo veku 10 – 14 rokov; Mladá mamička – pre dievčatá vo veku 14 – 18 rokov; Kreatívne ruky – teoretická a praktická príprava, pečenie, varenie a zručnosti do domácnosti pre deti vo veku od 11 – 16 rokov a iné), pre dospelých (napr. Križovatky – podpora rozvoja osobnosti na získanie životných a sociálnych zručností; Nebojme sa peňazí – školenie zamerané na finančnú gramotnosť pre dospelých; Sexuálna a protidrogová výchova – šiesti mladí ľudia z komunity sú odborníkom vyškolení, aby mohli vystupovať ako lektori vlastnej generácie; a iné), ale taktiež kultúrne aktivity (napr. Spevokol – nácvik piesní a muzikálu pre mládež vo veku od 14 – 22 rokov; Rómski animátori – 3 skupiny vedú už mladí animátori z radov rómskej mládeže; Kultúra a história Rómov – mladí ľudia vyškolení odborníkmi, historikom a reportérom, ako žurnalisti, zaznamenávali príbehy a spomienky starších ľudí pre budúce generácie; a iné), duchovné aktivity (napr. Duchovné stretnutie – výchova k vedeniu a smerovaniu rómskych animátorov, pomoc pri vnútornom raste a objavovaní črt zdravej osobnosti; a iné), Proces premeny – v rámci neho v KC pracovali siedmi mentori, pričom každý mentor si vybral jedného chránenca z cieľovej skupiny, stanovili si

cieľ, ktorý chcú dosiahnuť a pomáhali im tento cieľ dosiahnuť (v našom prípade sa mentori venovali svojim chránencov v oblasti vzdelávania, zamestnanosti a pomoci pri liečbe závislosti) a iné aktivity.

Čím bol tento projekt do určitej miery unikátny? Ukázal vcelku jasne, že ak sa do komunity investuje širokospektrálne a intenzívne (a to nielen finančne, posilňuje sa ľudský kapitál, aktivity, reálne možnosti), komunita sa začne meniť a vykazovať pozitívne výsledky. Nie je však možné v týchto aktivitách poľaviť, alebo robiť ich nesystematicky a formálne.

Okrem komunitného centra a projektov s ním už spojených, priamo v komunite sa realizovali aj aktivity zamerané na oblasť vzdelávania, bývania a zlepšenia celkovej sociálnej situácie. V tomto prípade to neboli aktivity spojené s „klasickými“ vzdelávacími aktivitami (napr. doučovanie, štipendiá a pod.) alebo výstavba bytov nižšieho štandardu, ale aktivity spojené s procesom kumulácie (sporenia) financií programovo určených na skvalitnenie už existujúceho stavu alebo dosiahnutia vopred zadaných cieľov. Ide o projekt *IDA – účty osobnostného rozvoja jednotlivcov* (financovaný z prostriedkov Open Society Institute), ktorého zámerom je pomôcť klientom z rodín s nízkym príjmom zvýšiť ich životnú úroveň. Cieľom týchto sporiacich aktivít je:

- osobnostný rozvoj - získanie vodičského preukazu, nákup PC, náklady na dosiahnutie univerzitného vzdelania,
- investície do bývania - kúpa domu, bytu, oprava, vybudovanie kúpeľne, inštalácia rozvodov, oprava okien a pod.,
- naštartovanie podnikania, rozšírenie živnosti.

Klient zapojený do projektu si po zvolení cieľa pravidelne spori určité obdobie vopred stanovenú sumu. Po splnení podmienok mu bude poskytnutý bonus vo výške 1:1 k nasporenej sume, ktorý musí použiť na splnenie stanoveného cieľa. Do projektu bolo v prvej etape zapojených 75 klientov a úspešne ho ukončilo 54. Druhú etapu projekt úspešne ukončilo 16 klientov a zapojených je v súčasnosti 33 klientov z celého mesta Stará Ľubovňa. Aj keď je projekt nastavený na sociálne znevýhodnených obyvateľov ohrozených rizikom chudoby, v prevažne miere sa do neho zapájajú hlavne obyvatelia rómskej osady v Podsadku. Klienti, ktorí sú úspešní v sporiacom programe, môžu požiadať o poskytnutie mikropôžičky.

Na sporiaci projekt nadväzuje mikropôžičkový projekt *Habitat*, v rámci ktorého ide o pôžičky účelovo viazané na pomoc pri zlepšovaní životných podmienok rodinám s nízkym príjmom. Pôžičky sú poskytované so súhlasom mesta len tým klientom, ktorí úspešne

ukončili sporiaci projekt. Na konci roka 2011 bolo do mikropôžičkového projektu zapojených 45 klientov z celého mesta (prioritne však z Podsadku). Traja klienti už mikropôžičku splatili.

Podobné príklady zaznamenávame aj v rovine práce s deťmi a mládežou. Aj napriek skutočnosti, že v komunite ešte stále chýbajú pozitívne vzory za uplynulé obdobie, v rámci pôsobenia činnosti poskytovaných v KC zameraných hlavne na vyvolanie pozitívnych zmien a podpory vzdelania sa začala aktivizovať skupina mladých ľudí. K dnešnému dňu už v komunite registrujú dvoch študentov s maturitou a dvaja študenti pokračujú v štúdiu na vysokej škole. Na stredných školách bez maturity študuje už viac ako 30 žiakov, z ktorých traja už štúdium úspešne ukončili a ďalší štyria budú končiť v roku 2012.

Pri komunitnom centre pracuje už od roku 2005 samostatné občianske združenie **OZ Humanita v komunitách**, ktoré vzniklo na podporu a rozvoj mimoškolských, voľnočasových a výchovno-vzdelávacích aktivít pre deti a mládež rómskej komunity v Podsadku. Toto OZ na svoju činnosť získavalo finančné prostriedky od súkromných donorov a z grantových schém Ministerstva kultúry SR a Úradu vlády SR. Od roku 2005 sa v komunite uskutočnilo veľa rôznorodých aktivít, z ktorých by sme chceli ako príklad uviesť prezentáciu knihy Adama Bartoza „Neboj sa cigána“ (v r. 2006), na ktorej sa zúčastnil aj jej prekladateľ - Mgr. Peter Horváth. Nešlo pritom iba o obyčajnú prezentáciu knihy, ale o spoločné stretnutie zástupcov všetkých inštitúcií z mesta, ktoré pôsobia v sociálnej oblasti a prichádzajú do kontaktu s rómskou komunitou. Možno aj vďaka tomu došlo v júni 2006 k otvoreniu pobočky Ľubovnianskej knižnice v Komunitnom centre v Podsadku. V rámci spolupráce medzi Ľubovnianskou knižnicou a OZ Humanita v komunitách dostalo OZ k dispozícii knižničný fond pre deti a mládež, ktorý bol k dispozícii pre miestne deti a mládež. Knihu si mohli tak vypožičkať domov, ako aj čítať v klube. Pre väčšinu z detí to bol vôbec prvý kontakt s knihou (okrem učebníc). Ďalšou spoločnou aktivitou bola spolupráca s Ľubovnianskou knižnicou počas letných prázdnin pri voľnočasových aktivitách pre deti z osady. Pracovníci knižnice chodili pravidelne do KC a pripravovali aktivity pre deti a taktiež deti z osady chodievali priamo do knižnice.

V tom istom roku začala rekonštrukcia kultúrneho domu v Podsadku, v ktorom sídli komunitné centrum ako aj OZ Humanita v komunitách. Participácia občianskeho združenia pri plynofikácii komunitného centra bola hlavne dobrovoľníckou prácou (obyvatelia

osady odpracovali viac ako 1 500 hodín). Na dobrovoľníckej práci sa zúčastnilo 13 dobrovoľníkov z rómskej komunity. Vykonaťvali hlavne pomocné práce ako výkop prípojky na plyn, pomocné búracie práce, príprava priestorov na rekonštrukciu, maľovanie a upratovanie.

V komunitnom centre organizuje OZ aj duchovné, kultúrne a športové aktivity. Ide o pravidelné stretnutia pre deti rôznych vekových skupín. Spoločne zrealizovali evanjelizačné kurzy Filip, Daniel a Jozue, pomoc pri príprave detí a mládeže na prvé sväté prijímanie a birmovku, každoročné organizovanie zájazdov na rómsku púť do Gaboltova. Ďalej spoluorganizujú rómsky gospelový festival FestRom a taktiež organizujú pravidelné futbalové turnaje pre deti a mládež, fašiangové posedenia, prípravy a oslavy sviatkov, návsky divadelných predstavení - vystúpenia v Gaboltove, na FestRome, v blízkych obciach, rôzne výlety, letné pobytové tábory a iné.

Čo môžeme povedať na záver? Činnosť komunitného centra a jeho dopad na komunitu je vo väčšine prípadov vnímaná pozitívne. Komunita reaguje a v plnej miere nielen využíva komplexné služby poskytované v KC, ale sa aj zapája do jeho aktivít. Po rokoch práce s touto komunitou je veľa toho čo sa podarilo. No zároveň si pracovníci KC uvedomujú, že ich čaká ešte veľa práce, nedokončených a rozbehnutých činností.

Práca s rómskou komunitou si po dlhoročnom neriešení problému vyžaduje viac pozornosti, hlavne zo strany kompetentných orgánov. Terénna sociálna práca resp. činnosť komunitných centier nie je legislatívne ošetrená a výkon činnosti TSP je bez kompetencií. Upozornil na to už aj Tomáš Hrustič v jeho práci *Výkon terénnej sociálnej práce v marginalizovaných rómskych komunitách* (Fond sociálneho rozvoja – Ústav Etnológie Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 2009).

Vo všeobecnosti môžeme povedať, že aktivity v *komunita a pre komunitu* sú pre mesto Stará Ľubovňa výhodné aj napriek nie vždy vhodným podmienkam financovania. Pritom je nutné poznamenať, že na financovanie aktivít KC využíva mesto len zriedka samostatné individuálne projekty. V maximálnej možnej miere sa zapája do všetkých existujúcich projektov a využíva financovanie z viacerých dostupných zdrojov (projekty mesta, OZ ETP Slovensko, OZ Humanita v komunitách a pod.), ktoré podporujú činnosť komunitného centra a sú prínosom pre všetkých obyvateľov rómskej komunity.

Artfarma v Drienovci – prepojenie výtvarného umenia a rómskej komunity

V tejto publikácii predstavujeme aj niekoľko príkladov aktivít orientujúcich sa na voľnočasové a kultúrne aktivity Rómov. Spoločným menovateľom každej z týchto aktivít je skutočnosť, že je postavená na práci miestnych aktivistov združených v rôznych mimovládnych organizáciách. Nedá sa jednoznačne určiť najideálnejší model právneho ukotvenia týchto činností, ale bez miestnych nadšencov a ľudí, ktorí sú presvedčení o potrebnosti týchto aktivít sa to pravdepodobne podarí iba veľmi ťažko.

Druhým spoločným znakom, ktorý je jasne viditeľný v prípade dlhodobejších úspešných aktivít je skutočnosť, že takmer vždy ide o skupinky, ktorých činnosť nie je definovaná primárne národnostne (t.j. že pracujú primárne iba s Rómami), ale takmer vždy ide o aktivity, ktoré sú zamerané profesne – t.j. orientujú sa všeobecne na umelecké, folklórne, športové alebo iné aktivity.

Z toho nám prirodzene vyplýva aj tretia skutočnosť, že v prípade týchto aktivít, Rómovia netvorí jedinú cieľovú skupinu na ktorú sa ich činnosť orientuje, ale ide o širokospektrálnu či širšie postavenú, mnohonárodnostnú skupinu v ktorej Rómovia tvoria jednu z jej častí. Inak povedané, väčšina pracuje spoločne s majoritou aj s Rómami, čím dochádza k veľmi významnému integračnému prvku.

Obec v týchto prípadoch zohráva veľmi významnú, ale v zásade až sekundárnu úlohu, lebo v princípe nie je zriaďovateľom alebo realizátorom týchto aktivít (aj keď aj to je možné), ale je inštitúciou, ktorá by mala (a často to aj skutočne robí) vytvárať podmienky na činnosť týchto miestnych skupín. Podmienky pritom nemusia znamenať iba priamu finančnú pomoc, ale aj pomoc pri poskytnutí priestorov, poskytnutí pracovnej sily (v prípade aktivačných služieb alebo tzv. malých obecných služieb), administratívnu pomoc pri spracovávaní žiadostí alebo administrácií projektov a pod.. Všetko to však vychádza z konkrétnej miestnej aktivity a miestnych možností. To, že nie vždy sa tak deje v dostatočnej miere nemusíme nejako výrazne zdôrazňovať – niekde sú to obmedzené možnosti obce, niekde neochota, niekde orientácia sa na iné priority.

Absolútne unikátnym fenoménom svojho druhu je aktivita, ktorú realizuje nezisková organizácia **Tvorivý dom na vidieku, n.o.**, pod

vedením riaditeľky pani Jany Zitovej v obci Drienovec, okres Košice – okolie. V širšej regionálnej a umeleckej komunite je táto aktivita skôr známa ako **ArtFarm** a bližšie informácie je možné získať aj na ich internetovej stránke <http://artfarm.sk/>.

Tvorivý priestor ArtFarm vznikol z iniciatívy výtvarníkov z Košíc, ktorí v roku 2004 svoju činnosť preniesli na vidiek. Konkrétne išlo o obec Drienovec v okrese Košice – okolie. Vytvorili tu špecifický priestor pre rozvoj vidieckeho turizmu – ARTturizmu, s tvorivými a oddychovými aktivitami v oblasti kultúry, umenia a remesla s dôrazom na zdravý a tvorivý spôsob trávenia voľného času. V priestore realizovali tvorivé aktivity zamerané na propagovanie a rozvíjanie dedičstva tradičných remesiel vidieka, ľudového umenia a súčasnej umeleckej tvorby formou tvorivých pobytov, workshopov, plenérov, výstav a seminárov. Postupne sa v tvorivom priestore na vidieku uviedol do užívania výstavný priestor – alternatívna galéria, vytvorila sa zbierka tradičných vidieckych remesiel, malé múzeum cerúz, zbierka klasických fotoaparátov a rekvizít “Veci a vecičky” a pod.. Samotná nezisková organizácia Tvorivý dom na vidieku, n.o. vznikla až v novembri v roku 2007.

Prioritami tejto neziskovej organizácie sú:

- podpora tvorby príslušníkov národnostných menšín a znevýhodnených skupín obyvateľstva,
- predstavovanie a publikovanie umenia a tradícií regiónu,
- rozvíjanie aktivít na ochranu a tvorbu životného prostredia, ohrozených a zanikajúcich prírodných a kultúrnych jedinečností,
- vytváranie priaznivých podmienok pre rozvoj voľnočasových a kultúrnych aktivít na vidieku.

Tento priestor od začiatku budovali a tvorili s pomocou miestnej komunity Rómov. Spoločne ho vytvárali rómski aktivisti pod vedením výtvarníkov, čím vzniklo netradičné kultúrne prostredie ku ktorému má miestna rómska komunita vzťah. Dobrovoľníci, rodičia detí z komunity, pomáhajú aj pri realizácii tvorivých aktivít v priestore pre svoje deti.

Obec Drienovec hraničí s národným parkom Slovenský kras a nachádza sa približne 3 km západne od mesta Moldava nad Bodvou. Prvá písomná zmienka o nej pochádza z roku 1241. Podľa miestnej povesti, názov je odvodený od kríkov drienky, ktoré sa tu hojne vyskytujú. Okrem rímskokatolíckeho kostola je dominantou obce aj klasicistický kaštieľ s kaplnkou, ktorý bol postavený v roku 1780 a v ktorom dnes sídli rád Mariánskych sestier.

Obec Drienovec mala k 31. 12. 2010 1 882 obyvateľov, z ktorých 927 tvorili muži a 955 ženy. V obci je početná rómska komunita, ktorú tvorí približne 700 členov, čo je približne tretina obyvateľov obce. Takmer celá komunita býva koncentrovaná na konci obce, ktorú miestni nazývajú osada. Len veľmi malá časť rómskej komunity sa už integrovala a včlenila sa medzi obyvateľov obce, kde aj priamo žije. Životný štandard v osade je rôznorodý a Rómovia tu žijú v murovaných domoch, bytových domoch, ale aj v chatrčiach. V roku 2007 obec ukončila aj výstavbu ôsmich bytov nižšieho štandardu. Z demografického hľadiska táto komunita nie je ničím výnimočná. Podobne ako v iných lokalitách aj tu je takmer polovica detí do 15 rokov, veľmi nízky počet Rómov v dôchodkovom veku a veľmi vysoká nezamestnanosť, ktorá dosahuje takmer 100% hranicu. Väčšina sa strieda na aktívnych prácach organizovaných obcou Drienovec. V súčasnosti je do aktívnych prác zaradených 130 osôb. Z infraštruktúrneho hľadiska je miestna osada vybavená vcelku dobre. Cez osadu až na koniec dediny vedie asfaltová prístupová cesta, v osade je základná infraštruktúra, voda, kanalizácia, elektrina a plyn.

Deti z marginalizovanej miestnej komunity z osady chodia do Základnej školy v Drienovci (220 detí vo veku od 6 do 15 rokov). Okrem základnej školy sa však rómskou mládežou a deťmi na vidieku už nikto nezaobrá. Sú ohrozené sociálnym vylúčením a všeobecnou letargiou „prežívania“ v osade. Hrozí im nebezpečenstvo užívania návykových látok a pokiaľ nebudú mať cieľ alebo príklad inej zmysluplnej činnosti, bez pomoci týmto ohrozeniam podľahnú.

Deti z komunity na vidieku majú veľmi málo možností ako zmysluplne tráviť voľný čas. Vo všeobecnosti na vidieku chýbajú zariadenia, ktoré by sa cielene venovali voľnému času detí, problematike rómskej kultúry, vzdelávaniu, či slúžili ako skutočné komunitné centrá. V Tvorivom dome na vidieku postupne od roku 2007 vytvárali s pomocou miestnych rómskych dobrovoľníkov priestor pre stretávanie, kreativitu, seberealizáciu, vzdelávanie, ale aj zábavu a oddych. Priestor je funkčný už štyri roky a realizujú sa v ňom tvorivé dielne pre rómske deti, ale aj dospelých. Vznikol a funguje za pomoci grantov, príspevkov fyzických osôb a vďaka dobrovoľníkom, ktorí mu dávajú dušu. Je to netradičný priestor, ktorý si pod vedením výtvarníkov budovali sami Rómovia s využitím recyklovaných materiálov. Nemalou mierou sa na činnosti ArtFarm podieľa aj obec a to hlavne pri realizácii konkrétnych aktivít.

Tvorivý vidiecky priestor je vytvorený a využívaný pre podporu

experimentu vo výtvarnom umení, fotografii a nových médiách, ale aj v práci s ohrozenou skupinou – ako nástroj zvýšenia sebavedomia cieľovej skupiny projektu. S pomocou odborných lektorov a rómskych dobrovoľníkov sa overuje jeho úspešnosť v rámci integrácie do komunitného života a uplatnenia zručností a schopností rómskej mládeže. Otvorenie priestoru v Tvorivom dome na vidieku pre voľnočasové tvorivé aktivity rómskych detí a mládeže zaznamenalo obrovský záujem detí o maľovanie a iné tvorivé činnosti.

V roku 2007 a 2008 sa uskutočnili dva ročníky projektu „Rómska kultúra na vidieku“ - tvorivé dielne určené rómskym deťom a rodičom so zameraním na rozvíjanie tradičných remesiel a kultúry na vidieku. Tvorivých dielní sa počas jedného roka zúčastnilo približne 60 detí a cca 20 rodičov, spolu cca 120 detí a 40 dospelých. Tvorivé dielne s možnosťou podieľať sa na príprave a vyhotovení výtvarného dielka tak zaujali rómske deti, že organizátori museli umožniť účasť aj deťom, ktoré sa o maľovaní dozvedeli od vybratých rovesníkov a tak dielne naplnili cieľ „otvorené“ a deti sa striedali.

Druhý rok sa zúčastnilo oveľa viac rómskych detí, aj starších ako prvý raz. O účasť bol veľký záujem a vzniklo mnoho veľmi pekných prác vhodných na prezentovanie. Deti získali kontakt s umením a kultúrou v špecifickom priestore Tvorivého domu na vidieku a lektori sa snažili podnietiť rómske deti a mládež k vlastnému prístupu a k vlastnej iniciatíve svoje danosti (talent) rozvíjať. Počas trvania dielní vznikala propagačný materiál so zaznamenaným priebehom dielní a výsledkami prác detí, ktorý zámery projektu predstavil širokej verejnosti na záverečnej výstave prác v základnej škole za účasti rodičov aj zástupcov obecného úradu, čo umožnilo spoločenské uznanie a začlenenie do kultúrneho života obce.

V roku 2008 dokončili projekt **„Rómskej galérie“**. Ide o multifunkčný priestor pre voľnočasové tvorivé aktivity rómskych detí, ktorý sa začal realizovať na jar 2007. Celú galériu vybudovali svojpomocne spoločne s mladými Rómami a ich rodičmi v rámci aktivačných prác. Na začiatok stavby sa použil výlučne recyklovateľný materiál, ktorý si Rómovia sami nanosili – sklenené fľaše, rôzne kovové plechovice, ale i prírodný kameň či rôznorodý odpad „z búračiek“. Vďaka finančnej pomoci grantu z programu „Spoločne pre región“ projekt vytvorenia Rómskej galérie bolo možné úspešne dokončiť, čím vznikol zmysluplný priestor pre tvorivé a výchovné aktivity s rómskou mládežou a ich rodičmi, v ktorom je možné pokračovať aj naďalej v činnostiach,

ktoré majú súvis s tvorivými a spoločenským aktivitami vidieckych detí. Inovatívne riešenie Rómskej galérie z recyklovateľných surovín z miestnych zdrojov môže poslúžiť okrem iného aj ako dobrý príklad a to nielen ako alternatívny priestor pre kultúru a umenia, ale aj ako inšpirácie pre širokospektrálne stavebné aktivity. Veríme, že zrealizovaním tohto projektu, výstavbou, ale zároveň aj využitím priestoru, ktorý projekt pomohol uskutočniť, organizátori posilnili miestnu komunitu prostredníctvom svojpomoci, podpory komunitného ducha a tvorivosti pri riešení miestnych problémov s mobilizáciou miestnych zdrojov.

Do multifunkčného priestoru po dohode s pani riaditeľkou Základnej školy v Drienovci, v mesiacoch máj a jún 2008, prichádzali deti s pedagogickým dozorom na poslednú hodinu výtvarnej výchovy. Mohli pracovať s akrylovými farbami na veľkých plochách, čo by v triede možné nebolo. Počas dvoch mesiacov sa vystriedali štyri triedy s približným počtom po 15 detí v skupine, spolu cca 60 detí.

V rokoch 2009 - 2011 nezisková organizácia začala realizovať dlhodobý projekt OPENROOM. Podobne ako aj predošlé aktivity aj tento projekt je určený pre rómsku komunitu na vidieku, ohrozenú skupinu rómskych detí a mládeže prioritne z osady v Drienovci a umožňuje deťom a mládeži zmysluplne tráviť voľný čas a získavať tvorivé zručnosti. Cieľom projektu je:

- umožniť rómskej komunite na vidieku zmysluplne využiť voľný čas a realizovať sa v umeleckej tvorivej a remeselnej činnosti pod vedením odborných lektorov - otvoriť tvorivý priestor na vidieku pre letné voľnočasové aktivity rómskej mládeže,
- podporiť talent a tvorivosť detí a mládeže z rómskej komunity a posilniť dôveru vo vlastné schopnosti prostredníctvom edukačných aktivít vedených odbornými lektormi - osvojiť si tvorivé aj manuálne zručnosti, ktoré by mohli aj naďalej rozvíjať,
- umožniť deťom kontakt s umením v špecifickom tvorivom priestore na vidieku,
- podporiť dôveru vo vlastné schopnosti a predstavu ich uplatnenia v reálnom svete,
- zapojiť rómskych dobrovoľníkov pri príprave a realizácii tvorivých aktivít v priestore,
- zvýšiť šance na plnohodnotné zapojenie do spoločnosti prezentáciou rómskej kultúry.

Po skúsenostiach a spolupráci s vytipovanými rómskymi

dobrovoľníkmi zosady, ktorí pomáhali pri budovaní otvoreného priestoru pre tvorivé aktivity vo voľnom čase pre rómske deti a veľký záujem detí o maľovanie a iné tvorivé činnosti, otvorila a sprístupnila nezisková organizácia priestor v Tvorivom dome na vidieku, ktorý bol počas leta určený pre pravidelné voľnočasové tvorivé aktivity. Tieto aktivity boli zamerané na výtvarnú prácu, fotografovanie, prácu s textilom, ale aj na získavanie remeselných zručností pod vedením lektorov. Počas trvania tvorivých dielní sa vytvorené práce aj fotografie zachytávajúce priebeh jednotlivých tvorivých dielní v priestore vystavovali na paneloch, ako prezentácia rómskej kultúry pre návštevníkov priestoru, ale aj ako povzbudenie pre tvorivú činnosť detí, ktoré sa na fotografiách našli, čo podporilo ich motiváciu znova sa tvorivej dielne zúčastniť.

Pri výbere detí z rómskej komunity, ktoré sa stávajú účastníkmi projektu, organizátori spolupracujú so Základnou školou v Drienovci. Časť detí vytipujú učiteľky v škole a druhá časť detí a mládeže sa o aktivitách v Tvorivom dome dozvie od súrodencov alebo rodičov, ktorí v tomto zariadení pomáhajú pri úprave priestoru. V prvom roku projektu „Openroom“ deti z prirodzenej zvedavosti prichádzali v hojnom počte a všetky sa tiež chceli tvorivých činností zúčastniť. Pri zvládaní veľkého záujmu detí veľmi pomáhali dospelí rómski dobrovoľníci, rodičia, ktorí mali u detí autoritu a bez nich by tvorivé dielne v pokoji ani nemohli prebehnúť. Dobrovoľnícka práca v projekte, ktorú vykonávajú priamo členovia rómskej komunity (rodičmi detí, ktoré sa tvorivých aktivít zúčastnia) spočíva v príprave prostredia, priestorov a pomôcok, ale aj v dozore a pomoci pri tvorivých činnostiach detí. Práve cez deti sa snažia vtiahnuť do projektu aj dospelú časť rómskej populácie na vidieku, aspoň tú, ktorá je ešte ochotná sa učiť. Je veľmi dôležité získať ich záujem a pozornosť, aby umožnili deťom ďalšie vzdelávanie a vnímali hodnotu toho, čo sa deti naučia.

Výtvarníci, ktorí do priestoru Tvorivého domu na vidieku často prichádzajú a tvoria v ňom, sú pripravení a ochotní venovať svoj čas aj práci s rómskymi deťmi pri rôznych výtvarných aktivitách, ktoré podľa ich vlastných vyjadrení, nielen pomáhajú rómskym deťom, ale im samotným poskytujú úplne iné pohľady na vlastnú tvorbu. Pri výbere výtvarných lektorov pretrvávajú dlhodobá spolupráca so združením výtvarníkov z Košíc Dizajn fórum. Myšlienka podporiť deti a mládež z rómskej komunity v ich tvorivosti, umožniť im pod vedením lektorov pracovať s maľbou a fotografiou, vznikla pri vzájomných stretnutiach oboch komunit v tvorivom priestore a poznaní vzájomného kultúrneho obohacovania

sa. Tematické tvorivé dielne im poskytujú kreatívne učenie a pomáhajú rozvíjať prirodzené schopnosti a nadanie. Podporujú sebadôveru a motiváciu. Projekt je určený aj rodičom a príbuzným rómskych detí a mládeže zúčastňujúcich sa edukačných tvorivých činností. Pomoc pri realizácii tvorivých dielní im pomáha pochopiť dôležitosť vzdelávania vlastných detí pre zlepšenie budúcnosti svojej komunity. Organizátori sa snažia získať aktívnu podporu rodičov a ich pozitívny prístup pre ďalší rozvoj a vzdelávanie svojich detí. Usilujú sa posilniť hrdosť na úsilie detí, ich talent a vnímanie vlastnej rómskej kultúry a kultúrnej identity.

V neposlednom rade sú výstupy projektu - výstavy, určené aj širokej verejnosti v oblasti Košického regiónu a v rámci cezhraničnej spolupráce, vzhľadom k blízkosti maďarských hraníc, aj zahraničným návštevníkom.

V roku 2009 sa v jednotlivých tvorivých dielňach vystriedalo približne 65 detí a asi 15 dospelých. Okrem toho niektoré nadané deti, vybrané výtvarníkmi prichádzali aj jednotlivo, v čase keď v priestore prebiehal tvorivý pobyt výtvarníkov. Celý projekt bolo možné zrealizovať aj vďaka finančnej podpore z Úradu vlády SR. Vytvorenie priestoru a uskutočňovanie tvorivých aktivít s rómskou komunitou potvrdilo, že práve kultúra a umenie nepozná hranice ani predsudky, sociálne či kultúrne rozdiely. Naopak tvorivý proces je veľmi zlučujúcim prvkom, ktorý umožňuje vo výtvarnom a kultúrnom prejave spolu komunikovať všetkým skupinám.

V roku 2010 sa projekt Openroom - "Voľnočasové tvorivé a výchovné aktivity pre deti a mládež z rómskych osád na vidieku" realizoval v mesiacoch august, september a október. Vždy dvakrát do týždňa, vo vopred vyhlásených dňoch, v ktorých deti prichádzali do otvoreného priestoru. Dvakrát týždenne sa počas desiatich týždňoch uskutočnilo 20 tvorivých dielní. Zúčastnilo sa ich približne 100 rómskych detí a mládeže, 20 rómskych dobrovoľníkov, rodičov a príbuzných. Na projekte sa podieľalo aj šesť výtvarníkov z OZ Dizajn fórum, ktorí prichádzali do priestoru a pôsobili ako výtvarní lektori. Najlepšie práce z jednotlivých tvorivých dielní počas troch rokov, sú vystavené v "Rómskej galérii" v priestore Tvorivého domu a vďaka početnej návštevnosti Tvorivého domu - Artfarm, si ich už pozrelo minimálne 300 návštevníkov. K projektu bola vytlačená farebná publikácia a spracovaná internetová prezentácia projektu, ktorá sa nachádza na webovej stránke neziskovej organizácie. Projekt pokračuje aj v súčasnosti.

Do priestoru Tvorivého domu na vidieku prichádza veľa návštevníkov rôznych profesií, (výtvarníci, pedagógovia, psychológovia, sociológovia). Po vzhliadnutí výstupov projektu z otvorených tvorivých

dielní pre deti a mládež z rómskych osád je ich názor na realizovanie voľnočasových aktivít pre rómske deti a mládež z obce Drienovec a okolia veľmi priaznivý a podporujúci myšlienku tieto aktivity na vidieku pre deti aj naďalej realizovať.

Do priestoru tvorivého domu prichádzajú jednotlivci, ale aj celé skupiny návštevníkov, ktorí hľadajú tvorivý spôsob trávenia voľného času a relaxácie v esteticky zaujímavom a podnetnom prostredí. Prichádzajú nielen deti a mládež zo škôl v organizovaných skupinách, ale aj seniori. Počet návštevníkov sa z roka na rok zvyšuje. Od vzniku neziskovej organizácie privítal Tvorivý dom na vidieku už skoro 1 000 návštevníkov. Z významných hostí, ktorí navštívili toto tvorivé a zaujímavé prostredie je možné uviesť napríklad veľvyslanca USA na Slovensku, pána Theodora Sedgwicka alebo spisovateľa a jedného z lídrov revolúcie z roku 1989 pána Fedora Gála. Pravidelne o projektoch a aktivitách v ArtFarme informujú regionálne, ale aj celospoločenské médiá a postupne sa informácie o týchto aktivitách dostávajú aj do širšieho umeleckého povedomia.

Veríme, že priestor pre tvorivé dielne a tvorivé aktivity v Artfarm na vidieku bude dlhodobo slúžiť pre realizovanie voľnočasových aktivít rómskych detí a mládeže z obce Drienovec a jeho okolia, pretože je evidentne veľký záujem detí, pre ktoré je návšteva špecifického priestoru často jediným kultúrnym počínom. Tieto deti sa do galérií v meste nedostanú a iné možnosti kultúrneho vyžitia na vidieku nemajú.

Vytvorenie priestoru a uskutočňovanie tvorivých aktivít s rómskou komunitou jasne ukazuje, že práve kultúra a umenie nepozná hranice a predsudky, ani sociálne či kultúrne rozdiely. Naopak tvorivý proces je veľmi zlučujúcim prvkom, ktorý umožňuje vo výtvarnom a kultúrnom prejave spolu komunikovať všetkým skupinám.

Podobne ako v prípade mnohých iných aktivít (a to nie len v rovine práce s rómskou komunitou) aj nezisková organizácia Tvorivý dom na vidieku nemá žiadnych zamestnancov. Všetky činnosti sa realizujú prioritne na dobrovoľnej báze. Zdroje sa získavajú iba na jednotlivé projekty, ktoré si ľudia z tejto organizácie získavajú z rôznych grantov, nadácií, výziev a pod.. Žiadosti si píše sami a ako ukazujú vyššie uvedené aktivity vyzerá to, že dobre. Doposiaľ ich podporili Karpatská nadácia, Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Nadácia Orange, PwC Nadačný fond a Úrad vlády Slovenskej republiky.

Občianske združenie Pro Tornensis z Turne nad Bodvou

Trochu atypicky sme pre túto publikáciu vybrali aj príklad juhoslovenskej obce Turňa nad Bodvou. Atypicky preto, že v tejto obci už od roku 2000 začalo aktívne pracovať miestne občianske združenie Pro Tornensis, ktoré založil vtedajší starosta obce Ing. Ladislav Bartók, ktorý ho do dnešných dní aj vedie, hoci funkciu starostu obce už nezastáva. Práve toto združenie dosiahlo v obci mnohé pozitívne zmeny a logicky úzko spolupracovalo aj s miestnou samosprávou. Táto spolupráca sa však po zmene vo vedení obce čiastočne utlmila, čo však neznamenalo útlm aktivít na strane obce ako takej či útlm aktivít na strane občianskeho združenia.

Samotná obec Turňa nad Bodvou (okres Košice – okolie, Košický kraj) patrí k väčším obciam južných oblastí východného Slovenska a k 31. 12. 2010 mala 3 551 obyvateľov. Obec leží v západnej časti Košickej doliny a dominuje jej Turniansky hrad. Turňa bola obývanou usadlosťou už v praveku a už od tohto obdobia sa stala významným miestom v regióne. Význam nadobudla táto obec po príchode Slovanov, čo dokazuje stavba kostola už v rannom období kresťanstva na území Slovenska. Pôvodný kostol v obci bol postavený už v 11. storočí a súčasný Rímskokatolícky kostol Nanebovzatia Panny Márie sa postavil na jeho základoch už na začiatku 14. storočia. Prvá písomná zmienka o Turni pochádza už z 13. storočia, avšak táto jasne dokazuje už dlhotrvajúcu aktivitu ľudí v tejto obci. Zaujímavou dominantou obce je aj kaštieľ, ktorý bol postavený v 17. storočí v renesančnom slohu, pravdepodobne po zbúraní hradu po roku 1685. Súčasný kaštieľ podobne ako kostol bol postavený na základoch staršieho kaštieľa Magócsyovcov. Svojou bohatou históriou by obec poskytla dostatok materiálu pre celú túto publikáciu, avšak dôležitým pre nás v tomto kontexte je situácia Rómov v obci.

Obec je vďaka svojej veľkosti kompletne infraštruktúrne vybavená a je tu v plnej miere zastúpená občianska infraštruktúra – elektrická a plynová sieť, verejný vodovod, kanalizácia, materská škola, základná škola, pošta, obchody, pohostinstvá, reštaurácie, knižnica, ambulancie praktických lekárov, lekárne a pod.. Zo spomínaného celkového počtu obyvateľov 3 551, bolo 1 751 mužov a 1 800 žien, v predproduktívnom veku (deti do 14 rokov) 783 ľudí, v produktívnom veku (u žien to je 15-54 a u mužov 15-59 rokov) je v obci 2 225 ľudí a postproduktívnom veku 543 ľudí.

Presný počet Rómov v tejto obci nie je známy, avšak odhaduje sa,

že ich tu býva viac ako 1 400, čo tvorí takmer 40% všetkých obyvateľov obce. Mnohé rómske rodiny bývajú rozptýlené medzi majoritným obyvateľstvom, avšak v obci sa nachádza aj niekoľko koncentrácií. Jedna z najväčších lokalít je Kvetná ulica, kde býva asi 400 Rómov. Ide o lokalitu v ktorej dominuje zástavba tvorená hlavne nízkoštandardnými obydliami, resp. chatrčami. Okrem bežných problémov v podobných lokalitách, terénni sociálni pracovníci vnímajú ako najväčší problém záškoláctvo, nízku starostlivosť o zdravie detí (hlavne v rovine povinného očkovania) a maloleté matky. Druhou lokalitou kde bývajú Rómovia je Vodná ulica, býva tu 12 rodín v sociálnych nájomných bytoch so zníženým štandardom. Na tejto ulici sa terénni sociálni pracovníci najčastejšie stretávajú s problematikou umiestnenia detí do náhradnej osobnej starostlivosti. Treťou lokalitou je ulica Školská, kde Rómovia ešte donedávna obývali tri dvanásťbytové bytové domy. Kvalita bytového fondu však rýchlo klesá a to aj napriek tomu, že dva z týchto bytových domov majú nájomníci v osobnom vlastníctve. V roku 2010 jeden bytový dom obec odpredala podnikateľovi, ktorý ju následne rekonštruoval na kancelárske priestory. Ako už bolo spomenuté, v obci už dlhodobo pôsobí terénna sociálna práca, ktorá je až do konca roka 2012 financovaná z prostriedkov Fondu sociálneho rozvoja. Počet terénnych sociálnych pracovníkov v súčasnosti je 5. Veľmi vážnym problémom v celej obci je nezamestnanosť, ktorá dosahuje viac ako 25%, pričom okrem Rómov sú ňou najviac postihnuté ženy v strednom a staršom veku a mládež po absolvovaní školskej dochádzky.

Medzi miestnymi Rómami je veľmi nízka vzdelanostná úroveň. V komunite však bývajú dvaja Rómovia s vysokoškolským vzdelaním a niekoľko Rómov má ukončené stredoškolské vzdelanie. Väčšina Rómov svoje vzdelanie končí maximálne na základnej škole. Určité zlepšenie prinieslo zriadenie elokovanej triedy Strednej odbornej školy v Medzeve.

V obci od roku 2010 pôsobia aj policajní špecialisti, ktorí sa orientujú na intenzívnu prácu s miestnou rómskou komunitou. Opatrenie je súčasťou posilnenia poriadkovej polície a ich cieľom je pôsobenie policajného špecialistu, ktorý bude v prvom rade akceptovateľný rómskou komunitou. Ich úlohou je predovšetkým dohliadať na dodržiavanie verejného poriadku a riešenie menších sporov medzi Rómami.

V obci Turňa nad Bodvou okrem už spomínaného občianskeho združenia Pro Tornensis, pôsobia ešte dve rómske občianske združenia

(Romane kole jakha – Rómske čierne oči a Rómske srdce), ktoré sa okrem iného v rámci spolupráce s obcou venujú zabezpečeniu verejného poriadku a dohľadu nad obecným majetkom. Práve ich členovia spolupracujú aj s policajným špecialistom.

Na tomto mieste by sme však chceli viac predstaviť činnosť práve občianskeho združenia Pro Tornensis, čím však v žiadnom prípade nechceme znižovať význam aktivít ostatných, alebo samotnej obce pri práci s miestnou rómskou komunitou.

O činnosti združenia nám jeho predseda Ing. Ladislav Bartók (poslanec obecného zastupiteľstva a poslanec Košického samosprávneho kraja) povedal:

„Naše občianske združenie PRO TORNENSIS bolo zaregistrované na Ministerstve vnútra dňa 1. 6. 2000. Ako je uvedené v samotných stanovách našim cieľom je posilnenie kultúrnej, sociálnej a hospodárskej identity obce Turňa nad Bodvou, jej plnohodnotnej integrácie do širšieho regionálneho celku a týmto princípom zodpovedajúca iniciácia a vedenie rozvojových programov v obci resp. regióne. Svoje ciele združenie dosahuje najmä presadzovaním širokej účasti občanov na tvorbe a príprave rozhodnutí v oblasti rozvoja obce a regiónu, aktivizáciou potenciálu miestnych zdrojov (ľudských, prírodných či kultúrneho dedičstva), vyhľadávaním vonkajších zdrojov rozvoja (investície, fondy, grantové zdroje), účinnou a efektívnou spoluprácou so štátnou správou, miestnou samosprávou, mimovládny sektorom, ekonomickými partnermi, aktivizácie mládeže k zmysluplnej mimoškolskej činnosti, vyvolaní jej záujmu o veci verejné a zvýšením spoluúčasti mladých na živote obce.

Aby sme naplnili tieto ciele, začali sme podľa nás logickým krokom, ktorým bolo spracovanie, resp. participácia na spracovaní rozvojovej stratégie – Plánu hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce. Práve ona je dodnes pre združenie Pro Tornensis ideovým vodidlom väčšiny aktivít.

Svoju činnosť začalo združenie budovaním zázemia pre ľudové remeslá. Práve ony majú slúžiť na spoznávanie jednotlivých remesiel našich predkov, ale najmä na rozvíjanie zručností a jemnej motoriky hlavne medzi deťmi a mládežou. Za pomoci projektu Karpatskej nadácie sa podarilo zabezpečiť prvé kusy tkacích stavov a zorganizovať prvý remeselný tábor pre záujemcov z Turne ale aj Košíc v spolupráci s KOK (Košický občiansky klub). Následne s pomocou projektu NPOA sme organizovali mesačné víkendové remeselné stretnutia za účelom osvojenia si zručností v košíkárstve, tkaní, hrnčiarstve a zhotovovaní výrobkov z pravej kože. Vtedy vznikol aj prvý propagačný materiál z činnosti združenia.“

V roku 2003 si združenie prenajalo na svoju činnosť dom v obci, ktorý postupne začalo rekonštruovať a zveľaďovať, čím vznikol multifunkčný priestor pre rôzne aktivity s rómskou komunitou. Združenie investovalo do tejto rekonštrukcie nemalé finančné prostriedky (vlastné aj z rôznych grantov) a množstvo vlastnej energie formou dobrovoľníckej práce. Okrem iného bola vymenená strecha budovy, došlo k výmene okien, dverí, upravili sa vnútorné priestory, boli vybudované sociálne zariadenia a sprchy atď..

Práve toto centrum je miestom, kde sa v minulosti ale aj v súčasnosti realizovalo množstvo rôznorodých aktivít a podujatí, pričom mnohé z nich mali charakter dlhodobej práce s komunitou. Išlo hlavne o rôzne kurzy, vzdelávacie aktivity, aktivačné práce, mimoškolskú činnosť a pod.. Okrem týchto aktivít organizovali rôzne stretnutia, besedy na rôzne témy, výstavy ručných prác detí, občiansky klub Turne atď.. V súlade so zmluvou o prenájme, na vlastné náklady umožňovali využívať priestory klubu aj žiakom základných škôl na doučovanie a mimoškolské aktivity. Podobne ako v iných prípadoch, ani v tomto nie je dôležitá kvantita, ale kvalita a rôznorodosť alebo širokospektrálnosť aktivít.

V tom istom roku začali realizovať už spomínaný projekt košíkárstva, do ktorého sa na začiatku zapojilo približne šesť nadšencov, ktorí sa okrem samotného remesla učili aj základom marketingu, t.j. predaja svojich výrobkov. Mnohí z nich v tejto činnosti pokračujú sezónne aj dnes a získavajú tak pre seba doplnkové zdroje – nielen finančné, ale hlavne sociálne. V roku 2006 sa tieto kurzy posunuli na „vyššiu úroveň“ a dovtedajšia mimovládna činnosť sa zmenila na pracovný a sociálny inkubátor. Do dnešného dňa týmito kurzami prešlo niekoľko desiatok miestnych nadšencov.

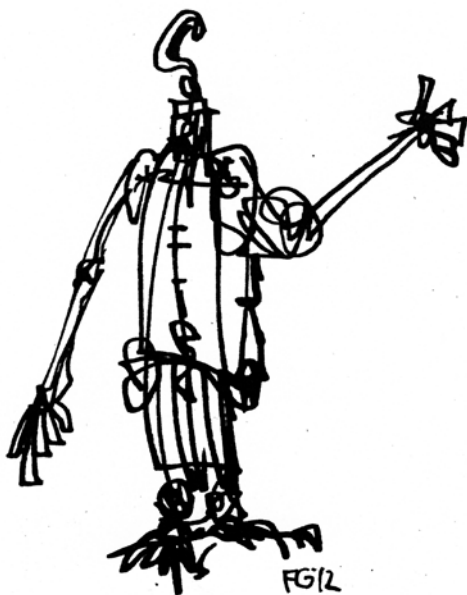
V rokoch 2004-2006 združenie realizovalo veľmi zaujímavý projekt, ktorý bol podporený z prostriedkov Fondu sociálneho rozvoja. Projekt sa volal *Podľme spolu*, a v rámci neho prebiehala trikrát do týždňa práca s cieľovou skupinou v počte 24 záujemcov. Projekt bol zameraný na pestovanie domácich plodín a chov králikov. Okrem toho sa aj naďalej orientoval na zvýšenie remeselných zručností frekventantov. Aktivít projektu sa zúčastňovali aj rodinní príslušníci. Pestovanie domácich plodín pokračuje aj dodnes a aktívne ich využíva minimálne 14 rodín, avšak chov králikov pred niekoľkými rokmi skončil, z dôvodu ich hromadného úhynu.

Od roku 2006 združenie realizovalo aj aktivačné práce priamo v komunite, v rámci ktorých zamestnávalo niekoľko desiatok

nezamestnaných. V rámci týchto prác boli upravované, udržiavané a kosené verejné resp. verejne prístupné plochy v obci.

V mnohých uvedených aktivitách združenie pokračuje aj v súčasnosti. Ich prehľad by však presiahol možnosti tejto publikácie. Spomenieme však, že sa orientujú aj na spoluprácu s inými organizáciami hlavne v rámci regiónu (Art Farma Drienovec, ETP Slovensko, Karpatská nadácia a mnohé iné) a rozšírili svoje aktivity aj mimo vlastnej obce – napr. v súčasnej dobe realizujú v spolupráci s mestom Moldava nad Bodvou a obcami Drienovec, Turňa nad Bodvou a Dvorníky verejnoprospešnú aktivitu, t.j. vzdelávanie občanov – dobrovoľníkov občianskeho združenia PRO TORNENSIS a zamestnancov samospráv. V rámci tejto aktivity navštevujú dve skupiny výuku anglického jazyka, počítačových zručností (35 záujemcov) a finančných a sociálnych zručností v rámci aktivity *Napredovanie – Boj proti chudobe* (15 záujemcov).

Práve činnosť tohto združenia, môže byť pre ďalšie obce inšpiráciou, ako je možné využiť miestnych aktivistov na dlhodobú prácu s rómskou komunitou.

Talentov je mnoho, len ich podchytiť **Vladimír Sendrei z Kokavy nad Rimavicou**

Veľmi zaujímavým a v tomto kontexte asi aj najviac známym príkladom dobrej praxe je obec Kokava nad Rimavicou a aktivity miestneho rodáka Vladimíra Sendreia a jeho kapely Kokavakére Lavutára. Vladimír Sendrei je obyčajný Róm z miestnej komunity, o ktorom pred 10-15 rokmi takmer nikto nevedel. Nie je to „zázračné dieťa“ alebo „génus“, ktorý by sa narodil s absolútnym talentom zaručujúcim úspech a slávu. Začal pracovať, cvičiť, trénovať a krok za krokom sa dostal až na dnešnú úroveň a bez zaváhania by sme ho mohli nazvať celebritou. Jeho aktivity v občianskom združení a kapele už dávno presiahli hranice obce a regiónu a aj vďaka participácii pri nahrávaní hudby pre veľkofilm Sherlock Holmes režiséra Guya Ritchieho, sa stal známy aj ďaleko za hranicami Slovenska.

Čo je na Vladimírovi Sendreiovi výnimočné je skutočnosť, že aj napriek svojim aktivitám, nikdy nezabudol na komunitu z ktorej pochádza a kde žije a neustále pracuje. Vlastné honoráre zo svojich vystúpení stále poukazuje na činnosť občianskeho združenia. Pre túto publikáciu sme Vladimíra Senderia vybrali preto, aby sme ukázali na fakt, že podobných „Vladimírov Sendreiov“ je v rómskych komunitách množstvo. Treba ich len podchytiť a pracovať s nimi. Ich úspech bude mať prínos nielen pre obec v ktorej budú pôsobiť, ale takíto ľudia sú jedným z najlepších motivačných príkladov pre ostatných Rómov, ktorí majú vzor priamo pri sebe. Každý kto pracuje v teréne vie, že ťažko nájdete niečo, čo je lepšie ako „živý“ a „dotknuteľný“ vzor, s ktorým je možné sa stotožniť.

Obec Kokava nad Rimavicou leží na južných výbežkoch Slovenského Rudohoria, pod Klenovským Veprom, na sútoku riek Rimavica a Kokavka. Administratívne patrí pod okres Poltár (Banskobystrický kraj). Čo do veľkosti obec patrí k stredne veľkým obciam v regióne. K 31. 12. 2010 v obci bývalo 3 043 obyvateľov, z ktorých bolo 1 507 žien a 1 536 mužov. Kataster obce predstavuje plochu 6 627 ha. Obec má dlhú a bohatú históriu. Prvé písomné záznamy o zemi, ktorú vtedy nazývali „KOKOV“ (Kochou) pochádzajú z roku 1279, kedy si bratia Etruch a Mikuláš delili rodové majetky ozdínskeho panstva.

Vzhľadom na veľkosť a početnosť obyvateľstva je obec primerane vybavená inžinierskymi sieťami a občianskou vybavenosťou. Obec má

k dispozícii všetky dostupné inžinierske siete, má vlastnú čističku odpadových vôd, nachádza sa tu pošta, knižnica, donedávna aj kino, základná škola, materská škola, obchodná sieť potravín a priemyselného tovaru a pod.. Neďaleko obce je aj známe lyžiarske stredisko Háj. Obec má aj bohatú ekonomickú minulosť a súčasnosť. V minulosti tu výrazne dominovala ťažba dreva používaného pre regionálne sklárske hute a papierne (v najväčšom rozkvet v 17. - 18. storočí boli v obci 4 papierne), ale aj banícke aktivity zamerané na železnú rudu a farebné kovy (hlavne meď).

V súčasnej dobe v Kokave nad Rimavicou býva celkovo viac ako 600 Rómov. Už od roku 2001 pôsobí v tejto obci okrem iných aj občianske združenie Lácho drom (Dobrá cesta), ktoré vedie spomínaný Vladimír Sendrei. Toto združenie počas svojej viac ako desaťročnej činnosti realizovalo množstvo aktivít a okrem iného zriadilo aj miestne komunitné centrum (KC).

O služby tohto KC je veľký záujem nielen v samotnej obci, ale aj v širšom regióne, výsledkom čoho je jeho pôsobenie v rámci celého regiónu Novohrad. Komunitné centrum pôsobí hlavne vďaka grantovej podpore a súkromným zdrojom. Najvýznamnejším impulzom v tomto smere bolo zapojenie sa komunitného centra do aktivít organizácie ETP Slovensko, ktorá ich podporuje od roku 2007. Vďaka tejto podpore bolo možné získať nových klientov nielen z rómskej, ale i nerómskej komunity a úspešnými spoločnými aktivitami sa podarilo vybudovať poslanie, víziu a smerovanie aktivít komunitného centra v prospech klientov zo sociálne slabšieho prostredia nielen v obci ale i v regióne Novohrad - Gemer.

Podobne ako mnohé iné komunitné centrá aj toto realizuje celý rad širokospektrálnych aktivít a služieb. Vďaka spolupráci s právnikom poskytuje okrem iného pravidelné bezplatné právne poradenstvo pre všetkých sociálne slabých klientov (časté riešenia exekučných konaní, splátkové kalendáre, súdne odvolania, právne prednášky a pod.). Aktivita predškolskej prípravy v KC pomohla pracovať s deťmi a pripravovať ich na vstup do základných škôl. Samotní rodičia detí navštevujú výučbu svojich detí a pochvaľujú si nielen kvalitu výučby, ale aj odbremenenie od finančných výdavkov, ktoré od nich požaduje materská škola, ak by ju chceli navštevovať.

Výnimočnou aktivitou je aj podpora speváckeho krúžku ako mimoškolskej aktivity, ktorý navštevuje 12 detí z miestnej komunity. Vedúcou krúžku je Janka Sendreiová, známa rómska speváčka nielen na Slovensku, ale i v zahraničí (učinkovala v Carnegie Hall New York, Oslo, Tilburg, v Lucerne Praha, Lubljana, Slovinsko atď.). Tento krúžok sa od

začiatku projektu stal súčasťou 50-členného zboru programu YRAEF, ktorý každoročne účinkuje v programe Gipsy Spirit v Slovenskom rozhlasе v Bratislave, pod dirigentskou taktovkou práve Vladimíra Sendreia.

V januári 2010 občianske združenie podpísalo partnerskú zmluvu s Potravinovou bankou, vďaka čomu sa stalo regionálnym kontaktným bodom tejto aktivity.

V roku 2011 bolo OZ Lácho drom (Dobrá cesta) nominované aj na cenu Gipsy Spirit za projekt *Aktivizáciou komúnít ku skvalitneniu života a podpore zamestnanosti*, vďaka ktorému sa podarilo zamestnať viac ako 30 nezamestnaných Rómov z okresu Poltár. Ďalších Rómov združenie vyškolovalo pre práce na obnove a zveľaďovaní vlastného bývania, ktoré vykonávali v rámci aktivačných prác. Okrem toho boli v rámci projektu ľudia bez práce vyškolení v oblasti nakladania s rodinným rozpočtom, či základnými krokmi pri vybavovaní formalít na úradoch a podobne. V dotknutých mestách a dedinách bolo do projektu priamo alebo nepriamo zaangažovaných asi 2 000 nezamestnaných.

Avšak veľmi pozitívnym príkladom je skutočnosť, že od roku 2010 obec a samospráva v Kokave nad Rimavicou zmenila svoj postoj k občianskemu združeniu a samotnému komunitnému centru. Zmluvne potvrdila úzku spoluprácu na jeho aktivitách a participáciu na je spolufinancovaní. Na obecnom úrade sa pravidelne organizujú (minimálne raz mesačne) pracovné porady, kde sa hodnotia doterajšie výsledky činnosti KC a informuje sa o jeho pripravovaných aktivitách.

Od roku 2005 je občianske združenie zriaďovateľom Súkromného centra voľného času, ktoré je od roku 2006 evidované v sieti školských zariadení a ktoré sa venuje podpore vzdelávania rómskej mládeže a zmysluplnému využitiu ich voľného času. Od roku 2009 je OZ členom Slovenskej siete proti chudobe, členom siete organizácií medzinárodnej organizácie SPOLU a partnerom OZ Ľudia proti rasizmu.

Je len logické, že veľmi úzku spoluprácu s týmto občianskym združením má aj rómska hudobná skupina Sendreiovcí a Kokavakére Lavutára, ktorá vznikla ešte v roku 2001. Celú skupinu tvoria: Spevák Vlado Sendrei, speváčka Janka Sendreiová, gitarista Jaroslav Berky, kontrabasista Milan Deme, akordeonista Tibor Kőköny, huslista Martin Horváth, cimbalista Ondrej Radič, klarinetista Roland Horváth. Akordeonista, huslista a klarinetista sú zároveň učiteľmi hudby a Janka je učiteľkou spevu. Kapela pravidelne vystupuje nielen na miestnych a regionálnych podujatiach, ale po celom Slovensku a v zahraničí.

Zo všetkých spomenieme iba koncertovanie na Svetovom festivale Khamóro v Prahe (Česko), Dni mesta Limanowa (Poľsko), Antirasistfest v Bologni (Taliansko), Gipsyfest v meste Tilburg (Holandsko), Festival Pohoda v Trenčíne, Jagóri fest v Osle (Nórsko), Gipsy Celebration Svojanov (Česko), koncert Gipsy Spirit v Carnegie Hall v New Yorku (USA), Sziget fest v Budapešti (Maďarsko), Lubljanafest v Lubljane (Slovinsko), koncert Gipsy Spirit v Bratislave a Trebišove, Poľsky ľudový festival Wergozevo (Poľsko), Dni Československej kultúry v meste Nowy Szacz (Poľsko), vystúpenie na premiére filmu Sherlock Holmes v Londýne (UK) a mnoho iných. Do dnešných dní vydalo tri albumy.

Práve táto kapela a občianske združenie je hlavným organizátorom jedného z najstarších a najznámejších festivalov rómskej tradičnej a modernej kultúry Balva fest, jedenásty ročník ktorého sa uskutočnil v lete 2011. Na tento festival pravidelne prichádza niekoľko tisíc návštevníkov.

Hlavným „motorom“ všetkých týchto aktivít je už spomínaný Vladimír Sendrei, miestny rodák, ktorý sa narodil 5. 2. 1964 v baníckej rodine. Je ženatý, má tri dospelé deti. Od detstva sa venoval športu (aktívne reprezentoval obec vo futbale). Od 21 rokov hral profesionálne futbal za futbalové kluby v Malackách a Rimavskej Sobotě, s ktorými sa prebojoval do druhej slovenskej národnej ligy. Ukončil stredoškolské vzdelanie s maturitou, odbor strojárstvo. Od roku 1997 zorganizoval v regióne Gemer - Novohrad ako rómsky líder mnoho aktivít, predovšetkým v športovej a kultúrnej oblasti. Okrem občianskeho združenia Láčko drom a hudobnej kapely, je aj zakladateľom miestneho rómskeho súboru Romani Luludí (Rómsky kvietok), ktorý bol predchodcom súčasnej hudobnej kapely.

Od roku 2009 pôsobí taktiež ako člen školskej a kultúrnej komisie obce. Jednou z najväčších ocenení v tomto kontexte sa mu dostalo v roku 2010, kedy sa stal ambasádorom Boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu a v roku 2011 sa znova stal ambasádorom Roka dobrovoľníctva. Zároveň pôsobí aj ako poradca splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity a poradca splnomocnenca vlády SR pre občiansku spoločnosť. Výsledky svojej práce pravidelne prezentuje na rôznych konferenciách nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí (Viedeň, Barcelona, Paríž, Warszawa, Sofia, Kragujavec a inde). Vladimír Sendrei bol partnerom filmových dokumentov o živote Rómov - *Malá domov* a o jeho snahách uspieť vo voľbách za poslanca do VÚC - *Cigáni idú do volieb* (režisérom oboch filmov je Jaroslav Vojtek).

Podbrezová - breaková formácia STREET ELEMENT

Ďalšou zvláštnou obcou, ktorú by sme v tomto prehľade radi predstavili je Podbrezová (okres Brezno, Banskobystrický kraj). Zvláštnosťou tejto obce je skutočnosť, že aj keď v nej žije rómska komunita (cca 150-200 členov v niekoľkých častiach obce), obec im špeciálnu pozornosť nevenuje. Nie je to pritom výsledok ich „ignorancie“ zo strany poslancov obecného zastupiteľstva, ale výsledok stavu, ktorý začal už pred desiatkami rokov a ktorý v prípade tejto obce znamenal takmer úplnú integráciu rómskej komunity do obce. Rómovia sú jednoducho vnímaní ako bežní obyvatelia obce. Aj napriek tomu si obec Podbrezová uvedomuje, že tento stav nemusí trvať naveky a vytvára také aktivity, v ktorých sa aj Rómovia môžu plnohodnotne prezentovať. V kontexte špecifik tejto obce a aj celého regiónu, tieto aktivity sa prioritne orientujú na kultúrnu činnosť prostredníctvom aktívneho mimovládneho sektora.

Obec Podbrezová leží v severovýchodnej časti Banskobystrického kraja, na trase medzi krajským mestom Banská Bystrica (34 km) a okresným mestom Brezno (9 km), v údolí rieky Hron, ktorá tvorí prirodzenú hranicu medzi Slovenským Rudohorím a Nízkymi Tatrami. Tvorí ju 6 miestnych častí. V smere od Banskej Bystrice do Brezna je to Lopej, Vajsková (pôvodne časť Lopeja), Skalica, Podbrezová, Štiavnička a Chvatimech. Prvá písomná zmienka o obci sa datuje do roku 1358 a išlo pôvodne o komorské osady. Ich obyvatelia sa živili ako drevorubači, železiarski robotníci alebo neskôr splavovali palivové drevo. Chvatimech, Vajsková a Podbrezová sú historicky neodmysliteľne spojené s výstavbou rozsiahleho železiarskeho komplexu, ktorého pôvod siaha do 18. storočia a jeho veľká časť je postavená pod vrchom Brezová (odtiaľ názov Podbrezová).

Osada Podbrezová a jej časti sa vďaka rozvoju železiarní a nedostatku pracovných síl v regióne rýchlo rozvíjala v bytovej výstavbe, technickej a občianskej vybavenosti (napr. v roku 1900 v závode pracovalo cca 2 300 zamestnancov). Obyvateľstvo Lopeja sa najskôr prioritne zamestnávalo v poľnohospodárstve. Pre mnohých obyvateľov (vzhľadom na nedostatok poľnohospodárskej pôdy) bola však vítaná príležitosť zamestnať sa v železiarskom závode. Rozširovali sa tak rady „kovorolníkov“, zmenil sa charakter ich života a v štatistike obyvateľov Lopeja sa začali objavovať noví obyvatelia z rozrastajúcej sa fabrickej osady Podbrezová.

Vďaka rozvoju železiarenského podniku sa v Podbrezovej sústreďoval celý spoločenský život a rýchlo sa stala vyhľadávaným strediskom „zábavy“. Toto dynamické obdobie a spôsob života vo fabrickej osade položili základy súčasného charakteru obce, ktorý pretrváva dodnes. Prirodzene ovplyvnili aj zvýšenie životnej a spoločenskej úrovne života obyvateľov dedinskej časti Lopej (rozvoj kultúrneho života, športu, spolkovej činnosti a i.), ktorá sa v roku 1959 zlúčila s obcou Podbrezová.

Dnes má Podbrezová 3 975 obyvateľov, je priemyselným centrom Horehronia a obcou s prvkami mestskej vybavenosti. Tento jav je do určitej miery špecifikom na území Slovenska. Technická vybavenosť v obci je zabezpečená všetkými inžinierskymi sieťami, ako aj komplexnou infraštruktúrou občianskej vybavenosti. Zdravotnú starostlivosť obyvateľom obce poskytujú lekári v obvodných ambulanciách pre dospelých, detskej, zubnej a gynekologickej ambulancii. Vzdelávanie detí a mládeže zabezpečujú tri materské školy (Lopej, Kolkáreň, Štiavnička), málotriedna Základná škola Štiavnička (rodinného typu) a plne organizovaná Základná škola Podbrezová, ktorá je spádovou aj pre obce Horná a Dolná Lehota. Špeciálnu základnú školu v prípade potreby navštevujú deti v susednej obci Valaská. Na území obce sídli Súkromná stredná odborná škola hutnícka Železiarne Podbrezová a Súkromné gymnázium Železiarne Podbrezová.

Štruktúra obce však vyžaduje zabezpečenie viacerých prvkov vybavenosti duplicitne. Obec má tri multifunkčné ihriská, tri cintoríny, dve farnosti (Podbrezová, Lopej), dva domy smútku.

Ako sme už spomínali, Podbrezová ako obec má niekoľko špecifik. Tvorí ju šesť miestnych častí, z ktorých niektoré majú prvky vidieckeho sídla (Lopej, Skalica, Vajsková) a iné prvky mesta (sídlišká v časti Štiavnička, Kolkáreň). Priemyselný charakter obce, spoločenské trendy v období socializmu, migrácia obyvateľov v obci a regióne ovplyvnená pracovnými príležitosťami, mali značný dopad na formovanie spôsobu života obyvateľov Podbrezovej, vrátane rómskej komunity. Rómska komunita pôvodne žila v miestnej časti Lopej, v osade na kopci, ktorá niesla názov Lašťok. V 50-tych rokoch minulého storočia v nej svojvoľne pribúdali nové obydlia a osada sa preľudňovala. Situáciu čiastočne vyriešila výstavba nových rodinných domov popri štátnej ceste, vďaka čomu sa niekoľko rodín z osady presťahovalo do odkúpených rodinných domov v centre Lopeja. Ďalší odliv obyvateľov z osady ovplyvnili

pracovné príležitosti a možnosť získania vlastných bytov v bytových domoch na sídliskách Kolkáreň a Štiavnička v Podbrezovej, prípadne na sídliskách v neďalekom Brezne. Koncom 80-tych rokov minulého storočia prebiehal v obci proces začleňovania rómskych obyvateľov, kedy obec poskytovala rodinám príspevok na bývanie, čím došlo k úplnému zániku rómskej osady v Lopeji.

Situácia vo väčšine rodín dnes nie je priaznivá, zápasia s nezamestnanosťou a nedostatkom finančných prostriedkov. Aj napriek tomu mnohé z detí študujú na stredných školách, mladí ľudia pracujú a pomáhajú tak svojim rodinám, rodičia pracujú na aktivačných prácach v obci. Vďaka vytvoreným sociálnym väzbám, dostupnosti služieb, vzdelania, lepších miestnych pracovných príležitostí je však ich životná úroveň neporovnateľná so životnou úrovňou Rómov žijúcich v separovaných a segregovaných osadách v iných častiach regiónu.

Obec má okrem týchto rodín žijúcich rozptýlene v obci 3 lokality, kde žijú rómske rodiny koncentrovanejšie (príslušnosť k rómskej národnosti je však podľa Štatistického úradu SR v obci minimálna). V časti Vajsková obec dostala do majetku firemné byty Rudných baní š.p., kde žijú dve rodiny. Ďalšou lokalitou je rodinný dom na hranici s katastrom susednej obce Horná Lehota, v ktorom žije od 90-tych rokov jedna rodina (3 osoby). Táto rodina využíva základné služby v obci Horná Lehota, od ktorej ich delí menšia vzdialenosť ako od Podbrezovej (cca 4 km).

Najproblematickejšou lokalitou pre obec je väčší rodinný dom v blízkosti železničnej trate, na okraji katastrálneho územia obce, v miestnej časti Chvatimech. Dom je v súkromnom vlastníctve, odkúpila ho rodina z Brezna a tvorí zázemie pre cca 70 osôb, z ktorých len niektoré sú prihlásené na trvalý alebo prechodný pobyt v Podbrezovej. Rodiny tu žijú v nepriaznivých sociálnych aj hygienických podmienkach (bez vody, elektriny). Vzniká tu nová „rómska osada“, čo je pre obec nepriaznivý jav, pretože vzhľadom na dlhodobý pozitívny vývoj v obci nebolo doteraz potrebné zaoberať sa intenzívnejšie rómskymi rodinami žijúcimi v obci. Obec v tomto čase nemá informácie o počte obyvateľov rómskej komunity, o vekovom či vzdelanostnom zložení, pretože nebolo potrebné sa touto otázkou doposiaľ zaoberať. Dôkazom toho je aj skutočnosť, že obec Podbrezová do dnešného dňa nečerpala prostriedky z národných alebo európskych zdrojov na programy pre marginalizované rómske komunity, nemá spracovanú „lokálnu stratégiu“, nerealizovala program terénnej sociálnej práce, ako je to v iných obciach Slovenska.

V obci a jej častiach tak ako v minulosti, aj dnes panuje pomerne bohatý kultúrny, spoločenský a športový život. Podbrezová bola pred prvou svetovou vojnou vyhľadávaným centrom spoločenského života a zábavy (prevádzkovanie kina, známe dychové hudobné telesá). K najobľúbenejším podujatiam dnes v obci patrí Jarná slávnosť sv. Juraja, Haluškový festival, Lopejský a Podbrezovský jarmok (obyvatelia sa kedysi zaoberali jarmočným a trhovým predajom), či iné kultúrno-spoločenské podujatia. Všetky podujatia sú organizované v spolupráci so záujmovými združeniami a spolkami sídliačimi v obci. K najaktívnejším dlhodobo patrí Jednota dôchodcov (kluby dôchodcov v Lopeji, Štiavničke, Podbrezovej – Kolkárni) a Základná organizácia Slovenského zväzu zdravotne postihnutých. Podbrezová má svoj šachový a stolnotenisový klub. Na podporu činnosti detí zo základnej školy pracuje občianske združenie Slniečko. Najmladším združením zameraným na podporu a rozvoj kultúrno-spoločenských a športových aktivít v obci (najmä na sídlisku Štiavnička) je občianske združenie mladých ľudí - Timo.

Zaujímavým vývojom od roku 1995 prešiel Detský folklórny súbor Klások (DFS Klások), ktorý vznikol pri Závodnom klube Podbrezová a neskôr pôsobil pod záštitou obce Podbrezová. Tancujú v ňom najmä deti zo sídliska Kolkáreň, Štiavnička, miestnej časti Lopej, ale aj deti zo susednej Valaskej a Brezna. Jeho zakladateľkou a stálou organizačnou vedúcou je Lenka Špiriaková. V DFS Klások v súčasnosti tancuje 48 detí vo veku od 4 do 15 rokov a za celé obdobie fungovania sa v ňom vystriedalo viac ako 600 detí z regiónu. V súčasnej dobe v tomto súbore aktívne pôsobí 6 rómskych detí. Súbor dlhodobo rozvíja družbu s folklórnym súborom z maďarského Bekesu (komunita Slovákov), s ktorým sa pravidelne navštevujú a prezentujú v regiónoch folklórne tradície, či zabezpečujú tanečné workshopy. Svoje najväčšie úspechy zožali deti z DFS na podujatiach vo Francúzsku, Švajčiarsku, Taliansku či medzinárodnom festivale v Kunoviciach (ČR). DFS Klások vychoval detských tanečníkov, ktorí pokračujú v štúdiu na slovenských aj zahraničných konzervatóriách. DFS Klások disponuje vysokou mierou zaangažovanosti vedenia súboru na činnosti, silnou dobrovoľníckou základňou z radu rodičov, samotných detí a sympatizantov.

DFS Klások je organizačne a formálne typickým folklórnym telesom zameraným na zachovávanie a rozvoj tradičnej ľudovej kultúry. Netypický je však prístupmi a postupmi predstaviteľov združenia, výsledkom čoho sú úspechy a pozitívne zmeny s dopadom aj na rómsku komunitu. Celá

práca je postavená na individuálnom prístupe ku každému dieťaťu (vrátane jeho rodiny) a partnerskom vzťahu k človeku. Prelomovým pre DFS Klások sa stal rok 2004, kedy z DFS Klások vzniklo občianske združenie Kultúrne a spoločenské centrum Klások. V roku 2005 predložili zástupcovia združenia obci projekt vybudovania kultúrno-spoločenského centra. Obec na tento účel poskytla bezplatne do užívania na obdobie 5 rokov budovu bývalej základnej a materskej školy. Počas nasledujúcich dvoch rokov dokázali dobrovoľnícky, svojpomocne, z vlastných prostriedkov združenia a zo sponzorských darov zrekonštruovať budovu, vybudovať malú a veľkú zrkadlovú tanečnú sálu, sociálne zariadenia, krojovňu. 28. septembra 2007 bolo Kultúrno-spoločenské centrum Klások slávnostne otvorené, aby poskytlo zázemie detskému folklórnemu súboru a ľuďom z regiónu, ktorí majú radi tanec a tvorivosť v rôznych činnostiach. Od svojho založenia Kultúrne a spoločenské centrum Klások zastrešilo niekoľko tanečných podujatí, kurzov, seminárov a tanečných formácií. Združenie pracuje na princípe dobrovoľnosti zo strany vedenia, detí aj rodičov. Za prijateľných podmienok vytvára prostredie vhodné na realizáciu tanečných a vzdelávacích projektov nielen pre obyvateľov Podbrezovej, ale aj záujemcov z okolitých obcí v dolnej časti Horehronia (kurzy ľudových, orientálnych, spoločenských tancov, aranžovania, jazykov a i.).

Nosnou však stále zostáva činnosť a aktivity DFS Klások a vlastných tanečných formácií z obce Podbrezová. Svojimi prístupmi stierajú rozdiely medzi kultúrami a etnikami. DFS Klások je jediný folklórny súbor v regióne, ktorý nie je rómsky a má v kolektíve začlenené rómske deti. Inovatívnymi spôsobmi zachovávajú ľudové tradície a využívajú tanec vo výchove detí (výchovné koncerty v základných školách, ktoré realizujú deti z DFS Klások a členovia STREET ELEMENT, vianočné zvyky v uliciach Podbrezovej a i.), hľadajú možnosti rozvoja detí aj združenia. VKSC Klások vládnu jasné a presné pravidlá, práca je systematická a pružne reaguje na potreby jednotlivých zložiek a ich členov. O riešeníach a zmenách pravidelne informujú a komunikujú s rodičmi. Okrem vytvorenia priestorového a technického zázemia pre návštevníkov centra je práca organizačných vedúcich postavená na individuálnom a partnerskom prístupe k deťom, lektorom, aj spolupracovníkom.

Jedným z množstva „malých zázrakov“ v „Klásku“ je breaková formácia STREET ELEMENT. Sú to štyria mladí chlapci, ktorý začali ako deti s tancom na ulici a dnes obstoja v celoslovenskej konkurencii „poloprofesionálnych“ tanečných skupín. Sú to chlapci bez tanečného

vzdelania a dlhodobejšieho odborného vedenia, ktorí sa vypracovali svojim vlastným úsilím, kreativitou, vytrvalosťou a podporou vo forme ľudského prístupu vedenia KSC Klások. Janko Pokoš (16 rokov) je žiak Stredného odborného učilišťa internátneho vo Valaskej, Robo Biba – jediný neRóm v tanečnej formácii (20 rokov) je dnes študent Technickej univerzity vo Zvolene. Lukáš Daško (20 rokov) a Radko Kliment (21 rokov), obaja majú ukončené stredoškolské vzdelanie na Súkromnej strednej odbornej škole hutníckej Železiarní Podbrezová a pracujú v Železiarňach Podbrezová a.s.. Všetci členovia žijú na sídliskách Kolkáraň a Štiavnička v Podbrezovej a pochádzajú zo skromných rodinných pomerov. V začiatkoch mala skupina ešte jedného člena Tonka Štajera (19), ktorý však po úraze musel aktivitu v tanečnej skupine ukončiť.

Vedúca DFS Klások na ich začiatky spomína takto:

„Skupinka chlapcov tancovala pravidelne na betónovej ploche pred klubom (tak volajú v Podbrezovej kultúrny dom). Vídavala som ich, keď sme chodili na nácviky detského súboru do telocvične v základnej škole. Lukáša a Radka som poznala, tancovali v Klásku. Pokus tancovať ľudový tanec im nevyšiel. Raz za mnou chlapci prišli, či môžu nacvičovať v telocvični s nami, v druhej časti, kým bude trvať náš nácvik. Keď Lukáš Daško prvý krát z rebrín urobil salto, chcela som ho prehnúť cez koleno a vyhodiť ho v obave, že sa doláme a ponesiem za to zodpovednosť. Na nácviky chodili s nami aj ďalej 1 x týždenne. Keď sme začali s rekonštrukciou budovy kultúrno-spoločenského centra, dohodli sme sa s chlapcami, že ak nám pomôžu, poskytneme im potom priestory na nácvik.

Kým sme zrekonštruovali starú školu, chodili škrabať omietky, vynášali stavebnú suť, čistili nádvorie, pomáhali s prípravou celého priestoru. Vtedy mali chlapci tak medzi 10 – 15 rokov. „Brejkeri“ prirástli ku Klásku.

Keď sme otvorili kultúrno-spoločenské centrum, na začiatku trénovali v „tančiarňi“ 3 – 5 krát týždenne. Priestory využívali bezplatne, mali sme len dohodnuté základné organizačné pravidlá. Celý čas trénovali sami, bez odborného tanečného vedenia, len s pedagogickým dohľadom a mojím občasným metodickým vedením. 3 roky cvičili bez akejkoľvek hudby. Nacvičovali podľa videí, ktoré si sami vyhľadali. Neskôr (2007 – 2008) sa nám pre nich podarilo dohodnúť prvé miestne vystúpenia (Slávnosť sv. Juraja a Dni mesta Brezno), samozrejme mali úspech.

Potom nastal dlhší útlm. Pokračovali sme v rekonštrukcii druhej časti školy a nebolo veľa času sa chlapcom venovať. Niet sa čo diviť, že prišla kríza, nemali sa kde prezentovať, nik o nich nevedel, boli vo veku, kedy sa menili

ich záujmy, pribúdali povinnosti v škole, aj doma, prišli prvé skúsenosti s alkoholom, partia sa rozpadla. Nebolo to ľahké, chýbala im motivácia a vedenie, ktoré by ich posunulo dopredu. Chlapci pokračovali v nácvikoch sporadicky. Snažili sme sa ich motivovať, veľa sme sa spolu rozprávali (skupinovo aj individuálne), nabádali sme ich do zlepšenia techniky a tvorby nových choreografií. Rozprávali sme sa o tom, aké majú možnosti, aká môže byť ich budúcnosť, o tom, čo pre nich tanec znamená, čo by chceli v živote robiť.

Medzičasom sa rozrástli aktivity kultúrno-spoločenského centra. Vznikla „formácia afrických bubnov a rytmov“ Bosá noha (rómske dievčatá - tanečnice Kika z Podbrezovej, Miška z Nemeckej a J. Kriváň, ktorý hrá na bongo), literárno-výtvarná zložka pre mladšie deti, prebehli kurzy spoločenských, ľudových tancov, tanečné workshopy, kurzy batikovania na hodváb, aranžovania a pod. Deti z Klásku vnímali „brejkerov“, radi sa pozerali na ich nácviky. K chlapcom sa tak pridala skupinka rómskych dievčat - tanečnice z DFS Klások, dievčatá zo sídliska Kolkáreň a niekoľko mladších chlapcov. Skupina sa rozrástla, prišiel nový impulz, nápady a chuť trénovať. Spoločne, aj samostatne v skupinách (dievčenská, chlapčenská zložka) nacvičili nové choreografie. Starší chlapci sa predstavili v miestnom diskotékovom klube a prezentovali sa na niekoľkých regionálnych podujatiach. Mali veľký úspech, najmä medzi mladými ľuďmi, pretože sú v regióne jedineční, technikou a prejavom na veľmi dobrej úrovni. Toto ich opäť na čas povzbudilo, ale neuspokojilo, ďalšia kríza a rozpad skupiny bol na dosah. Zopakovali sa situácie z predchádzajúceho obdobia. Chlapci skončili stredné školy, nastúpili do práce a na vysokú školu. Zmenili sa ich priority a najmä časové možnosti.“

V roku 2008 Partnerstvo sociálnej inklúzie okresu Brezno iniciovalo v obci Podbrezová spracovanie Komunitného plánu sociálnych služieb na roky 2008 – 2013. O dva roky neskôr sa tej istej organizácii podarilo získať finančné prostriedky na projekt, v ktorom jedna z aktivít bola zameraná na mobilizáciu komunitných zdrojov. V praxi to znamenalo vytvorenie pracovnej skupiny, ktorá prejde procesom plánovania, prípravy a realizácie malého projektu (vychádzajúc z komunitného plánu) s možnosťou získania finančnej podpory do výšky 1 000 €. V danom čase sa spojilo viacero informácií, okolností a zámerov. Tanečná skupina STREET ELEMENT bola v „kríze“ a bola oslovená, aby sa prezentovala na podujatí Rómsky Bašavel v Senci – verejný galaprogram talentovaných rómskych detí zapojených do programu OZ Divé Maky a ich hostí. Bola tu možnosť získania finančných prostriedkov na aktivity,

ktoré by dokázali zmobilizovať znevýhodnené skupiny obyvateľov v obci Podbrezová, naplniť opatrenia komunitného plánu a naštartovať zmenu. A napokon tu bola chuť mladých ľudí z „Klásku“ získať novú skúsenosť z nevelkého, vlastného podujatia.

V združení začala tvrdá práca. Chlapci a dievčatá z tanečnej skupiny sa pustili do intenzívneho dvojtyždňového tréningu (často aj štyri hodiny denne), ďalšia skupina pracovala na príprave projektového zámeru a získaní prostriedkov na náklady spojené s vystúpením, organizáciou tanečného workshopu a dňa otvorených dverí v KSC Klások. Zámer sa vydaril. Vystúpenie na Rómskom Bašaveli v Senci v auguste 2011 zožalo úspech. Tanečníci získali novú vlnu energie, sebavedomia, inšpirácie, nadviazali nové kontakty a víkendový tanečný workshop spolu s ďalšími deťmi z regiónu absolvovali v Podbrezovej s profesionálnymi tanečníkmi Ladislavom Cmorejom a Davidom Schimerom. So spoločnou choreografiou vystúpili na dni otvorených dverí v KSC Klások. Medzi „Kláskom“, „Street elementákmi“, Lacom a Davidom sa vytvorilo priateľské puto. Mladí tanečníci získali po dlhých rokoch tvrdej práce adekvátny vzor, silný zážitok, pozitívnu skúsenosť a usmernenie, ktoré tak veľmi potrebovali. Tento moment im pomohol prekonať poslednú krízu. Stmeliť ich do pevného celku, charakterovo ich posilniť a nájsť jasné smerovanie pre svoje ďalšie pôsobenie. V skupine sa utriاسli vzťahy a zostalo jej pevné, zmiešané jadro. Oporou im (okrem rodiny a priateľov) aj naďalej zostalo vedenie KSC Klások, ktoré im vytvorilo podmienky a zázemie na ďalšie obdobie:

„Chlapcov (aj dievčatá) to veľmi zmenilo, získali novú energiu, vidia zmysel toho čo robia, aj toho, čo im to do budúcnosti môže priniesť. Trénujú niekoľko hodín denne. Sú omnoho zodpovednejší, samostatnejší a aktívnejší, pretože si uvedomujú, že zázemie, ktoré majú v Klásku nie je samozrejmosťou. Sami sa začali zapájať do zabezpečenia prevádzky a programov centra, pomáhajú pri podujatiach, zabezpečujú údržbu priestorov v rámci svojich možností a za priestory už potom neplatia žiadne nájomné. Po malých úspechoch, ktoré dosiahli, vzrástol v obci a v regióne záujem o hip-hop.

Na jeseň minulého roku sme mali konkurz tanečníkov do hip-hopovej skupiny. Máme tak „STREET ELEMENT 2“. Je to zmiešaná, dvadsať členná skupina chlapcov a dievčat (rómskych aj nerómskych) z Podbrezovej, Valaskej, Predajnej, Čierneho Balogu vo veku od 6 do 16 rokov. Niektoré deti sa už zúčastnili aj na letnom tanečnom workshope a majú za sebou prvé spoločné menšie vystúpenia.

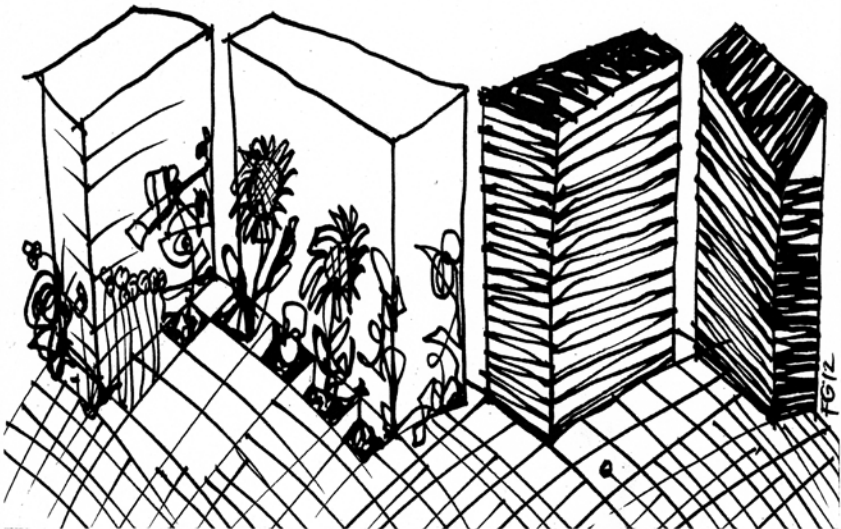
Deti vyučujú chlapci z tanečnej skupiny „STREET ELEMENT“. Spolu s deťmi z DFS Klások a „brejkermi“ organizujeme v okrese výchovné koncerty pre deti v základných školách, kde sa snažíme ukázať o čom je ľudový tanec a o čom street dance. Deti odovzdávajú deťom svoje skúsenosti, delia sa o svoje životné príbehy. Rozprávajú sa o tom, ako sa tvorí street dance, ako sa obliekajú, rozprávajú o tom, čo im tanec dáva. 3. marca tohto roku sa STREET ELEMENT zúčastnili v Bratislave na celoslovenskej súťaži Pohyb bez bariér (súťaž detí z centier voľného času, tanečných škôl, základných umeleckých škôl). Bolo to ich prvé veľké súťaženie a veľké víťazstvo. V kategórii Street dance, vek nad 18 rokov, získali 2. miesto s choreografiou „Sen“.

„Brejkeri“ tím, čo dosiahli, ovplyvňujú všetky deti v Klásku. Sú pre nich pozitívnym príkladom. Odovzdávajú si medzi sebou skúsenosti, zlepšili sa medzi nimi vzťahy, zmietli sa pozostatky bariér. Chlapci chodia medzi našich folkloristov na strečingové cvičenia, vzájomne sa učia, zdokonaľujú, podporujú, oceňujú. Vďaka svojim úspechom sa tanečníci STREET ELEMENT stali ambicióznejšími a sebavedomejšími. Lukáš sa začal venovať „rapovaniu“, Radko uvažuje o štúdiu na vysokej škole.“

Činnosť tanečnej skupiny a vedenia kultúrno-spoločenského centra Klások je postavená na dobrovoľnosti, súdržnosti, ochote, otvorenosti, vzájomnej dôvere, podpore a spolupatričnosti. Prevádzka centra a jeho materiálno-technické zabezpečenie je postavené na spolupráci vo viacerých úrovniach a efektívnom využití ľudských kapacít a materiálnych zdrojov. Obec Podbrezová na obdobie 5 rokov bezplatne poskytla združeniu priestory, združenie na oplátku vo vlastnej réžii zabezpečilo rekonštrukciu a údržbu budovy.

Chod centra je dlhodobo financovaný z vlastných zdrojov združenia (členské, 2% z dane z príjmov, prenájom priestorov tretím osobám, účastnícke poplatky na kurzoch), darov od fyzických a právnických osôb (súkromná podnikateľka Lenka Špiriaková), či realizácie malých projektov. Časť prostriedkov na úpravu a technické vybavenie KSC Klások získalo združenie z menších projektov (Nadácia Ekopolis – úprava nádvorja, VUC BB – materiálne a technické vybavenie tanečnej sály). Mnohé programy a služby si subjekty v obci zabezpečujú „recipročne“. Združenie a ľudia v ňom sú hnacím motorom v Podbrezovej, vydali sa cestou iniciatívy, napredovania a rozvoja, ktorý však nie je možný bez podpory samosprávy smerom k mimovládny organizáciám pôsobiacim na území obce a pre obyvateľov obce.

Cirkevné aktivity v obci Čičava

Ako posledný príklad aktivít, ktoré sa realizujú na obecnej úrovni a mohli by byť príkladom pre ďalších, je obec Čičava a aktivity miestneho gréckokatolíckeho kňaza Martina Mekela. Podobne ako aj v iných prípadoch, toto nie sú aktivity priamo obecné, ale obec sa na nich výraznou mierou podieľa. V prípade iných obcí môžu byť ich iniciátormi. Takmer v každej obci je farár alebo cirkevná komunita (v mnohých prípadoch aj niekoľko), ktoré môžu aktívne vstúpiť aj do práce s miestnou rómskou komunitou. Príkladov cirkevných aktivít by sme v súčasnosti našli už neúrekom a nemá zmysel ich na tomto mieste detailne popisovať, pretože v nedávnej dobe vyšla krásna publikácia od autorov Tatiány Podolinskej a Tomáša Hruštiča, ktorá je výsledkom ich výskumu zameraného na prácu všetkých cirkví na Slovensku v rómskych komunitách. Kniha sa volá *Boh medzi bariérami* [Podolinská, T. – Hruštič, T.: Boh medzi bariérami. Sociálna inklúzia náboženskou cestou. Bratislava, ÚEt SAV, 2010, 175 str., Dostupné taktiež na adrese: http://www.uet.sav.sk/download/socialna_inkluzia_Romov_nabozenskou_cestou.pdf]. Práve v tejto publikácii každý záujemca nájde prehľad všetkých cirkevných aktivít v rómskych komunitách a detailný popis tých najlepších.

Obec Čičava sa nachádza v okrese Vranov nad Topľou (Prešovský kraj). Ide o normálnu „štandardnú“ dedinu tohto regiónu. V marci 2012 mala obec 1 151 obyvateľov, z ktorých je 702 Rómov. Z celkového počtu obyvateľov bolo 582 žien, detí do 18 rokov 514, od 19 – 40 rokov – 391 a nad 41 rokov bolo 246 obyvateľov. V obci sa nachádzajú dva kostoly – kultúrnou pamiatkou Čičavy je gréckokatolícka Cerkev sv. Kozmu a Damiána, zatiaľ čo rímskokatolícki veriaci navštevujú Kostol sv. Panny Márie. Škola je v obci od roku 1856. Rozvoju športových aktivít napomáha vybudovanie moderného viacúčelového ihriska. V oblasti kultúry je potrebné vyzdvihnúť činnosť folklórneho súboru Kňahinka, ktorý funguje pri rovnomennom občianskom združení. V Čičave majú miestni k dispozícii 2 predajne potravín a pohostinstvo.

Súčasný starosta obce Ing. Ladislav Kalafa je v tejto funkcii od roku 2006. Obec je dobre zabezpečená inžinierskymi sieťami – je tu okrem elektrickej energie aj kanalizácia, verejný vodovod a plynová prípojka.

V súčasnosti bývajú čičavskí Rómovia v dvoch koncentrovaných osídleniach na protihľých okrajoch obce – starej a novej, no niektorí žijú aj integrované medzi neRómami v obci. Kedy prišli Rómovia do

Čičavy nie je známe, avšak na začiatku 20. storočia môžeme s istotou povedať, že už v obci žili. V roku 1938 bolo v Čičave 94 Rómov, čo tvorilo jednu pätinu Čičavčanov. V roku 1991 pri sčítaní bolo v obci 152 domov a 732 obyvateľov, podiel Rómov bol 32,9%, t.j. jedna tretina z celkového počtu obyvateľov. Dnes predstavujú viac ako polovicu celkového obyvateľstva obce. Obe rómske osady sú zahrnuté v územnom pláne obce a sú súčasťou intravilánu obce.

Pôvodné chatrče v starej rómskej osade boli postupne nahradené nájomnými bytmi nižšieho štandardu. Nová rómska osada vznikla ešte v roku 1978 vďaka štátnej podpore individuálnej bytovej výstavby. Vývoj oboch osád bol z tohto dôvodu iný, aj prístup obyvateľstva jednej a druhej osady k nehnuteľnosti je celkom odlišný.

V súčasnej dobe je v obci postavených 62 bytov nižšieho štandardu, ktoré sú umiestnené prevažne v starej osade a v novej osade je postavených približne 17 rodinných domov. Vďaka nedávnej výstavbe 25 obecných nájomných bytov bolo možné v obci zlikvidovať všetky zostávajúce chatrče.

Obec dlhodobo participuje na príprave a realizácii rôznych projektov zameraných prioritne na infraštruktúrne vybavenie. Ide o rôzne štátne dotačné schémy, zdroje z európskych štrukturálnych fondov a v minulosti aj z predvstupových fondov PHARE a pod.. Tento trend v obci nastavila ešte v minulosti bývala starostka obce Mária Nehilová a súčasné vedenie obce v tomto smere ďalej pokračuje.

Okrem spomínaných bytov nižšieho štandardu bolo v obci taktiež vybudované hygienické centrum, zrekonštruovaná základná škola, ktorú navštevujú len rómski žiaci a pod..

V obci už dlhšie funguje komunitné centrum, ktoré navštevujú najmä deti a mládež. Aktívny je v obci aj Slovenský skauting, ktorý v obci založil 133. zbor Čičva – Čičava. Tento zbor vedú práve miestni kňazi. Veľkým prínosom pre miestnu rómsku komunitu sú komunitní sociálni pracovníci, ktorí podobne ako aj v iných obciach riešia každodenné problémy Rómov, od návštevy školy až po problémy právneho charakteru.

Čo sa týka vzdelania, v obci nie je ani jeden Róm, ktorý by mal ukončenú vysokú školu. Niekoľko má však ukončené stredoškolské vzdelanie s maturitou (cca 2-3) a približne desiaty ukončili učňovské vzdelanie bez maturity. Jednotriednu miestnu materskú školu v obci navštevuje asi dvadsať detí, z ktorých je dvanásť rómskych. V obci je prvý stupeň základnej školy, ktorú navštevuje 96 detí, avšak ide výlučne o rómskych žiakov.

Vzhľadom na blízkosť okresného mesta Vranov nad Topľou, nerómski rodičia umiestňujú svoje deti do základných škôl v tomto meste. V škole je zriadený aj nultý ročník, ktorý navštevuje šesťnásť žiakov. Po ukončení prvého stupňa ZŠ, druhý stupeň navštevujú všetci žiaci vo Vranove nad Topľou. V čičavskej základnej škole pracujú dvaja asistenti učiteľa.

Podobne ako aj v iných komunitách aj v tejto je takmer plná nezamestnanosť miestnych Rómov. Časť pracuje na aktivačných prácach pre obec alebo malých obecných službách. Niekoľkí miestni Rómovia však majú živnosti hlavne v oblasti stavebných prác a poskytovania služieb (obchod).

To čo je pre Čičavu zaujímavé je skutočnosť, že sa tu nachádza Pastoračné centrum Rómov, ktoré vedie miestny gréckokatolícky kňaz Martin Mekel. Väčšina Rómov v obci sú pokrstení gréckokatolíci, avšak niekoľko Rómov patrí aj pod rímskokatolícku cirkev, ktorá je prevládajúcou konfesiou u nerómskej časti obce. Samotné Pastoračné centrum bolo zriadené v roku 2005 prešovským arcibiskupom Jánom Babjakom. V tom istom roku začal v obci pôsobiť aj Martin Mekel, ktorý bol prešovským biskupom na vlastný podnet vyčlenený pre prácu s Rómami. Na počiatku činnosti tohto centra boli aktivity v dvoch malých skupinkách, kde bolo približne pätnásť mužov. Stretnutia sa konali v prerobenej garáži v obci Hlinné, kde v tom čase, (t.j. pred rokom 2005) Martin Mekel pôsobil.

Podľa Martina Mekela, činnosť tohto centra vychádza zo štyroch základných princípov:

„Základný princíp, z ktorého vychádzame pri práci s Rómami je: nie kvantita, ale kvalita, to znamená zmena života, budovanie morálnych zásad, služba pre vlastnú komunitu. Pre dosiahnutie tohto cieľa slúžia pravidelné každotýždenné neformálne stretnutia s istou (ustálenou) skupinou ľudí. Stretnutia sú všeobecne formačné s dôrazom na dôležitosť duchovnej formácie. Skupinu tvorí maximálne 12 ľudí. Vedúcim môže byť len ten, kto prešiel podobnou formáciou. Ďalší princíp je vytrhnutie ľudí z ich prirodzeného prostredia. Aby bola urobená nejaká jasná ryha vo vnútri ľudí z prostredia rómskych osád, ktoré im mnohokrát vyslovene bráni otvoriť sa pre niečo nové, potrebujú mladí či dospelí Rómovia odísť z tohto prostredia na nejaký čas. Pre možnosť efektívne a s nízkymi nákladmi realizovať pobytové (víkendové či dlhšie) školiace aktivity, máme v priestoroch centra vybudované ubytovacie a stravovacie zariadenie pre cca 25 ľudí. Tretí princíp je vybudovať pomocníkov v pastorácii z radov laikov, najlepšie samotných Rómov. Preto gro súčasnej práce je v hľadaní a formovaní

takýchto ľudí – lídrov. Ak budú vybudovaní kvalitní pomocníci, ktorí budú nielen zapálení pre vec, ale aj schopní obstáť a správne viesť, budú môcť byť poverení samostatnou službou v niektorej osade. Väčšiu časť služby a najmä koordinačnú zložku v tomto čase nesie užší tím, ktorý sídli v Čičave.

Je málo Rómov, ktorí poznajú evanjelium, ktoré má moc meniť vnútro človeka a tým aj jeho vonkajšie správanie. Teda ďalší princíp je evanjelizácia v osadách, na uliciach, na staniciach, v hypermarketoch..., rozširovanie služby s ponukou dobrej správy pre každého.“

Časť činnosti sa deje v samostatnom rodinnom dome, ktorý si najskôr v obci Čičava prenajímali (od roku 2005) a neskôr (v roku 2008) odkúpili a postupne zrekonštruovali. Celý tento objekt pozostáva zo starého domu a prístavby, ktorú stavali samotní Rómovia, s ktorými pracujú. Túto prístavbu dokončili v roku 2011. Obidve budovy sú navzájom prepojené. Na prízemí sú ubytovacie a stravovacie priestory pastoračného centra. Nachádza sa tu pastoračná miestnosť, kuchyňa, jedáleň, päť izieb s kapacitou 25 lôžok, dve sociálne zariadenia, sprchy a komora. Prvé a druhé poschodie starého domu slúži ako byty pre dvoch kňazov poverených pastoračiou Rómov. Tretie poschodie starého domu slúži momentálne ako „neformálny“ internát pre rómskych chlapcov (do istej miery tiež spolupracovníkov) vo veku 14-18 rokov. Kapacita tohto internátu je momentálne 8 miest, a v týchto priestoroch spolu s chlapcami býva aj bohoslovec, ktorý je v pastoračnom ročníku.

Pastoračné centrum svoju misijnú činnosť nesústreďuje iba na obec Čičava, ale aj na okolité obce vranovského okresu. Ide o 6 ďalších obcí: Hlinné, Sol', Čaklov, Bystré, Jastrabie nad Topľou a Zámotov. Pastoračné centrum Rómov v Čičave pôsobí nezávisle od miestnej gréckokatolíckej farnosti. Činnosť pastoračného centra oficiálne zastrešuje občianske združenie Horúci tím, predsedom ktorého je už spomínaný Martin Mekel.

Od roku 2006 centrum pripravuje aj vlastných aktivistov prostredníctvom tzv. formačných škôl (pre mladých a osobitne pre dospelých), ktoré sa konajú formou víkendových stretnutí. Zaujímavosťou je skutočnosť, že chlapci, ktorí prešli touto prvou formáciou v roku 2006, dnes tvoria napr. základ kapely F6 (www.kapelaf6.sk), ktorá v súčasnosti ako jediná rómska kapela, v rámci svojho žánru, účinkuje na celoslovenských podujatiach. Zámerom týchto aktivít je z radu Rómov vyformovať lídrov, ktorí budú vo svojich komunitách spolupracovať na rozvoji duchovného, kultúrneho i spoločenského života.

Aktivity priamo v Pastoračnom centre Rómov sú najmä

víkendového charakteru (okrem aktivít pre obyvateľov Čičavy, ktoré bežia i počas týždňa). Spoločnými podujatiami pre celú komunitu, ktorá sa do aktivít zapája, sú samozrejme pravidelné nedeľné bohoslužby. V novembri 2007 sa tieto presunuli z garáže v Hlinnom (kde sa zmestilo maximálne 30 ľudí) do bývalého kultúrneho domu vo Vranove nad Topľou. V súčasnej dobe tieto bohoslužby sú natoľko široko navštevované, že ich už od roku 2009 realizujú v Čičave (kultúrny dom), v Hlinnom (kultúrny dom) a v Soli (priamo v osade).

Okrem cirkevných bohoslužobných aktivít, pastoračné centrum realizuje aj pravidelný Rómsky gospelový festival FESTROM. Na toto unikátne kultúrne podujatie prichádza pravidelne okolo 1 000 divákov. Festival je putovný a účinkujú na ňom nielen Rómovia, ale ja skupiny a zbory z iných nerómskych komunít. Zámer organizátorov je prezentovať tento festival ako ekumenický a poskytnúť na ňom priestor pre prezentáciu najmä kvalitnej modernej rómskej tvorby.

Okrem hudobného žánru sa v pastoračnom centre rozvíja aj divadelné a výtvarné umenie. DIK je skupina mladých ľudí, ktorí vytvorili a nacvičili muzikál s tematikou rómskej svadby s názvom „Džaha Tuha“. Väčšina z nich je zapojených aj v známom programe „Divé maky“. Okrem toho sa mladí hudobníci i divadelníci starajú o mladší dorast, ktorému venujú svoj voľný čas a realizujú pre nich umelecké kluby. Okrem mládežníckych hudobných skupín F6 a GPS existujú v rámci pastoračného centra ďalšie tri hudobné telesá dospelých, ktorí tiež tvoria vlastné piesne. Okrem divadelného klubu DIK sa rozvíja ďalšie divadelné zoskupenie NNN. Výtvarníci prezentovali svoje diela výstavou na miestnych základných školách a v priestoroch Mestského domu kultúry vo Vranove. V decembri 2011 na základe dlhodobějších aktivít zriadili chránenú dielňu, kde vyrábajú umelecké výrobky z dreva. A je sa na čo pozerať.

Martin Mekel k činnosti Pastoračného centra Rómov ešte dodáva:

„Cez prácu s mládežou sa otvorila cesta k dospelým. Stretávame sa s nimi tiež na každotýždenných formačných stretnutiach a organizovali sme pre nich viaceré duchovné kurzy. Môžeme byť svedkami zmien životných postojov mnohých dospelých, ktorí nachádzajú zmysel života a poznávajú svoju hodnotu. Pracujú na sebe a prinášajú zmenu i do svojich rodín a osád.

Podarilo sa nám zriadiť Súkromné centrum voľného času, ktoré existuje od septembra 2010 a ktoré zastrešuje činnosť s mládežou. Do budúcnosti plánujeme zriadiť internát, prípadne druhý stupeň internátnej základnej školy pre talentované rómske deti. Sme vďační za spoluprácu

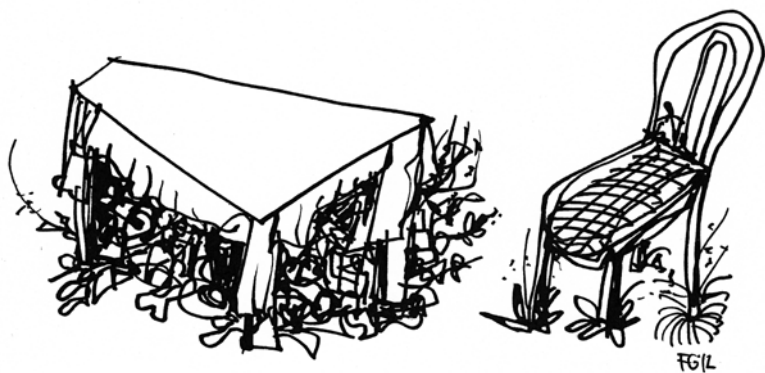
najmä s obcami Čičava, Bystré, Sol' a Hlinné, ktoré nám pomáhajú a poskytujú tiež priestory na aktivity. Ceníme si spoluprácu a pomoc farských úradov, rímsko, či gréckokatolíckych v Rudlove, Vranove n/T, Čaklove a Čičave. Tiež za finančnú pomoc viacerých organizácií, vďaka ktorým sme mohli kontinuálne realizovať mnohé aktivity. Samozrejme bez mnohých dobrovoľníkov z radu Rómov aj neRómov, ktorí strávili stovky hodín v službe iným, by sme tieto prostriedky neboli využili efektívne.“

V tejto chránenej dielni sú v súčasnej dobe zamestnaní štyria ľudia. Sú medzi nimi Rómovia aj neRómovia. Hlavná ich náplň je umelecké rezbárstvo. Práve táto aktivita posunula celú činnosť do ďalšej úrovne, ktorá výrazným spôsobom môže pomôcť miestnej komunite. Nie je ničím prekvapujúcim, že organizátori tejto chránenej dielne plánujú do budúcnosti svoje aktivity v tomto smere viacej rozšíriť.

A aký je zmysel týchto činností? Martin Mekel hovorí v tomto smere úplne jasne:

„Na Rómoch, ktorí začali s nami spolupracovať a dovolili, aby sme ich nejakým spôsobom viedli (v zmysle formovali), sú vidieť výrazné zmeny. Výrazne sa zlepšili a upevnili vzťahy v manželstvách, zlepšili sa vzťahy medzi rodičmi a deťmi, zlepšili sa vzťahy a kontakty s majoritou, výrazne sa odstránili závislosti na automatoch a alkohole, odzrkadlilo sa to na drobnej kriminalite a medziľudských vzťahoch. Ľudia necítia potrebu nadávať a klieť, dochádza k zmenám zmysľania, postojov a správania sa, zlepšila sa dochádzka detí do školy, ľudia si navzájom začali viac pomáhať ako priamo v komunite, tak aj pri hľadaní si práce a pod.. Upevnili sa vzťahy medzi rodičmi a deťmi. Príkladov by sa našlo skutočne veľa. Hovoríme teda nie o všetkých Rómoch v spomínaných osadách, ale o tých s ktorými pracujeme.“

Myslíme si, že asi najlepšie činnosť tohto centra v kontexte našej publikácie a v kontexte možnej inšpirácie pre podobné aktivity v iných lokalitách, zhodnotili autori spomínanej publikácie Boh medzi bariérami Tatiana Podolinská a Tomáš Hruštič, ktorí v nej uvádzajú: *„Mekelovo pôsobenie ako kňaza, ktorý je špeciálne vyčlenený na prácu alebo misiu medzi Rómami nezávisle od práce farnosti totiž ukázalo, že ide o úspešný model služby medzi Rómami, ktorý sa v tomto prípade javí byť efektívnejší, ako keď sa o prácu s Rómami pokúša kňaz v rámci vlastnej farnosti.“* (str. 75). K takémuto hodnoteniu už asi nie je čo dodať.

utor: Mgr. Alexander Mušinka, PhD.
Názov: Podarilo sa. Príklady úspešných aktivít na úrovni samospráv
smerujúcich k zlepšeniu situácie Rómov
Recenzenti: Prof. RNDr. Ivan Bernasovský, DrSc.
Mgr. Tomáš Hrustič, PhD.
Obálka: Sergej Pančák
Ilustrácie: Fero Guldan
Vydavateľ: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove
Vydanie: Prvé, 2012
Tlač: Tlačiareň Kušnir, Prešov

ISBN 978-80-555-0531-2

Pečovská Nová Ves

Pečovská Nová Ves
Kaplnka v osade
Starosta J. Baňas s arcibiskupom B. Boberom počas bohoslužby v osade

Sveržov
Stará osada
Interiér v nových bytoch

Lipany
Za traťou

Lipany
Hygienické centrum a rómska hliadka

Nitra nad Ipľom
Sociálne byty a miestna ZŠ

Hanušovce nad Topľou
Byty nižšieho štandardu

Rudlov
Ekocentrum Malinka a Štefan Straka

Stará Ľubovňa
Podsadek a Komunitné centrum

Šimonovce (hore)

Spišský Hrhov (dole)

Filantrop Jarret Scheckter s rómskymi žiakmi ktorým pomáha

Drienovec
ArtFarma

Kokava nad Rimavicou
Vladimír Sendrei

Kokava nad Rimavicou
Vladimír Sendrei v komunitnom centre

Podbrezová
Street element

Podbrezová
Street element

Čičava
Martin Mekel

K publikácií „Podarilo sa“

Na Slovensku je takmer 3000 miest a obcí. V mnohých z nich žijú Rómovia. V mnohých z nich sa darí uskutočňovať aktivity prospešné nielen pre samotných Rómov, ale v konečnom dôsledku pre všetkých obyvateľov obce. Za týmito úspešnými príkladmi skoro vždy stoja samotní starostovia alebo poslanci obecných zastupiteľstiev a vždy nadšení jednotlivci – občania obcí. Každý úspešný čin v obciach je nemysliteľný bez ich dobrého nápadu, veľkej ochoty a odvahy k samotnej realizácii.

Aj keby mal splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity plné vrecká peňazí na rozdávanie, jeho úsilie by bolo márne bez dobrých nápadov miestnych ľudí, ich veľkej ochoty, odvahy a ich neutíchajúceho nadšenia.

Publikácia predstavuje niektoré vybrané príklady úspešných činností na lokálnej úrovni a je dôkazom toho, že keď niekto naozaj chce, tak sa to naozaj dá.

Prajem najmä starostom obcí a primátorom miest veľa dobrých nápadov, veľkú ochotu a odvalu k realizácii užitočných aktivít vykonávaných v prospech spolužitia majority a rómskej komunity na Slovensku.

Miroslav Pollák

splnomocnenec vlády SR
pre rómske komunity

